COLECȚIA ROMANULUI DE DRAGOSTE

KOSTAS ASSIMAKOPOULOS

COPACUL CARE DANSEAZĂ

•

CLOPOTELE DE SEARĂ

EDITURA EMINESCU

Coperta de *ALEX. SZATHMARY*

KOSTAS ASSIMAKOPOULOS

Copacul care dansează

Clopotele de seară

În românește de
ELENA LAZĂR

1991
EDITURA EMINESCU
București, Piața Presei Libere 1

Κώστας Ἀσημακόπουλος
ΤΟ ΔΕΝΤΡΟ ΠΟΥ ΧΟΡΕΥΕΙ
Atena, Kastanioti, 1983
© 1983, Kostas Asimakopoulos

Κώστας Ἀσημακόπουλος
ΟΙ ΒΡΑΔΥΝΕΣ ΚΑΜΠΑΝΕΣ
Atena, Hatzinikoli, 1990
© 1990, Kostas Asimakopoulos

ISBN 973-22-0219-X

Capitolul I

O SPAIMĂ CUMPLITĂ PUSE STĂPÎNIRE peste oraş cînd oamenii zăriră din port vasele turceşti plutind amenințătoare în larg. Vestea se împrăştie ca vîntul în întreaga insulă :

— Vin... Iată-i... Se apropie... Au şi ajuns !...

Groaza îngheță inimile, învineţi buzele. Negustorii din piaţă îşi închiseră degrabă prăvăliile, blocînd uşile cu drugi de fier, aşa cum făceau odinioară, cînd se apropiau de insulă vasele piraţilor să răpească femei şi copii, iar oamenii, înnebuniţi de spaimă, se zăvorau în case, cu răsuflarea tăiată de groază. În livezile de măslini presele de ulei îşi opriră brusc învîrtitul, iar găleţile clipoceau pline în fîntîni ; cei care ar fi trebuit să le golească le părăsiseră tulburaţi, alergînd să se ascundă fiecare pe unde putea. La fel se întîmplă şi cu aripile morilor de vînt ; îşi curmară rotirea, ca şi cum groaza, aidoma unui dragon, le-ar fi făcut să se oprească într-o clipă. Un timp, pe străzi lumea alergă neliniştită, cu ochii măriţi de spaimă, se auziră vaiete, ţipete — se strigau unii pe alţii cerînd ajutor — şi apoi nimic... Nici ţipenie pe drum... Peste oraş se aşternu o tăcere de mormînt. Totul părea pustiu. Prăvălii, străzi, livezi, stupi de albine care pînă mai adineauri fremătau de viaţă înlemniră toate, amuţiră... Nu se mai auzea acum nici dangătul clopotelor care primele vestiseră apropierea nenorocirii. Vitele părăsite pe cîmp nu mai mugeau nici ele, se îmbulzeau înfricoşate unele într-altele, adulmecînd parcă primejdia. Nu se auzea decît vînticelul de aprilie adiind dinspre ţărm şi pătrunzînd întîi în oraş, apoi în satele din interiorul insulei, ca ecoul unei năpaste a cărei sosire inevitabilă

te înfioară. Să fi fost oare teama lor fără temei? Știau bieții oameni prea bine ce-i aștepta, după cele petrecute în insulă în urmă cu trei săptămîni. Încercaseră și ei să se ridice la luptă, să rupă lanțurile robiei, deoarece în toată țara — în Rumelia, Moreea, în restul insulelor și în Epir — armele zăngăneau încă de anul trecut. Se străduiseră, dar fără sorți de izbîndă, și nu se gîndiseră că insula Chios se afla la o zvîrlitură de băț depărtare de Turcia, ca o pasăre prinsă în gheara unei pisici sălbatice. Și-apoi, nu puseseră în cumpănă nici faptul că ei o duceau mai bine decît ceilalți asupriți grație cîștigurilor scoase din negoțul cu vestitul mastic din partea locului pe care-l vindeau pașalelor. Aveau de toate, slavă Domnului, din belșug. Cîțiva insulari izbutiseră să meargă la școli și ajunseseră oameni de vază și înțelepți, mitropoliți, patriarhi, unii primiseră chiar și demnități în imperiu. Nu cunoscuseră, ce-i drept, pînă acum prigoana îndurată de restul țării. De aceea a fost curată nesăbuință din partea lor faptul că s-au lăsat înduplecați de către samioți la revoltă și s-au apucat să-i strîngă pe turci într-un castru, dînd foc seraiurilor și pustiindu-le... Fără să fi chibzuit bine la ceea ce-i aștepta, fără să fi avut armele potrivite, praful de pușcă necesar și toate vasele comerciale pregătite de război sau, în caz de nevoie, pentru a se refugia. Dar, în ciuda nechibzuinței, cutezanța lor trecea drept sinceră și frumoasă: peste tot se vorbea în gura mare că s-au ridicat și ei la luptă, nu constrînși, ci numai din dragoste de libertate. Socoteau o adevărată rușine ca neamul să geamă și să fie răstignit, iar ei să rămînă cu brațele încrucișate, văzîndu-și în tihnă de ale lor. Cu acest gînd, așadar, samiotul Lykurgos Logothetis, care venise în insulă cu vitejii săi, izbuti să-i înflăcăreze și porniră și ei răscoala, năvalnici ca tinerii care aleargă la culesul viei sau ca atunci cînd îi prinde cheful de joc și uită de tot. Au pus mîna pe ce-au apucat, puști, cuțite, topoare, au trecut în iureș prin mahalalele unde se înălțau geamii și i-au speriat pe turci, silindu-i să se închidă în castru. Iată ce a urmat. Sultanul, mînios foc, a poruncit să pornească o armată spre Chios, să-i pedepsească cum se cuvine pe nesocotiți. Le-a dat dezlegare să ia în robie pe chioți și să aleagă floarea femeilor de aici pentru

haremuri. Îndată ce aflară aceasta, înfometaţii, dervişii, tîlharii şi hoţii, toată pleava societăţii se îmbarcară pe corăbii să ajungă în Chios, nădăjduind că aici le va surîde norocul şi se vor procopsi. În timp ce vasele se pregăteau să ridice ancora, se iviră şi alţii, dintre cei care obişnuiau să fumeze trabucuri lungi, atraşi şi ei de mirajul cîştigului. Se umplură corăbiile de hoţi şi măcelari. Se strînsese o flotă întreagă, impunătoare, asemenea celor care porneau odinioară pe mări să-i înfrunte pe dogii Veneţiei. Privind-o de la ferestrele lor cum se apropia şi intra în port, insularii simţeau că le îngheaţă sîngele în vine. Se temeau de nenorocirea ce se abătea ameninţătoare peste ei, dar în inimi tot le mai licărea o nădejde. Poate că duşmanii veneau numai ca să-i sperie, să-i elibereze pe ai lor din castru, să ia o seamă de ostateci şi apoi să plece, să-şi vadă de drum, amînînd răzbunarea pe altă dată, în cazul că răzmeriţa ar izbucni din nou. Speranţa lor era întrucîtva întemeiată, deoarece se zvonise că cel care se afla în fruntea flotei, un anume Kora Ali, îşi pusese în gînd să ajungă paşă şi de aceea va închide ochii asupra celor întîmplate cu condiţia ca răsculaţii să părăsească de bunăvoie meterezele ridicate în jurul oraşului şi să predea armele. Dar, înainte de a se stinge zarva telalilor, se văzu că totul fusese doar vană speranţă. Tunurile şi bombardele începură să bubuie pe dată. Se zguduiau vasele de ghiulelele uriaşe care ţinteau drept în casele grecilor. În acelaşi timp, răbufniră şi celelalte tunuri, aflate în castrul unde erau asediaţi turcii. Cei abia coborîţi de pe corăbii răsturnau totul în cale. Puneau foc şi ucideau la întîmplare copii şi femei. Flăcările încercuiră cartierele, luminară biserica Sfintei Fecioare, ajunseră tocmai sus pe deal, asemenea unor bronzuri cereşti. Şi iute, nemaiavînd răbdare, se revărsă de pe vase întreaga gloată, cu hangerele trase strălucind la lumina flăcărilor. Năvăleau prin case să le jefuiască, să siluiască femei şi fete, să strîngă cît mai mulţi robi spre a-i vinde în tîrgurile Orientului. Toate acestea se petreceau chiar în ajunul Vinerii Mari, în 31 martie. Ziua următoare se dovedi la fel de cumplită pentru Chios. Strălucirea focului se întindea nestăvilită şi zgomotele ghiulelelor şi ţipetele ce se auzeau din case îi înnebuneau parcă şi îi aţîţau şi mai

tare pe dușmani. Prin cartiere se petreceau grozăvii de neînchipuit pentru mintea omului. Mame, neveste, surori, fete, băieți zăceau la pămînt din pricina loviturilor groaznice primite și, alături de ei, ai lor, legați de mîini și de picioare, neputincioși, îi priveau gemînd și suferind în tăcere, fără să le poată da o mînă de ajutor. Se umfla în ei mînia, atîta tot. Dacă vor scăpa cu viață, grozăviile la care erau martori acum le vor rămîne veșnic întipărite în minte, gemetele celor dragi le vor răsuna necontenit în urechi. Dacă vor scăpa, își făgăduiau în gînd, se vor răzbuna cum se cuvine și o lume întreagă va afla ce înseamnă Osmanul. Nu plîngeau defel. În aceste clipe durerea lor era pricinuită de forța ce li se cuibărise în suflet, așa cum pămîntul ascunde în măruntaiele lui felurite lucruri îngrozitoare, purtînd sămînța distrugerii. Iar copiii, dacă plîngeau, era pentru ca suferințele îndurate să li se pecetluiască în inimi, să le stăruie în minte cît vor trăi. Să nu uite nimic, și cu cît își vor aminti mai mult, cu atît să chibzuiască și să treacă la faptă. Iar bătrînii, bunicii și bunicuțele care-și dădeau duhul în fața odraslelor măcelărite de tîlhari, prin ultima lor privire era ca și cum le-ar fi lăsat parcă testament : să nu uite cît or trăi ! Mulți apucaseră să iasă din case și alergau care încotro vedea cu ochii să afle scăpare. Unii voiau să se ducă la reședințele consulilor, alții să se ascundă prin sate, prin locuri pustii. Dar, dintre consuli, numai doi se îndurară de lumea aceea nenorocită să-și deschidă ușile, oferind adăpost celor înspăimîntați de urgie. Consulul Franței și cel al Danemarcei, care era grec de origine, un patriot înflăcărat. Ceilalți făceau jocul Turciei, lingușindu-l pe sultan. Iar cînd creștinii le bătură în disperare la uși, îl vestiră pe Rahit Pașa să trimită spahiile să-i împrăștie. Din iatacurile călduțe priveau netulburați cum nenorociții erau tîrîți sau măcelăriți pe caldarîm. Nici cei care s-au îndreptat plini de nădejde spre sate n-au găsit adăpost mai sigur. Cînd turcii au văzut că prin multe case nu mai era nici țipenie, s-au năpustit în afara orașului să-i prindă pe pribegi. O vreme cei de pe metereze îi ocheau pe năvălitori, luptînd neclintiți ca să înlesnească fuga insularilor. Însă mulți dintre ei erau nepu-

tincioși, răniți de focul tunurilor de pe vase care își întorseseră tirul asupra lor. Se isprăviră repede și gloanțele și praful de pușcă. Dar, în ajutorul prigoniților, veni întunericul care începuse să se aștearnă încet-încet. Ziua se stingea pe nesimțite, iar noaptea care-și întindea bezna tot mai deasă îi învăluia pe fugari, ascunzîndu-i de înverșunații lor urmăritori. Începu apoi să plouă. O ploaie zdravănă, nestăvilită, potop nu alta. Țărîna se făcu noroi și picioarele rămîneau cufundate unde călcau. Nimic însă nu-i oprea pe bieții creștini. De teamă să nu-i prindă dușmanul, goneau întruna biciuiți de ploaie, să ajungă cît mai departe, tot mai departe, să se ascundă în vreo peșteră sau să urce pe metereze, să lupte și ei. Alții, care auziseră că turcii îi vindeau pe cei prinși la tîrgurile de robi, se îndreptară spre țărmul de vest al insulei, doar-doar vor prinde vreo corabie, să se înghesuie pe puntea ei și să-și afle pe alte meleaguri scăparea. Cu aceeași speranță se îndreptară spre chei și doi străini de partea locului, Stratis cu nevasta lui, Vanghelini. El se apropia de 30 de ani, ea era mai tînără decît el cu trei ani. Purta în brațe un prunc pe care-l înfășurase într-o broboadă, să nu-l pătrundă umezeala pînă la oase. Peste cîteva luni urma să împlinească doi anișori, dar, cuprins de groază cum era și din pricina oboselii, părea de un an. Stratis îl ținea de mînă pe celălalt băiat, mai măricel, de vreo cinci anișori. Era isteț foc, dar acum își pierduse și el graiul și, de frică și de istoveală, pleoapele i se închideau de somn, cît pe-aci să adoarmă. Să închidă ochișorii și să intre într-un vis în care să se stingă toate grozăviile prin care trecuse în ziua aceea cumplită. Dar taică-său îl îndemna cu blîndețe :

— Curaj, Kosti, băiete... Mergi singurel... Să ajungem cît mai repede la vas... și acolo poți dormi cît vrei. Curaj, băiete, să scăpăm de urgie...

Din cînd în cînd, văzînd c-a obosit prea tare, îl mai ridica pe umăr, apoi, cînd nu mai putea nici el să-l poarte, îl lăsa să mai meargă pe jos un timp, că doar era băiat mare — nu știa nici el cum să-l mai amăgească și să-l mai încurajeze — și iar îl sălta pe umăr. Astfel înaintau tinerii părinți cu odraslele lor, uzi pînă la piele, prin ploaia ce biciuia nemiloasă, bîjbîind prin întuneric. Bubuitul tu-

nurilor nu mai răzbătea pînă la ei ; nu mai răsunau nici vaietele măcelului ci doar, din cînd în cînd, ecoul unei baterii sau vreun urlet de sălbăticiune prin pădure. Furtuna lua pesemne zgomotele cu ea. Într-un tîrziu, după miezul nopții, ajunseră la cheiul în care își puseseră toată nădejdea. Dar aceasta se spulberă îndată, cînd văzură cîtă lume se strînsese așteptînd, tăcută, un vas dinspre Psara despre care se vorbea că va trece pe-acolo. Oricît de mare ar fi fost, cîți oameni să se înghesuie pe puntea lui ? Nici jumătate din cei aflați pe chei ! Unde mai pui că nici nu se zărea în larg ! Astfel, cu speranța pîlpîind acum doar cît o lumînărică, se așezară și cei doi, în bătaia ploii, pe o scîndură, așteptînd. Pruncul din brațele mamei dormea de mult. Tatăl îl legăna pe genunchi pe băiatul cel mare, acoperindu-l cît putea cu brațele ca să-l mai încălzească îngînîndu-i :

— Hai, copile, dormi...

Adormi și acesta pe dată. Bărbatul simți apoi capul nevestei înclinîndu-se ușor pe umărul lui stîng. Nu voia să doarmă, ci doar să se mai încălzească oleacă. O asemenea clipă nu are nevoie de cuvinte pentru a fi descrisă. Gingășia ei vorbea de la sine. Și cum Stratis tot scruta în răstimpuri marea, doar-doar o zări corabia în larg, privirea îi plecă pe un val și, călătorind cu acesta pe mare, gîndul îi ajunse pînă în Kyme : amintirea îi aduse aievea în ochi tot ce pătimise...

Pînă la însurătoare viața lui se scursese liniștită. Cît de liniștită poate fi viața într-un loc asupra căruia se abătuse întunericul robiei. Dar acolo, în Kyme, lumea era mai înțeleaptă decît în alte părți. Nu c-ar fi socotit robia ca pe un destin veșnic. Doreau și ei din suflet să se elibereze și în șoaptă își mărturiseau unii altora setea nestăvilită de libertate. Visau adesea la clipa cînd se vor ivi zorii... Dar nu făceau încă nici o mișcare, se arătau deocamdată supuși agilor... Gospodarii își vedeau de livezile de măslini, de vii, își însămînțau ogoarele și-și plăteau haraciul la soroc. Marinarii plecau pe vasele lor,

ducînd pînă departe vinuri și uleiuri, lemn de la Muntele Athos și aducînd mărfuri scumpe de la Smirna și Constantinopol. Alți insulari lucrau la arsenale. Femeile aveau de două ori pe atîtea griji cît bărbații. Grija casei, a copiilor, coptul pîinii, țesutul la război... Pînă și muncile la cîmp tot în seama lor cădeau. Pe lîngă toate astea, nu uitau nici biserica. Liturghia, vecernia, toate sărbătorile mari, cu datinile respectate întocmai, care însemnau nu numai credință, ci și ceea ce îi deosebea de asupritori. Năzuințele neamului, setea lui neostoită de libertate intrau în chivotul bisericii. Pe scurt, viața în Kyme se scurgea la fel în toată Grecia subjugată. Cu singura deosebire că aici robia părea ceva mai ușor de îndurat. În această privință, Eubeea semăna cu Chiosul. Pînă cînd se schimbară lucrurile și aici. Un tesaliot emigrat, venit de la Iași, se întîlni pe ascuns în două-trei rînduri cu episcopul Neofytos, destăinuindu-i toate planurile secrete care urmau să ridice întregul neam la luptă. Îi vorbi despre o Societate a Prietenilor, care pregătea în taină răscoala. Îl înduplecă pe loc, făcîndu-l și pe acesta apostolul ei. Neofytos, un om tînăr, în floarea vîrstei, era mai înflăcărat decît celălalt. Și se așternu pe treabă. Cîntărea bine oamenii și pe cei pe care-i socotea de nădejde îi înscria în Eterie. Nu alegea numai gospodari așezați, ci și tineri serioși, a căror vitejie era egală cu istețimea. Astfel îl luă pe lîngă el și pe Stratis, pe care nu i-a fost greu să-l înduplece. Îi puse apoi să și jure. Cu puțin înainte îl înscrisese și pe Patios, fratele mai mare al lui Stratis.

Acestea se întîmplau tocmai în vremea cînd Stratis, după logodnă, se însură. La început totul decursese bine, în liniște. N-aveau a se teme. Neofytos îi chema din în cînd într-ascuns și le dezvăluia veștile aduse de soli tainici. Le păstra astfel aprinsă flacăra în suflet și-i pregătea de luptă. Turcii habar n-aveau de ce se-ntîmpla. Singura lor grijă era să afle în ce casă s-a înălțat vreo fată frumoasă, ca s-o răpească pentru harem. Pînă cînd, pe neașteptate, după vreo doi ani, le ajunseră la ureche zvonuri ciudate. „Neofytos ar fi amestecat într-o treabă necurată", îi dădură de veste pașei lor, Omer, care era plecat într-o călătorie. „Prindeți-l și spînzurați-l", sosi răspunsul. Dar pînă să-l prindă, acesta izbuti să fugă.

Se află apoi că plecase la Athos și de acolo spre Samos, travestit în veșminte de călugăr. Cînd izbucni revoluția, își făcu din nou apariția în Ciclade, și mai înflăcărat decît înainte. Însă, în aceeași primejdie se aflau și cei care fuseseră amestecați în Eterie. Se șoptea că turcii știau deja numele celor care mergeau la Neofytos fără vreun temei anume. Dispărură și aceștia înainte de a fi prinși. Plecară pe neașteptate, într-o noapte, din Kyme. Unul se îndreptă spre Skiathos, altul spre Skopelos sau Alloniso. Cîțiva își luară și familiile cu ei, să încropească în loc străin o viață nouă. În Skyros nu se duse nici unul; insula era atît de aproape încît ar fi putut cu ușurință să fie recunoscuți de pașale. Toți au ales insulele mai îndepărtate. Cum se nimeri să apară tocmai atunci un caiac spre Chios, Stratis se gîndi să plece într-acolo. Din cîte auzise, se părea că o va duce bine și de aceea își luă și familia. Și-atunci fusese aproape întocmai ca acum, cînd încercau să plece din Chios. Numai că Kostis abia împlinise doi anișori, iar celălalt îngreuia pîntecele mamei. Cînd femeia urcă pe caiac, mai avea doar cîteva săptămîni pînă să-i vină sorocul. Dar, de cum păși pe punte, o durere ușoară îi încercui mijlocul. „O să-mi treacă...", se gîndi ea. Se ghemui într-un colț, luă și copilașul lîngă ea și privea, pe deasupra catargului, în beznă, spre insula lor, spre frații pe care-i părăsea și, de tristețe, ochii i se împăienjeniseră de lacrimi. Cînd or izbuti oare să se întoarcă acasă? Numai libertatea le va înlesni revederea. Stratis, și el cu inima strînsă, nu se clintea de lîngă ea, dornic s-o ocrotească. Trebuia să aibă grijă de toate. Vorbea întruna de felurite lucruri ca să-i abată gîndul de la chinul înstrăinării. Își făcea singur curaj. Își înghițiră lacrimile, vasul ridică ancora și la început totul merse bine. Dar, cu cît înaintau în larg, cu atît marea începu să vuiască mai năprasnic. Cînd trecură de insula Skyros, vremea se înrăutăți și mai tare. Furtună îngrozitoare, valuri uriașe, să înghită corabia, nu alta. Copilul se sperie și se ghemui la pieptul mamei, plîngînd încetișor. Ea îl strînse și-l acoperi cu o velință groasă, să nu-l stropească valurile care ajungeau pînă la ei. În acest ceas greu, Stratis îi ajuta pe marinari să înfrunte furtuna.

De cîte ori trecea pe lîngă ai lui, îi îmbărbăta : „Nu vă temeți, este mînia nopții... O să se potolească...". Pînă cînd, la un moment dat, nevasta îl opri : „Nu pleca...", îi spuse rugător. „Mă doare..." Se ghemuise într-un colț și ochii i se umplură de lacrimi. Dinții îi scrîșneau de durere. Stratis își dădu seama pe loc că urma să nască. Chibzui cum s-o ajute mai bine. Luă de lîngă ea copilul care, îndată ce-și văzu mama chinuindu-se, se opri din plîns, și, prinzînd-o de haine, o mîngîia încetișor.

Ceasuri întregi ținu chinul. Femeia gemea și, de cîte ori caiacul sălta deasupra valurilor uriașe, zvîcnea și ea, de durere și de zguduitura vasului. Pînă cînd sosi clipa binecuvîntată și în vuietul furtunii se auzi plîns de prunc. Un scîncet subțire, firav, ca al unei făpturi abia născute. Auzindu-l, cei de pe vas abia atunci își dădură seama ce se întîmplase și alergară lîngă ea. Priveau pruncul de parcă ar fi fost o minune și care mai de care se întrecea să dea sfaturi cum să fie îngrijit. La fel și în privința mamei. Era semn bun că se născuse un copil pe vas. „Nu mai avem a ne teme de-acum !", exclamă bucuros căpitanul. „Toate or să ne meargă din plin ! Pruncul ne poartă noroc." Și, parcă pentru a i se adeveri vorba, furtuna se îmblînzi dintr-o dată. Vîntul se potoli brusc, valurile scăzură. Cerul se limpezi și hăt-departe, în zare, bezna începea să se risipească. La orizont se iveau zorii. Soarele se înălță din apă, aurind-o cu mii de culori. Marea părea catifelată. Se arăta o zi bună. Cînd se lumină de-a binelea, caiacul plutea de-acum nestînjenit. Marinarii începură să cînte de bucurie. Căpitanul, uitîndu-se la noul-născut, îi rugă pe Stratis : „Lasă-ne să-l botezăm noi, tot echipajul. Al nostru e, de vreme ce s-a născut pe vas". Zis și făcut. Cînd ajunseră în Chios, se duseră împreună și tîrguiră cele trebuincioase de botez, făgăduind că vor avea grijă de el pînă va crește mare. Chiar dacă toate mergeau încă greu pentru familia înstrăinată a lui Stratis, nașii, fie și de la depărtare, vor veghea statornic asupra finului lor. Dar n-a fost nevoie de asta. Îndată ce tînăra familie păși pe insulă, fu bine primită. Își atrăsese simpatia lumii care aflase ce vînt o aducea. Toți se grăbiră să dea o mînă de ajutor perechii să-și închegheze un nou

cămin, să-şi înalţe o casă. Le dădură de lucru. Stratis se dovedi vrednic şi priceput la toate. Zidar, cărămidar ; uneori lucra la olari şi picta vulturi bicefali pe farfurii, ca un adevărat artist, nu alta, alteori, avînd condei bun şi ştiind carte, executa portulane pentru vase. Iar nevasta, Vanghelini, în afara treburilor din gospodărie, se apucă să curețe mastic şi scotea şi ea cîştig frumos. N-aveau aşadar a se plînge, iar cînd aflau că în port ancorase vreun vas din Kyme, trimiteau de ştire rudelor, să nu fie neliniştite, că le merge, slavă Domnului, bine. Celelalte evenimente, din afara familiei, îi întristau ; pătimirile neamului, revoluţia care se aprinsese în Moreea şi se tot întindea. Îşi jertfeau viaţa atîţia greci... Drăgăşanii, cucerirea Tripoliţei de către Kolokotronis, moartea lui Ali Paşa şi cîte altele... Pe deasupra, executarea Patriarhului *. Întîmplări triste, care le stîrneau îngrijorarea şi-i îndurerau ca pe toţi grecii. Stratis îi spunea nevestei : „Să vedem, Vanghelini, cînd s-or ridica şi ai noştri la luptă. De-am găsi Kyme liberă !" Stăteau adesea de vorbă despre toate acestea şi cu localnicii.

Erau întristaţi din pricina insulei lor. Ar fi dorit să intre şi ea cît mai curînd în revoluţie, deoarece cu greu mai îndurau să audă flotele bubuind pe mări, iar localnicii să rămînă surzi, tăifăsuind numai de cele petrecute pe alte meleaguri ; era umilitor faptul că nu-şi cîntăreau decît propriul interes ; supuşenia care zădărnicea libertatea era o adevărată ruşine.

Trecuse vremea şovăielilor. Pînă cînd, la începutul lui aprilie, sosiră în insulă viteji samioţi şi-i siliră pe turci să se retragă în castru. Adia de-acum şi aici vîntul revoluţiei care atrase după ea, ca pretutindeni, răzbunare, mînie sălbatică şi măcel. Cine s-ar fi gîndit, atunci cînd îi ameninţau pe agi, că se vor năpusti asupra insulei atîţia lefegii, răufăcători însetaţi de sînge de parc-ar fi năvălit din peşteri adînc îngropate în negura vremurilor ? Cine s-ar fi gîndit în ce primejdie se avîntau ? Cine şi-ar fi

* E vorba de patriarhul Grigorios V, ucis de turci la Constantinopol la 6 iunie 1821 şi aruncat în apele Bosforului (n.a.).

închipuit că vor alerga în curînd înnebuniţi să scape în pustietăţi, cît mai departe, să se îmbarce pe vreun vas ? Iată că se aflau acum, pe acest chei, la ceas de noapte, în ploaie, atîtea suflete, atîtea familii, aşteptînd corabia să se ivească în zare, dar nici o pînză, nici o pasăre nu străpungea întunericul...

— N-are rost să mai aşteptăm vasul ! N-o să vină ! se auzi o voce de bărbat. Dacă era, ar fi ajuns pînă acum !

Vorbele lui sparseră tăcerea de mormînt a celor istoviţi, care-şi puseseră toată nădejdea în sosirea corăbiei. Îi făcu îndată să iasă din muţenie, îi răscoli. Începură să vorbească tulburaţi. Îşi reveni, surprins, şi Stratis din amintirile ce-l năpădiseră.

— Ai auzit ? îl întrebă Vanghelini.

— Da. De asta mi-era teamă şi mie.

— Acum ce ne facem ?

— Pornim mai departe. Haide !

— Încotro ?

— Spre munţi. Ne-am tras destul sufletul.

Cineva din apropiere rosti :

— Ar fi mai bine să pornim spre mănăstirea Sfîntul Minas. Am putea să ne închidem acolo şi să ne apărăm.

Auzindu-l, ceilalţi se învoiră. Cîţiva doar se hotărîră să rămînă pe loc să aştepte corabia. Vanghelini îi arătă soţului băiatul cel mare, care dormea încă, frînt de oboseală. Îi era milă de el :

— Cum să pornim iarăşi la drum ?

Stratis nu-i răspunse direct :

— Aici pot veni în orice clipă anticriştii.

În vorbele lui era cuprinsă toată primejdia. Femeia îşi trezi îndată băiatul din somn.

— Hai, Kostis, îl îndemnă cu duioşenie. Te-ai odihnit destul.

Porniră şi alţii împreună cu ei. Familii multe cu copii. Toţi tovarăşi de chin de-acum, o adevărată falangă. Şi începură urcuşul. Ploaia mai contenise, dar umezeala le pătrundea prin hainele ude. Mîna zorilor îi atinse cu ră-

ceala ei pînă în măduva oaselor. În altă situație, prima grijă ar fi fost să-și schimbe îndată hainele, să nu înghețe și să se îmbolnăvească. Dar acum n-aveau alt gînd în minte decît cum să ajungă mai repede la mănăstirea Sfîntul Minas, de parcă ar fi fost siguri că acolo vor afla scăpare. Își făceau, așadar, singuri curaj și se tîrau frînți de oboseală. Cei mai zdraveni îi sprijineau pe cei neputincioși și pe copii. Noaptea se stingea încet-încet, căpătînd o tentă albăstruie. Se împrăștiară și stelele care se iviseră o clipă pe cer. Doar luceafărul mai licărea, ca o candelă pe care Dumnezeu o aprinsese parcă anume pentru a-i mîngîia pe năpăstuiți. Deși drumul era tot mai anevoios, continuau să înainteze, îmbărbătîndu-i și pe cei care-și pierduseră curajul. După ceasuri întregi de mers, ajunseră astfel la mănăstirea Sfîntul Minas. Nu mică le-a fost mirarea văzînd că nu erau ei primii care se gîndiseră să caute adăpost aici. Le-o luaseră mulți înainte, să fi fost cu toții vreo 3 000 de suflete. Pe de o parte, asta îi înflăcăra, cînd se gîndeau că, dacă vor primi muniții, vor lupta mai mulți cot la cot, pe de altă parte îi și îngrijora : dacă ei ar fi rămas toți acolo, proviziile s-ar fi isprăvit curînd. Din cîmpie și dinspre livezile de mastic se zăreau deja năvălind spahiii sălbatici, măturînd tot ce găseau în cale. Creștinii adunați la mănăstire abia apucaseră să baricadeze ușile. Dar era limpede că în zadar vor încerca să se apere, deoarece dușmanii începuseră să lovească nemilos în biserică. Totuși, nu-și pierdură curajul. Cum era duminică dimineață, chiar în ziua de Paști, cei care nu luptau ascultau în biserică liturghia ; intrau aplecați, smeriți, nădăjduind să meargă, de le va fi scris, la moarte, cu sufletul împăcat... Mulți încercau în fel și chip să scape de nenorocirea ce-i amenința ; unii se ascundeau în tunelurile săpate anume pentru ceas de primejdie, alții stăteau cufundați în fîntîni, în apa care le ajungea pînă la bărbie, pînă înghețau bocnă. Nădăjduiau că vor scăpa cumva de cumplita năpastă.

Strădaniile lor se dovediră însă zadarnice. Turcii puseră foc în jurul bisericii, arseră ușile, năpustindu-se înăuntru ca un torent ce mătură totul în cale. Se revărsară în mănăstire ca marea înaintînd pe uscat. În timp ce-și

scoteau hangerele și-i loveau orbește pe oameni sfîrtecîndu-le trupurile, răcneau sălbatic, răgușit, chiuind ca să întindă groaza și, de frică, lumea să nu mai încerce să fugă. Șiretlicul le reuși. Creștinii fură păcăliți. Nu-și închipuiseră vreodată că e cu putință o asemenea sălbăticie. Se gîndeau că nebunia dușmanilor se va opri cumva. Dar aceștia, dîndu-și frîu liber pornirilor, înfundau iataganele în pîntece și scoteau măruntaiele, decapitau bătrîni și prunci, îi spînzurau pe preoți de crengile smochinilor. Aveau grijă să-i lase în viață doar pe cei zdraveni, ca să-i vîndă apoi în tîrg ; lăsau în viață și femeile frumoase ca să fie duse în haremuri și băieții pentru a-i face ieniceri. Puțini scăpară cu zile. Doar cei care apucaseră să se strecoare în haine turcești și să se piardă pe vreo potecă neumblată. În mijlocul acestui prăpăd, Vanghelini își păzea cu străşnicie odraslele. Pentru o clipă îl pierdu din ochi pe Stratis și se hotărî de una singură să-i ascundă într-o pivniță, cu gîndul să-i scoată de-acolo, dacă va scăpa teafără, îndată ce se va potoli urgia. Intrară și alții în beci, amuțiți de groază. Asta o mai îmbărbătă, spera ca răsuflarea celorlalți îi va încuraja și pe copiii ei. Alergă apoi după Stratis care-o căuta și el deznădăjduit printre cei uciși. Îi vorbi în șoaptă, să nu fie auzit :

— Am găsit un tunel prin care trebuie să încercăm să ieșim. Unde sînt copiii ?

Îi răspunse doar din priviri. Cînd se duseră să-i ia, nu-l mai găsiră decît pe cel mare, celălalt dispăruse, la fel și ceilalți copii. Femeia își pierdu firea :

— I-au găsit și ni i-au ucis ! Spune, Kosti, ce s-a întîmplat ?

Îl sărută, îl mîngîie pe băiat, sperînd să afle ce se întîmplase. Dar acesta, mut de spaimă, cu buzele strînse, nu scotea o vorbă, de parcă și-ar fi pierdut graiul. Părinții se neliniștiră și din pricina asta. Atunci, o femeie prăbușită alături, cu pieptul sfîrtecat, le spuse :

— L-a luat o creștină. O fi crezut că-i al ei.

— Unde s-a dus ? sări Vanghelini.

— A ieșit de-aici nădăjduind să scape. Poate o fi izbutit.

Nu mai era timp de vorbă acum. Vacarmul se apropia şi fiece clipă scursă le împuţina şansele de salvare.

— Să mergem ! o îndemnă Stratis. Îl vom găsi noi !

Luă copilul în braţe şi o trase şi pe nevastă-sa după el. Se strecurară cu greu printr-o crăpătură aflată mai încolo, în spatele chiliilor. Ajunşi la gura tunelului, Stratis, după ce se uită cu băgare de seamă în jur, îşi ajută nevasta să coboare, apoi şi pe băiat. El coborî ultimul. Tunelul îi înghiţi în bezna lui adîncă. Îi izbi un iz puternic de mucegai. Erau hotărîţi să se tîrască prin tunel, oricît de lung ar fi, numai să iasă la lumină. Că puteau fi şerpi şi şoareci sub pămînt, nici nu voiau să pomenească, de teamă să nu-i audă băiatul şi să se sperie şi mai tare. De aceea erau mulţumiţi, în timp ce se tîrau, că auzeau răzbătînd tot mai slab de-afară bocetele şi vaietele. Nădăjduiau că vor scăpa de primejdie. Stratis mergea în faţă şi-i tot îndemna :

— Veniţi... Haideţi odată !

Îl prindea pe copil de mînuţă şi-l trăgea după el. Mama îl împingea uşurel din spate. Din adîncul tunelului desluşiră nişte şoapte, semn că, departe, în faţa lor, se aflau şi alţii. Asta le dădu curaj, speranţă. Cînd respiraţia le devenise tot mai greoaie, începu încet-încet să răzbată lumina de la celălalt capăt al tunelului. Ieşiră într-o rîpă, unde deschizătura era acoperită cu tufişuri de tot felul. De aceea n-o văzuseră duşmanii. La lumina zilei, îşi simţiră ochii înceţoşaţi, ca şi cum ar fi ieşit din iad la viaţă. Nu desluşeau nimic. Închideau ochii şi apoi îi deschideau treptat, să se mai obişnuiască cu lumina. Nu zăboviră mult şi o apucară pe o potecă, spre apus, la întîmplare. Nu le mai păsa unde vor ajunge. Tot ce doreau era să se îndepărteze cît mai mult de locul urgiei. În drum dădură şi de alţi pribegi şi aflară că acelaşi crunt măcel avusese loc şi la Nea Moni, unde se baricadaseră cei din oraşul Chios. Duşmanii se năpustiseră şi-i măcelăriseră de parcă ar fi secerat spice. Cine ştie ce-o mai fi rămas în urma focului pe care l-au aprins ! Mozaicurile atît de măiestrit lucrate de artiştii bizantini fuseseră distruse. Sfinţii şi-or fi luat ei singuri zborul spre cer, prin fum, să nu mai vadă grozăviile din jur.

Se îndreptau pribegii spre locuri pustii și, cu cît înaintau, întîlneau tot mai mulți năpăstuiți în cale. Soseau din diferite părți și fiecare avea o grozăvie de povestit. Unii că l-au văzut pe Neofytos spînzurat împreună cu ceilalți preoți, alții că au zărit vasele turcești venind să încarce robii în lanțuri. Despre consulul danez se povestea că ar fi fost tras în țeapă, iar familia lui ar fi fost vîndută la mezat. Toți vorbeau de întîmplări îngrozitoare, petrecute sub ochii lor, pe care dacă ai vrea să le consemnezi, nu ți-ar ajunge tomuri întregi. Însă nu era acum timp de vorbă. Trebuiau să încerce să scape cu orice preț. Dar cum urgia se întindea în toată insula, se întrebau care ar fi locul cel mai sigur să se adăpostească. Unii credeau că turcii nu vor cuteza să urce la Anavatos, castrul clădit sus, pe o stîncă, încă din vechime, pentru a păzi insula de pirați ; alții ziceau că ar fi mai bine să ajungă pe țărmul de apus, poate că va acosta acolo vreun caiac din Psara ; cei mai mulți, care-și mai păstraseră o fărîmă de nădejde, hotărîră să se tîrască prin peșteri ascunse și să aștepte acolo pînă cînd turcii se vor sătura de măcel și jaf și vor pleca îmbuibați. Ultimii aleseră calea cea mai bună, așa cum se va vedea din cele ce vom povesti mai departe. Au trăit, e adevărat, zile întregi în beznă și s-au hrănit cu șerpi și cu ierburi, dar în cele din urmă, au scăpat cu viață. Din grupurile pornite în alte direcții, puțini s-au mai salvat. Din cei care s-au îndreptat spre apus să găsească un vas să se refugieze, au pierit aproape cu toții. Ce să mai pomenim de cei care au pornit spre Anavatos... Cîți scăpaseră de la Sfîntul Minas și de la Nea Moni și-au aflat sfîrșitul acolo sus... Năvălitorii, după ce pustiiseră tîrgul de suflete timp de cinci zile, de credeai că s-au săturat în sfîrșit de măcel, începură să strige că socotelile s-au lămurit de-acum, că îi iartă pe răsculați și că lumea poate să se întoarcă fără teamă la casele ei. Se părea că voiau că închidă vrajba. Mulți s-au lăsat înșelați crezînd în vorbele lor și s-au întors acasă de pe unde se ascunseseră. Dușmanii atît așteptau. Atunci s-a dezlănțuit cel mai sălbatic măcel ; a reînceput strîngerea de robi. Mi de sclavi înlănțuiți

în vapoare, care-și priveau pămîntul natal fumegînd, căsuțele năruite. Nici un cîine nu mai urla, nici o pasăre nu mai ciripea. Toate fuseseră nimicite. Două săptămîni bîntui urgia în Chios.

Iată în două vorbe ce s-a întîmplat la Anavatos. Era lunea Sfîntului Toma cînd se înnegriră coastele de lefegii care urcau dealul năvălind în iureș. Cei din castru încercară să le țină piept cît putură. Dar isprăviră curînd gloanțele, praful de pușcă. Turcii înaintau, puhoi. Ce să facă bieții greci ? Începură să se împrăștie și să se strecoare printre năvălitori, doar-doar se vor salva. Mulți s-au închis într-o biserică, nădăjduind că dușmanii vor respecta poate lăcașul și nu vor cuteza să intre înăuntru. Nesăbuită speranță ! Deoarece aceștia, chiar dacă n-au intrat, au pus foc de jur-împrejur și i-au ars pe oameni de vii. Biserica era în flăcări. Cu cît creștinii cîntau mai inimos, pe atît tîlharii de-afară rîdeau, îmbătați de victorie, și luau părtașe la orgiile lor femeile pe care izbutiseră să le prindă. Ar fi în zadar să mai stăruim asupra tuturor acestor grozăvii. Sînt chinuri ce nu pot fi zugrăvite în cuvinte.

O vorbă doar despre cei ajunși pe țărmul apusean. Au găsit din fericire caiacuri și alte vase pe puntea cărora s-au înghesuit cum au putut. Unii s-au aruncat chiar în valuri, mulți s-au înecat. Alții însă s-au salvat, izbutind să ajungă la Psara, în Andros, sau în Syros, unde s-a nimerit. Printre aceștia din urmă se aflau și Stratis și Vanghelini cu copilașul lor care debarcară la Psara. Înainte de a urca pe vas priveau și tot întrebau în stînga și-n dreapta dacă nu știau ceva de femeia care le luase din greșeală pruncul. De cum au ajuns în Psara, tot de asta au întrebat :

— N-a sosit cumva o femeie care a spus că...

Nu aveau nimic altceva în minte decît să-și găsească copilul.

Capitolul II

ATUNCI CÎND SE NAŞTE UN COPIL, se spune că ursitoarele vin la leagănul lui şi hotărăsc care îi va fi soarta, ce va ajunge în viaţă. Bucurii şi tristeţi, suferinţe şi rătăciri, acestea i le sortesc, se zice, pruncului din prima clipă. Sînt unii cărora le e scris să trăiască uşor, fără griji şi amărăciuni, iar alţii care trebuie să înfrunte chinuri de neîndurat. Viaţa unora se scurge ca o legendă plină de peripeţii, aidoma unui rîu care îi prinde în năvala lui şi îi izbeşte de maluri şi apoi îi poartă tot mai departe, pînă îi aruncă în mare, unde se cufundă în împărăţia tăcerii veşnice. Însă nimeni nu ştie de la început încotro se îndreaptă. Pruncii sînt surzi şi nu aud ursita. Puţini sînt cei care, în timp ce înaintează, întrevăd anumite semne ale viitorului, presimt ce li se va întîmpla şi-şi fac planuri, dar toate sînt aidoma unei ape curgătoare şi ei tot la mare ajung în cele din urmă. Există însă ceva în om care îl face să înfrunte şuvoiul şi uneori devine el însuşi şuvoi, un adevărat fluviu. Este dorinţa de a exista. Strădania lui, care se dovedeşte adesea zadarnică, de a nu fi prins în vîltoare, de a se împotrivi cu orice preţ, de a-şi făuri propriul eu. Chiar dacă pentru mulţi ursitoarele acestea nu sînt decît o poveste, în cele din urmă, dacă se gîndesc mai bine, se văd nevoiţi să le recunoască existenţa ; ele pătrund şi rămîn în viaţa oamenilor, constituind însăşi condiţia ei. Şi tot la ele merg, se spune, cei care şi-au dat duhul.

Dacă pomenim de toate acestea aici, este datorită noianului de întîmplări abătute asupra celor doi eroi ai cronicii noastre, Stratis şi Vanghelini. La fel au pătimit

şi copiii lor : una după alta năpastele s-au dus aşa cum au venit. Dar să începem cu părinţii. Părăsind în ceas de primejdie Kyme, s-au îndreptat spre Chios, nădăjduind că o vor scoate cumva la capăt. Nu întîlniră decît pierzanie şi măcel şi aici. Din nou pribegia, apoi sosirea în Psara. Însă ei rămîneau mereu neîngenuncheaţi. De cum păşiră pe uscat zăriră, pe coasta muntelui, un copac care stătea falnic în bătaia vîntului, şi, fără să-l rostească cu glas tare, amîndurora le veni acelaşi gînd : „Orice s-ar întîmpla, vom rămîne neclintiţi precum copacul acela".

Astfel începu chinul lor. În primele nopţi au dormit cum s-a nimerit, prin biserici, laolaltă cu alţi prigoniţi şi au început să lucreze pe unde apucau ca să scoată un codru de pîine să-şi astîmpere foamea. Şi-au luat apoi o colibă în care şi-au înjghebat cu chiu cu vai un culcuş. Grija lor cea mare era să întrebe întruna, în toate părţile, doar-doar şi-or găsi şi celălalt copil. Dar, pe cît de mare le era la început speranţa, aceasta se spulberă încet-încet o dată cu veştile pe care le aflară despre insula Chios. O asemenea nenorocire nu se mai pomenise vreodată. Din populaţia insulei, în două săptămîni fuseseră măcelăriţi 26 000 de oameni, alţi 47 000 fiind duşi pe chei şi încărcaţi în vapoare spre a fi vînduţi în robie. Doar vreo 5 000 scăpaseră, dar în ce hal erau nenorociţii... Despre mulţi dintre ei, pe măsură ce trecea vremea, soseau veşti de tot felul, una mai tristă decît alta. Unde au fost vînduţi, în ce haremuri au fost închise mîndreţe de fete... Erau şi veşti mai bune, care dovedeau pînă unde poate ajunge compasiunea frăţească şi cum înţeleg unii să-şi facă datoria. Însă prea puţine erau ştirile de acest fel. Se află, aşadar, că nişte bogătaşi din Odessa şi din Triest au dat de urma rudelor vîndute în robie şi au plătit scump răscumpărarea. La fel a procedat şi regele Danemarcei, pentru familia nefericitului consul pe care a descoperit-o, după mulţi ani, în Tunis. Dar să găseşti un prunc ca al lor, în învălmăşeala cumplită care se iscase, era aproape cu neputinţă. Unde mai pui că toţi copilaşii seamănă între ei şi greu îndură urgia. Dar, cu tot dorul ei după pruncul pierdut, perechea nu-şi irosi vremea aşteptînd cu mîinile în sîn. Nici pomeneală ! Prinseră cu-

raj, munciră din răsputeri şi izbutiră să-şi închegheze cît de cît un cămin... Vor face alt copil. Între timp, ţara, în lupta ei, obţinea unele izbînzi. Au fost eliberate şi alte regiuni subjugate. Existau multe semne, la care se adăugau mereu altele, care arătau că Grecia se afla de-acum pe picioarele ei şi propăşea. Mai întîi, înflăcăratul Kanaris din Psara îi dădu sultanului o lecţie pentru a răzbuna într-un fel măcelurile săvîrşite de turci în Chios. Scufundă toată flota turcească. Şi, în apropiere, la Dervenakia, viteazul din Moreea nimici vasul lui Dramali, cu vajnicii lui lefegii. Căzu şi Anapli. Nu peste mult timp, Misolonghi fu încercuit. Şi chiar dacă era un semn de rău augur, cei asediaţi arătau o asemenea însufleţire, încît exemplul lor era un imbold şi pentru ceilalţi asupriţi, nu numai din Grecia, dar şi din alte părţi, pînă hăt departe, să se prindă în hora revoluţiei. Îndemnau totodată sufletele binevoitoare din ţările libere să se înduplece şi să ajute Grecia.

Byron veni aici ca protectorul ei. Prinseră şi alţii curaj... O mulţime de localităţi din Moreea fuseseră deja eliberate. Chiar şi acolo unde grecii nu biruiseră încă, tot izbuteau să-şi adune înverşunarea şi să reia lupta ca să învingă cu orice preţ. Dorinţa lor de victorie însemna înviere. La fel se întîmplă în cele cîteva insule care-şi adunară corăbiile şi se ridicară la răzmeriţă. Sufereau, plăteau cu sîngele lor, însă tot dîrji rămîneau. Kasos fu pustiită de-a binelea de către Mehmet Ali, ce-şi aduse flota din Egipt ca să-l susţină în luptă. Psara plăti scump, de credeai că suferinţă mai mare nu există pe lume. Sufletul năpăstuiţilor rămînea însă mereu drept. Din pricina atîtor sacrificii deveniseră adevăraţi sfinţi.

De cînd izbucnise revoluţia, Turcia era cu ochii pe cei din Psara, deoarece îşi aruncaseră în luptă toate corăbiile. Transportau praf de puşcă, arme, înfruntau flota turcească. Ca şi mai înainte, au izbutit să stăvilească o vreme mînia Osmanului. Cînd se iscă războiul cu ţarul, marinarii din insulă prinseră curaj şi-l hărţuiră pe sultan, atacîndu-i flota. Apoi, încă din timpul luptelor cu corsicanul, vasele lor străpungeau blocada şi plecau să se aprovizioneze. Astfel se îmbogăţeau şi scoteau cîştiguri cele-

lalte corăbii, comerciale. Dar de cum izbucni revoluția, tunurile le întoarseră din drum. Se vede că sultanii însemnaseră destule nesăbuințe în catastifele lor și voiau să plătească cu vîrf și-ndesat. Ajunseră și în Chios. Cum îndrăzneau vasele să ia la bord refugiați? Cum de se încumetau căpitanii să-și deschidă pungile și să împartă aur celor năpăstuiți? De ce făceau una ca asta? Ca să arate fățiș sultanului că sînt împotriva lui. Apoi, cînd pașa Hosref, în fruntea unei flote puternice, porni spre insula lor, creștinii, strînși în biserica Sfîntul Nicolae, luară o hotărîre nechibzuită. Voiau să se împotrivească cu orice preț dușmanului, ba chiar să înalțe și steagul cu cruce pe care scria „Libertate sau Moarte". Ei bine, cine ar fi înghițit atîta cutezanță? Cîtă răbdare să aibă sultanul? Pînă cînd? Trebuia neapărat să le-o plătească! Și se ținu de cuvînt.

Flota ajunse în apele de nord și tunurile începură să tragă ca să acopere debarcarea lefegiilor. Dar localnicii se apărau cu străşnicie. Turcii însă, după două zile, atacară din nou. Și de data aceasta izbutiră să pună piciorul pe uscat și să înainteze spre sat. Atunci s-au înscris cele mai frumoase pagini din istoria insulei. Pe drum, într-un loc numit Ftelio, luptătorii, cînd și-au dat seama că nu mai era chip să reziste, au intrat în depozitele de muniții unde se păstra praful de pușcă, le-au dat foc și le-au aruncat în aer. Cădeau bucăți din trupurile sfîrtecate, ca și cum ar fi erupt un vulcan și ar fi revărsat lavă. Nimeni n-a avut scăpare. Socoteau de cuviință că e mai bine așa decît să lase să se abată asupra lor mînia osmană. Pilda lor i-a însuflețit astfel și pe cei din oraș și aceștia făcură la fel. Au luptat cît le-a stat în puteri, iar cînd lefegiii s-au năpustit ca un val negru să înece insula, s-o scufunde pur și simplu, bărbați, femei și copii, preoți, adunați în biserica Sfîntul Anton, toți într-o singură hotărîre au pus foc la depozite și au sărit în aer. Cumpăneau anume clipa cînd se apropiau năvălitorii și astfel atrăgeau moartea și asupra lor. Totul se năruia în jur. Cerul se înnegrise de fum. Păsările zburau speriate care încotro. Și în beznă, printre ruine, ca un suflet înflăcărat și înverșunat, flutura steagul din Psara, cu crucea și cu inscrip-

ția pe el: „Libertate sau Moarte“. Chiar dacă de mînie turcii îl aruncară, vîntul luă în adierea lui cuvintele înscrise pe drapel și le purtă mai departe. Și chiar dacă turcii ar fi ars insula pînă în temelii, ar fi năruit-o și ar fi nimicit și ultimul om, n-ar fi fost cu putință să zdrobească sufletul cuibărit în drapel. Păsările îl ridicară ca pe-o batistă de pe dealurile arse și înnegrite și-i purtară mesajul acolo unde trebuia.

Puțini scăpară de la pieire. Doar vreo 3 000 din cele 20 000 de suflete care se strînseseră pe insulă de-a lungul vremii. Au supraviețuit doar cei care au apucat să se urce pe corăbii și să se refugieze. Părăsind insula, aceștia și-au jurat, văzînd cît de pustie rămăsese, să revină îndată ce se vor limpezi lucrurile, ca să-i redea din nou viață. Cheiurile trosneau de îmbulzeala oamenilor care încercau să scape cu orice preț. Cîți să încapă în vase? Stratis sosi la timp ca să apuce s-o urce pe Vanghelini cu băiatul în brațe. În clipa cînd încerca să se cațere și el și tocmai se ridica ancora, un bătrîn îl trase de mînecă. Avea arsuri îngrozitoare pe față și la umăr și ținea în brațe un copilaș.

— Fii bun și ia-l și pe el. Eu nu mai am zile să-l cresc.

Stratis rămase nedumerit. Privi copilul care tăcea și ochii i se împăienjeniră de lacrimi. Bătrînul își continuă ruga:

— Oriunde te-ai duce, al tău să fie.

— E nepotul tău? îl întrebă Stratis cu sufletul la gură.

— Nu. L-am găsit părăsit într-o peșteră. Plîngea alături de mama lui care-și dăduse duhul, sărmana, Dumnezeu s-o ierte.

I-l puse în brațe.

— Ia-l, rosti din nou.

Stratis nu se împotrivi. Uitîndu-se la băiat, se gîndi îndată că pesemne tot așa, într-o asemenea îmbulzeală, își pierduseră și ei copilul și, dacă o mai fi trăind, o fi aidoma acestuia. I se făcu o milă nespusă și îl strînse la piept. La proră nevasta se uita în jur neliniștită, neștiind de ce întîrzie bărbatul ei și cînd îl zări cu un copil în brațe, îi strigă:

— Urcaţi odată, ce mai staţi ? !

Se vedea limpede că voia copilul. Atunci Stratis îl îmbrăţişă pe bătrîn şi se aruncă în barcă, în ultima clipă. Îi puse nevestei băiatul în braţe. Vasul pornise deja. Se opriră puţin pe punte, în mijlocul celor din Psara, care priveau, în picioare, înlăcrimaţi, insula pe care o părăseau. O vedeau năruită, învăluită în fum, cu dealurile golaşe, fără o frunză. Stăteau îngînduraţi, fără să scoată o vorbă. Pentru ce meleaguri o părăseau oare ? Şi ce viaţă îi aştepta acolo unde vor ajunge ? La aceleaşi lucruri se gîndea şi Stratis. El şi nevasta lui înfruntau pentru a treia oară o asemenea nenorocire. A treia oară plecau alungaţi şi încercau să-şi salveze viaţa. Măcar de-ar fi fost siguri că, acolo unde se duceau acum, nu vor mai trece prin alte chinuri şi că vor trăi, în sfîrşit, liniştiţi. Nimic însă nu părea să le făgăduiască aşa ceva. Toată Grecia era de-acum răsculată, poporul se ridicase la luptă. Oriunde s-ar fi dus, ar fi înfruntat moartea. De ce, aşadar, ei împreună cu copilaşii lor, care erau acum doi, să nu se întoarcă în Eubeea ? Patru ani se scurseseră de cînd plecaseră din Kyme pe-ascuns, într-o noapte. Ceva trebuie să se fi schimbat şi pe-acolo. Or fi plecat agile, or fi uitat, s-or fi şters din amintire multe lucruri. Era doar în interesul turcilor acum, cînd în jurul lor se întindea răzmeriţa, să uite vechile răfuieli, să se arate blînzi şi îngăduitori. Astfel, năpădit de asemenea gînduri, Stratis se hotărî în cele din urmă :

— Noi, femeie, trebuie să ne îndreptăm acum spre Kyme. A sosit ceasul ei.

Se zbătură şi se făcură luntre şi punte să se întoarcă acasă şi în cele din urmă izbutiră.

Cinci ani înseamnă un răstimp destul de lung ca să se schimbe lucrurile în locul de unde-ai plecat. Şi cam atîta lipsiseră Stratis şi Vanghelini din Kyme. Cînd se întoarseră, aşadar, şi intrară în casa părintească, în zadar căutară cu privirea printre cei care-i îmbrăţişau şi le urau bun venit pe cei doi fraţi ai lui Stratis — pe cel

mare, Patios, și pe mezin, Filip. Părăsiseră amîndoi insula, de îndată ce izbucnise revoluția. Primul s-a dus la Neofytos și a trimis veste din Ciclade că e bine sănătos, iar celălalt, mezinul, a pornit în căutarea lui Kriezotis, în Eretria, în oastea căruia lupta. Și el dădu de știre alor săi și scrise unui vecin să nu-și mărite fata, fiindcă ar fi vrut s-o ia de soață.

— Bine că sînt sănătoși amîndoi, îi mîngîie Stratis pe bătrîni.

Și începu apoi să povestească, să răspundă la întrebările care i se puneau, să zugrăvească grozăviile prin care trecuse. Dacă el uita ceva, nevastă-sa îl completa. Povestiră de-a fir a păr despre Chios și Psara și parcă nu mai isprăveau. De copilul lor cel mic, de Iankos, nu pomeniră însă nimic cum că n-ar fi fost al lor. Nu doreau să le știe nimeni taina. Se străduiau, prin duioșia cu care îl înconjurau, să-l facă pe băiat să nu se simtă înstrăinat și să uite nenorocirile îndurate. Și Stratis le-a spus părinților și celorlalți din casă să nu pălăvrăgească prea mult, ca nu cumva turcii să-și amintească vechile socoteli. Bine era acum să fie toți uniți, pînă cînd va adia și aici vîntul libertății și atunci vor prinde curaj.

Totuși, în afara celor care lipseau, unii plecați la oaste, alții îmbarcați pe corăbii, în afara cîtorva înmormîntări și nunți care au loc întotdeauna, altceva nu se schimbase în toți acești cinci ani. Viața își urma cursul ca înainte. De o parte, erau proprietarii de corăbii și moșierii, de cealaltă săracii... Într-o parte oamenii de vază, importanți, în alta cei mărunți, neînsemnați, care, chiar dac-ar fi lipsit, nu s-ar fi clintit nimic în viața insulei. Cîțiva dintre aceștia din urmă erau vestiți din felurite pricini. Iată, de pildă, bunica Afendra, care moșise, cu priceperea-i cunoscută, majoritatea copiilor, pînă și din satele îndepărtate ; popa Stamatis, care slujea în parohia săracilor și avea o bunătate de sfînt ; doi oameni de treabă, tată și fiu, Ghialurizii ; doi-trei cămătari bogați care adulmecau ca niște corbi pe cei nevoiași. Pe toți i-au regăsit așa cum îi lăsaseră, fiecare cu îndeletnicirile lui, și despre ei venea vorba zilnic. Alături de ei, un nou-venit în insulă avea multe de povestit. Era un dascăl

din Triest, fiu al unui marinar kymiot care se înstrăinase și murise departe de patrie; el își luase nevastă o fată de boier din Mykonos și avuseseră un copil care era învățătorul. Acesta revenise pe pămîntul părintesc, să trăiască liber, ca să nu se stingă și el printre străini. Era un om cu carte, nu glumă, știa și limbi străine. Învăța întruna. Și te mirai cum îi ajungeau pînă aici vești despre toate cîte se întîmplau în Grecia. Povestea, de pildă, că măcelurile din Chios zguduiseră întreaga Europă într-atît, încît în Franța, cel mai de seamă poet, Hugo, a evocat în versuri emoționante evenimentul, iar unul dintre cei mai mari pictori, Delacroix, îndemna lumea, prin tablourile lui, să ajute Grecia. Despre nenorocirile celor din Psara vorbea și Solomos într-un poem. Învățătorul știa multe altele de acest fel.

Însă, dincolo de oameni, fiecare cu drumul lui, viața se scurgea înainte, așa cum e lăsată de Dumnezeu. Cei din Kyme nu-și dădeau încă seama că le stă în putere să se elibereze și ei. Eubeea șovăia să se avînte în luptă. Omer pașa din insula Karystos și pașa din Negreponte o țineau îngenuncheată. Și, în ciuda războiului purtat pe mare într-ascuns de Kriezotis, de Govios și de alți viteji căpitani, care aduceau pagube însemnate turcilor, răsculații nu izbuteau totuși să obțină ceea ce doreau. La acestea se adăuga și experiența tristă din primul an al luptei, cînd se ridicaseră fără să aibă flota bine pregătită iar pașa din Karystos cu trupele lui i-a pedepsit aspru, vărsînd mult sînge. Astfel, multe se puneau acum la cale în Kyme, dar într-ascuns. Bărbații plecau și luptau pe alte meleaguri, pe unele vase comerciale kymiote existau tunuri ca să se apere, chipurile, de pirații care le-ar fi atacat. În ochii agilor viața în insulă își urma cursul firesc. Oamenii își culegeau viile, butoaiele de vin erau încărcate pe corăbii și ajungeau pînă la Marsilia, toamna ogoarele erau arate, meseriașii își vedeau de treburile lor.

Însă chiar dacă miroseau că localnicii pregătesc ceva, într-ascuns, turcii se prefăceau că nu înțeleg deoarece nici ei, în ce-i privea, n-ar fi vrut să forțeze lucrurile, de teamă să nu se întoarcă totul împotriva lor. Îi lăsau, așadar, pe kymioți să-și vadă în tihnă de ale lor. Nici la

sărbători nu-i împiedicau să facă ce pofteau : să poarte epitafurile în jurul bisericilor și, în ajunul Sfintei Marii, să fiarbă grîu în cazane. „Să-i lăsăm în pace...“, își spuneau. „Să nu-i încrîncenăm și mai tare... Mai bine să stingem focurile decît să le ațițăm...“

Viața se scurgea în tihnă. Lumea melița ca întotdeauna și pretutindeni mereu aceleași și aceleași : nunți și botezuri, înmormîntări, adultururi, răpiri și cîte și mai cîte. Lucruri aparte, nebunești sau demne de admirație, erau, de pildă, cele făptuite de Ghialurizi, părinte și fiu. Uneori se auzea despre vreun localnic sau străin că avea lepră și l-au părăsit ai lui la Soutsini. Acolo, într-un loc pustiu, departe de oraș, începuseră să-i ducă pe leproșii din Eubeea și din insulele apropiate. Îi părăseau pe țărm, să-și ridice singuri colibe, să trăiască alături de cei bolnavi ca și ei, cîte zile le mai aveau hărăzite. Nefericită soartă...

Pe scurt, aceasta era viața în Kyme. Anii se scurgeau necontenit, fără să-ți dai seama cum, plini de întîmplări, alteori ți se părea că timpul parcă stătea în loc, deoarece kymioții tînjeau să-și cîștige și ei libertatea.

Sufereau auzind ce se întîmpla pe alte meleaguri. Revoluția se întindea tot mai mult. Despre ce să vorbești mai întîi și ce să admiri mai mult ? Despre sacrul Misolonghi, care rezistase atîta timp dușmanului, iar cei asediați se apăraseră ca niște lei ? Despre eliberarea Atenei ? Sau despre bătălia de la Navarino, unde grecii au nimicit întreaga flotă a Egiptului ? Și despre altele încă, cîte și mai cîte... Despre jertfele celor a căror viață era una cu moartea ? Cînd Adunarea Națională de la Troizen l-a desemnat conducător al guvernului pe Kapodistria, acesta, aflînd vestea, a venit îndată din Rusia, deși era mîna dreaptă a țarului. Un om important, capabil, cu învățătura pe care o avea, să organizeze un stat puternic. Să lăsăm însă astfel de întîmplări pe seama istoriei. În cronica pe care o depănăm încap și altele. Care a fost, așadar, soarta familiei lui Stratis, ce-au făcut copiii lui, cum și-au chivernisit viața și în ce lume au trăit ? Nu sînt decît întîmplări ale unor oameni simpli, obișnuiți.

Ei, prin urmare... să desfăşurăm firul roşu din vîrtelniţa vieţii. Dacă ar fi o legendă, am fi început altfel... Dar e vorba de oameni şi fapte trăite aievea. Şi continuăm astfel :

Pe cît treceau anii, creşteau şi cei doi băieţi ai lui Stratis, Kostis şi Iankos. Fraţi nedespărţiţi în toate. Se bucurau în mod egal de dragostea părinţilor, deoarece pînă şi aceştia, cu vremea, uitaseră că era o taină între ei. Şi dacă cineva, vreodată, le-ar fi amintit, s-ar fi mirat, atît de mult erau legaţi copiii în inimile lor. Dar într-o bună zi vrajba a intrat între ei şi de atunci a început să le roadă sufletul. Le vom spune pe toate la vremea lor. Să le luăm, aşadar, pe rînd.

Printre mai-marii sfatului din Eubeea fusese ales şi tatăl lui Stratis. I se acordase această onoare fiind un om înţelept, cu scaun la cap, iar cei trei feciori ai lui intraseră în revoluţie, doi dintre ei luptau încă. Alegerea aceasta a atras însă după sine multe. Moş Karalis, un om plin de viaţă, a făcut ca, prin votul lui, lucrurile să ia o întorsătură grabnică şi în Eubeea. Şi ştirea tainică a ajuns unde trebuia şi s-a hotărît planul pentru eliberarea insulei. Aceasta s-a întîmplat la fortăreaţa din Negreponte, în strîmtoarea care despărţea Eubeea de Rumelia. Astfel, la 29 decembrie au venit vasele de luptă kymiote şi au atacat fortăreaţa, iar Kriezotis cu armata încerca să cucerească insula pe uscat. Dar turcii au opus o rezistenţă înverşunată, nu s-au dat uşor bătuţi. Şi aşteptau ajutoare. Astfel, atacul a rămas nedecis, cu dorinţa nestrămutată de ambele părţi de a fi reluat cu şi mai mult avînt. Vasele kymiote au părăsit Egripos şi de bună seamă paşa şi-ar fi vărsat mînia asupra celor care puseseră la cale totul. Dar, înainte de a apuca să facă una ca asta, aceştia au dispărut ; au fugit în Egina. Moş Karalis se număra printre ei. Şi-a dat duhul acolo bietul de el, de inimă rea. Acasă nu s-a aflat de moartea lui decît abia cînd Eubeea a fost eliberată. În cîteva luni, sultanul, văzînd că, oricît s-ar strădui, va pierde Griponisi, a fost nevoit să predea insula cu firman *.

* 13 iunie 1830.

Atunci cînd băteau clopotele în Kyme și lumea era în sărbătoare, a ajuns așadar și vestea tristă despre bătrîn, că a fost îngropat în insula Egina. Era prima dată cînd Stratis, întrucît fratele mai mare se stabilise pe lîngă Neofytos, a simțit că devine capul familiei și că pe umerii lui apasă o povară grea. Dacă taică-său s-ar fi aflat acum în fața lui, viu sau mort în coșciug, l-ar fi asigurat că știe ce are de făcut și l-ar fi liniștit. Era prima dintre datoriile lui. Dar părintele său zăcea în țărînă în cine știe ce loc străin. Bătrîna, după cîte necazuri îndurase și din pricina spaimei prin care trecuseră, avea mintea zdruncinată. Și cum n-o mai ajuta capul, nu mai era în stare nici să se necăjească. Cui să-i mărturisească așadar Stratis răspunderea lui ? Dar cine ar fi putut să-l înțeleagă mai bine dacă nu casa lor strămoșească, martora atîtor întîmplări, nașteri, vieți, morți ? Avea impresia că în sufletul casei se aflau contopite sufletele tuturor celor dispăruți. Acestui duh al casei i se va destăinui, îi va mărturisi întotdeauna orice durere, atunci cînd se simțea singur sau nu voia să-i întristeze pe cei dragi cu necazurile lui.

În prima noapte după ce aflase de moartea tatălui său, n-a fost chip să dea geană de geană. A rămas treaz în așternut privind în întuneric. În amintire îi stăruia chipul bătrînului. Lîngă el, Vanghelini, veghea și ea, dar cu ochii închiși. Se ferea să-i vorbească, nădăjduind că Stratis va ațipi pînă la urmă. În zadar însă. Bărbatul se ridică încet din pat și ieși din încăpere. Coborî scările și ieși afară, se opri lîngă peretele casei. Între două pietre așezate în unghi se afla o crăpătură de era aproape loc să treacă un om ; cînd se iviră zorii și lumina pătrunse prin ea, Stratis ridică mîna, o pipăi. I se păru că deschizătura aceea avea și ea glas. Mai departe, ușa scării unde lăsau cheia părea aidoma unei urechi imense. Stratis rămase un timp acolo, să le privească, să-și adune gîndurile în tăcere. Pînă cînd în coridor apăru nevastă-sa. Îl văzu și își dădu seama că acum era ceasul bărbaților, altminteri i-ar fi vorbit el singur. De aceea nu îndrăzni

să se apropie, ci intră în camera copiilor şi, trezindu-i binişor, le spuse în şoaptă :

— Duceţi-vă voi pînă afară. Aduceţi-l pe tata în casă.

Socotea că sînt mari de-acum, era vremea să ajungă bărbaţi.

Libertatea adusese cu ea semne vădite de propăşire în Kyme. Vasele ei plecau şi se întorceau fără teamă, fără să le mai trebuiască hîrtii de intrare în port pentru care pînă atunci plăteau haraciuri şi peşcheşuri grele. De-acum pluteau adesea în călătorii tot mai îndepărtate de unde aduceau cîştiguri frumoase. S-au întors în insulă şi gospodarii pribegi, şi au luat treburile de la capăt. Se îngrijeau de ogoare, de vii, deschideau prăvălii şi înălţau case. Printre aceştia se afla şi Filip, fratele mezin al lui Stratis. Era bărbat copt de-acum, la 35 de ani. Fata pe care o iubea îl aşteptase cuminte la casa ei şi în curînd se făcu nunta. Celălalt, cel mare, se opri în insulă doar cîteva zile. Se afla în drum spre Patmos şi Chalkis, unde urma să-şi facă studiile. Plecă din nou şi dus a fost...

Aşa e viaţa. Unii pleacă, alţii vin, din cele trecute nu rămîne decît amintirea. Şi asta mai ales după răzmeriţe. Asemenea furtunii care scoate din adîncul mării şi aruncă pe uscat cochilii şi crabi morţi, uneori e ca şi cum, păşind pe nisip, găseşti în cale ceva neobişnuit, atît de ciudat încît te miri cum a putut ieşi la iveală. Ei, la fel se întîmplă şi cu viaţa. Dar de ce tot lungim vorba ? Deoarece într-o zi la amiază, cînd Iankos cobora cu Kostis pe chei, un necunoscut se opri nedumerit în faţa celui dintîi şi, privindu-l în ochi, îl întrebă :

— Nu cumva eşti fiul lui Amandos ?

— Ce spui ?

— Îi semeni leit.

N-a adăugat altceva. Întors acasă, băiatul îi povesti mamei întîmplarea. La rîndul ei, Vanghelini rămase o clipă încremenită, muşcîndu-şi buzele. Dar îşi reveni îndată :

— Ei, se întîmplă adesea să fim luaţi drept alţii.

Închise discuţia, ca şi cum nu i-ar fi privit pe ei. Băiatul însă băgase de seamă ceva ciudat în purtarea ei. A doua zi dimineaţa coborî singur pe chei să-l caute pe omul acela. Întrebă de el în stînga şi-n dreapta, prin cîrciumi, descriind cum arăta. I-au spus că s-o fi îmbarcat pesemne pe un vas din Chios care ridicase ancora de cu ziuă. Povestea părea închisă aici. Dar în sufletul băiatului lăsase o umbră. Vanghelini nu pomeni de întîmplare nici măcar lui Stratis, să nu cumva să-l sperie. Avea ea grijă să ascundă cum a ieşit valul din adînc. Îl lăsă pe bărbatul ei să-şi vadă în tihnă de ale lui. Despre copiii care se înălţau de-acum mîndreţe de flăcăiandri trebuia să afle cît mai puţine. Mai bine să se îngrijească de ce se întîmpla în ţară şi erau tot mai multe întîmplări însemnate pe măsură ce anii se scurgeau. Alipirea la Grecia a regiunilor de curînd eliberate, uciderea conducătorului de către opoziţie, prinţul străin Otto, care a fost uns rege şi a sosit deja la Anapli... Şi cîte şi mai cîte... Desemnarea Atenei drept capitală, vizita monarhului bavarez, filoelen, la fiul lui, apoi căsătoria lui Otto cu Amalia... Toate evenimente importante care arătau că ţara propăşeşte. Grecia fusese recunoscută ca stat independent şi de către marile puteri, cele care pînă atunci se împotriviseră libertăţii ei, de teamă să nu tulbure ordinea în Europa. Dar iată că acum popoarele înrobite se ridicaseră toate la luptă. Sîrbi, muntenegreni, bulgari, unguri, români. Intrau pe rînd în hora pe care o deschisese Grecia. Despre toate acestea tăifăsuiau bărbaţii prin cafenele. Veştile erau aduse de marinarii care străbăteau mările în lung şi-n lat. Şi învăţătorul Vaghis, care trăise la Triest şi cunoştea bine istoria neamurilor, le deslusea, înşirîndu-le pe îndelete, să priceapă limpede toţi. Adesea discuţia se prelungea însufleţită pînă noaptea tîrziu ; sfîrîiau atunci ceainicele în cîrciumi, iar fumul pipelor era gros să-l tai cu cuţitul.

Cu astfel de întîmplări, anii se scurgeau pe nesimţite. Îmbătrîneau cei între două vîrste, creşteau copiii, deveneau oameni în toată firea. Fetele se făceau de măritiş. La fel se întîmplă şi cu feciorii lui Stratis, le sosise sorocul să plece la oaste. Unul înaintea celuilalt. Acesta a fost începutul întîmplărilor nefericite care le-au pecetluit soarta. Marinarul acela care găsise, cu ani în urmă, caiacul din Chios pe care Stratis cu Vanghelini plecară într-ascuns, s-a stins fulgerător în timpul unei călătorii. Era văduv şi lăsă în urmă un copil de care avusese parte la bătrîneţe. O fată sărmană, fără noroc, vrednică de milă. Nenorocirea îl îndureră pe Stratis, şi cum nu uitase niciodată ajutorul primit odinioară, cînd el fusese la ananghie, socoti că a sosit ceasul să-i întoarcă binele. Trebuie să se întîmple şi fapte bune pe lumea asta. Aici se hotărăşte soarta oamenilor. Cele de pe lumea cealaltă, de sub pămînt sau din cer, dacă or fi existînd, or fi pentru Dumnezeu. El acolo şi oamenii aici, cu necazurile lor. De aceea îi şi spuse într-o zi nevestei :

— Hai s-o luăm la noi pe orfană, s-o ocrotim. E o fată pe cinste.

Vanghelini primi bucuroasă, mai ales că-şi simţea casa pustie. Întotdeauna — chiar dacă n-o mărturisise deschis — îşi dorise să aibă o fiică. Să fie binevenită aşadar...

Aşa se făcu că Dialehti intră în familie. O îndrăgiseră ca pe copilul lor, şi asta pe bună dreptate, fiindcă o merita din plin. Dimineaţa ea se scula cea dintîi, iarna să aprindă focul, să coacă pîinea. Avea grijă să nu se obosească prea tare Vanghelini. Era harnică din fire şi se pricepea la toate. Să ţeasă, să mături, să hrănească animalele din bătătură. Ca şi cum ar fi încercat, prin strădania ei, să întoarcă binele pe care-l primise de la ei. Şi în cîteva luni fata deveni femeie. Trupul i se împlinea în rochia neagră, sînii îi înmugureau. Pînă şi chipul îi devenise mai frumos. I s-au mărit ochii cu gene lungi, buzele s-au îndulcit, erau tot mai roşii. Avea numai 14 ani, dar flăcăii începuseră să se uite la ea. Stratis, socotind-o ca

pe fiica lui, o păzea cu străşnicie. Pînă cînd i se întoarseră feciorii de la armată. Cel mare o plăcu îndată. Şi se întîmplă ceea ce îşi pune în gînd bărbatul cînd doreşte o femeie şi-i este la îndemînă. Într-o noapte, cînd ceilalţi dormeau adînc, Kostis intră în camera ei. Îi astupă gura cu palma, ţinînd-o strîns. Fata nu scoase o vorbă după aceea, de teamă ca tatăl să nu-şi reverse mînia asupra fiului. Tăcu mult timp, luni în şir. Pînă cînd pîntecul începu să i se umfle puţin cîte puţin, şi-şi pierdu şi pofta de mîncare. Apărură apoi şi alte semne al căror tîlc mama, de cum le băgă de seamă, îl desluşi pe loc. O luă deoparte pe fată să stea de vorbă. Începu cu binişorul, întrebînd-o blînd, ca o mamă pe fiica ei, dorind să se asigure dacă e ceva serios. Fata nu scoase însă o vorbă.

— Nu, îi răspunse, şi teama îi apăru în ochi ca o pasăre neagră a morţii.

Neliniştită, Vanghelini îi mărturisi bărbatului bănuiala ei. Acesta, mînios, îi făgădui :

— Dacă s-a întîmplat una ca asta, oricine ar fi el, îl omor !

Şi jură că-şi va ţine făgăduiala. Nevastă-sa încerca în zadar să-l potolească :

— Nu, pentru Dumnezeu, să nu faci asta, îl implora ea.

Bărbatul îşi strînse bărbia, îşi domoli pe moment mînia. Cîteva zile se prefăcu liniştit, ca şi cum n-ar fi ştiut nimic. Într-o dimineaţă o luă pe fată la livada de măslini. Îi dădu de înţeles că ştia totul, îi ceru să-i dezvăluie numele vinovatului. Dialehti însă tăcea cu îndîrjire. Nu voia să rostească numele feciorului lui Stratis de teamă ca recunoştinţa pe care le-o datora să nu le aducă nenorocire în casă. Însă Stratis se îndîrjea şi stăruia să spele cu orice preţ ruşinea făcută casei lui. Se strădui s-o înduplece altfel.

— Dă-mi numele lui, îi ceru poruncitor.

— Să nu-i faci nici un rău, rosti fata podidind-o plînsul.

— Spune-mi !

Fata se înduplecă în cele din urmă și dezvălui, fără să-și dea seama, un semn.

— O să vină deseară la grajd.

În spatele casei curgea un pîrîu din apa căruia udau o livadă cu migdali și peri. La capătul ei se afla o colibă pe care o foloseau drept adăpost pentru capre. Acolo așadar, seara, după ce fata va adăpa și va mulge vitele, va apărea și vinovatul. Pentru că, după prima mîrșăvie, nesățiosul mai venise și alte dăți. Dar în seara asta nu se ivi. Îl văzuse pe taică-său întorcîndu-se împreună cu Dialehti de la livada de măslini cu chipul întunecat și i se trezi bănuiala. Se feri să se ducă la adăpostul caprelor. Încălecă pe un cal ce era legat în curte și se îndreptă spre chei, să bea ceva în vreo crîșmă în tovărășia marinarilor. Fata aștepta în zadar, așa cum îi poruncise tatăl : „Să nu cumva să ieși pînă nu vine". Stratis pîndea cufundat în întuneric lîngă pîrîu. Vremea trecea. Acasă, Vangheliñi era tot mai îngrijorată. Îl rugă pe Iankos care tocmai sosise :

— Nu știu de ce întîrzie astă-seară Dialehti. Du-te să vezi, să nu fi pățit ceva.

Iankos nu stătu pe gînduri, se cufundă în noapte. Cînd să intre în colibă, răsună o împușcătură. Chiar taică-su trăsese, îl nimerise în umăr. Tînărul se prăbuși gemînd ; din colibă se năpusti Dialehti. Își dădu seama că se făcuse o greșeală și începu să strige. Dar Stratis nu mai auzea : de fapt, nu voia să audă. Fata se aplecă asupra rănitului care o întrebă plin de nedumerire :

— Cine a tras în mine ? De ce oare ?

Cum să-i ascundă adevărul ? Dialehti i-l mărturisi dintr-un foc, plîngînd rușinată. Ținîndu-și strîns rana, tînărul se gîndea. În amintire îi reveni întîmplarea pe care o trăise cu ani în urmă, pe chei, cu străinul acela din Chios, nedumerirea pe care i-o stîrniseră vorbele lui. „Nu ești cumva fiul lui Amandos ?" Și apoi schimbarea bruscă pe chipul mamei lui cînd o întrebase despre asta.

O umbră de îndoială pe care acești părinți o alungaseră cu dragostea lor pe drept împărțită. Cum, așadar, de vreme ce se arătaseră atît de buni, să nu-i lase el să se bucure în liniște de cel care le era cel mai drag, adevăratul lor fiu ? Chiar dacă Kostis greșise, mai bine să ia el păcatul acestuia asupra lui. Astfel le-ar fi răsplătit — chiar dacă ei n-ar fi aflat asta niciodată ! — bunătatea cu aceeași bunătate. Era mai bine să dispară, așadar, din ochii lor, să le potolească mînia. Nici n-ar fi fost, de fapt, o nenorocire prea mare. Oricum, într-o bună zi, copiii tot își iau zborul din cuibul părintesc. Se pot căpătui și departe de casă. La fel o să facă și el. Ar fi putut porni chiar acum. Dar dorința de a le mai trece o dată pragul casei și a săruta mîna părinților învinse. Sosi acolo și o găsi pe Vanghelini plîngînd pe înfundate, cuprinsă de disperare. Îi prinse mîna și i-o sărută.

— Iartă-mă, o rugă, și ochii i se umplură de lacrimi.

Din iatac Stratis, auzindu-l, gemu :

— Încetează ! Piei din ochii mei ! A doua oară... fii sigur... n-o să mai greșesc ținta.

În zadar își rugă Vanghelini soțul. Acesta își ținu cuvîntul, rămase neînduplecat, de parcă n-ai fi zis că e și el copleșit de aceeași durere. Între timp, Iankos se pierduse în beznă, înainte ca fratele lui să se întoarcă de la crîșmă.

Răul aduse după sine alt rău. Cum să poată fi descris în două rînduri ? Dialehti își puse capăt zilelor. Se aruncă în fîntînă sărmana. Cei ai casei spuseră că ar fi fost trasă la fund de greutatea găleții și s-a înecat. Doreau ca sufletul nefericitei să fie iertat, să nu poarte povara vorbelor lumii.

Capitolul III

SÎNT VREMURI CÎND OAMENII într-un fel judecă şi în alt fel apar în ochii celor care vin după ei. Însemnătatea lor diferă chiar şi de la un loc la altul. Cu cît se scurge vremea, anumite valori îşi pierd greutatea şi sînt înlocuite de altele. Răul este că tocmai acestea din urmă sînt adesea considerate neînsemnate, chiar de către cei liberi. Astfel viaţa e înjosită şi lumea îşi pierde idealurile... Întîmplarea aceasta trebuie însă povestită pe îndelete, ca să poată fi înţeleasă cum se cuvine de cei care vor citi vreodată cronica noastră, ca să-i admire pe eroii zugrăviţi aici, pentru hotărîrea care le-a pecetluit existenţa. Dar dacă nu descrii totul de-a fir a păr, e greu de înţeles. Stratis socotea întîmplarea cu necinstirea fetei pe care o luase de suflet ca semn rău, aducător de nenorocire, o încălcare a sacrei ospitalităţi. Ar fi greu de înţeles şi hotărîrea stranie a lui Iankos de a se înstrăina, ca şi sinuciderea fetei. Nu vor putea însă fi desluşite nici cele întîmplate mai tîrziu celorlalţi. Dar fie ! Pentru a pricepe ce s-a petrecut în familia cu pricina, iată pe scurt urmarea : prin înstrăinarea lui Iankos, drumurile celor doi tineri s-au despărţit. Toate te îndemnau să meditezi încotro îi abate soarta pe oamenii simpli, cînd se amestecă în viaţa lor. Cîte li s-au întîmplat în anii cînd asupra patriei s-au năpustit vînturi năprasnice vor fi consemnate în treacăt în cronica noastră. Unii cititori vor izbuti poate să întrevadă în aceste fapte sufletul, cel care se află ascuns în toate, iar alţii le vor lua doar ca pe o simplă poveste (dacă vor avea, bineînţeles, răbdare să ajungă la ultima pagină). Dar întîmple-se cum o fi scris ! E de ajuns ca din paginile de faţă cititorul să nu vrea să afle

amănunte despre evenimentele petrecute în ţară, pe care le poate găsi cu uşurinţă în scrierile istorice. Dintre acestea, vom reţine doar cîteva puncte de reper, asemenea gospodarilor care îşi împart ogoarele în loturi punînd pietre în colţuri, ca să se ştie cine şi cît are de lucrat. Dar mai întîi să ne oprim din nou asupra celor petrecute în casa a cărei istorie o depănăm.

Tot felul de întîmplări pline de amărăciune s-au abătut asupra ei. Era ca şi cum ar fi avut două morţi deodată, deoarece Vanghelini socotea alungarea lui Iankos tot moarte. Simţea că plecarea lui e fără întoarcere, că-l pierduse pentru totdeauna şi că nu-l va mai revedea, ca şi cum ar fi murit. Plîngea toată ziua în casă. Cînd de mila lui, cînd de cea a fetei ; aceleaşi lacrimi pentru amîndoi. Nopţile, care i se păreau adesea nesfîrşite, dormea iepureşte. Topită de dor, îşi ciulea urechea de teamă ca Iankos să nu se întoarcă pe întuneric şi, strigînd prea încet, să nu fie auzit. Ţinea cu tot dinadinsul să fie ea cea care să-l audă prima : „Mamă, coboară o clipă să te văd...". Alteori, auzea în somn şopotul fîntînii şi sărea ca arsă din aşternut. „Dialehti !", striga îngrozită şi pe dată îşi revenea. Atunci îşi arunca o broboadă pe umeri, ieşea afară şi stătea toată noaptea pe marginea fîntînii. Privea în neştire în apă, ca şi cum fata ucisă s-ar fi trezit din adîncuri, cu ochii ei mari, deschişi, şi vorba ei dulce. Chiar dacă au scos-o şi au înmormîntat-o, asta nu însemna nimic pentru Vanghelini ! Ea aici o simţea, aşa cum se aruncase în adîncul apei. Acolo se afla remuşcarea lor. De aceea, de cînd au scos-o pe Dialehti înecată, nu au mai coborît găleata să ia apă din fîntîna pe care au astupat-o cu drugi de fier şi au sfinţit-o.

Stratis vedea amărăciunea nevestei lui şi se întrista şi mai tare. Dar nu se ducea la fîntînă s-o ia de-acolo şi s-o aducă în casă. Se temea că-i va citi în ochi : „De ce ai împins nenorocirea pînă aici ? Necazul ar fi putut fi acoperit... Şi ne-ar fi rămas amîndoi copiii...". Ce să-i răspundă ? Despre asprimea pe care o închid în ele legile nescrise ale firii ? De aceea nu se ducea la ea. Stătea neclintit în faţa casei, rezemat de zid, vorbind de unul

singur în gînd. Se adresa pietrelor, își spunea că, chiar dacă a greșit, greșeala lui era jurămînt, lege care trebuia împlinită.

Atunci începu Kostis să-și dea seama de cele întîmplate. Se trezi și în sufletul lui remușcarea, care devenea cu timpul tot mai nemiloasă. Dacă ar fi avut cum să-și găsească fratele, s-ar fi dus și pînă la capătul lumii ca să-l readucă acasă, să-l facă să intre din nou în rîndul lumii. Astfel și-ar fi dobîndit și el puțină liniște. Dar nici pomeneală să-i dea de urmă. Întreba într-ascuns pe călătorii străini aflați în trecere prin insulă, dacă nu cumva l-au întîlnit din întîmplare. Pe cei cunoscuți nu îndrăznea să-i descoasă. Mai ales că se întinsese zvonul, în care credeau toți, cum că Iankos ar fi plecat de unul singur, hotărît să lupte în regiunile aflate încă sub robie. Dar, cu cît absența lui se prelungea, casa lor îl alunga parcă și pe Kostis. Așternutul, hainele îi ardeau trupul ; trebuia cu orice preț să facă o faptă bărbătească, să-și spele sufletul de rușine. Nu-i rămînea altceva mai bun de făcut decît să plece și el. Să se ducă încotro i s-a spus că pornise Iankos. Acolo unde revoluția clocotea și, dacă așa i-o fi scris, mai bine să fie ucis în luptă. Cel puțin se va jertfi pentru un ideal. Se decise repede. Le spuse limpede alor săi ce chibzuise, fără să-și dezvăluie însă gîndul ascuns. Taică-su se amărî cînd auzi, maică-sa însă rămase mută, de parcă ar fi izbit-o în creștet fulgerul voinței divine. Domnul îi mai hărăzise, se pare, încă un chin.

— Să nu te pierdem și pe tine, tocmai acum, cînd începem să îmbătrînim !

Trupul parcă i se-ndoise dintr-o dată, deși n-avea decît 50 de ani. Îmbătrînise, ai fi zis, peste noapte. Kostis își privi părinții cu băgare de seamă și i se făcu milă de ei.

— O să am grijă de mine, îi liniști. Vă făgăduiesc. O să mă întorc repede.

Cu astfel de vorbe îi înduplecă. Și plecă tăcut, să-și mai ușureze puțin remușcarea și, de i-o fi scris, poate va da de urma fratelui său. Trecuseră de-acum patru ani de cînd se afla în Tesalia. Le trimitea des vești

părinţilor, zugrăvindu-le cu blîndeţe îngrijorarea ce-l măcina cu privire la soarta lor.

Astfel, cu cît se scurgea timpul, în Kyme se petreceau multe întîmplări, viaţa urmîndu-şi cursul. Se înmulţeau corăbiile, se măreau şi şantierele unde se construiau vase cu catarge înalte, din lemn de chiparos, şi cu focuri arătoase, asemănătoare celor ale corsarilor sau fregatelor aparţinînd celor nobili. Din călătoriile pe care le făceau, din Egipt pînă la Veneţia şi din Cipru pînă la Marsilia, dobîndeau cîştiguri frumoase care contribuiau la propăşirea insulei. Căpitanii îşi înălţau case mari, cu balcoane împodobite cu grilaje din fier forjat, lucrate ca nişte broderii. În camere sclipeau pe tavane lambriurile, iar pereţii erau pictaţi cu flori şi păsări. Donau bisericilor iconostase de aur pe al căror lemn meşteri vestiţi din Epir zugrăviseră vulturi bicefali, căprioare sau înfăţişau imaginea raiului cu ciorchinii de struguri atîrnînd în jurul sfinţilor. Bogăţia pe care o scoteau de pe urma mării şi din roadele pămîntului — livezi de măslini, viţă de vie — te izbea de cum intrai în piaţă. Prăvăliile gemeau de mărfuri scumpe. Tafta pentru rochii de sărbătoare, catifea pentru bluze şi cămăşi, fire aurii pentru broderii, ciorapi fini, baticuri şi tot felul de mărunţişuri. La fel de frumoasă era şi îmbrăcămintea pentru bărbaţi. Nimic nu era neglijat. Te minunai văzînd că în Kyme, acum că propăşea întruna, începea să înflorească încet-încet propria ei tradiţie culturală, pe care o distingeai uşor în veşmintele femeilor, în chilimurile cu care erau împodobite din belşug casele. Dar locuitorii din Kyme parcă nici nu băgau de seamă toate acestea, le lăsau să se desfăşoare în voie. Acum tăifăsuiau despre alte întîmplări din insulă.

Mina pe care nişte străini începuseră s-o sape în partea de nord a oraşului se afla pe buzele tuturor. Se vorbea că acolo, în adînc, pămîntul ascundea în măruntaie straturi de cărbune în cantităţi uriaşe. S-au apucat şi localnicii să sape, au angajat muncitori din partea locului şi, cu cît săpau, mina se tot adîncea ; au numit-o „mina lui Otto", ca să-l cinstească astfel pe rege. Era însă prea devreme ca să poţi spune dacă vor izbuti şi cît cîştig va aduce. Un alt subiect de taifas în tîrg îl constituiau arsenalele care începuseră să se întindă dincolo de chei,

spre nord, pînă în apropierea peşterilor Hilei. Nu era vorba numai despre calafetări şi reparaţii uşoare, ci despre comenzi de vase cu catarg făcute din lemn adus din Thasos şi de la Muntele Athos. Se construiau acolo caiacuri cu catarge duble pe care le botezau cu nume antice : Temistocle, Miltiade, Atena..., amintind astfel de gloria de odinioară şi de neamul fără seamăn din care se trăgeau. Aşa cum se întîmpla şi cu botezul copiilor. Uneori popa Stamatis îi întreba nedumerit :

— De ce asemenea nume ? Doar sîntem creştini !

Dar învăţătorul, care le ştia pe toate, îi răspundea :

— Amintirea lor trebuie să dăinuie şi lumea să se hrănească astfel cu vitejia lor. De altfel, multe nume de sfinţi au existat şi înainte de Christos.

Le dădea pilde pe care le ascultau şi ceilalţi şi mai învăţau astfel cîte ceva. Şi, pornind de aici, discuţia se întindea — întoarcerea la antichitate, îi lămurea el, devenise demult o necesitate pentru întreaga Europă, care dorea să găsească în ea valori, idealuri, imbolduri de a merge mai departe. Existau în Apus numeroşi poeţi şi compozitori dintre cei mai vestiţi care se inspirau din trecutul Eladei, palatele şi muzeele se împodobeau cu opere care înfăţişau gloria grecilor. Învăţătorul le povestea toate astea în vorbe simple, care le îmblînzeau sufletele şi îi emoţionau.

Nu lipseau nici alte întîmplări din viaţa insulei, care erau prilej de discuţie peste tot unde se aduna lumea. Iată, de pildă, se vorbea de un călugăr, pe nume Nicodim, care plecase de la Sfîntul Munte şi se retrăsese singur într-un schit, la Skyropoula, pe o insuliţă stîncoasă, la o zvîrlitură de băţ de ţărmul Skyrosului. Deseori venea vorba şi despre Ghialurizi, care tot dădeau oamenilor prilej să sporovăiască despre ei. Era o întreagă istorie şi cu ei. Tatăl — un om voinic, cu umeri laţi, avea inima şi mintea ca de copil, şi gîndul nevinovat. Într-o clipă putea clinti ziduri din loc, dezrădăcina pinii dintr-o singură mişcare şi apoi stătea de vorbă cu caprele, aprindea candele prin mitocuri. Nevastă-sa, o femeie firavă, pe jumătate cît el, nu era nici ea în toate minţile. Cînd vorbea, nu ştiai dacă plîngea sau rîdea. Băiatul le semăna leit,

tot slab la minte şi el ; la statură însă aducea cu taică-su. Înalt şi cu inima bună ca pîinea caldă. Maică-sa îl răsfăţa, îi făcea cartofi prăjiţi şi-i dădea să mănînce în gură ca unui copil mic. Pînă cînd nefericita s-a pierdut fără urmă. Da, s-a pierdut, acesta este cuvîntul potrivit. Iată cum s-a întîmplat : vara obişnuia să meargă pe ţărm şi să intre în nisip pînă la gît, ca să strîngă căldură, să o poată scoate la capăt iarna. Suferea de reumatism sărmana. Într-o dimineaţă, aşadar, cum stătea cufundată, femeia şi-a dat seama deodată că se afundă tot mai mult în nisip. Abia a apucat să scoată un ţipăt. Nu se mai auzi apoi nimic altceva. Nisipul o înghiţi într-o clipă. Cei care se nimeriseră prin preajmă erau nespus de tulburaţi. Să piară aşa înghiţită de vie sub ochii lor ! S-au dus şi au povestit lumii şi asta a fost pentru multă vreme întîmplarea cea mai ciudată de care se tot pomenea. Au rămas singuri tată şi fiu, doar ei mai amintindu-şi de ea şi plîngînd-o încetişor. Munceau amîndoi pe unde se nimerea, se istoveau şi nici nu se sinchiseau să ceară ce li se cuvenea. Le era de-ajuns să aibă cartofi prăjiţi şi să-şi hrănească şi mîţele care se tot înmulţeau în jurul lor. Se duceau la pescuit doar ca să facă rost de peşte pentru ele. Cam despre astfel de întîmplări tăifăsuiau de obicei oamenii din partea locului. Acum se zvonea că bătrînul Ghialurid, care lucra la mină, izbutise să clintească singur din loc o stîncă uriaşă şi lumea se minuna de forţa braţelor lui.

Trecură aşadar cîţiva ani buni şi iată că se întoarse Kostis acasă. Ochii părinţilor se înseninară. Prindea să scînteieze din nou viaţa în casă. Nu mai conteneau cu întrebările despre meleagurile pe unde umblase, cum îşi pregăteau cei înrobiţi eliberarea. Dar tînărul, din prima zi cînd sosi acasă, îşi puse în gînd să-i trezească din amorţeală. Şi, întrucît numai de el depindea să zvînte lacrimile părinţilor, le spuse într-o bună zi :

— Alegeţi-mi nevastă. Care credeţi voi că mi se potriveşte.

Şi ei i-o peţiră pe Lalou. Fată bună, potolită. Nunta se făcu repede. Şi fără întîrziere veni pe lume primul lor născut, pe care îl botezară cu numele lui Stratis. De acum se părea că viaţa păşise temeinic în casă. În aceeaşi seară bunicul coborî scările, se opri glăsuind pietrelor

colţuroase. Rămînea însă cufundat în aceeaşi tăcere. Ochii îi erau tot plini de lacrimi, dar şi de bucurie acum. Şi se grăbi să intre în casă. Deschise uşa maică-si, care de bătrîneţe îşi cam pierduse minţile. O acoperi uşor cu velinţa şi, ca şi cum ea l-ar fi înţeles, îi şopti :

— Ai văzut ? Am ajuns acum la a patra generaţie. O meritam din plin !

În camera de alături ceilalţi se bucurau. Moaşa Afendra îşi făcea meseria.

De sărbători, liturghia se oficia în biserici cu mult fast, cu măreţie, prescurile şi anafura erau din belşug. Uneori slujea arhimandritul sau episcopul. „Doamne, Doamne, ai grijă de viţa aceasta pe care a sădit-o dreapta ta..." Şi binecuvînta din faţa altarului pîinea, uleiul, vinul, să le rodească pămîntul mereu. Şi o dată cu ele şi celelalte ce ţin lumea în viaţă şi o ajută să meargă mai departe. Copacii cu fructele lor, bostănăriile, cirezile şi roadele mării. Viţa din Kyme parcă ar fi fost într-adevăr binecuvîntată. Toate coardele dădeau rod, se umpleau butoaiele şi, cum vinul prisosea, corăbiile porneau să-l ducă spre alte porturi. Marea îi ajuta să-şi cîştige traiul cu negoţul şi pescuitul. Şi subsolul le hărăzea, iată, acum alte bogăţii. Minele, săpate nu de mult în afara oraşului, scoaseră la iveală lignit din belşug.

Şi aici îşi făcură loc truda nerăsplătită cum se cuvine şi sărăcia. Muncitorii intrau în pămînt, înghiţeau praful negru din adînc o dată cu codrul de pîine. Deşi asudau şi se îmbolnăveau, cîştigurile intrau în buzunarele celorlalţi, ale străinilor care întemeiaseră societăţile de exploatare. Plata bieţilor muncitori era o nimica toată, deşi trudeau din greu, de cum se crăpa de ziuă pînă după apusul soarelui. Cînd porneau la treabă, îşi spuneau : „De-am apuca zi albă...", atît de rău o duceau. Şi rămîneau doar cu acest of. Lumea îi socotea robi, pentru că se aflau într-adevăr la mare strîmtoare. Aducea vorba deseori despre ei. Şi nu se discuta numai de mineri, ci şi de nostromii de pe vase, de muncitorii de la arsenale sau de căruţaşii năimiţi cu ziua. Dar, fiindcă am pomenit de bo-

găție, sîntem datori cititorului o lămurire. În insulă nu o duceau toți la fel de bine. Erau unii care strînseseră averi, nu glumă, moșii, corăbii, cei care izbuteau să-și sporească întruna veniturile. Săracii însă abia de puteau să-și cîștige pîinea muncind pe la străini. Cînd au plecat agile, bogătașii s-au procopsit și mai mult, deoarece le-au cumpărat moșiile. Pătura de mijloc a rămas acolo unde se afla, doar țărmul și barca erau hotarele în care se mișca. Iar săracii au scăpătat și mai tare. În aceeași mizerie se zbăteau și alții, care-și cîștigau traiul scufundînd corăbii pentru a captura armele aflate la bord. Asta nu se întîmpla numai în Kyme. În alte insule, în Hydra, în Ciclade, era chiar și mai rău. Vanghelini își amintea cît cheltuise Nikolaos Apostolos, primarul din Psara, pentru răscoală și pentru băjenari. Un chintal de lire de aur. La rîndul lui, învățătorul povestea despre Mando, o rudă din partea maică-si, care-și dăruise luptei tot avutul iar acum ajunsese în sapă de lemn. Existau mulți oameni cu suflet mărinimos. Pe de altă parte, mulți se pricepeau să profite de situație, strigînd sus și tare că s-au istovit pentru țară ; ei erau răsplătiți de regele Otto cu moșii de pe urma cărora repede se îmbogățeau. Netrebnici se găsesc pretutindeni. De vină este și poporul care înghite-n tăcere atîtea ticăloșii. Ar trebui să se ridice să-i lovească, să-i scuipe în față. Dar pentru asta e nevoie de hotărîre. Altminteri, ticăloșii vor continua să-și facă mendrele, devenind și mai răi. De aici discuția o apuca pe un alt făgaș. Revenea la viața din Kyme.

Pe scurt, lumea insulei era împărțită în clase, lucru lesne de văzut după o mulțime de semne. Mai întîi în mahalale. Bogații își construiseră case cu vedere la mare, pe cînd cei săraci își ridicaseră căsuțele lor joase, din paiantă, unde se nimerise. Năpăstuiții aveau fîntîni sărăcăcioase, ale celor avuți erau din marmură. Pînă și cafenelele se deosebeau. În piață, erau cafenele pentru cei cu bani la chimir. Aici se găseau toate bunătățile, de la mentă și cafea pînă la narghilea. Ceva mai jos, la o răscruce, numită Fora, se aflau două prăvălioare pentru cei săraci. Pe rafturi, doar cîteva mărfuri. Rachiu, vreun șerbet...

Şi năut în loc de cafea. Deschideau devreme, de cum se crăpa de ziuă, fiindcă aici se adunau muncitorii înainte de a merge la lucru. Îşi dădeau bineţe, vorbeau despre vreme, dacă o să plouă sau nu, îşi sorbeau în grabă băutura. Unii pe catîrii lor, pe care-i legaseră de nişte pari, plecau apoi călare fie spre mine, fie în cărăuşie ; alţii, care se duceau la adunat măsline sau lucrau la vii, o porneau pe jos. Toţi îşi aveau merindele legate într-un ştergar şi în ploscă apă sau o înghiţitură de vin, doar cît să le astîmpere setea. Uneori schimbau o vorbă în plus — că îi duruse spatele, că nu dormiseră de-ajuns, sau despre sărăcia de-acasă. Erau tăcuţi din fire, discuţia se dovedea de fapt inutilă, ca o scînteie mocnită în cenuşă. Şi chiar dacă nu-şi rosteau cu glas tare îngrijorarea, aceasta le stăruia mult timp în gînduri. Unii ştiau dinainte ce-i aşteaptă. O ghicea şi învăţătorul care aducea deseori vorba de Revoluţia franceză şi apoi de revolta iscată la Atena cînd poporul revendicase constituţia. Toate discuţiile lor, dacă le cercetai mai îndeaproape, aveau aceeaşi vînă care le hrănea : încălcarea drepturilor poporului de către cei puternici. O vînă ce se tîrăşte în măruntaiele pămîntului, adăpînd rădăcinile care dădeau lăstari.

Aflînd de discuţiile săracilor, bogaţii scrîşneau din dinţi, pufăind din narghilea şi sorbindu-şi cafeaua.

— Multe îţi scapă din gură, dascăle. Mai stăpîneşte-te puţin !

— Nu cumva nu-ţi place ordinea şi de aceea tot crîcneşti ? Ce-oi fi vrînd ? Să ajungă la cîrmă nişte sărăntoci ? sărea un altul.

Încercau să-i frîngă avîntul. Erau şi unii care, în loc să capete învăţătură din vorbele lui şi să încerce să împuţineze fărădelegile, nu se îngrijeau decît cum să cîştige cît mai mult de pe urma lor. Cînd împrumutau pe vreunul nevoiaş, îi sorbeau şi sîngele ca dobîndă ; îi scoteau sufletul şi nu le păsa cîtuşi de puţin de plîngerile care le ajungeau la urechi. Pînă şi asta devenea scînteie. În zadar popa Stamatis îi lua zilnic deoparte şi le cerea să arate îndurare săracilor pe care-i împrumutau. Vorbele lui erau luate de vînt. Abia izbutea bietul de el să-i încurajeze pe cei sărmani, să nu se îndoaie cu totul de povara nedreptăţii

lor. Se trezea și el îndată ce se crăpa de ziuă să meargă la slujba de dimineață, dar, înainte de a intra în biserică, se oprea prin cafenele. Celor care se mirau de apariția lui matinală acolo, le răspundea :

— Omul nu trebuie să intre în biserică înainte de a se lumina de ziuă. Noaptea domnesc înăuntru forțele cerului, heruvimii și serafimii.

Credea în ceea ce spunea. Însă, dincolo de asta, zăbovea de fapt fiindcă voia să se afle alături de cei care porneau la muncă de cu noaptea ; ca un păstor pe lîngă turma sa, se îngrijea să le ghicească năzuințele și păsurile din frînturi de cuvinte. Așa înțelegea să-și facă datoria. Și abia cînd se împrăștiau toți, pleca și el, intra în biserică și aprindea lumînarea, făcea slujba. Să-i lumineze Domnul și să le facă dreptate...

Într-o zi, după slujba de dimineață, intră într-o casă de oameni sărmani. Trăiau acolo o pereche mai vîrstnică, vlăguită de trudă, cu cei patru copii ai lor și o bătrînă, mama capului familiei. Acesta era muncitor cu ziua, cînd la vii, la presele de ulei sau pe moșii străine, cînd la minele care, pe măsură ce se adînceau, scoteau tot mai mult cărbune. Tot ce cîștiga se ducea pe de-ale gurii : lucru greu, cînd te așteaptă acasă atîtea suflete de hrănit. De aceea munceau și femeile, pe unde se nimerea. Țeseau cuverturi la război, roboteau pe la conacele boierești, sufereau și ele alături de Panaghis (acesta era numele lui). În ziua cu pricina, bărbatul nu se mai duse la lucru ; nevăzîndu-l în zori cînd se adunau lucrătorii la cafenea, după slujbă preotul se duse acasă la el să afle ce i s-a întîmplat. Îl găsi suferind în pat. Îl dureau oasele de oboseală. Socotea că ar fi mai bine pentru familia lui să se odihnească, să-și tragă sufletul măcar o zi, ca să capete din nou vlagă. Chiar dacă ar fi mîncat doar pîine și măsline. Altminteri, ar fi zăcut bolnav la pat mult timp, ceea ce ar fi însemnat o adevărată nenorocire pentru toți ai săi. Veni așadar vorba din nou despre nedreptăți și despre cămătari. Și preotul spuse :

— Să-i lumineze Domnul. Dar își înghiți îndată vorba.

— Lasă, părinte, îi zise Panaghis zăcînd în așternut, nu-ți mai risipi rugile. Unde miroase a șoarec, nu e de ajuns să stropești cu aghiasmă, adu și pisica.

Vorbele bietului om îl nedumeriră pe preot.

— Pisica mănîncă şoarec, nu om.

— Ba şi pe el îl mănîncă, părinte, şi pe el. Deşi nu este fiară, uneori se întîmplă şi asta. Uite ce mi-a spus bătrînul meu. Într-o zi un om se întorcea acasă şi o pisică aflată la pîndă pe un acoperiş lovi, tocmai în clipa în care omul trecea prin dreptul ei, o cărămidă care îl nimeri drept în creştet, omorîndu-l pe loc. Vezi, aşadar, că mănîncă şi om.

Din povestea lui reieşea limpede că, uneori, pînă şi cei pe care-i socoţi neînsemnaţi pot să facă ceva, ba chiar să şi vatăme ! E de-ajuns doar să le dai un îndemn.

Popa Stamatis ieşi îngîndurat de la enoriaşul său. Pilda acestuia îi stăruia în minte.

Dacă n-ar fi existat nedreptăţile şi deosebirile ce împărţeau lumea în pături — cea de sus şi cea de jos — viaţa ar fi fost frumoasă în Kyme. În primul rînd fiindcă natura binecuvîntase din plin insula cu frumuseţile ei ; cu coastele ei domoale, cu platani, măslini, ficuşi, viţă de vie, livezi, Eubeea părea cuprinsă ca-ntr-o îmbrăţişare de verdeaţă. Vegetaţia o năpădea tot timpul anului. Oriunde treceai, auzeai în crengile lor triluri de păsări. Vedeai iepuri, broaşte ţestoase iar noaptea sclipeau licuricii prin tufele de muri. Ţîrîitul greierilor era o încîntare. Oraşul era construit sus, la jumătate de ceas depărtare de cheiuri şi cînd priveai de acolo marea, ochiul ţi se bucura, era ca şi cum ar fi stat într-un leagăn agăţat de cer, deveneai una cu albăstrimea lui... Privirea îţi zbura pînă departe. Dimineaţa, cînd cerul era limpede, puteai zări Muntele Athos şi insula Chios. Într-un cuvînt, meleaguri de vis. Dacă e adevărat ce se spune că locul modelează sufletul omului, ei, atunci, frumuseţile din Kyme adăpau lumea din plin, deoarece, orice s-ar spune, era o lume bună, paşnică. Mereu bine dispusă, dornică de petreceri şi cîntece. Să n-o judeci după nenorociri. Acestea nu lipsesc de nicăieri. Adeseori şi în comunităţile omogene, de aiurea, se întîmplă lucruri a căror pricină sînt interesul şi lăcomia care sălăşluiesc în om. Problema este, cînd judeci lumea dintr-un anumit loc, dacă o găseşti tristă sau veselă, sau şi tristă

și veselă deopotrivă. Astfel, pe cei din Kyme îi vei găsi cu sufletul deschis, așa cum este și insula lor ; și tovarăși neîntrecuți la petrecere. Se încing ușor la chef. Și se hrănesc, ai zice, cu cîntecul. Pînă și la înmormîntări cîntă. Își petrec morții la groapă cu bocete. Să nu mai vorbim de nunți, ce viori și cîte chiuituri... În fiecare clipă cîntecul e nelipsit din viața lor. Așa cum s-a întîmplat și atunci cînd niște lăutari vestiți au plecat din Kyme la o nuntă în insula Skyros. Pe mare i-a prins furtuna. Se aflau în primejdie de moarte, vedeau iadul căscîndu-se sub ochii lor. Se deschidea adîncul să-i înghită, nu alta. Atunci ce credeți c-au făcut ? Au început să cînte din viori și lăute, cîntau în mijlocul acelui prăpăd de pe mare, doar-doar or alunga astfel stihiile. Nu le-a fost însă scris să scape. S-au înecat cîntînd, ținîndu-și strîns instrumentele la piept. De atunci se vorbește că în fiecare an, în ziua cînd s-au înecat, de Sfîntul Pantelimon, răsună din adîncul mării cîntecul lor. Sirenele le aduc melodia la suprafață. Odată, cînd Ghialurizii se duceau la pescuit, au povestit că ar fi văzut, chipurile, caiacul celor înecați și pe ei cîntînd la proră. O clipă doar i-au zărit și pe urmă s-au pierdut în ceață. Spusele lor stîrniră mare nedumerire. Era un lucru de necrezut. Se iscă ceartă în piață. Oamenii începură să strige la bieții Ghialurizi :

— Ce fel era vasul pe care l-ați văzut ? Avea catarg și pînze ?

Dar aceștia nu-i luau în seamă. O țineau una și bună pe-a lor. S-au întors la colibă, și-au hrănit mîțele iar tatăl, luînd vioara atîrnată în cui, începu să cînte melodii suave, știute numai de el. Auzindu-l, te mirai cum un asemenea instrument putea scoate sunete atît de plăcute și blînde, de parcă ar fi curs miere de pe arcuș.

Am văzut pînă acum cum era împărțită suflarea din Kyme. Se cuvine să vorbim însă și despre altele. Chiar dacă a fost înlăturată robia turcilor care îi înfrățea pe toți, cu aceeași năzuință de libertate, le-au rămas alte lucruri care nu puteau fi împărțite. Mai mult, aveau obiceiuri și datini care-i deosebeau de cei din alte părți. Iată, de pildă, ospățul pe care-l luau împreună chiar în ziua de Sfînta Maria, în 15 august, cînd mîncau stufat.

Se apucau din ajun să taie viţeii dăruiţi de cei care îi făgăduiseră. La vecernie femeile se adunau la clacă şi curăţau ceapa pe care o puneau în coşuri. Dis-de-dimineaţă aprindeau, ceva mai încolo de biserică, focuri la pirostrii pe care aşezau cazanele cu ulei. Aruncau în ele carnea tăiată bucăţi şi ceapa, cu foi de dafin şi alte mirodenii. În curînd stufatul începea să împrăştie nişte arome de-ţi lăsa gura apă. Şi cînd se termina slujba, la amiază, ieşea episcopul cu preoţii în jurul lui şi binecuvîntau hrana, citea rugăciunile deasupra unui cazan. Lumea adunată aştepta în tăcere. Cînd se termina rugăciunea, cîţiva inşi ridicau cazanul şi treceau printre cei adunaţi împărţindu-le mîncarea. Alţii veneau în urma lor şi le dădeau pîine, alţii pahare cu vin. Atunci toată lumea, aşezată la umbra măslinilor şi pinilor, mînca înfrăţită ; uitau de toate cîte îi despărţeau şi ciocneau paharele. Aceasta fusese, se zice, dorinţa Sfintei Fecioare înainte de adormirea ei. Să trăiască uniţi. Iată, hrană exista din belşug pentru toată lumea. Dar îndată ce trecea ziua ei, mulţi o uitau, prinşi cu ale lor. După culesul viilor, cînd porneau vapoarele cu vinuri, se adunau din nou laolaltă. Vasele înşirate în largul mării se răzleţeau curînd. Fiecare apuca pe drumul lui sau lega tovărăşie cu altul. Dar, pînă să se piardă în zare, se arătau înfrăţiţi, echipajele cu muncitorii de la arsenale, acelaşi trai, toţi vlăstare ale aceleiaşi familii. De aceea se strînge în port toată suflarea insulei şi-i însoţeşte ca un singur suflet. De aceea se scot din biserici steagurile aurite, se trag clopotele şi preoţii urcă pe vase cu patrafirele lor, cîntă şi stropesc cu aghiasmă binecuvîntînd călătoria. Şi oare, aflaţi în aceeaşi primejdie, pe mare, unde nu ştii niciodată ce te aştepată, bogaţi şi săraci nu se aruncă împreună în aceeaşi barcă ? Iar dacă le e sortită nenorocirea — Domnul s-o alunge veşnic ! — nu va fi acelaşi lucru pentru căpitani, pentru gabier, pentru cîrmaci, pentru tot echipajul ? De ce să se despartă aşadar familiile şi să fie învrăjbite cînd pleacă ai lor ? N-ar fi o nesocotinţă, ca şi cum cei bogaţi ar sfida soarta ? Dar, oricum ai judeca, era frumoasă sărbătoarea portului, cînd lumea, un alt echipaj şi cea de pe uscat, îşi

încărca pe corăbii îngrijorarea. Unii din Kalymnos povesteau că tot la fel își luau rămas-bun și în insula lor de la pescuitorii de bureți. Și ce dacă mergeau să înfrunte primejdia ? Doar nu se vor scufunda cu toții ! Valul vine, valul trece. Pleacă unul, sosește altul. Cînd îți iese în cale un vas de pirați, ce mai faci ? Cum să scapi ? Cufundător și căpitan au amîndoi aceeași soartă.

Dar am stăruit destul asupra acestor datini. Ne-am încurca prea tare în hățișul lor. Să ne întoarcem așadar să vedem ce se mai întîmplă în casa lui Stratis.

În cei trei ani care s-au scurs, Lalou născu încă de două ori. Prima dată o fată, apoi băiat. Aveau acum trei copii și casa înflorea din nou, începuse primăvara ei. Cei mici au fost botezați. Pe fată au numit-o Zoi, ca pe mama lui Lalou, pe băiat Patios, ca pe unchiul plecat la Constantinopol, la Patriarhie. Dar trebuie spus în două vorbe cum s-au născut, deoarece moașa Afendra avea, în ultima vreme, un fel al ei anume de a se purta cu lăuzele, despre care pomenea toată lumea. Nu voia în camera celei care naștea lumină și nici glasuri în jur. Doar semiîntuneric și liniște deplină. Văzînd ce teamă îl cuprinde pe omul care se desparte de viață, ce frică îi e de moarte, bătrîna s-a gîndit că asta se întîmplă pesemne din pricină că se teme și atunci cînd vine pe lume, la naștere. Pînă cînd iese din pîntecele mamei lui, fătul se află în întuneric și deodată făptura este aruncată brusc în zgomotul unei camere, puternic luminată. Astfel îl cuprinde spaima, se teme de viață și plînge, de parcă se sufocă. N-ar fi mai bine, așadar, se gîndea ea, ca pruncul să-și înceapă viața potolit, așezat ? Taina ei era ca pruncul să iasă blînd, într-o încăpere slab luminată, în liniște și siguranță, să-l spele într-o copaie cu apă călduță, și apoi să-l mîngîie ușor, ca și cum s-ar mișca încă în pîntecele mamei, și lumina să pătrundă puțin cîte puțin, în timp ce îl alintă cu vorbe rostite în șoaptă. Într-un cuvînt, voia să-l facă să intre în viață cu gingășie, astfel încît să o pornească mulțumit pe drumul lui. Atunci, după ce va scoate primul țipăt, singurul semn că trăiește, va plînge mai puțin. Și îl mîngîia cu blîndețe pe prunc în primul ceas, încredințată că astfel omul nu se mai teme cînd bate la porțile vieții.

Astfel judeca moaşa Afendra şi începuse de-acum să primească pruncii în tăcere deplină şi semiîntuneric. Îi mîngîie ceasuri în şir în copaie şi pe nepoţii lui Stratis. Cum aceştia începură să se înalţe în cîteva luni, se dovedi că se născuseră aşa cum trebuie, că întîmpinaseră viaţa cum se cuvine.

Nici Filip, fratele lui Stratis, nu se lăsa mai prejos. Avea şi el o droaie de nepoţi. Vanghelini îi strîngea adesea pe toţi la ea acasă şi le prăjea cartofi şi-i răsfăţa cu bunătăţi ; se amăgea uneori că ar fi nepoţii dăruiţi de Iankos, care plecase şi-i lăsase inima rănită pentru totdeauna. De bună seamă că, dacă o fi trăind, oriunde s-ar afla, cu siguranţă, are şi el copii, nepoţii ei. Oare trăieşte pe meleaguri străine sau s-a prăpădit ? Sau a întîlnit cumva în cale răufăcători şi l-au ucis ? Şi dacă l-a ajutat Dumnezeu şi trăieşte, unde s-o fi aflînd oare acum ? Pe ce drum o fi apucat ? Şi-o fi închegat şi el un cămin ? S-o fi simţind bine, o fi mulţumit ? Îşi aducea vreodată aminte de părinţi sau o fi aruncat o piatră în urmă, astfel încît să nu-i mai afle nimeni de ştire ? La toate acestea se gîndea necontenit biata Vanghelini. Cu cît trecea vremea, dorul, în loc să se stingă, cu atît se aprindea mai tare, devenind un chin de nespus. La început, cînd mai trăgea nădejde, îşi spunea : „Cînd o găsi spini în cale şi o fi necăjit, o să vină să cadă la picioarele lui taică-său...". Dar vremea trecea şi speranţa i se spulberă. La fel ca şi ea — chiar dacă n-o mărturiseau deschis — îl purtau statornic în gînd pe Iankos şi cei doi bărbaţi din casă, Stratis şi Kostis. Dacă nu pomeneau de el, era fiindcă se temeau ca nu cumva vreo vorbă aruncată să le răscolească tuturor cuţite în rană. Dar cînd Stratis o întreba uneori în asfinţit : „Nevastă, ai aprins candela ?", voia să spună de fapt „Roagă-te pentru el". Flăcăruia candelei era ca şi cum cel plecat s-ar fi aflat printre ei...

Capitolul IV

ÎNCOTRO PORNISE OARE IANKOS ?

Întîmplările prin care a trecut adeveriră încă o dată vorba din bătrîni : „fiecare om cu soarta lui“. Peripeţiile lui te fac să te gîndeşti că există unele vieţi, al căror curs, dacă l-ai povesti pe îndelete, ar umple tomuri întregi, atît de întortocheat este...

Să pornim, aşadar, pe urmele lui Iankos. În noaptea cînd Stratis îl alungase de-acasă, se gîndi să se ducă să doarmă într-o bisericuţă, iar dimineaţa s-o pornească încotro o vedea cu ochii. Dar se temea ca în zori să nu cumva să-l zărească vreun ţăran şi să împrăştie apoi vorba că părăsise insula rănit. Atunci binele pe care-l dorea din suflet casei lui s-ar fi irosit. De aceea socoti că e mai bine să-şi lege rana cum s-o pricepe, să oprească sîngele, şi să-şi piardă urma în bezna nopţii. Ieşi aşadar din oraş prin ulicioarele pustii, ajungînd la platoul care duce spre Negroponte şi Karystos. La marginea unui sat, la primele case, se opri, simţind că rana de la umăr îl doare tot mai tare. De aceea, cum zări o fîntînă într-o curte, se îndreptă spre ea. Voia să-şi potolească setea şi să cerceteze rana la lumina lunii. Dar, îndată ce se apropie de gard, îl adulmecă un cîine şi din casă apăru o femeie neliniştită. Îl văzu şi rămase nedumerită.

— Ce doreşti, străine ? îl întrebă.

Purta cămaşă de noapte şi-şi aruncase pe umeri o broboadă — o fi sculat-o pesemne din somn. Iankos o privi cu luare-aminte şi-şi dădu seama că era o femeie chipeşă. Ochii mari, subţire, zveltă, n-avea nici 40 de ani.

— Să beau apă şi să-mi oblojesc rana asta care sîngerează, îi răspunse el.

Îl privi și ea iscoditor, văzu că era rănit și, cum în bătaia lunii umbra era dublă, îi păru ca un înger, cu părul auriu ca spicul de grîu. Aruncă o privire neliniștită în jur, să nu cumva să-i fi zărit careva, și-i șopti :

— Treci înăuntru.

Intrară în casă, încuind ușa în urma lor, aprinseră felinarul. Îi puse la rană un leac pe care-l ținea la icoane și i-o obloji cum se pricepu. Mîinile ei atingeau pieptul tînărului care la flacără părea arămiu. Iankos se înfioră.

— Trăiești singură ? o întrebă privind-o drept în ochi.

— Da. Sînt văduvă de ani de zile. Feciorul meu e plecat la oaste.

Într-o clipă se trezi în viața ei pustie și stearpă o sete nepotolită de dragoste. Îl rugă să mai zăbovească. Își petrecură noaptea împreună. Ea ca să-și stingă dorul, el ca și cum ar fi avut nevoie să nu mai știe de nimeni și de nimic, să-și abată gîndul de la cele întîmplate deunăzi. S-au drăgostit pînă au uitat de toate ; i-a prins ziua și nu mai era înțelept ca el să iasă în drum. Lăsară obloanele trase și femeia se duse la cîmp cu vecinii. Era îngrijorată, neștiind dacă el își va ține cuvîntul și va rămîne în casă. La întoarcere l-a găsit așteptînd-o. Petrecură din nou noaptea împreună, pînă în zori. Atunci femeia întredeschise ușa cu teamă și, în timp ce-l privea strecurîndu-se pe furiș în beznă, îi mulțumea în gînd, îl binecuvînta. Dacă ar fi fost dat ca numai urările ei să se fi împlinit, Iankos ar fi scos-o de bună seamă la capăt.

O apucă pe drumul spre Karystos, în beznă, mergînd la întîmplare. Ce-i va aduce ceasul ! Soarta îi scoase în cale un vas ce tocmai ridica ancora spre Syra.

Iankos urcă într-o clipă fără să șovăie, ascultînd discuțiile care se legau între călători. Povesteau că Syra, fiind inima întregii Egee, avusese mare noroc. Pribegii din Chios care veniseră aici alungați de urgia din insula lor, pînă și cei sosiți din Psara, își găsiseră de lucru și prindeau rădăcini. Lui Iankos îi trecu așadar prin gînd să se oprească acolo, de parcă ar fi ascultat glasul sîngelui, care-l chema să se alăture sufletelor din neamul lui. Dar, în timpul călătoriei — chiar dacă era rănit la

mînă — nu pregetă o clipă să ajute echipajul la felurite corvezi. Văzîndu-l atît de săritor, căpitanul îi spuse :

— Te grăbeşti să cobori aici, în Syra ?

— De ce întrebi ? Cu ce gînd ?

— Pari un om cu scaun la cap, muncitor. Dacă vrei, te iau pe vasul meu să plutim departe, spre Heptanez. Cînd ne întoarcem aici, n-ai decît să debarci. Vei fi bine plătit.

Căzură la învoială. Iankos rămase pe vas doar fiindcă aşa îi căşună, dornic să mai vadă şi alte meleaguri. Se gîndea că, o dată bine văzut, putea să ajungă şi marinar. Aşa socotea în mintea lui. Dar se întîmplă neprevăzutul.

Pe cînd pluteau în larg, mai jos de Moreea, îi atacară pe neaşteptate două vase de piraţi, care arboraseră pavilionul algerian. De mult nu se mai auzise de o asemenea nenorocire ; se vorbea că piraţii au dispărut. Dar iată că apăruseră din nou. Somaţi cu goarna, grecii se opriră, altminteri tîlharii i-ar fi scufundat. Apropiindu-se de vasul lor, urcară la bord şi se iscă prăpăd şi măcel în toată legea. Grecii le ţineau piept cu îndîrjire. Căpitanul, un om viteaz, din Tenedos, care luptase o viaţă întreagă împotriva Turciei, striga secundului să nu se predea, ci să-i înfrunte cu orice preţ. Aşa se şi întîmplă. Împuşcăturile răsunau în carenă şi de amîndouă părţile sclipeau cuţite, iatagane, sîngele curgea şuvoi. Cădeau ca seceraţi. Şi pe punte şi în mare. Dar algerienii, de trei ori mai mulţi, erau hotărîţi să pună foc vasului. Astfel i-au silit să se predea. Le luară mărfurile pe care le transportau şi orice obiect mai de preţ au găsit, iar pe ei îi legară în lanţuri şi-i făcură robi. Se îndreptau spre Alger. În spate plutea vasul grecesc ce suferise avarii serioase în timpul luptei.

Robii au fost aruncaţi în cală, ca nişte saci. Neputincioşi, nedormiţi de cine ştie cînd. În nenorocirea în care se aflau, îşi dădeau pentru prima dată seama de vrăjmăşia mării, care-i izbise de data aceasta în plin. Atunci începu să se gîndească Iankos la viaţa lui. Copil strîns de pe drumuri, alungat apoi din casă, iată cum se tîra acum, ajuns de cine ştie ce blestem, în iad. Ce pedeapsă ispăşea oare ? Ce păcătuise de trebuia să fie pedepsit o viaţă întreagă ? Aşa i-o fi fost scris ? Ai fi zis că ar fi

putut ocoli tot ce i se întîmplase în ultima vreme dacă nu s-ar fi arătat bun și n-ar fi luat asupra sa vina fratelui. N-ar fi fost alungat din casă, n-ar fi căzut în mîinile piraților și cîte și mai cîte, cine le mai știa șirul... Toate i se trăgeau din prea multă bunătate. Care a fost, așadar, vina lui ? Oare omul, dacă vrea să răzbească și să nu se mai chinuie, trebuie să-și urmărească numai interesul, călcînd totul în picioare ? Astfel de gînduri îl năpădeau și suferea cumplit.

Ajunși la Alger, fură duși neîntîrziat la tîrgul de sclavi. Stăteau laolaltă cu alți robi și prin fața lor se perindau stăpînii și-i cercetau dacă erau zdraveni de muncă, să nu le mănînce pîinea de pomană. Erau scoși la mezat de parcă ar fi fost vite. Cumpărătorii se tocmeau îndelung la preț. Cei puternici erau vînduți pe loc, cei neputincioși rămîneau și așteptau. Uneori, pe aceștia din urmă pirații îi luau și-i părăseau pe vreun țărm pustiu. Și de aici înainte Dumnezeu cu mila, cum le-o fi scris...

Pe Iankos îl vîndură repede, fără tocmeală. Se vedea dintr-o privire prețul lui, chiar dacă era încă bandajat la umărul rănit. Îl doreau chiar mai mulți, dar unul din Tunis, care-și goli chimirul, îl cumpără. Era un om de vază, avea serai și moșii întinse, cămile și căruțe. Avea trei neveste, trei fete și cîte și mai cîte. Toate din belșug. Nu-i lipsea nimic. Pe una din fiicele lui, cea mijlocie, o chema Fatmé. Ei îi fusese așadar scris să intre în viața lui Iankos. De cum îl văzu prima dată aducînd cămila în ogradă și aplecîndu-se în fața ei ca să urce, tînărul îi stăpîni gîndurile. O vrăjise cu înfățișarea lui, cu părul ca spicul de grîu și ochii albaștri. Era o mîndrețe de flăcău, deosebit de bărbații din neamul ei. Iar cînd lucra, trupul îi apărea în toată splendoarea tinereții.

Cum de ajunsese oare rob, se întreba fata, și din ce pricină ? După tristețea zugrăvită pe chip și din felul de a se purta — cît de dulce vorbea ! — își dădu seama că avea sufletul neîntinat. Se îndrăgosti pe dată de el. Cum să i-o mărturisească oare ? Dar ochii ei vorbeau de la sine, așa că Iankos ghici lesne totul din purtarea ei blîndă față de el. Bărbatul simte dragostea. Cînd își dădu seama că iubirea ei devine dor și chin ascuns, și el, deși

nu-i era îngăduit, se îndrăgosti. Într-o dimineață, cînd fata se pregătea să urce pe cămilă, tînărul îi șopti :

— Trebuie să plec. Să mă fac nevăzut. Nu se poate altfel.

Ea privi cu teamă, să nu-i audă vreo slugă din preajmă sau vreuna dintre femeile care se pregăteau să plece la geamie.

— Vin și eu cu tine, îi spuse ea.

Zis și făcut. De Ramadan, Fatmé își puse brățările și noaptea fugi de-acasă cu robul ei pe ascuns. Se îndreptară cu cămila spre deșert...

Mulți oameni, dacă ar ști dinainte cîte nenorociri atrage după sine o hotărîre pe care o iau în pripă, n-ar mai îndrăzni poate s-o mai pună în practică. Ar șovăi de bună seamă, neștiind dacă ar avea curajul necesar să înfrunte grozăviile. Dar de obicei, o dată aruncat în vîltoare, găsești pe parcurs putere și tot suferi și te lupți și te miri singur cum de mai poți sta în picioare.

Acestea sînt gîndurile care te năpădesc cînd afli prin cîte au trecut Iankos și Fatmé de cînd au fugit de-acasă într-ascuns. Un noian de amărăciuni și greutăți. Totuși ei nu s-au căit nici o clipă de drumul ales. O parte din cele întîmplate și le închipuiseră dinainte. Și nu s-au înșelat. Socoteau că stăpînul, de îndată ce va afla de fuga smintiților, va spumega de furie și va pune oameni și cîini pe urmele lor să-i aducă înapoi. Așa se și întîmplă. Cînd la miezul nopții i se spuse că Fatmé nu era în iatacul ei, trezi toată casa și atunci se văzu că lipsea și robul cu o cămilă. Se dumiriră pe loc : nenorocirea era rodul dragostei celor doi, nu exista îndoială.

— El mi-a ademenit-o ! se gîndea.

Simțea că înnebunește la gîndul că un rob de altă credință îi amăgise fiica și i-o smulsese de sub ochi. I se părea de neînchipuit că nici el, nici altcineva de-ai casei nu băgaseră de seamă nimic ciudat în purtarea lor. Și se mînie pe toți. Pe slugi, pe neveste, pe celelalte două fiice. Spumega de furie împotriva slugilor care ieșiseră după treburi și nu păziseră bine casa. Dar nu se împăcă

cu soarta. Împrăştie piaştri în dreapta şi-n stînga, poruncind să-i fie aduşi cu orice preţ înapoi fugarii şi să li se taie amîndurora capul cu securea. Numai astfel vor scăpa de ruşine. Şi cei năimiţi au plecat, dîndu-şi silinţa în fel şi chip să-i găsească.

Chiar dacă nu ştiau aceste amănunte, Fatmé şi Iankos tot se temeau. Se îndepărtaseră destul de mult înainte de a se lumina de ziuă. Şi zoreau întruna, să nu-i ajungă mînia tatălui. Socotind că s-au îndepărtat îndeajuns, se opriră într-un loc mlăştinos şi, fără să-şi descopere feţele, mîncară un mănunchi de ierburi şi porniră din nou la drum. Se îndreptau spre răsărit. Ajunseseră de-acum la deşert. Puţin a lipsit să nu se piardă în pustietate, cînd vîntul stîrni nisipul şi-i învălui. Ceasuri în şir au mers prin furtuna deşertului, cît pe-aci să-şi dea duhul. Dar dădu Domnul — Christos sau Allah — care-i ocrotea pe cei doi îndrăgostiţi şi vîntul îşi schimbă direcţia şi în cele din urmă ajunseră cu bine la o oază cu puţină verdeaţă şi un firicel de apă. În ramuri ciripeau păsărele. Acolo dădură şi de alţi călători, o caravană ce venea tocmai din Tripoli şi poposise să-şi adape cămilele la izvor. Îi întrebară încotro mergeau şi porniră împreună la drum. Cînd ei se opreau şi aţipeau oleacă, se opreau şi cei doi îndrăgostiţi. Drumul acesta dură zile în şir. Răsărise luna plină de două ori în acest răstimp. Şi iată că ajunseră în sfîrşit în ţinuturile Nilului.

De-acum sperau că lanţul nenorocirilor se va curma. Vîndură două brăţări ale fetei şi din banii primiţi trăiră două săptămîni, într-un han, neştiind încă încotro s-o apuce. Stătură de vorbă cu feluriţi oameni care treceau pe la han, îi ascultară şi pe cei doi călugări greci ce veneau de la Muntele Sinai şi care nu mai conteneau să se minuneze de frumuseţile mănăstirii. Un gînd nedesluşit începu să pună stăpînire pe inimile lor : dorinţa de a se însoţi după datină, ca să devină părinţi adevăraţi pentru copiii pe care-i vor aduce pe lume. Astfel îşi făgăduiră să meargă şi ei la mănăstire pentru ca Fatmé să se creştineze şi apoi să se cunune. Zis şi făcut. Tinerii îndrăgostiţi porniră neîntîrziat într-acolo.

Călătoriră din nou zile și nopți în șir, traversară marea îngustă și urcară apoi pe munte. Bătură la poarta mănăstirii și, fiind primiți, își depănară povestea și pricina pentru care veniseră. Fatmé începu chiar de a doua zi să învețe catehismul. Trebuia să înțeleagă, să simtă în adîncul sufletului ce însemna credința pe care se hotărîse s-o îmbrățișeze. Pe scurt, într-o săptămînă avu loc botezul — primi numele Ekaterini, ca sfînta al cărei hram îl avea mănăstirea — și în curînd cei doi se și cununară.

Și-au zis că viața lor intrase de-acum pe făgașul cel bun. Se vor întoarce așadar în rîndul lumii, el se va apuca să muncească, vor fi oameni așezați. Hotărîră să rămînă să-și înjghebeze gospodărie acolo în Egipt, în primul rînd fiindcă era departe de țara ei, iar tatăl fetei le va pierde cu totul urma în mulțimea aceasta pestriță, unde n-ai decît să cauți acul în carul cu fîn dacă poți. Cum să-i mai ajungă mînia lui într-un astfel de loc ?... Însă lucrurile se petrecură tocmai pe dos de cum socotiseră ei. Două nenorociri se abătură dintr-o dată asupra lor. La întoarcere cămila a murit pe drum și o îngropară în nisip. Ekaterini se îmbolnăvi. O ajunsese oboseala, de atîtea nopți de mers necontenit și, pe deasupra, nu era cîtuși de puțin obișnuită cu asemenea încercări. I se făcu rău deodată în bazar, leșină, zăcînd palidă, cu ochii stinși. Lumea se strînse în jurul ei ; unul îi dădu apă, altul două frunze de buruieni culese de pe malul Nilului, să le mestece între dinți ; datorită lor se învioră o clipă și întredeschise ochii, șoptindu-i ceva soțului ei. Se vedea că are neapărat nevoie de doctor, poate și de alte îngrijiri. Dar asta cerea parale nu glumă, iar ei nu mai aveau nici lețcaie. Ce să facă atunci bărbatul ei ? Îi luă brățările care îi mai rămăseseră nevîndute și dădu fuga drept la un giuvaergiu să facă rost de ceva bani. Negustorul, uns cu toate alifiile, își dădu seama îndată ce cîștig ar putea să aibă după felul cum respira gîfîit tînărul și după cum îi tremurau mîinile. Doar dintr-o simplă privire se lămuri cum stăteau lucrurile.

— De ce le dai ? îl întrebă.

— Mi s-a îmbolnăvit nevasta.

— Îmi pare rău, însă nu-mi trebuiesc. Uite cîte am aici, nu izbutesc să le vînd. Afacerile merg prost, e sărăcie mare.

Iankos începu atunci să-l roage. Dar negustorul, viclean, căuta să cîştige cît mai mult. Se prefăcu înduioşat.

— Şi unde ţi-e, tinere, nevasta ?

Iankos îi arătă un colţ din bazar. Acesta se apropie, o privi şi înţelese pe dată. Îl aduse din nou pe Iankos în prăvălie.

— Aş vrea să te ajut, îi spuse. Să iei o para şi să ieşi din necaz. Însă numai dacă ai altceva să-mi dai în schimb, în nici un caz giuvaeruri.

— N-am nimic în afară de brăţările astea...

— Ei, atunci n-avem ce face. Vreau şi eu cît de cît o garanţie.

— Dă-mi cu împrumut.

— Cu ce amanet ? Ţi-am spus că nu primesc brăţări.

Iankos se cercetă din nou, ca şi cum ar fi vrut să vadă dacă nu uitase ceva. Şi găsi.

— Ia-mă pe mine, să-ţi muncesc pe gratis o lună sau dă-mi răgaz trei zile să fac rost de bani.

Zaraful nu-şi mai încăpea în piele de bucurie că izbutise să-şi atingă atît de uşor ţelul. Se prefăcu că-l dojeneşte :

— Nesocotiţi mai sînteţi voi, tinerii ! Să ai o mîndreţe de viaţă şi s-o dai... Şi dacă îţi iese totul pe dos şi nu-mi aduci banii ? Încotro o apuci ? Vrei să ajungi rob ?

— Nu mi-e teamă, izbucni Iankos căruia începu să i se dezlege limba. O să scot banii, fie şi din piatră seacă, şi tot ţi-i aduc.

— Nu, nu. Aşa nu primesc. Viaţa costă mult.

— Atunci ce ?

Zaraful se arătă milos :

— Să zicem viaţa nevestei *tale*, din moment ce de ea ai nevoie. Ea are sănătatea şubredă şi nu costă prea mult.

Disperatul nu se gîndeşte la nimic, ia de oriunde i s-ar arunca ceva, fie şi din noroi. Nu are timp să chibzuiască, să cumpănească.

— Şi cum vom face ? se repezi Iankos cu nesăbuinţa tinereţii. Eu împrumut banii numai pentru trei zile.

— Ei, atît va dura și amanetul. O să-ți lași nevasta la mine și, după trei zile, cînd îmi aduci datoria, o iei înapoi.

Negustorul era sigur că femeia va rămîne a lui. De cum o văzuse își dăduse seama că, dacă boala îi va trece repede, în ciuda palorii, frumusețea ei valora o avere. Tînărul nu bănui nimic. Se grăbea, gîndul că iubita lui rămăsese prăbușită la pămînt, așteptînd îngrijirea făgăduită, îl înnebunea. Luă banii și, în nesocotința tinereții, era sigur că trei zile de muncă îi vor fi de ajuns ca să-și poată achita datoria. De aceea nu pierdu timpul. Chemă martori și puseră și sigiliul pe zapis. Act în toată legea.

Iankos luă banii și alergă să caute doctor. Acesta o consultă pe Ekaterini și îl sfătui cum să fie îngrijită. Iankos o sărută, o lăsă în paza și ocrotirea unei bătrîne și plecă degrabă să găsească de lucru, să scoată bani ca să-și răscumpere cît mai repede nevasta. Două zile însă căută în zadar. Era o sărăcie nemaipomenită și cei înfometați se vindeau ca robi ca să aibă un codru de pîine pentru copilașii lor. Și unde nu se duse nenorocitul, căzu în genunchi, se rugă, povestea de-a fir a păr ce i se întîmplase. Unul se înduplecă și-l luă la muncă la cîmp, dar nu-i dădu decît jumătate din suma de care avea el nevoie. Noaptea căută din nou. Intră prin cîrciumi, prin locuri deocheate, doar-doar o face rost de bani. Văzîndu-l așa chipeș, unul îi zise :

— Hai cu mine !

Iankos se duse, n-avea încotro. Își acoperi ochii cu palmele să nu vadă și să alunge gîndul chinuitor că ceasurile se scurgeau, iar el nu strînsese banii trebuincioși. Dimineața în zori se află din nou pe drum în căutare de lucru. Își povestea tuturor care-l ascultau necazul. Și unui grec i se făcu milă de el.

— O să-ți aduc eu restul sumei, îi spuse.

Hotărîră să se întîlnească spre seară. Iankos căută necontenit toată dimineața, dar în zadar. Era ca un străin vorbind unor străini, care auziseră o mulțime de istorii asemănătoare cu a lui. Răgușise povestind întruna. Singura speranță îi rămăsese grecul acela și, cînd ziua era pe sfîrșite, se duse la locul stabilit. Neliniștit, ajunsese mai devreme și privea în toate părțile, să-l zărească pe

cel aşteptat. Dar acesta întîrzia. Cînd sosi, părea foarte abătut... Nu găsise decît jumătate din banii de care Iankos avea nevoie. Tînărul se cutremură de spaimă.

— Acum ce mă fac ? îngăimă el.

— O să mergem împreună, îi răspunse celălalt care-i devenise prieten. O să-l înduplecăm să ne dea răgaz pînă mîine. Mai trag nădejde c-o să găsesc în cele din urmă pe cineva ca să împrumut bani. Este chiar în drumul nostru.

Plecară împreună. Trecură şi pe la cel de unde grecul spera că vor găsi bani. Zăboviră şi acolo o vreme. Amurgul se lăsase de-a binelea. Ajunseră abia pe întuneric la bătrîna unde-o lăsase pe nevastă-sa. Dar n-o mai găsiră. Se întîmplase o nenorocire, o presimţiră de îndată. Aşternutul era pustiu. Iankos simţi că înnebuneşte. Alergă într-un suflet la bazar, bătu cu putere în uşa zarafului. Acesta apăru la o fereastră deschisă :

— De ce faci gălăgie ? îi spuse ameninţător. A trecut ceasul învoielii, s-a înnoptat de mult. Ai încălcat învoiala, vezi bine !

În zadar strigă Iankos, implorîndu-l. Netrebnicul abia acum îşi dete arama pe faţă. O ţinea întruna pe-a lui. Şi-i spuse limpede că un altul plătise banii şi-i luase nevasta. O vînduse deci, aşa cum fusese învoiala.

Iankos întrebă, deznădăjduit, cine era cumpărătorul, unde să-l găsească să-şi ia nevasta înapoi. Zaraful răspunse că i s-a pierdut urma, că era un străin venit de aiurea şi că o pornise deja spre ţara lui...

Iată ce nenorociri se pot întîmpla aşadar oamenilor...

Oare omul rămîne aşa cum se naşte tot restul vieţii, sau este făcut să se schimbe ? Nedumerirea aceasta ce stăruie din vechime n-a fost nici pînă azi dezlegată. Şi sînt mulţi care socot că omul se naşte de la început cu firea lui, de a fi bun sau rău, trist sau vesel. Pentru aceştia şi sfîntul şi ucigaşul se nasc astfel, fiecare fiind înzestrat din faşă cu moştenirea lui. În zadar te strădui să schimbi firea cuiva. Cînd, uneori, ai impresia că ai izbutit ceva, nu e decît amăgire. Te mîndreşti cu ce-ai

făcut, dar de fapt omul îți scapă printre degete, rămînînd în esență același. Pînă cînd îți dai și tu seama de asta și te cuprinde disperarea. Alții cred că toți oamenii poartă în ei și binele și răul, că la început nu sînt nici buni, nici răi — chiar dacă arată unele semne — și că, treptat, încep să se formeze, să devină ei înșiși, depinde de ce întîlnesc în jur și încotro îi poartă soarta. Firile oamenilor se modelează. Greutățile vieții amare pe care o duc îi aruncă în abis, le împovărează sufletul și astfel ajung să se poarte cu asprime. Nenorocirile prin care trec sînt adevărate lecții pentru ei. Își alungă, cu bună știință, binele din inimă deoarece bine n-au întîlnit nicăieri și se îndîrjesc să nu mai creadă în Dumnezeu : asprimea devine legea vieții lor. Nu urmăresc decît să-și atingă țelul. Și sînt mulți dintre aceștia care, pînă cînd ajung la o asemenea hotărîre, se chinuie mult, trăiesc coșmaruri cumplite, șovăiala lor fiind un adevărat iad. Nu este, vezi bine, ușor, să devii din omul cumsecade care ai fost un ins nemilos, surd la rugăminți, să ajungi din sfînt un răufăcător. Dar chiar dacă n-ar face un astfel de lucru, ticăloasa de viață îi va lovi la fel de necruțător cum o făcuse și pînă atunci.

De ce pomenim despre toate acestea ? Fiindcă, vorbind de Iankos, am încercat să deslușim de ce s-a schimbat într-atît. Am văzut că, încă de pe vremea cînd fusese prins de pirați, începuse să se gîndească el singur dacă binele este răsplătit cu bine sau te aruncă adesea în nenorocire. Încă de pe cînd se afla rob pe corabie și se gîndea la viața lui dinainte, cu tot ce i se întîmplase, îi sfredelea inima îndoiala dacă mai e nevoie să încerci să fii bun cînd totul în jur se năruie. Îl încerca prima dată îndoiala dacă trebuie sau nu să-și schimbe felul de a fi. Dar iarăși nu era împăcat. Își spunea singur în gînd :„O să-mi îndrept viața pe altă cale. Acolo sus există de bună seamă cineva care mă iubește și mă vede...". Mai tîrziu, cînd își dăduse seama că Fatmé îl iubește și simți și el la rîndul lui fiorul dragostei, își zise : „Această iubire împărtășită ne e dată pentru că ocrotitorul își amintește de mine și mi-o trimite anume ca să mă scoată pe alt drum..." Alungă din nou ispita. Ceva licări în sufletul lui : trăgea nădejde că traiul lui va intra în sfîrșit pe un făgaș mai bun. Și apoi,

cînd au fugit pe ascuns, chiar dacă le bătea inima de spaimă să nu-i prindă tatăl fetei, uită de toate îndoielile, pînă cînd i se întîmplă nenorocirea să-şi piardă nevasta. Atunci, deodată, toate cîte adunase în el — atîtea întrebări şi dileme — îi copleşiră din nou gîndurile. Îi arătau şi-i strigau că pe lume există două feluri de oameni : cei cărora le e scris să fie întotdeauna pe cruce şi ceilalţi, călăii lor, care nu păţesc niciodată nimic, trăiesc şi domnesc... Şi că, oricît ai dori binele şi te-ai chinui şi ţi-ai irosi viaţa pentru alţii, în cele din urmă tot vei fi nimicit. Cînd vrei să stai zdravăn pe picioare, să vezi şi tu zi albă, primul lucru de care ai nevoie este să dezrădăcinezi din tine bunătatea şi mila şi, cu suflet neînduplecat, să cauţi să te amesteci printre cei care nu-şi văd decît de propriul interes şi, cînd nu-ţi rămîne de ales, mai bine să faci parte şi tu dintre cei care-şi răstignesc aproapele decît dintre cei răstigniţi. O să ni se răspundă : oare nu-şi primesc şi aceştia pedeapsa, cînd îi copleşesc remuşcările ? Nu, cu siguranţă nu. Deoarece, dacă ar simţi remuşcare, mulţi dintre ei n-ar mai ajunge să facă atîtea nelegiuiri. S-ar opri la un moment dat, înduioşaţi, auzind un geamăt de durere, ar simţi că poartă o vină. Dar ei rămîn surzi şi se cufundă în rău nepăsători. Pe scurt, remuşcările nu sînt pentru toţi, ci doar pentru cei blînzi, mărinimoşi, şi acestea le sînt scrise tot lor ca să-i chinuie, de parcă n-ar fi chinuiţi şi-aşa îndeajuns.

La acestea se gîndea Iankos cînd îşi pierduse nevasta pentru un pumn de piaştri de care nu izbutise să facă rost la timpul potrivit. Îl cuprinsese amărăciunea omului cumsecade pe care soarta îl loveşte mereu. Iar remuşcarea îl chinuia şi ea. Se învinovăţi că nevasta, iubindu-l atît de mult, îşi părăsise de dragul lui casa părintească, traiul ei tihnit, averea, se lepădase de credinţă, acceptase sărăcia, îndurase tot felul de chinuri lîngă soţul ei, iar acesta, drept răsplată, o amanetase. Dar avusese oare de ales ? Nu-şi pusese el însuşi viaţa zălog ca să capete bani de doctor, iar zaraful nici nu voise să audă ? Nu încercase apoi, nu alergase ca un nebun, nu umblase peste tot ca să o răscumpere ? Dar la ce bun toate acestea ? Se arătase nevrednic. O amărăciune adîncă îl copleşise cînd o pierduse. Se gîndea : cum va afla oare Ekaterini cît luptase,

soțul ei s-o recîștige și cît de nefericit era că o pierduse ? Dar fie ! Toate se vor lămuri, i le va povesti pe îndelete atunci cînd o va găsi. Trebuia s-o găsească cu orice preț. Simțea că asta îi era datoria de acum înainte. Se întoarse la zaraf în miezul nopții, îl amenință și-l sili să-i dea amănunte despre cel care o cumpărase.

Și se apucă să caute. Străbătu tot Cairo, în lung și-n lat, scotoci prin case și prăvălii, pe unde ar fi putut trece cumpărătorul. De aici o porni pe urmele lui afară din oraș. Se îndreptă spre apus, și unde întîlnea vreo așezare, oraș sau sat, vreun conac, peste tot întreba ; dădea tuturor semnalmentele cumpărătorului, așa cum le aflase și el de la alții. Nu se oprea o clipă, căuta neobosit. După ce străbătu toată țara și nu-i rămase nici un loc necercetat, o porni mai departe, încotro îl mîna speranța. Se duse la Tripoli și de acolo spre sud. Nici măcar nu se gîndea dacă se află pe drumul cel bun. Dorea să-și găsească nevasta, să-i dovedească iubirea lui, tulburarea ce-i pusese stăpînire pe minte nu-i dădea pace. Și cu cît rătăcea și cerceta — deși picioarele abia îl mai țineau, se odihnea o clipă și iar pornea să cutreiere drumurile, veșnic cu gîndul la Fatmé — cu atît îi revenea tot mai des în minte gîndul că celui bun nu-i este dat să aibă parte de bine. Mai erau și altele care îi întăriră această credință. Nenorocirea pe care o întîlnea la tot pasul. Sărăcie, foamete, necazuri. Copilași orbiți din pricina foamei, bătrîni numai piele și os. Și peste tot stăpîni huzurind în lux, storcînd sîngele de la cei săraci pe care-i socoteau ca pe niște dobitoace. Pretutindeni cei nedreptățiți, înfometați, de o parte, și, de cealaltă parte, cei nedrepți și nemiloși, care scoteau cîștiguri din te miri ce. Pretutindeni unii care răstignesc și alții răstigniți, și îndoiala, întrebarea de care parte să fii. O, de-acum înainte, în ce-l privea, hotărîrea fusese luată. Va intra în rîndul celor care crucifică. Fără nici o șovăială, fără nici o remușcare, mereu cu gîndul doar de a se salva, va încerca să intre în rîndul celor care rămîn surzi și orbi la durerile celor din jur. Veni o vreme, după doi ani, cînd mintea i se limpezi, cînd văzu că în zadar căuta și că, dacă va continua așa, va fi și el pierdut. Se opri așadar din căutat spunîndu-și : „Am făcut tot ce mi-a stat în putință... nu se poate mai mult". Și din ros-

togolirea care-l adusese în pragul pierzaniei, încercă să se ridice, să se agaţe de tot ce se găsea în cale ca să urce, să supravieţuiască.

Se întoarse aşadar la Cairo, cu lumea lui pestriţă, localnici şi străini de tot felul. N-avea alt gînd în minte decît cum să scape de sărăcie, cum să facă să pună deoparte un piastru, deoarece văzuse că fără bani omul nu înseamnă nimic. Din puţinul pe care-l va strînge, va scoate şi mai mult, pînă cînd se va îmbogăţi. Se va apuca de negoţ. Fusese înzestrat cu o minte isteaţă, de care puţini aveau parte, şi multă rîvnă pentru muncă. Voia să se căpătuiască cu orice preţ. Aici la Cairo, mulţi trăiau în huzur, şi, de s-ar fi putut, ar fi dorit să aibă şi o pasăre ca să le pună mîncarea în gură. Se plictiseau lenevind, astfel încît, atunci cînd se întindeau în mijlocul drumului din pricina zăpuşelii nici muştele care le mişunau pe la nas nu se osteneau să le alunge. Cînd vedeau că te miri de una ca asta, îţi răspundeau : „De ce să le alung ? O să vină din nou". Le lăsau aşadar să se înfrupte cu şerbetul ce le rămăsese neşters de pe buze. Din asemenea întîmplări puteai să tragi învăţătură că, într-o lume în care domneşte lenea şi moliciunea, cel harnic şi deştept se va căpătui şi va strînge bani, nu glumă. Ţara parcă te îmbia la acest lucru. Nilul binecuvîntase Egiptul : bumbacul rodea de parcă ar fi nins asupra plantelor. Ca să facă rost de bani, Iankos se apucă pentru început de cultura bumbacului. Mai tîrziu va cîntări, mintea lui va născoci altceva. Mînia ce-l stăpînea din pricina atîtor nenorociri care i se întîmplaseră pe aceste meleaguri ale Africii — robia, sărăcia, nefericirea de a-şi pierde nevasta — îl îndîrji şi mai mult : îl făcu să nu mai şovăie în faţa nimănui.

Cu aceste hotărîri îi era scris să iasă la liman.

Capitolul V

ÎN TIMP CE IANKOS RĂTĂCEA PE meleaguri străine, în Kyme viaţa se scurgea liniştită pe făgaşul ei. Vasele aduceau din călătorii tot felul de obiecte : galerii sculptate, oglinzi uriaşe care cuprindeau toată încăperea, cu coşuleţe şi îngeraşi la console. Aceste mărfuri erau aduse din Triest. Şi mobilă vieneză împletită din răchită, şi lămpi, farfurii, sfeşnice şi policandre de agăţat în tavan, care aveau podoabe colorate şi de care atîrnau lănţişoare sclipitoare. Ca să nu mai vorbim de serviciile de masă sau de ţesături. Erau servicii franţuzeşti, pictate de mînă, faianţă cu peisaje din Anglia, cupe pentru prăjituri, fructiere de cristal şi vaze de flori cu toarte, frumuseţi nemaivăzute, greu de închipuit cu mintea. Şi tot felul de obiecte de pielărie din Ancona, argintărie de la Constantinopol, icoane lucrate de călugării de la Muntele Athos.

La rîndul lor, şi morile aflate sus pe deal, la intrarea în oraş, contribuiau şi ele la asigurarea unui trai îmbelşugat. Îşi învîrteau necontenit aripile şi măcinau grîul şi nu se opreau cît era ziua de lungă, pînă la căderea nopţii. Atunci ieşeau morarii să-şi tragă sufletul pe parapete şi să asculte ţîrîitul greierilor. Deşi aveau mult de muncă, Kostis se hotărî să mai înalţe o moară, pe o coastă de deal, să rămînă moştenire pentru copiii lui. Acum că se înmulţiseră, trebuia să se îngrijească de zestrea cu care-şi va procopsi odraslele. Se născuse şi Lefteris şi după el veni Maria. Şi în timp ce aceştia se înălţau şi ei de-acum şi înfulecau lacomi cartofii prăjiţi ai bunicii, copiii mai mari începuseră să meargă la şcoală. Aveau multe de ascultat de la dascăl, ba uneori rămîneau şi după lecţii, într-atît erau de dornici de învăţătură. Vaghis le vorbea

despre trecutul glorios al meleagurilor natale. Le povestea că mai înainte, cu secole în urmă, orașul lor fusese o mare putere navală și că de aici porniseră coloniști care au înălțat, de cealaltă parte a Egeei, în Asia Mică, o a doua Kyme. Și alții plecați de-aici ajunseseră pînă în sudul Italiei și clădiseră un al treilea oraș, căruia i-au dat numele patriei lor natale. Tot Kyme îl numiseră, așadar, și pe acesta. Cînd orașul a fost distrus de cutremure și de lava unui vulcan, coloniștii au clădit un altul, ceva mai departe. Acesta este Neapoli *, căruia așa i-a rămas numele pînă azi. Acolo au sădit elenismul, încît se spune că alfabetul latin provine de la cei din Kyme. Pe scurt, faptul că orașul ajunsese să aibă din nou 150 de vase de comerț era în spiritul tradiției și gloriei antice. Și astfel, cu amintiri de acest fel își însuflețea Vaghis elevii, să se simtă mîndri că sînt greci. Dar și celor vîrstnici le amintea adeseori toate acestea în cîrciumile din piață, sau cînd era poftit prin case. Piatra pusă de el la înălțarea locului era faptul că se pricepea să însuflețească lumea. De aceea își părăsise averea pe care i-o lăsară părinții la Triest și venise aici.

Dar să trecem mai departe. Existau multe semne care arătau că viața în Kyme era și ea asemenea unei mori care-și învîrte necontenit aripile și macină. Chiar dacă lipsește vreunul — fie chiar și morarul —, aripile nu se opresc. Astfel încît, chiar fără Iankos, viața de aici mergea înainte. Clopotele răsunau de sărbători și uneori băteau rar și trist pentru vreunul care se sfîrșise din viață ; și atunci cîrciumile din piață trăgeau obloanele în semn de doliu. Nunțile și botezurile își urmau cursul lor. Uneori auzeau de vreun bolnav adus de aiurea și părăsit pe țărmul leproșilor. Nici veselia și hazul pe seama nebunilor nu conteniseră. Nici vorbă ! Mai ales că Ghialurizii le dădeau mereu tot felul de pricini.

Iată una din ele. Într-o zi, cînd se duceau să aprindă candelele la bisericuța de la castru, la vreo două ceasuri depărtare de oraș, au zărit în văzduh un obiect ciudat ce răspîndea lumină în jur. Semăna cu o tipsie care avea

* Joc de cuvinte : *nea poli* = oraș nou (lb. gr.)

la un capăt un fel de coadă. Străbătu încet cerul, coborî în jos spre vii, apoi se înălță din nou pînă cînd se pierdu în nori și n-o mai zăriră. Cei doi se minunară. Ce drăcovenie să fi fost ? La întoarcere, povestiră totul și întrebară uluiți dacă nu cumva zăriseră și alții arătarea și-or fi știind despre ce e vorba. Însă, în loc să li se răspundă, erau luați în rîs :

— Nu cumva avea și migdale coapte ? Și poate că v-ați înfruptat și voi de v-ați îndulcit gura ?

În zadar încercau bieții de ei să-i convingă pe ceilalți. Cine să-i creadă pe acești săraci cu duhul care o țin una și bună că au văzut drăcovenia aceea zburînd pe cer ? Singurul lucru demn de crezare e că ei sînt niște zurlii și că mintea le-a luat-o razna de-a binelea.

Altă dată, cînd părintele își cumpărase o vioară nouă și-l învăța pe băiat să cînte, într-un loc pustiu, băgară de seamă încă o ciudățenie. De cîte ori arcușul scotea o melodie dulce ce le umplea ochii de lacrimi, un copac din apropiere își mișca trunchiul lin, în ritmul muzicii și o dată cu el și ramurile de pe trunchi, cu frunze cu tot. Se vedea că-i plăcea muzica aceea și dansa, încet și reținut, fără să se clintească din loc, în timp ce toate în jur rămăseseră mute și nemișcate. Priveau copacul și ai fi zis că erau înciudate că acesta se învrednicise să asculte vioara și să se legene în ritmul ei. Cînd cei doi luau arcușul de pe vioară, se oprea și copacul din dansat. Mai curios era că doar o singură melodie, una care stîrnea lacrimile, cufunda copacul în acea beție tristă a dansului.

Povestiră și celorlalți ce văzuseră cu ochii lor, dar iarăși nu-i crezu nimeni. Iarăși rîseră de ei necăjindu-i :

— Ai băgat de seamă ce copac dansa ?

Adevărul era că ei nu știau ce fel de copac era, de parcă n-ar fi văzut niciodată vreun altul care să-i semene. Avea înălțimea unui măr și frunze de plop. Dar, cum tot nu-i credea nimeni, începură să se îndoiască și ei. Pesemne că erau amețiți de parfumul florilor de prin poieni și li se păruse doar că văd copacul dansînd. De aceea se duseră din nou și-i cîntară la vioară aceeași melodie și acesta — iată se însufleți din nou. Altă dată la fel se întîmplă. Au băgat de seamă că, atunci cînd soarele apu-

nea şi cerul devenea o imensă grădină, cu rodii risipite peste tot, copacul se mişca mai uşor şi dansa de-adevăratelea, ca şi cum ar fi fost cuprins de vraja asfinţitului.

Totuşi, alături de aceste întîmplări felurite — plăcute sau nebuneşte, oricum ar fi judecate — se aflau şi cele rele, care-şi aveau şi ele locul lor în viaţa insulei.

Să pomenim acum de lucrătorii din mine. Prindeau tot mai mult curaj şi strigau că în fiecare zi intră în iad şi că era o minune cum de mai ieşeau vii. Grinzile de susţinere erau atît de şubrede încît le cădeau adesea pămînt şi smoală în cap. Şi pe lîngă ei mai strigau şi cei care munceau cu ziua pe moşii străine şi cei de la arsenale. Toţi se ridicau, mai ales că sosiseră veşti că şi în Heptanez, oamenii din popor, „popolarii", se răsculaseră şi cereau să li se facă dreptate. Cu cît trecea vremea, cu atît se adeverea mai mult vorba că, dacă copilul nu plînge, mama nu-i dă să sugă. Şi dacă săracul nu strigă, mare speranţă de bine n-are a aştepta din altă parte. Bogătaşii vor continua să se îmbogăţească mai mult, vor avea grijă doar să-şi cumpere servicii de masă scumpe, mătăsuri şi argintării, iar săracii se vor cufunda mai adînc în iadul lor. Era nevoie de răscoală. Aceasta mocnea, îşi dădea uşor seama oricine asculta cu luare-aminte cîte se spuneau prin crîşmele săracilor. Însă, în acelaşi timp şi în ţară se petrecură evenimente care duseră la stîrnirea răscoalei.

În 1854 izbucnise războiul în Crimeea, în coasta Turciei. Şi grecii se folosiră de prilej pentru a înainta în Tesalia şi în Epir, să-şi elibereze fraţii înrobiţi, care nu mai îndurau asuprirea Osmanului. Cu ce drept şi cine hotărîse constituirea unei Grecii în afara Greciei ? Sosise vremea să intre şi ceilalţi greci încătuşaţi în robie în hotarele noului stat. Şi flăcăii plecară pe front. Porniră şi cei din Kyme, se goliră casele de feciori. Lumea toată era văpaie. Iată ce urmă. Englezii şi francezii săriră în ajutorul sultanului, trimiţînd flotă şi blocînd Pireul şi Atena. Ca şi cum n-ar fi ştiut că, dacă nu s-ar fi întîmplat acum, în orice caz nu peste mult timp sultanul ar fi pierdut şi regiunile greceşti subjugate şi altele. Îi sunase şi lui ceasul. Forţa îi apunea. Toată lumea îşi dădea seama că Turcia, asemenea unui bolnav grav, se zvîrcolea fără vlaga de odinioară. Dar despre război să scrie cei care se

pricep. În Kyme ușa casei rămîne deschisă : prin ea poți urmări în voie cum se scurge viața.

Bunica, mama lui Stratis, care își cam pierduse mințile din pricina bătrîneții, se purta uneori de parcă și-ar fi venit cu totul în fire. Știa că trebuia de-acum să părăsească lumea asta, să se ducă să-și întîlnească bătrînul... Își pregătise singură, într-ascuns, cele trebuincioase de înmormîntare, le așezase în coșciug și aștepta fîlfîitul de aripi al îngerului. Pînă într-o duminică. Se dusese la biserică să se împărtășească și, la întoarcere, deschise coșciugul să vadă dacă nu era nevoie de levănțică. Așa cum stătea aplecată, i se tăie răsuflarea. Îi sunase ceasul, chinurile ei pe lume luaseră sfîrșit.

După asta se abătură și alte necazuri asupra casei. Se îmbolnăvi grav mezina, Mario. Ajunsese ca o lumînare de slabă. Noroc că le veni în gînd să-i dea lapte de măgăriță și în curînd copila prinse a se înzdrăveni, căpătînd culoare în obraji. Dar asemenea întîmplări cu copiii mici nu lipsesc din nici o casă, trebuie însă să nu-ți pierzi firea și să știi cum să le lecuiești. Alteori nu există vindecare. Și erau destule și cazurile de acest fel.

În ultima vreme, Stratis începuse să nu mai vadă bine cînd se însera. Era ca și cum s-ar fi lăsat întunericul sub pleoape. Ochii lui vedeau doar ziua, cît strălucea lumina în fața lor. Noaptea însă nu-l mai ajutau, era ca și orb. O boală rar întîlnită, o dată la nu știu cîți ani să auzi că suferă careva din această pricină. „Imerapia“, o numise doctorul care scrisese la Atena, cerînd lămuriri despre cazurile cînd oamenii văd numai ziua. Cu cît trecea vremea, boala se înrăutățea. Astfel, serile, cînd ieșea din casă, omul pășea ajutîndu-se de un baston la capătul căruia agățase un felinar ce-i lumina pașii, să nu calce cumva greșit, să se împiedice sau să cadă. Stratis socotea năpasta abătută asupra lui drept o pedeapsă a cerului. Dumnezeu îl judecase fiindcă se purtase aspru alungîndu-l de-acasă pe Iankos, rănit. Cu cît trecea vremea și îmbătrînea, simțea tot mai dureros lipsa băiatului. Și pe bună dreptate remușcarea îi aruncase un spin în ochi.

Spinul deveni piron cu ceea ce urmă, întîmplări care te îndeamnă să meditezi la ceea ce scoate uneori valul din adînc.

Într-o zi, ancoră în port un caiac din Psara. Nu era nici primul, nici al doilea care venea dintr-acolo. În anii care se scurseseră de la nenorocire şi alte vase făcuseră acelaşi drum şi marinarii lor nu mai pridideau să povestească despre grozăviile întîmplate în Psara. Sosirea caiacului în Kyme nu era aşadar un eveniment neobişnuit. Numai că de data asta coborî de pe puntea lui o femeie între două vîrste, înfofolită într-o broboadă neagră.

Părea tare necăjită şi, de îndată ce făcu cîţiva paşi pe chei cu bocceluţa atîrnată sub braţ, se şi apucă să întrebe în stînga şi-n dreapta despre o familie din Kyme care se nimerise în Psara chiar în timpul nenorocirii. Nu ştia cum îi cheamă. Află însă curînd că era vorba de Stratis — lucru destul de simplu, deoarece nici un alt kymiot nu trăise în vremea aceea la Psara. O îndrumară deci încotro s-o ia ca să-l găsească. O lămuriră unde era căsuţa lui şi-i arătară şi unde se afla moara feciorului său, pe care bătrînul îl ajuta adesea la treabă. Străina porni în căutarea lui Stratis. O luă pe cărarea ce şerpuia printre măslini, cu paşi mici, ca să nu obosească, fiindcă urcuşul era destul de anevoios. Se hotărî să se ducă întîi la moară, gîndindu-se că era mai bine să-i vorbească acolo, fără să fie auziţi de ceilalţi din familia lui. Venea doar pentru o treabă serioasă şi trebuia să se poarte cu băgare de seamă.

Abia către asfinţit ajunse la moară. Intră înăuntru. Avu norocul să-l găsească singur. Îl întrebă cine e şi, înainte de a-i răspunde, Stratis, de cum o văzu în prag, se înfioră, cuprins parcă de o presimţire. Îi era teamă. Răspunse şi opri îndată pietrele morii. Îi întinse scaunul lui şi ea începu să-şi spună păsul, cum şi din ce pricină venise. Era din Psara, o biată femeie singură, năpăstuită. Acolo, pe insulă trăise cumplita nenorocire : îi măcelăriseră bărbatul şi doi copii. Pe al treilea izbutise să-l smulgă, să-l ducă pe munte şi să-l salveze. Se ascunseseră într-o peşteră ; spre seară, femeia ieşi să adune nişte ierburi ca să pună ceva în gură — din pricina groazei

și a foamei îndurate, li se lipiseră burțile de spate. Mestecase două mănunchiuri de verdeață și se mai răcorise. Dar copilul nu voia să mănînce, i se păreau amare și le scuipă îndată ce le puse în gură. Așa se întîmplă ce se întîmplă. O cuprinse un somn letargic. Printre ierburi se aflau și niște buruieni adormitoare pe care cunoscătorii le culegeau pentru tot felul de leacuri. Adormi, așadar, de parcă ar fi murit și nici nu i se mai auzea răsuflarea. Dar asta nu era de-ajuns. Din pricina spaimelor prin care trecuse de atîta timp, inima îi slăbise și i se oprise — zăcea fără viață. Alături, băiețelul ei plîngea încetișor. O porni cu pașii lui mărunți și ieși din peșteră să strige pe cineva. Dar cum să fii auzit într-o asemenea pustietate... Numai întîmplarea făcu de trecu pe acolo un bătrîn care nu se mai temea de moarte fiindcă, oricum, îi sosise sorocul să moară de povara anilor ce-i încovoiau umerii. Auzi copilașul plîngînd și se apropie. Îl întrebă ce s-a întîmplat și acesta îl conduse în peșteră unde mama lui zăcea adormită, palidă ca un cadavru. Bătrînul se gîndi : „Domnul a iertat-o ! Să-l scap măcar pe el !". Și luă copilul. Dar, fiind prea bătrîn și neavînd cum să-l țină pe lîngă el și să-l crească, încercă să găsească pe-un altul să-l dea în grijă. Se duse pe chei unde pribegii se îmbulzeau în bărci.

— Care vasăzică Iankos este băiatul tău ? rosti Stratis cu tristețe.

Femeia din Psara îi răspunse doar înclinînd capul. Apoi întrebă :

— Unde se află acum ? Mai e aici ?

Bătrînul tăcu, de parcă și-ar fi pierdut graiul. Nu găsea ce să-i răspundă pe moment. Ce să-i fi spus ? Că, la un ceas de mînie îl alungase de acasă și băiatul se pierduse în lume ? Ar fi vrut să-i dea femeii un răspuns blînd și, pînă să-l găsească, încerca să cîștige timp. De aceea spuse :

— Nu e acum la noi. O să afli...

— Unde e ? Și cînd se întoarce ? întrebă femeia cu sufletul la gură.

— În Tesalia, la război. S-a dus la oaste... dădu el primul răspuns care-i trecu prin cap. Nu se știe cînd se întoarce. Curînd ? Dumnezeu știe !

Şi ca să-i abată gîndul de la fecior şi să nu-i mai ceară şi alte amănunte, punîndu-l astfel în încurcătură, începu s-o întrebe el :

— Bine, bine... dar atîţia ani ce-ai făcut ?

— Aş fi vrut să mor ! Dar nu m-a luat iadul ! Ştia el pesemne ceva...

— Ce ?

— Că băiatul meu trăieşte. Am aflat-o şi eu după ani de zile, atunci cînd pierdusem orice speranţă. Fecioara mi-a dat de veste că nu s-a prăpădit. A venit un nepot de-al meu din Ikaria, care scăpase de urgie şi se stabilise acolo. „Pofteşte la noi, mătuşă, îmi spune el, m-am chivernisit cît de cît şi o să te ţin ca pe mama mea. De ce să îmbătrîneşti singură ?“ O ţinea una şi bună : „Ce te leagă de Psara ?“. Şi în cele din urmă mă înduplecă. Pe vasul care mă ducea la Ikaria, oamenii au început să vorbească despre întîmplări de demult, despre nenorocirea din Psara. Aud eu pe un bătrîn împovărat de ani că pomeneşte de un copil pe care l-a găsit într-o peşteră, lîngă mama lui moartă, şi l-a luat... Ciulesc eu urechea şi-i cer să-mi dea amănunte cum arăta... Ceva striga în mine că era vorba de copilul meu. Nu m-am înşelat. Bătrînul mi l-a descris şi aşa era. „L-am luat ca să-l scap“, mă lămuri el. „Erau vremuri de restrişte“. „Şi unde, bre, cui l-ai dat ?“ Ce să-mi spună cui, că nu-i cunoştea nici el. Şi am pornit eu să caut peste tot unde i-au dus corăbiile pe cei prigoniţi. Pe unii în Ikaria, pe alţii în Andros, alţii au ajuns în Griponisi. Dar nu m-am mulţumit cu atît. Doi ani bătuţi pe muche am călătorit pe mare tot întrebînd de voi unde aţi ajuns. Într-o bună zi un nostrom îmi spuse : „Cel care a luat un băiat să-l crească a coborît cu familia la Kyme...“ Ei, iată-mă aici !

Tăcu. Terminase de povestit. Era acum rîndul lui Stratis să vorbească :

— Ascultă, femeie. Fiul dumitale, care a devenit şi al nostru, a plecat de capul lui la război. Aşa a vrut el... Şi măcar de-ar veni mai repede, că-i simţim lipsa cu toţii. O să-l vezi... Nevastă-mea i-a copt azimă cînd a plecat. Dar a fost hotărîrea lui şi numai a lui. Hai acum să

mergem acasă şi să rămîi aici să-l aşteptăm împreună. N-am nimic de adăugat.

Se îmbunase. Durerea i se citea în ochii încețoşați de lacrimi. Femeia îşi dădu seama că omul cu care vorbea îl iubea din suflet pe fiul ei. Simți o mare uşurare că-l găsise, în sfîrşit, pe cel care-i crescuse băiatul. Se apucă să-l întrebe cum arăta, cît crescuse... El se dovedea zgîrcit la vorbă, arătînd însă compasiune şi înțelegere. Dar începuse să se întunece în moară şi, dacă mai zăbovea puțin, Stratis n-ar mai fi văzut drumul.

— Ridică-te, îi spuse blînd. Să mergem acasă, să te cunoască şi nevastă-mea. Avem destul timp să le povestim pe îndelete.

Ieşiră din moară. Era ceasul de seară cînd soarele îşi ascundea strălucirea după munte şi se lăsa ca un fel de ceață. Abia apucară să ajungă acasă înainte de a se întuneca de-a binelea. Norocul lor că o găsiră pe Vanghelini cu nepoții. Astfel, după ce-şi reveniră din prima surpriză, o rugară pe femeia din Psara, şi ea se învoi, să nu dezvăluie taina ei. Ei nu spuseseră nimănui nimic şi-l crescuseră pe Iankos ca pe copilul lor. Ce nevoie era să dezvăluie adevărul tocmai acum, cînd el lipsea ? Şi cînd o da Domnul şi el se va întoarce îi vor povesti totul, de-a fir a păr. El singur va trebui atunci să hotărască dacă mai încăpeau şi ceilalți în inima lui. Nici chiar fratele lui, feciorul lui Stratis, nu aflase încă adevărul. Astfel, seara, cînd acesta se întoarse împreună cu nevastă-sa, Lalou, şi cu primul lor născut, de la o logodnă, îi spuseră despre musafiră în două vorbe :

— De unde să ți-o aminteşti ?... E din Psara. Ne-a adăpostit în casa ei. Tu erai mic cînd am plecat de-acolo.

Era rîndul lor acum s-o găzduiască, îl lămuriră ei, şi Kostis îi crezu. Dar femeia din Psara avea altceva în gînd. Îi făgăduise lui Dumnezeu, încă înainte de a porni să-şi caute odrasla, să se ducă la mănăstire. Nu mai voia să rămînă în lume. După ce petrecu o săptămînă în casa lor, îi mărturisi Vanghelinei ce hotărîse. Nu departe de vii, se afla un mitoc şi voia să rămînă acolo să aştepte sosirea fiului. Chiar dacă ofranda ei nu însemna mare lucru, poate

dădea Domnul și-i aducea băiatul cu un ceas mai devreme...

Cîteodată nici nu îndrăznești să depeni viața unor oameni, deoarece li se întîmplă atîtea necazuri încît dai impresia că născocești o poveste. Dar iată că soarta aduce și fapte de necrezut pe care nu poți să nu le consemnezi, ar fi ca și cum ai văduvi adevărul. Iată despre ce e vorba.

Femeia din Psara trăia, pe jumătate călugăriță, la mitoc, unde se aflau niște chilii și o bisericuță pe care o îngrijeau două-trei călugărițe. Ele aprindeau candelele și tot ele cîntau în strană. Aveau și două războaie de țesut și cea mai pricepută țesea lucrurile trebuincioase mănăstirii. La război țesea și femeia din Psara. Tot ea avea grijă să aprindă în fiecare asfințit candela de la iconostas ce se afla mai încolo de chilii, pe cărarea ce ducea la vii. Dar, într-o seară, uită. Se întinse un pic să-și tragă sufletul și se cufundă în somn adînc. Vîntul ce bătea cu furie în fereastră o trezi și atunci își aminti că uitase să aprindă candela. Se ridică îndată din pat, își aruncă o broboadă pe umeri și ieși în grabă din chilie. Afară se așternuse zăpada și noaptea strălucea de atîta albeață. Ea se grăbi să ajungă la iconostas. Aprinse candela, închise ușa să n-o smulgă vîntul. Tocmai cînd se pregătea să se întoarcă la chilie, apăru în fața ei cineva. Pășea încet, pierdut într-o mantie, și ea albă sub reflexele zăpezii. O fi vreun trecător străin pe care-l prinseseră noaptea și ninsoarea pe drum. Trebuia să ajungă degrabă undeva, la adăpost, să-și curețe zăpada din barbă, să găsească și un locșor unde să doarmă. Dar unde ? Dacă o fi vreun nenorocit, un dezmoștenit al soartei ? Părea un om sărman în mantia lui acoperită de zăpadă. Altminteri, de ce să fi călătorit la un asemenea ceas ? Poate că nu socotise prea bine distanța și-l prinsese noaptea și vremea rea pe drum. Sau o fi altceva la mijloc ? Cine să știe tainele oricărui necunoscut ? Îl privi drept în ochi, în timp ce se apropia de ea, și deodată își aduse aminte de o întîmplare pe care o citise într-una din cărțile aflate în chilie. Era

vorba de un principe care plecase din Bizanţ şi se pierduse, sătul de cele lumeşti, şi apoi, după o vreme, se întorsese în palatul lui în haine de cerşetor de unde-l alungară pînă şi ai lui, deoarece nu-l recunoscuseră. Se miră şi ea cum de-i venise în minte tocmai întîmplarea cu principele. Nu s-au privit mai mult de două clipe. Iar cînd el îi ocoli privirea, femeia se miră cum de avea atîta forţă în ochi, de parcă i-ar fi vorbit. Era ca şi cum i-ar fi şoptit ceva, o vorbă înăbuşită în mijlocul zăpezii. Nu se chinui să desluşească şi să priceapă ceva. Mintea îi era la principele cerşetor pe care ai lui nu-l recunoscuseră. Şi străinul se apropie de ea, îi aruncă doar o privire, şi grăbi îndată pasul, cufundîndu-se în noapte. Femeia se gîndi mai întîi să-l strige să se întoarcă, dar şovăi. Nu se cădea ca o călugăriţă să intre în vorbă, şi încă la miez de noapte, cu un necunoscut !

Cînd se întoarse în chilie, ochii străinului îi stăruiau încă în minte. „Ce mamă l-o fi aşteptînd şi pe el ?" Şi de aici gîndul îi zbură la băiatul ei. I se părea că aşteptarea ei nu mai are sfîrşit ! Cînd se va învrednici oare să-l vadă ? Şi somnul o doborî din nou, înlăcrimată la acest gînd.

Străinul merse pînă la marginea oraşului. O luă pe străduţa pustie din pricina nopţii. Zăpada îi înăbuşea paşii. Nu era nici ţipenie pe drum. Dar chiar dacă ar fi întîlnit pe cineva, ar fi trecut nepăsător pe lîngă el. Cine să intre în vorbă cu un necunoscut rătăcind prin noapte ? Şi, cu cît înainta, cu atît ninsoarea se înteţea. Fulgii i se prindeau în păr, i se aşezau pe pleoape ascunzîndu-i o lacrimă ce se ivise în colţul ochiului. La un loc anume se opri. Se ascunse după trunchiul unui dud şi cercetă casa din faţa lui. Două ferestre erau încă luminate. Dar, din pricina zăpezii, geamurile se aburiseră şi nu era chip să vezi ce se întîmplă înăuntru. Oamenii de-acolo se bucurau sau erau trişti ? Şi cîţi mai trăiau încă ? Îl cuprinse un dor nestăvilit să ajungă pînă la uşa casei, să bată, să întrebe... Dar dacă l-ar fi recunoscut ? Se stăpîni. Urmări o vreme casa nemişcat, învăluit în beznă. Iată că deodată se deschise uşa şi ieşi cineva care avea un felinar aprins. Păşea încet şi se opri puţin mai încolo, în faţa zidului.

Își plimbă mîna pe balustradă, o mîngîie. Pipăi scara. Ce se întîmpla oare ? Omul vorbea parcă cu casa ? ! Şi ce-i spunea oare ?

Stătu şi-l privi, cufundat în zăpadă, încremenit. Nu se mişcă de la punctul lui de observaţie de după trunchiul dudului. Pînă cînd îl văzu pe celălalt intrînd și auzi ușa trîntindu-se. Sus, ferestrele luminate se deschiseră în grabă şi o femeie trase perdelele. Toată casa era cufundată în muţenia nopţii. Şi atunci apăru și el de după trunchiul copacului unde stătuse ascuns. O porni din nou pe trotuar. Voia să părăsească oraşul cît mai repede. Simţea o uşurare, ca și cum ar fi băut două înghițituri și ar fi căpătat puteri să meargă chiar și prin arșița cea mai neîndurătoare. Ajungînd din nou pe cărarea dintre vii, ardea de nerăbdare să lase totul în urmă. Nu departe de acolo, în vale, îl aştepta un vas gata să ridice ancora. Trebuia s-o facă pînă în zori, înainte să afle cineva de taina călătoriei. Taină pe care o știa, parcă, și altcineva în afara lui, care înainta acum și urca părăsind orașul, un principe care-şi cerşea în noapte trecutul...

Capitolul VI

— MAMĂ, CE TOT CAUȚI DE TE duci întruna la chilii ? Ce tot zăbovește aici femeia din Psara ?

Într-o zi, Kostis o urmări pe maică-sa îndeaproape, văzînd că lua adesea drumul spre mitoc și se întorcea tîrziu. Îl cuprinsese bănuiala că pesemne avea o taină a ei cu străina aceea, ceva despre care discutau îndelung amîndouă. Voia neapărat să afle și el. Și nu mînat de curiozitate sau fiindcă ar fi fost aspru din fire și nu i-ar fi îngăduit maică-sii să facă ce poftea — nu, ferească sfîntul. În ultima vreme însă îl năpădise un sentiment ciudat — un fel de teamă pentru viața lui și de aceea se ferea să nu i se întîmple ceva deosebit. Un asemenea gînd îi veni cînd mama lui o întîlnise pe femeia din Psara și apoi la fiecare cinci-șase zile se ducea s-o vadă și, cînd se întorcea, vorbea pe ascuns cu soțul ei. De ce oare ? Oricît de bine s-ar fi purtat aceasta cu ei, o iubeau și-i purtau de grijă atît de mult, încît să n-o lase singură ? Și ea, de ce-o fi rămas aici, de vreme ce hotărîse să se călugărească ? Nu găsise și în insula ei o chilie ? Ce o ținea aici, ce taină o lega de acest loc ? Nu era cumva același lucru pe care și el, în loc să-l cufunde în uitare, îl aducea tot mai stăruitor în gînd și-i devenea chin de neîndurat ? Taina nevinovatului care fusese condamnat pentru crima altuia ? Să nu fi avut ea și alt copil înainte ? Ce ascundea de fapt vorba aceea aruncată o dată în port de un străin care-l văzuse pe Iankos : „Nu cumva ești băiatul lui Amandos ?“ Și ce-l împinsese pe Iankos să ia asupră-i, fără șovăială, vina lui Kostis și să se piardă în lume, alungat ? Ah, mintea începea să i se

învîrtă şi să macine necontenit. Gîndurile te aruncă în multe direcţii. De aceea Kostis nu se mai stăpîni şi îndată ce mama lui se întoarse de la chilii, o luă într-o altă încăpere, închise uşa în urma lor şi-i spuse :

— Mamă, ce tot cauţi şi te duci la chilii ? Ce tot ai cu femeia din Psara ?

Ea încremeni. Fusese luată pe neaşteptate. Îşi pierdu graiul.

— Spune, mamă, îi zise din nou blînd, ca şi cum ar fi mîngîiat-o. Taina ce te apasă să fie pentru amîndoi. Şi dacă e chin, să fie şi al meu. Spune-mi-l, rogu-te.

Prima dată rostea acest cuvînt care-l afunda tot mai adînc în abis şi, dacă ai fi băgat bine de seamă, l-ai fi luat drept o recunoaştere a vinei. Dar nici măcar el nu se gîndi, în faţa dorinţei de a afla ce-i ascundea mama. De la o vreme încoace, taina era ca un lanţ ce i se înfăşura în jurul gîtului şi-l sufoca. Iankos îi revenea tot mai stăruitor în amintire. Ce s-a întîmplat din noaptea aceea cînd l-a alungat tatăl lor ? Unde s-o fi dus ? Cine i-o fi oblojit rana ? Cine i-o fi dat un codru de pîine şi un locşor unde să se întindă ? Unde s-o fi aflînd acum ? Mai trăia oare ? Sau înfruntase şi alte nenorociri ? Iar dacă trăia, cum o ducea ? Dezmoştenit ? Nenorocit ? Astfel de întrebări îi treceau lui Kostis prin minte şi rămîneau fără răspuns. Vinovăţia îi stăruia ca o povară pe suflet. Erau clipe cînd socotea că ar fi fost mai bine să-şi fi mărturisit vina în noaptea aceea şi să fi fost acum el cel alungat. Era încredinţat că departe de casă s-ar fi descurcat cumva şi s-ar fi întors odată şi-odată, căit şi ispăşit. Ar fi luptat şi ar fi trăit. În timp ce fratele lui, cu bunătatea-i recunoscută, putea fi o pradă uşoară pentru nenorociri. Viaţa cere luptă, nu glumă, iar dacă stai cu mîinile încrucişate, te afunzi tot mai adînc. Îţi cere să lupţi şi s-o înfrunţi.

Familia lui o ducea bine, slavă Domnului. Cei cinci copii creşteau pe nesimţite, fără griji. Primul născut, Stratis, voia de pe-acum să devină călător pe mare, aşa cum erau mulţi din partea locului. Băiatul, ce abia împlinise 10 ani, începuse să coboare la chei, să urce pe puntea vaselor, să-i întrebe pe marinari tot felul de lucruri despre arsenale, despre catarguri, despre vînturile care

îi izbeau în cale. Maică-sa, Lalou, spunea că asta îi fusese sortit de pe cînd ieșise cu el prima dată la biserică, la 40 de zile. Atunci, în timp ce popa Simeon îi citea litania, intrase în biserică o rîndunică zburînd în cruce deasupra capului băiatului. Așa cum pasărea aceasta pleacă și se întoarce în răstimp de un an, la fel va pleca și el în călătorii. Ce îi va fi scris... Sănătos să fie !

Ceilalți copii, Zoița și Patios, se jucau încă în drum, neastîmpărați, ca niște titirezi. Fetița le pizmuia pe cele mari care brodau și încerca să fie și ea în rîndul lor. La început și-a înțepat degețelele, dar tot a cusut o batistuță cu păsărele. Atunci a fost cînd i-au găurit urechiușele și i-au pus doi cercelusi în formă de inimioară. Cît despre cei mici, Lefterakis și Mariori, aceștia abia scăpaseră din brațele mamei și te bucurai văzîndu-i gîngurind. Un coș plin cu frumuseți în casa lor, numai bucurii pentru cei mari. Totuși, cu cît înfloreau, Kostis se gîndea adesea privindu-i dacă și Iankos și-o fi trăit viața, sau cine știe de cîte bucurii o fi fost văduvit. Atunci își simțea și mai greu păcatul pe care-l săvîrșise. De-ar fi fost dat să-și mai ușureze puțintel sufletul.... Dar cum ? În ce fel ? Începu să facă tot felul de fapte de bine, într-ascuns de ceilalți — trimitea leproșilor de la Soutsini un sac de făină pe care-l lăsa pe țărm, alteori plătea ca să li se ducă un coș de pește. Dar tot nu socotea de-ajuns pentru a-și ispăși vina. Se gîndea că doar atunci cînd își va mărturisi păcatul se va descărca de povară, va simți o ușurare. Dar unde ? Și cui ? Bătrînilor lui ? Asta nu le-ar fi îndoit oare supărarea și remușcarea că l-au nedreptățit pe nevinovat ? Nevestei, care noaptea, întinsă alături, îl simțea zvîrcolindu-se în așternut și se îngrijora și ea ? Dacă ar face-o și l-ar socoti vinovat, n-ar scădea oare în ochii ei, nu și-ar pierde prestigiul de cap al familiei ? Cu ce erau vinovați copiii lui, dacă ar fi aflat și ei adevărul, de ce să-i cufunde în amărăciune ? Și unde era de fapt adevărul ? Chibzui la toate acestea neîntîrziat cînd auzi din gura mamei ceea ce o zorise să-i mărturisească : mama fratelui său era de fapt străina ce venise în Kyme, auzind că ei îi salvaseră pruncul cînd se abătuse nenorocirea asupra

insulei Psara. Şi ea îl aştepta acuma să se întoarcă de la război. La ea va merge aşadar să-i spună ce se întîmplase de fapt şi cine era adevăratul vinovat.

Se duse şi o găsi la chilii. Îi povesti totul pe îndelete. Cînd termină, îşi înălţă capul ca să audă mînia ei revărsîndu-se asupra lui, ca să-şi afle condamnarea. Dar femeia nu se mînie. Tăcea şi avea ochii înlăcrimaţi. Dar cînd n-avea biata de ea lacrimi în ochi ? Poate ca lacrima să fi secat, dar durerea de odinioară, pricinuită de nenorocirile îndurate, îi umezi ochii. Era ca şi cum datorită ei ar fi văzut totul altfel. Şi într-adevăr le şi judeca în alt fel. I-o dovedea lui acum, păstrînd tăcerea după tot ce auzise. Kostis îi luă mîinile în palmele lui :

— Nu mă condamni ? o întrebă.

Iar ea, liniştită, nu rosti decît atît :

— Nu eu sînt Judecătorul.

De cînd trăia la mitoc, cu cîte aflase şi prin cîte încercări trecuse, era de-acum un suflet îmblînzit, fără să aibă dreptul de a hotărî sau de a se mînia. Lăsa totul în judecata Domnului. Tînjea doar să-şi revadă fiul pe care-l pierduse, nimic mai mult. La fel ca şi înainte de a cunoaşte taina pe care i-o mărturisise acum Kostis.

— O să mi-l trimită Dumnezeu...., îi spuse şi-şi sprijini mîna pe umărul lui.

Prin asta arăta că-l iertase. Însă pentru Kostis iertarea era şi mai rea. Vina lui, din pricina milei pe care ea i-o arăta, rămase la fel de grea şi apăsătoare ca înainte.

Între timp, multe se întîmplau în restul ţării. Tot felul de evenimente care-i istoveau forţele. Blocada francezilor şi englezilor care durase mult timp şi închisese accesul Atenei la mare, guvernarea împovărătoare a bavarezilor lui Otto care voiau să îngenuncheze poporul, lipsa de fonduri pentru investiţii în lucrări de primă necesitate — şcoli, spitale, drumuri... Şi laolaltă cu toate acestea, năzuinţele şi visele. Cum să facă să intre în statul independent şi Tesalia, Epirul, Heptanezul care luptaseră atîta pentru Unire şi apoi şi celelalte insule din

Egeea, Macedonia și Tracia.... Țara avea datoria grea de a-și elibera fiii aflați încă în robie... Uneori licărea o speranță, alteori poporul se zbătea în sărăcie, chinuit de lipsuri. De unde să începi să înșiri toate necazurile și unde să încapă ? Paginile cărților nu le pot cuprinde ! De aceea e mai bine să ne oprim doar la cele ce se petreceau în Kyme.

În ultimii doi ani se abătuseră asupra locului destule nenorociri. Săracii nu mai găseau de lucru și îndurau chinuri nenumărate. Cădeau de istoveală prin vii sau prin livezile de măslini, ca frunzele uscate. Mustul și recolta de ulei fuseseră compromise. Muncitorii rămaseră și ei fără lucru. Apoi începură s-o ducă greu și cei de la arsenale, deoarece comenzile se împuținaseră, le-o luaseră înainte cei din Andros, care străbăteau de-acum marea cu vase cu abur. Erau semne rele că în curînd lucrurile nu vor mai merge atît de lesne pentru vasele cu pînze. Astfel, împinși de nevoie, săracii se duceau după împrumuturi iar cămătarii îi puneau să semneze că le datorează îndoit și, dacă nu plăteau într-un an, le vor lua tot avutul, pînă și sufletul din ei. Cîte unul se îmbogățea atît de mult, încît își zidea banii în perete, de teamă să nu cumva să intre noaptea hoții să-i fure. De Velios Iannakis e vorba. Se spunea despre el că e un dezrădăcinat și că bunicul său, ca să adune avere, își vînduse sufletul diavolului. Trăia în acei ani la Platana, într-un sat de pe malul mării, unde mai veneau uneori pirații, și punea la cale felurite afaceri cu ei. Povesti că într-o noapte văzuse bîntuind un strigoi pe chei. O repetă de atîtea ori și atît de convingător, încît țăranii, naivi, îl crezură și, îndată ce se întuneca, nu mai ieșeau din case. Astfel el putea ieși fără teamă că o să-l vadă cineva ca să se întîlnească cu pirații care-i vindeau ieftin mărfurile lor. Apoi, cînd strîngea destule, le încărca pe caiac, tot noaptea, și o pornea spre tîrgurile din Smirna, unde le vindea bine. Astfel strînse o avere frumușică, dar se înșelă și-și depuse banii la o bancă din Malta ce oferea dobîndă bună. Banca dădu însă faliment și banii lui se duseră pe apa sîmbetei. Ca să se vadă limpede și din această întîmplare că cel ce seamănă vînt, vînt culege.

Pățania a fost învățătură de minte pentru fiii lui, ca să nu-și mai încredințeze avutul nimănui. De obiceiul lor s-au molipsit și alții. De aceea nepotu-său avu înțelepciunea să-și zidească banii în peretele casei. Unii mureau de foame, iar el se scălda în bani. Sărăcimea începu să priceapă mai bine ce o despărțea de ceilalți. Își dădea seama că are și ea drepturile ei. Nefericirea lor o simțea în fiecare zi popa Stamatis care în zori, înainte de a merge la slujbă, trecea prin crîșmele unde se adunau ascultîndu-le ofurile. De fiecare dată devenea ca marea în mijlocul furtunii, de credeai că un val uriaș se va revărsa pe pămînt și va mătura casele. Și făcea tot ce-i stătea în puteri ca să mai îndulcească răul. Nu cu săracii, deoarece pe ei n-avea cum să-i sfătuiască. („Hai, curaj“, „Pînă cînd ?“, „La ce bun ?“, „Pînă o veni moartea să ne ia !“) Nu, n-avea rost să le răsucească cuțitul în rană. Mergea pe la cei bogați, aducea pe departe vorba despre ce-ar fi trebuit să facă, grijuliu să nu-i mînie cumva în van și să nu izbutească nimic.

Căuta și găsea pricină chiar din lucruri care păreau fără legătură între ele.

— Cîți ani ai, părinte ?

— Ca și moartea pe care o port în trup încă de la naștere. Și eu și tu, toți o apă și-un pămînt, așa cum spune și Sfîntul Pavel.

Și intra apoi în subiect. Că încă din prima zi sîntem sortiți morții și fiecare zi pe care o trăim ne este dăruită de Dumnezeu. N-are rost, așadar, să alergăm să adunăm cît mai mult, de vreme ce sosește ceasul cînd îngerul ne ia ce am strîns și lăsăm totul în urmă, să rîdă ceilalți de noi că ne-am chinuit în zadar. Și nici nu este chip să spui : „Adun pentru copiii mei“, pentru că s-a dovedit că, cu cît le lași mai multă avere, cu atît îi împingi spre pierzanie. Și încheia :

— Taică-meu avea o vorbă înțeleaptă : „Să nu lași copiilor tăi pîinea coaptă și caldă. Vor mînca și se vor lenevi. Ci numai aluatul ca să-l coacă. Sau mai bine doar să-i înveți cum să-l frămînte“.

Cu astfel de pilde îi dăscălea. Tocmai cînd licărea speranța că toate se vor îmblînzi și în curînd cele două lumi se vor amesteca într-una singură, o întîmplare puse paie peste focul ce se înteți apoi și mai tare.

La Kazarma, acolo unde se săpa o mină, pămîntul se înmuiase și devenise alunecos ; era nevoie de grinzi zdravene. Muncitorii tot ceruseră întruna acest lucru, dar în zadar. Îi împingeau iar în mină cu amenințări că vor fi alungați și tot așa pînă într-o bună zi cînd pămîntul se surpă. Rămaseră înăuntru cinci oameni îngropați de vii. I-au scos morți. Doi erau din Kyme și trei din satele din jur și cînd îi duseră la casele lor, se iscă plînset și jale mare. Boceau și mame și neveste care nu le erau rude. Și-i jeleau nu numai pe ei, ci și pe cei care vor pieri, în curînd, de aceeași moarte cruntă. Femeile din casele sărace deveniră dintr-o dată un singur suflet — neveste, mame, surori, fetele celor uciși — și toate împreună, îmbrăcate în negru, însoțeau coșciugele jelind. Astfel încît, deși nu strigau ca să amenințe, împrăștiau, pe unde treceau convoaiele mortuare, un fior ce cuprindea un mesaj tainic : dacă viața în Kyme nu se va schimba din temelii, vor veni zile negre. Același mesaj fu deslușit și în sunetul clopotului care dăngănea înghețat în mijlocul tristeții. Și nu s-a dovedit fără rost faptul că muncitorii, înnegriți cum erau din mină, au ridicat coșciugele celor morți pe umeri. Panaghis Fregadis mergea în fruntea lor. La un moment dat, un băietan de nici 16 ani ieși din mulțime, înaintă și-i rugă pe cei care purtau coșciugele să-l lase și pe el alături de ei. Îl primiră. Cînd trecură prin fața casei lui Stratis, copiii cei mari priveau pe furiș, din spatele perdelelor, trista ceremonie. Zoi îl văzu și întrebă cine era, deoarece i se făcuse milă :

— O fi băiatul mortului, mamă ?

— Nu știu, fata mea.

Lalou trase copiii de la ferestre. Jos, în drum, moașa Afendra răspunse unei femei care o întrebase tot despre tînăr :

— Este băiatul răposatului Dafnis.

— Dimitrakis ?

— Chiar el.

Avea şi altele de povestit. Despre sărăcia în care crescuse acest orfan. Dar nu era timp de taifas. Acum, chipurile celor ucişi în mină, pe care-i purtau în coşciugele acoperite de flori, cu lumînările arzînd la căpătîi, stăruiau în gîndurile tuturor. Şi cînd îi coborîră în groapă, cei care-i purtaseră pe umeri îi priviră pentru ultima dată şi-şi făgăduiră lor înşişi şi celorlalţi mineri un lucru pe care trebuiau neapărat să-l obţină. Pe scurt, în acelaşi an, 1856, s-a constituit aici prima asociaţie muncitorească din Grecia, pe care au numit-o „Muncitorul".

Puţin lucru era oare acesta ?

În drumul ei viaţa era marcată de sărbători. Cu ajutorul lor, kymioţii îşi aminteau cît trăiau de cele întîmplate, îşi hotărau muncile la cîmp, treceau dintr-un anotimp într-altul. Cele mai însemnate sărbători erau Paştele şi cele 12 zile, de la Crăciun pînă la Bobotează, cînd colindătorii umblau pe la casele oamenilor. După ele se hotărau nunţile şi logodnele. „De Crăciun" sau „de Paşte", aşa spuneau. Printre ele, la loc de cinste se afla ziua de 15 august, adormirea Maicii Domnului. Pînă atunci vara urca, ajungînd la zenit şi de aici cobora în grabă spre toamnă. Dar marile schimbări — iarnă, vară — le marcau cei doi călăreţi — Sfîntul Gheorghe şi Sfîntul Dumitru. Aceştia dădeau de veste că vremea începe să se schimbe — călduri, ploi, toate cele ale iernii — ei hotărau vremea pentru însămînţări şi sădit. Şi gospodinele prin case schimbau velinţele, aşternuturile, covoarele. Strîngeau chilimurile, scoteau de pe pereţi peretaşele cu picturi înfăţişînd regele luptînd la Constantinopol, bazarele Orientului sau Genovèva cu pruncul. Printre aceste sărbători cădeau şi altele — precum bunăoară Înălţarea, cu cele 40 de valuri pe care porneau să le străbată prima dată cei mici, Sfînta Treime, ziua crucii, sîmbetele morţilor, cînd duceau la biserică colivi împodobite, toate cu datinile şi rostul lor. Mai erau apoi zilele sfinţilor : Sfîntul Atanasie, Sfîntul Constantin şi, în vară, înşirate de la Sfinţii Apostoli pînă la Sfinţii Arhangheli, numai cruciuliţe în calendar cu zile de martiri şi sfinţi. Asta nu numai

pentru că vieţile lor fuseseră pilduitoare, ci pentru că o dată cu ele îmbătrîneau şi oamenii. De Sfîntul Pantelimon bolnavii se îmbrăcau în negru şi puneau la icoane hîrtii în care îşi spuneau dorinţele ca să fie tămăduiţi. Iar cînd Sfîntul Ilie se plimba în car în slava cerului, era datina să se întîlnească toate rudele, să se strîngă cumetrii pe care-i aveau prin satele din jur, ca să vadă cît au mai crescut între timp copiii. De sărbători vedeau şi aflau cum o ducea fiecare, judecau ce băieţi s-au copt de însurat şi ce fete meritau să fie peţite. Fiecare sărbătoare îşi avea rostul ei, dintr-o pricină sau alta. Se zicea că de Sfînta Marina, pe ţărm, unii au norocul să-şi găsească femeia dorită. Şi cînd s-a văzut că acest lucru se adeverea, iată că cei necăsătoriţi se găteau şi ieşeau pe ţărm în întîmpinarea ei. Se spălau cu apă de izvor şi-şi dădeau cu ulei de dafin în păr să le lucească, îmbrăcau cămăşile scrobite şi ce aveau mai bun, lucruri rămase de la părinţi şi fraţi.

Unele sărbători erau făcute parcă anume pentru copii. La mitocul de lîngă castru, unde în vremuri străvechi, în epoca bizantină, se aprindeau focuri atunci cînd aveau de transmis mesaje importante, copiii se împrăştiau în crîng şi zburdau în voie, ori căutau prin tufişuri broaşte ţestoase. Ce să mai vorbim de focurile ce se aprindeau de Sfîntul Ion, cînd ţîncii parcă înnebuneau de-a binelea, îşi ardeau hainele tot sărind prin foc ? Cu greu îi potoleai. Gemenii lui Filip se luau la întrecere, care va sări cel mai departe. Erau tare neastîmpăraţi, nu oboseau niciodată. Se duceau pe cîmp după flori şi uitau să se mai întoarcă. Cîteodată îl ademeneau şi pe Patios, vărul lor, care era de o vîrstă cu ei. Şi uneori cei doi fraţi, părinţii lor, ieşeau amîndoi să-i caute. Îi ameninţau cu bătaia, dar în sinea lor nu erau de fapt deloc supăraţi, fiindcă îşi aminteau că şi ei fuseseră la fel — tot aşa umblau creanga şi apoi, cu vremea, s-au potolit. Uite, bunăoară, Stratis, primul născut al lui Kostis, care se dovedea de pe-acum priceput într-ale marinăritului şi urca adesea pe vas. Uneori îl ruga pe taică-su să-l lase să se îmbarce pe vreun caiac care plutea spre insulele din jur, Skyros,

Alloniso, Skopelos. Abia împlinise 15 ani, era încă un băietan. Iar copiii rămîn întotdeauna copii în ochii părinţilor, oricît ar creşte.

Dar să mai pomenim aici unele întîmplări legate de sărbători. Uneori se făceau serbări la mitocuri. Se adunau creştinii de prin satele din jur, aduceau şi lăutari cu ei, veneau negustorii de mărunţişuri cu piepteni, tămîie şi biblii. Pînă şi ţiganii se strîngeau şi vindeau bureţi şi tot felul de fleacuri. Iar cînd se lăsa noaptea, îşi scoteau clarinetele şi dănţuiau. La fel se întîmplă nu de mult, cînd de schimbarea la faţă a Maicii Domnului, veni un străin, pe nume Iraklis, care-şi întindea muşchii şi-şi umfla pieptul de se minuna lumea. Se dădea drept semizeu. Îşi îndoi pe trup un drug de fier şi striga la cei care căscau gura în jur să iasă doi în faţă şi să încerce să-l învingă în luptă. Şi dacă vor izbîndi, le va da bănuţul pe care-l ţinea agăţat de gît. Însă nimeni nu cuteza să-l înfrunte. Chiar dacă se oferea vreunul, nu mai găsea alt tovarăş. Astfel se fălea Iraklis că ar fi de neînvins. Dar Ghialurizii nu îndurară o asemenea jignire. Bătrînul ieşi în faţa lumii adunate să spele ruşinea. Îi răspunse lui Iraklis că va lupta singur iar acesta rîse, arătîndu-se neînduplecat. Nu, că nu-i trebuie lui luptă cu un prăpădit ca el. Dar bătrînul stărui. Şi atunci străinul se hotărî să termine repede cu el. Cei mai mulţi dintre privitori se temeau că omul, istovit cum era, nu va scăpa cu viaţă din mîinile lui Iraklis, şi-i tot îndemna să se lase păgubaş. Numai feciorul său, aflat în apropiere, îi striga :

— Hai, tată ! Prinde-l bine ! Aruncă-te asupra lui !

Şi pînă să se oprească din strigat, bătrînul îl şi prinsese în pumni pe Iraklis şi-l izbea cu picioarele. Îl bătu vîrtos, de i se opri respiraţia şi începu să geamă, recunoscîndu-se învins. Toată lumea adunată acolo izbucni în ovaţii, arătîndu-şi admiraţia pentru învingător. Astfel încît Iraklis fu nevoit să scoată paraua de la gît şi să i-o dăruiască, aşa cum făgăduise. Dar acesta nu primi.

— Pe onoarea mea că nu sînt luptător, îi spuse. Dumnezeu îmi dă putere.

Îşi îmbrăţişă fiul şi plecară. De fapta lui însă s-a vorbit mult timp în Kyme. Aşa cum se sporovăia şi despre alte întîmplări din insulă, de felul celei care urmează

Într-o dimineață primii care se treziră și ieșiră pe chei găsiră un clopot pe țărm, dar ce clopot! Masiv și greu, iar cînd îl loveai scotea un sunet dulce, răsunînd pînă departe. Oamenii se minunau cum ajunsese acolo. Se părea că fusese adus în toiul nopții, dar de către cine și de ce oare? Cu siguranță o fi vreo ofrandă a unuia care scăpase cu viață dintr-o primejdie pe mare. Dar de ce a făcut-o pe ascuns? Și de unde venea? Îi strigară și pe alții să vină să vadă și se minunau cu toții. Se gîndeau unde să ducă cloptul. Atunci găsiră în cuva lui o scrisoare nesemnată, în care se arăta că era dăruit bisericii Sfînta Treime. Astfel, în aceiași zi îl încărcară într-o căruță cu doi cai și îl duseră în oraș, iar a doua zi dimineață înălțară un eșafodaj și-l ridicară în clopotniță. Lumea nu mai contenea să vorbească. Cine și de ce îl dăruise? Ce taină ascundea? Nimeni nu era în stare să dea vreun răspuns. Numai cînd bătu prima dată să cheme lumea la liturghia de duminică, iar ecoul lui purtat de vînt ajunse pînă departe, la vii, un suflet se înfioră auzindu-l: cum se întîmplă oare că la prima lui bătaie, ce răzbătuse pînă la chilii, acolo unde se afla femeia din Psara, nefericita simți un cuțit în inimă și se prăbuși pe caldarîm ca lovită de trăsnet? Rosti ceva, dar nici una dintre călugărițele de la mitoc, care se aplecaseră speriate asupra ei, nu înțelese ce spunea. Bîlbîia și îngăima încet ceva. Dar sufletul ei păru să se liniștească, deoarece privirea i se îmblînzi, strălucea de bucurie. Totuși făcu o sforțare ca să spună celorlalte:

— Intrați în biserică și lăsați-mă.

Și înainte de a primi răspuns, leșină, cînd clopotul bătu a doua oară. Așa mărturiseau călugărițele și Kostis care le asculta se înfioră, deoarece îl fulgeră gîndul de unde venise clopotul și ce mesaj ascuns adusese nefericitei. Îngheță de spaimă cînd se gîndi ce forță au uneori sufletele de a depăși granițele necunoscutului care-i despart pe oameni și de a se vedea pe ascuns și de a-și spune cîte au de spus. Se înfioră și se temu. Dacă sufletele au atîta forță să prindă mesaje tainice, Domnul să-l trăsnească pe cel care le-a făcut să sufere. Kostis nu suflă o vorbă nimănui. Nici măcar nevestei-sii. Nu voia s-o sperie și pe ea și nu ținea să tulbure liniștea casei. O rugă doar să facă parastas de 40 de zile femeii din Psara. Dar asta

nu era nevoie să i-o spună el. Căci o dorea din toată inima şi Lalou. Şi împodobi singură tava cu colivă pe care o duse la mitoc să fie slujită. Cum timpul se scurse repede şi sosi sîmbăta morţilor, făcură din nou colivă şi o scriseră şi pe ea în pomelnic.

Atunci Lalou începu s-o ia pe lîngă ea la treburi de acest fel şi pe fata cea mare, pe Zoi ; socotea că sosise vremea să înveţe şi ea datinile. Împlinea 12 ani şi în curînd va fi gospodină la casa ei şi trebuia să ştie toate cele cuvenite. Astfel, într-o sîmbăta morţilor, cînd merseră la cimitir, se nimeri să fie tocmai atunci înmormîntarea unui sărman ce-i tulbură profund. Era un copil care murise otrăvit cu mînătărci pe care le culesese împreună cu mama lui, iar acum ea îl jelea atît de sfîşietor de parcă l-ar fi ucis cu propriile-i mîini. Nici chip să se potolească. Alături stătea şi băiatul cel mare, căruia îi şiroiau lacrimile pe obraji. Şi în privirea lui se puteau citi multe. Era ca şi cum ar fi repetat aceleaşi lucruri ca la înmormîntarea celor ucişi în accidentul de la mină. Avea aceeaşi ţinută, mut, neclintit, drept. Zoi şi-l aminti pe loc, chiar dacă atunci cînd îl zărise prima dată din spatele perdeluţei nu era decît o fetiţă. Mama ei l-o fi uitat de bună seamă, dar ea, care-l vedea din nou atît de nefericit pe flăcăul de 20 de ani, era copleşită de tristeţea lui. Nu rosti totuşi nici un cuvînt. Asistă împreună cu mama ei la înmormîntare şi, cum trecură de poarta de fier a cimitirului, ştiu că fratele mai mare al băiatului otrăvit se numea Dimitrakis Dafnis.

Capitolul VII

POPORUL, CU VORBA LUI ÎNȚELEAPTĂ — „cînd copilul nu plînge, mama nu-i dă să sugă" — avea mare dreptate și proverbul se adeverea deseori. Dacă nu strigi, nimeni nu-ți face parte de nimic. Se face că nu-și amintește. Rar să găsești vreo excepție, de parcă ar veni din altă lume. De aceea dacă vrei să-ți ceri dreptul, trebuie să te ridici și să bați pe la uși, să strigi. Și dacă vorba ta domoală nu va fi auzită, n-ai decît să pui mîna pe pușcă să ținteşti. Asta vor auzi toți și se vor înspăimînta. Apoi cu siguranță se vor purta cu mai multă băgare de seamă. Își fac tovarăș teama și nevoia. Și încep să se tocmească cu tine, cît să-ți dea din ceea ce ți-au furat. Însă nici în acest caz să nu te lași amăgit și să te porți cu blîndețe. Să-ți ceri partea neatinsă. Să te gîndești că în puterea ta stă să te ridici, nu a lor. Fără tine ei n-ar fi ajuns niciodată unde-au ajuns.

Orice pas trebuie însă făcut cu băgare de seamă. Deoarece s-ar putea — dacă nu știi cum să te porți — să fii dus cu vorba de mulți șarlatani care se prefac că sînt ocrotitorii tăi și, în loc să cîștigi de pe urma luptei, muncești ca să le dai lor și ajungi astfel rob. Să fii cu luare-aminte. Trebuie să deosebești care este binele tău și să chibzuiești pînă unde poți merge și abia pe urmă să faci primul pas. Pe scurt, lucrurile nu sînt deloc simple. Trebuie să dai dovadă de mult curaj și înțelepciune, nevinovăție și viclenie. Dar esența rămîne aceasta : că numai prin luptă mergi înainte, prin luptă propășește lumea. Vorba aceasta s-a adeverit în nenumărate situații.

Iată, viața începuse să se îmbunătățească în ultimii ani în Heptanez de la rebeliunea „popolarilor" încoace. Și dacă aceste insule — întîmple-se cît mai curînd ! — vor

intra în hotarele Greciei libere, aceasta se datora poporului care se ridicase. Răsculaţii strigau întruna englezilor, stăpînii lor de pe atunci, că stau ca pe cărbuni aprinşi.

Alături de acestea, mai erau şi întîmplările de la curtea lui Otto. Bavarezii lui întinseseră prea mult coarda, astfel încît socoteau Grecia ca pe propria lor moşie. La ce bun că unii dintre vechii luptători încercaseră să le arate cu binişorul că vinul mai trebuie îndoit puţintel cu apă ? Nici vorbă să audă ei de aşa ceva, uitaseră jertfele aduse de popor pentru independenţă. Ştergeau cu buretele totul, rămînînd surzi la dorinţa mulţimii care voia să-şi spună făţiş părerea monarhului. Astfel se adeverea vorba din bătrîni că, dacă lumea merge blînd, liniştit, nu merită să vadă chipul lui Dumnezeu. Învăţătorul tot povestea tovarăşilor săi de taifas cum în vremurile vechi romanii aruncau oameni în gura leilor ca să se distreze, văzîndu-i sfîşiaţi de fiare sub ochii lor.

— Şi noi vom ajunge ca ei, dacă robii nu se răscoală, conchidea el.

Alţii se gîndeau că stăpînilor rareori le pasă de suferinţele celor mulţi, de parc-ar fi nişte străini. Gîndul acesta, care încolţise şi în alte părţi, a determinat hotărîrea de care vom pomeni în continuare.

Era în vremea cînd perechea regală plecase în călătorie să-şi viziteze rudele. Şi în lipsa lor năpăstuiţii Atenei îşi puseră în gînd să-şi facă singuri dreptate. Se ridicară împotriva monarhului străin care dispreţuise norodul şi-l împiedicară pe Otto să revină la tron. Îşi strigau drepturile cu mînie şi forţă. Se adeveri iar vorba : „Glasul poporului e mînia lui Dumnezeu". Şi trecură mai departe, la ceea ce socoteau atunci că ar fi mai bine. Primiră alt rege, din altă dinastie, din Danemarca. Nădăjduiau că dacă vor avea un rege dintr-o ţară mică, acesta va arăta mai multă înţelepciune, iar păţania celui dintîi îi va fi de învăţătură. Tot în acea vreme s-a împlinit năzuinţa Insulelor Ionice. S-au unit cu Grecia. Guvernul englez, temîndu-se de ce-ar fi urmat, îşi dădu încuviinţarea. Pe vremea aceea, prim-ministru ajunsese eroul revoluţiei, Kanaris. Bărbat trecut de a doua tinereţe, cinstit şi respectat. Stratis şi Vanghelini îşi aduseră aminte că-l întîlniseră o dată în insula Psara, aprins de vitejia lui în-

flăcărată, atunci cînd dăduse foc flotei turcești. Acum se întrebau :

— Să fi rămas oare același om cumsecade la suflet ? Tot la fel de aprins ?

Dar primarul, ce tocmai se întorsese de la Atena și-l întîlnise, le mărturisise că s-a schimbat : pe cît de înflăcărat fusese în tinerețe, pe atît de cumpătat și bun era acum. El care tînăr împrăștiase atîta moarte în jur ca să-și elibereze patria, acum acasă la el nu suporta să vadă nici un cocoș tăindu-se, atît de tare se înduioșa.

Să revenim la ale noastre. Evenimentele din țară insuflară curaj și săracilor din Kyme. Se gîndeau că doar prin luptă, printr-o răzmeriță puternică, ce-ar fi cutremurat și zdruncinat din temelii vechea ordine, ar putea fi alungate nenorocirile și restabilită dreptatea. Să înceteze odată cu sărăcia, să nu mai umble să cerșească împrumuturi și să fie la cheremul cămătarilor, încît să-și îndatoreze și copiii pe viață. Numai dacă se vor ridica și vor arăta prin fapte de ce sînt în stare, atunci se va schimba și viața lor, altminteri vor mesteca aceleași vorbe, se vor amăgi cu ele și vor fi ca niște morți îngropați de vii. Cuvîntul revoluție, îi lămurea învățătorul, venea de la „înviere“ *. Asta însemna că cel revoltat este asemenea celui înviat din morți.

Chibzuiau tot mai mult în ultima vreme la aceste lucruri, făceau chiar și planuri. Se adunau în asfințit la crîșma unde minerii își constituiseră asociația și discutau ce acțiuni ar avea succes sigur. Cei de la mine hotărîseră să nu mai coboare nici unul cîteva zile, dacă societatea nu se îngrijea să pună grinzi zdravene și nu accepta să reducă orele de lucru. Decizia o vor susține sus și tare, toți într-un glas. Chiar dacă vor pierde bani, chiar dacă s-ar alege numai cu amenințări... Dacă rămîneau uniți și amenințau și ei la rîndul lor pe cei care încercau să le fure munca, în cele din urmă vor izbîndi și vor ieși învingători. Zis și făcut. Și păzeau minele înarmați, ascunși în mlaștine. Zile în șir nu se mai auziră cazmalele sub pămînt. Caiacurile așteptară în zadar în port să încarce căr-

* Joc de cuvinte : *epanastași* — înviere (lb. gr.)

bune și echipajele tocmite pentru asta chefuiau și huzureau. Societatea pierdea bani grei în fiecare zi. În trei săptămîni fu nevoită să angajeze un avocat ca să negocieze cu muncitorii. Acceptă jumătate din revendicările lor. Muncitorii ar fi obținut în cele din urmă tot ce doreau, dacă nu i-ar fi silit nevoia. Dar de-acum învățaseră cum să lupte ca să poată izbîndi. Nu peste mult timp, vor declara iarăși grevă.

Cam acestea despre asociație. Și ceilalți săraci care intraseră în rîndul ei — de felurite meserii, și cei care nu găsiseră de lucru, puseseră la cale un plan care i-ar fi scăpat pe toți de datorii și urma să fie înfăptuit neîntîrziat. Doar ziua trebuiau s-o mai hotărască. Să bată fierul cît e cald, așa spunea Panaghis Fregadis, iar Dimitrakis Dafnis, care era calfă la arsenale, îi ținea hangul. În seara aceea au ieșit împreună de la lucru. Și au continuat să vorbească pe stradă, îndreptîndu-se în întuneric spre casele lor. Ce va fi să fie, se va împlini, era lege nescrisă.

În 1863 izbucni, așadar, răscoala populară în Kyme, cu totul în afara planului pe care-l făcuseră la asociație lucrătorii cu ziua. Se iscă din pricina celor întîmplate unui datornic. Luase bani cu împrumut de la Velios Iannakis, ca să-și mărite fata și, neizbutind să-i înapoieze la timpul cuvenit, zaraful l-a împovărat îndoit, ba chiar întreit cu socoteli false, cîte împrumuturi, atîtea dobînzi : „trei uleiul, trei oțetul, și șase ulei și oțet“ — și astfel i-a luat casa, lăsîndu-l pe drumuri. În zadar tot protesta sărmanul. Răspunsul era același : „Am semnătura ta cu tot ce-mi datorezi“. Și cuvîntul cămătarilor învinge orice lege. La ce bun că toți ceilalți îl credeau că nu împrumutase atîția bani, fiindcă s-ar fi văzut lesne după traiul pe care l-ar fi dus ? El trebuia să-i dea înapoi sau să piardă casa. Veni la Stratis acasă și-i povesti necazul, rugîndu-l să pună o vorbă bună pe lîngă Velios, ca să-i arate puțină înțelegere. Îi aduse în dar un baston pe care-l cioplise singur, cu incrustații în partea de jos, iar în vîrf cu un felinar. Nepoții ascultau din camera în care se făcea focul cîte îl ruga nefericitul pe bunicul lor să spună cămătarului. Zoi se minună de ceea ce aflase.

— Patios, îi spuse ea fratelui mai mic care trăgea și el cu urechea. Cum se face că există pe lume atîtea nedreptăți ? De ce oare ?

Băiatul nu știa ce să-i răspundă. După puțin timp auziră ușa deschizîndu-se în camera alăturată și pe cei doi bărbați coborînd scările. Bunicul se duse acasă la Velios. Îi spuse tot ce îl rugase cel datornic, adăugă și altele, cu blîndețe, îi destăinui temerile lui. Dar în zadar. Vorbe pierdute în vînt. Zaraful voia cu orice preț casa datornicului, se juca cu zapisul așa cum se joacă pisica cu șoarecele în gheare înainte de a-l înghiți. Bunicul se întoarse acasă mîniat și deschise sertarul. Puse bani la chimir și se duse să-i dea celui nevoiaș.

— O să rog și pe alții să-ți dea, îi spuse. Nu trebuie să pierzi casa cu nici un chip.

Datornicul lăcrimă, îi era rușine, și îndată ce Stratis plecă, se duse la asociație să povestească cele întîmplate. Ținea încă banii în mînă și-i arătă. Se nimeri acolo și învățătorul care-i făgădui și el tot atîta. Dar, fără să fi făcut-o dinadins, oferi chiar mai mult prin ceea ce spuse : că în antica Spartă la fel și chiar mai rău se îndatorau săracii la cei bogați și cetatea decăzuse într-atît, încît un rege tînăr și frumos, de 18 ani, care trebuia să strîngă datorii nenumărate, hotărî să fie șterse toate, să fie arse zapisele și el cel dintîi aruncă în agora toate catastifele. Astfel potoli lumea și cetatea începu să prospere din nou.

Luîndu-se cu vorba, povesti și altele despre cît de frumos se purta acest rege. Dar cei din jur parcă nici nu-l mai ascultau. Gîndul le rămăsese ațintit asupra unui singur punct din toate ale povestirii și, fără să-l rostească cu glas tare, pe acela doreau să-l împlinească și ei. Așa se făcu că Panaghis Fregadis rosti :

— Ascultați, cu mila nu facem nimic. N-o să putem găsi destui bani să ajutăm pe unul din noi să scape de datorii.

— Atunci ? sări un altul.

— N-ați auzit ce-a spus învățătorul adineauri ? Au ars catastifele ! Le-au distrus. Asta este și pentru noi singura soluție. Să dispară ! Altminteri vom fi veșnic legați de mîini și de picioare, la cheremul celorlalți.

Vorba lui avu dintr-o dată ecou. La care Dimitrakis Dafnis adăugă :

— Să luăm zapisul din mîinile lui Velios, să nu mai aibă ce pune în faţă datornicului !

Toţi erau la fel de hotărîţi. Socoteau că sosise vremea să treacă la fapte, ca să nu mai fie aruncată în drum o familie întreagă şi ca să dezrădăcineze o dată pentru totdeauna ticăloşia cametei. Chibzuiră cum să facă şi trimiseră să fie chemaţi şi cei care lipseau. Cu cît se adunau mai mulţi, cu atît aveau a se teme mai puţin, deoarece cămătarul s-ar fi speriat de forţa lor. Făcură legămînt că ceea ce-au hotărît o vor făptui toţi nedespărţiţi ; cine va da bir cu fugiţii sau va încerca să scape basma curată, dacă se întîmplă să iasă rău, să plătească cu viaţa. Atît de neînduplecaţi se arătau. Rămaseră acolo vorbind în şoaptă, pînă se lăsă noaptea, se aprinseră lămpile la ferestre şi lumea se potoli. Atunci ieşiră în grupuri de cîte trei-patru şi se duseră la casele celor care împrumutau bani. Era linişte pe drum, de parcă ar fi păşit în vîrful picioarelor. Băteau uşor pe la uşi şi se ducea doar cîte unul. Iar cînd se întredeschideau, intrau şi ceilalţi înăuntru, luîndu-i astfel prin surprindere pe cămătari. Încuiau uşa în urma lor şi-i ameninţau că, dacă vor scoate un strigăt, vor plăti cu viaţa. Astfel le luau hîrtiile care-i legaseră de mîini şi de picioare pe datornici. În două ceasuri strînseseră toate catastifele din mîinile cămătarilor. Jumătate din ei se întoarseră la casele lor, iar ceilalţi se adunară, după cum hotărîseră, în spatele bisericii din piaţă. Trebuiau să curme o dată nedreptăţile. Se duseră aşadar la prăvălia lui Karavas care încheia învoielile, deschiseră dulapurile şi goliră rafturile. Nu se uitau ce luau, scoteau totul afară de-a valma, cum se nimerea. Vînzări, zestre, moşteniri, tot felul de acte din vremuri vechi şi cele pe care le încheiaseră ăgile pentru moşiile pe care le-au vîndut cînd au părăsit în grabă Eubeea. Toate le ridicară şi le aruncară în coşuri, deoarece, socoteau ei, cele mai multe miroseau a ticăloşii, iar dacă voiau într-adevăr să cureţe locul, trebuiau să schimbe vechea ordine din temelii. Dacă s-ar fi pierdut o dată cu ele şi acte încheiate cinstit, nu se temeau din pricina asta, deoarece toţi şi le vor reaminti şi le vor recunoaşte. Nu se potrivea aşadar în cazul acesta

vorba că „o dată cu uscăciunile ard adesea și ramurile". Cele verzi vor rămîne.

Încă înainte de a se crăpa de ziuă, lumea începu să iasă din case. Și se răspîndi repede vorba despre cele întîmplate în timpul nopții. Fiecare cămătar, care-și închipuise pînă atunci că doar el fusese victimă, află ce întindere dobîndise răul. Își dădură seama că era vorba de o răzmeriță în toată legea, pe care e greu s-o curmi. În timp ce se adunau și ei în fața cafenelelor lor și plănuiau cum să facă să nu rămînă păgubiți, sosi vestea că răsculații, un popor întreg, puseseră mîna pe actele moșiilor, ca să se piardă drepturile stăpînilor. Și întrucît moșierii nu se înțelegeau cu privire la fixarea hotarelor și existau destule certuri din pricina moștenirilor, se întrebau acum dacă nu cumva era mai bine că se pierduseră mărturiile. Totuși arătară cu toții teamă și indignare. Socoteau că se încălcase legea și erau neliniștiți că jandarmii nu sosiseră încă să restabilească ordinea. Discutau să se trimită degrabă știre la Chalkis, ca să ceară să vină de acolo să li se facă dreptate. Și pînă să se hotărască ei la sfatul lor grabnic, în zori, în piață se strînsese suflare de lume, gospodarii și săracii pe care treburile îi scoteau devreme din case. Împreună cu ei veniră și cei răsculați, care aduceau în coșuri toate catastifele, registrele, contractele pe care le luaseră, unele datînd din vremuri străvechi, putrede și mîncate de molii și mucegai. Și ca să dispară cît mai stăruia noaptea, pentru a nu păta ziua cu mirosul lor, înainte de a se lumina, aprinseră focul în piață și le aruncară pe toate în flăcări. Le priveau arzînd și se bucurau. Fețele lor străluceau ca bronzul de la reflexele luminii, iar unii, cu spatele la foc, arătau ca sfinții zugrăviți în icoane cu aureolă pe margini. Alături de ei, nevestele, mîndre de isprava soților, îi lăudau, îi încurajau. Și copiii lor, care parcă simțeau și ei însemnătatea acestui foc, scoteau chiote vesele care răzbăteau ca niște cîntece și, cînd focul slăbea puțin, prindeau curaj și se apucau să sară, așa cum făceau de Sfîntul Ion. Spre deosebire de ei, cei bogați stăteau încruntați și duși pe gînduri. Unii se amestecaseră printre săraci, ca să nu se deosebească prea mult

în răzmeriță, iar alții, de cealaltă parte, rămîneau tăcuți, strînși în grupuri mici. Vedeau și ei ce se-ntîmplă și-și întipăreau în minte alte socoteli. Înregistrau totul fără hîrtie și cerneală, ca să știe cui datorau și cui vor plăti cînd o sosi clipa. Cine era în frunte, cine se bucura mai tare, cine era cu răsculații, cine de partea lor. Cine și de ce arăta ce simțea.

Aveau multe de văzut și mintea lor trebuia să rețină totul. Pe Panaghis Fregadis, care adusese și copiii să care coșurile, pe acel tînăr, Dafnis, și pe alții cărora ei le dăduseră de lucru — și iată acum ce nerecunoscători se arătau ! — și pînă și pe popa Stamatis, care acum nu mai avea limbarița de altădată, și în primul rînd pe învățător, deoarece se știa că el îi îndemnase de fapt să facă asociație. Și el se afla de partea celor răsculați. Deși n-o arătase pe față, de cînd sosise de la Triest nu mai contenea să vorbească ba despre revoluția franceză, ba despre răsculații din Heptanez. Păcat de cartea pe care o știa ! Pînă și cei care nu știau să citească se luau după el. Cultura ridică așadar poporul și-l face să meargă împotriva ordinei ? Ar fi mai bine, își ziceau cei bogați, ca mulțimea să n-aibă parte de ea și să se bucure de darurile acesteia numai gospodarii așezați și înțelepți. Și acesta e un lucru care rămîne de deslușit.

Astfel gîndeau cămătarii, așteptînd nerăbdători sosirea jandarmilor. Trecură vreo șase zile și stăpînirea din Chalkis întîrzia să apară. Răsculații păziseră drumurile ca să nu răzbată vestea înainte de a apuca ei să șteargă toate nedreptățile îndurate de pe urma cămătarilor. Timp de șase zile răsculații cîrmuiră orașul. Erau un fel de „stat în stat". Pînă cînd, într-a șaptea zi, sosiră jandarmii, armata și un procuror care restabiliră îndată ordinea dinainte și căutară vinovații. Îi găsiră fără mare osteneală, și-i duseră la Chalkis pe Fregadis, pe Dafnis, pe alți patru muncitori și împreună cu ei și pe învățătorul Vaghis. Pe popa Stamatis, chiar dacă aflară de isprăvile lui, îl lăsară în pace. Se temeau să nu stîrnească cumva îngrijorarea episcopului și să se redeschidă o chestiune veche de care nu aveau acum nevoie. Dar preotul, tocmai fiindcă-l lăsa-

seră în pace, a doua zi își puse în traistă o prescură, să aibă de mîncare pe drum, încălecă un măgar din vecini și o porni de unul singur, să depună mărturie la Chalkis. Chiar dacă trecuse mult de 80 de ani...

Au avut loc procese, au fost pedepsiți cu închisoarea de trei luni Fregadis, Dafnis, și un al treilea, Stylianos Kousisis, care luaseră totul asupra lor, iar ceilalți s-au întors acasă. Chestiunea s-a rezolvat cu blîndețe, așa cum li se recomandase de la Atena. Se considera că acum, cînd venise un rege nou, nu era momentul să se vadă că există procese politice. În plus, a contat și faptul că învățătorul a declarat curajos că „de vină nu e ucigașul, ci cel ucis", deoarece moșierii și cămătarii au împins lumea să facă ce făcuse. Apoi a apărut și popa Stamatis în fața tribunalului și a spus că, de vreme ce sînt judecați enoriașii lui, el nu mai vrea să fie preot într-o parohie unde cei ce încalcă legea Domnului trec drept nevinovați, iar cei exploatați sînt condamnați. Se va retrage, așadar, într-o peșteră și va trăi ca eremit, ca să nu mai audă de nedreptățile ce se petrec în lume. La vorbele acestea mielușeii din turma lui, cei arestați, lăcrimau. Acum își dădeau seama cu adevărat cît de bine îi păstorise. Și cînd se întoarseră în Kyme, un grup întreg, trăgeau cu dragă inimă măgarul de căpăstru în timp ce bătrînul mergea călare, în semn de neînsemnată răsplată pentru duioșia lui părintească. „Tată... și părinte...", repetau toți întruna. La fel se purtau și cu învățătorul. Nu mai știau cum să-i arate cît îl cinsteau, cît de recunoscători îi erau. Îi dădeau să bea primul vin din ploscă și, cînd se întindea puțin să se odihnească, îi puneau hainele lor drept căpătîi.

Dar nici cînd se întoarseră acasă nu se încheie bine această poveste. Se căscă un fel de prăpastie în Kyme. Lumea era și mai fărîmițată acum decît înainte, cei înstăriți punînd la socoteală și umilința îndurată de a fi conduși timp de șase zile de către sărăntoci. Unde mai pui că zarafii, care plîngeau după tot ce pierduseră, aveau grijă

să nu mai împrumute pe degeaba, ca și cum ar fi rămas fără dreptul de a fi despăgubiți. Desigur, majoritatea actelor privitoare la case și moșii au fost încheiate din nou, potrivit celor vechi. Karavas avea de scris, nu glumă. Însă chiar dacă s-a restabilit ordinea dinainte, prăpastia n-a fost acoperită. Amintirea ei stăruia și cei înstăriți rămîneau potrivnici celor săraci, umili și răsculați. Mînia celor dintîi nu s-a stins, nici vorbă, dar au ascuns-o în adîncul sufletului. Nu se împăcară nici măcar atunci cînd se amesteca toată lumea, înfrățită, la sărbători. Și chiar dacă stăteau împreună sub măslini și se ospătau din aceleași bunătăți — stufatul pregătit de ziua Sfintei Mării — mînia, chiar dacă n-o arătau, tot le mocnea în suflet, ca să iasă la iveală la ceasul cuvenit.

Și un astfel de prilej nu se lăsă mult așteptat. Se ivi în anul următor, în Săptămîna Mare, cînd Dimitris Dafnis ieși din închisoare și se întoarse în Kyme. Sosi chiar în joia mare. Așa cum făgăduise, o luă pe maică-sa și se duseră la biserică să asculte cele 12 evanghelii. Atunci se întîmplă că la cîntarea „Azi zace pe lemn" și la coborîrea crucii, cînd cei din biserică sărutau epitaful, tînărul își încrucișă privirea cu o alta și zăbovi puțin sub baldachin, țintuit de ochii aceia care-l fixau. Era o fată care îl privea atît de nevinovat, încît îi apăru aidoma purtătoarei de mir a lui Christos. Și nu era deloc întîmplător că în timpul prohodului s-au tot privit ; asta însemna că era și dorința lui Dumnezeu, ca ei să fie legați prin acele priviri. De aceea, de îndată ce biserica se goli, îi descusu pe prietenii lui despre fată, și astfel află că era fiica cea mai mare a lui Kostis Karalis. Se hotărî pe dată să se ducă s-o ceară de nevastă. Nu pierdu timpul și în săptămîna următoare bătu la ușa lor, întrebînd de stăpînul casei. Zoi îl zărise, din camera în care se făcea focul, urcînd scara, și cînd maică-sa îl pofti în tindă și intră și Kostis, auzi tot ce discutară și i se făcu milă de tînăr. Taică-su îl respinse, mirat că un sărăntoc ca el, abia ieșit din închisoare, avea îndrăzneala să vină să-i ceară fiica de soție. Stătuse, ce-i drept, la închisoare, dar nu fiindcă fusese ucigaș sau hoț, ci pentru cutezanța lui, pentru că încercase să-i ajute pe cei săraci. Însă de astfel de lucruri nici vorbă să audă

Kostis Karalis. Chiar dacă în ultima vreme se purta mai blînd, îi venea greu să consimtă la o asemenea căsătorie. Chibzuia cum îl va judeca lumea, cum îi va face viaţa de netrăit. De aceea se împotrivi, mîniat. Îi deschise uşa, îl pofti să iasă afară. Tînărul se supuse îndurerat, dar mai trăgea nădejde. Şi cînd ajunse afară în capul scării şi o zări la geam pe Zoi, necăjită şi ea, speranţa îi renăscu, deoarece din tristeţea ei înţelese că şi ea îl dorea la fel. Va trebui să lupte la rîndul ei. Încercarea lui nu fusese în van.

În zilele acelea se întîmplă să sosească, după ani în şir de înstrăinare, unchiul Patios, fratele mai mare al bătrînului Stratis, care studiase catehismul la Patmos şi la Chalkis. Se întorcea acum de la Constantinopol, unde ajunsese secretar al patriarhului Ioachim. Aflînd că patriarhul este chiot din Kallimasia, Patios i-a sărutat mîna şi i-a spus că fratele lui se aflase acolo cu familia în timpul nenorocirii din Chios, fapt care i-a atras simpatia înaltei feţe bisericeşti. Acesta îi arătă încredere, numindu-l îndată secretar. Rezolvau împreună toate treburile, şi aveau o grămadă. Cu greu a găsit unchiul Patios puţin răgaz să-şi vadă fraţii şi meleagurile natale. Lui, aşadar, şi bunicului le mărturisi Zoi durerea ei, plîngîndu-şi necazul. Cei doi bătrîni o compătimiră că îl iubeşte atît de mult pe sărac şi-l luară pe Kostis deoparte să-l înduplece.

— Dacă băiatul e bun, fă-o de dragul meu, care nu v-am văzut de atîţia ani şi-aş vrea să fiţi cu toţii fericiţi.

Dar celălalt îşi avea motivele lui. Le spuse coborîndu-şi privirea în pămînt :

— Mi-e teamă să nu iasă rău. Judecă-mă şi arată-te măcar dumneata îngăduitor.

În zadar au stat de vorbă. Lui Kostis îi intrase în cap că în acest fel o apăra pe Zoi de soarta rea ; invoca apoi şi sentimentul datoriei faţă de cei de teapa sa care juraseră să nu dea satisfacţie unuia care îi umilise. Şi găsi pe loc ce să răspundă ca să nu arate făţiş că le nesocotea părerea.

— E mică, n-are decît 14 ani. Mai e timp.

În zadar Dimitris o înduplecă și pe maică-sa să se ducă să-i vorbească, ca de la părinte la părinte, Kostis nici măcar nu vru s-o primească.

— Du-te, femeie, la casa dumitale și lasă-mă în pace cu ale mele, i-o tăie scurt.

Femeii i se umplură ochii de lacrimi. Refuzul acestuia o izbise în creștet. Era un lucru de mirare cînd vedeai cum un om precum Kostis, care, atît de chinuit de remușcări, se străduia să fie cinstit și drept, putea în același timp să se poarte aspru și să se înverșuneze într-atît încît nici de copilul lui să nu-i fie milă. Dar parcă nu stîrnesc aceeași mirare și toți cei care luptă întotdeauna și la bine și la rău, fără să se cunoască pe ei înșiși ? Viața omului nu este oare o luptă necontenită ?

Oricum ar fi, înverșunarea lui Kostis stîrni și mai tare înverșunarea celui respins, care dorea din răsputeri să ia de soață pe fata pe care o iubea. Și asta pentru că și ea o dorea la fel de mult.

Capitolul VIII

CÎT TIMP A RĂMAS UNCHIUL Patios în Kyme, care mai de care se întrecea să-și arate admirația pentru că izbutise să urce atît de sus, ajungînd printre oamenii de încredere ai patriarhului. Se mîndreau cu el, socoteau că face cinste locului. Toți îl pofteau la masă, pînă într-o zi cînd frații și cumnatele îi spuseră necăjiți :

— Ești poftit întruna peste tot, timpul zboară iar noi n-o să apucăm să ne săturăm de vorbă cu tine. Mai stai și pe-acasă !

Dar cum să refuzi un concetățean care dorește să stea de vorbă cu tine, însetat să-i povestești felurite lucruri despre Constantinopol și patriarhie, cum merge elenismul de acolo ? Astfel discuția ajungea, în casele unde-l ospețeau, mereu la aceleași lucruri : despre traiul de la Poarta Otomană. Bărbatului i se îngăduia, de pildă, dacă se sătura de nevastă, s-o trimită înapoi la părinți cu o lumînare în mînă și un codru de pîine. Apoi, capetele celor executați erau strînse în coșuri și trimise sultanului ca să i se bucure sufletul. Discutau și despre lupta ortodoxismului de a se menține în sultanat, de cîtă înțelepciune și diplomație era nevoie în relațiile cu Poarta. Cum să o scoți la capăt cu lupii ? De aceea protestele preacuvioșilor preoți nu mai conteneau : cîți mitropoliți și patriarhi nu fuseseră spînzurați fiindcă aveau o încredere neclintită în neam ? Și după toate acestea, discuția se încheia întotdeauna cu ceea ce constituia durerea cea mai mare a grecilor : martiriul eroic al patriarhului Grigorie cel Mare, pe care turcii, după ce l-au spînzurat, l-au aruncat cu greutăți legate de trup în Bosfor ca să se

piardă, dar apele l-au ridicat la suprafață nevătămat și l-au zărit marinarii de pe un vas. Aceștia l-au luat și l-au înmormîntat cu toată evlavia. Ah, ce întîmplare și asta... Și ce să povestești mai întîi din șirul lung al nelegiuirilor făptuite la tot pasul ?

Patios rămase toată toamna în Kyme, jumătate din timp în casa părintească, jumătate acasă la Filip, ca să-i împace pe toți. Voia să se bucure de frați, de nepoți, de toate rudele. De Sfîntul Nicolae îi părăsi, după ce mai întîi Lalou îi pregătise baclavale făcute cu migdale kymiote, o cutie pentru el și alta pentru patriarh. Toți îl conduseră, încercînd să-l înduplece să le promită că va reveni. Acum însă o dorea și el, deoarece la bătrînețe omul ține să se întoarcă pe meleagurile natale, așa cum se întîmplă cu copacii care, pe cît se înalță, pe atît își îndoaie ramurile spre rădăcini. Este, cum se spune, ca și cum ai cere viață de la pămîntul tău.

Dar să trecem mai departe. Patios nu făcuse nici jumătate din călătorie că în Kyme se întoarse un altul. Nefericit. De data asta totul se petrecu în taină. Nu se văzu decît cu un singur om, cu Kostis. Iată cum decurse întîlnirea lor.

Într-o seară, cînd Kostis se întorcea de la treabă și tocmai se apropia de casă, înainte de a intra pe strada lui care se liniștise de-acum, îl opri un străin, un necunoscut.

— Tu ești Kostis Karalis ? îl întrebă el cu blîndețe.

Cînd acesta încuviință, străinul îi spuse :

— E cineva care vrea să te vadă.

— Oricînd e binevenit în casa mea, răspunse Kostis binevoitor și totodată nedumerit.

— Nu se poate.

— De ce ?

— O să-ți spună chiar el.

— Cum, cînd ? Unde se află ? întrebă Kostis nerăbdător, ca și cum ar fi presimțit ceva în legătură cu cel pe care urma să-l întîlnească.

Străinul avea răspunsul pregătit dinainte :

— Mîine, pe înserat, te așteaptă la Misokampo, la biserica părăsită din spatele viei tale. O să vii ?

— Sigur că da. Dar cine este ?

— O să vezi mîine. Nu încerca în zadar că nu-ţi spun mai multe. Aşa mi-a cerut. Noapte bună, acum.

Îl părăsi în grabă, înainte de a apuca să mai ceară Kostis lămuriri. Dispăruse aşa cum se ivise, nevăzut, şi se auzea doar pasul iute în noapte. Kostis rămase încă în drum, nemişcat din pricina surprizei. Ce mai însemna şi asta ? Cine oare îl căuta ? De unde şi de ce venise pe ascuns ? Cine altul putea fi dacă nu... Nu îndrăznea să mărturisească ce gîndea nici sieşi, de teamă să nu se amăgească şi apoi să se simtă nemîngîiat. Auzi paşi în urmă şi se îndreptă spre casă. Se strădui şi izbuti să nu trădeze nimic din neliniştea care-l cuprinsese şi număra ceasurile pînă la celălalt asfinţit. Dar, oricît ar fi fost de neliniştit, o noapte şi o zi trec totuşi repede. În după-amiaza următoare îi spuse lui Lalou că s-ar putea să întîrzie la treabă şi porni spre locul întîlnirii. Sosi la biserica părăsită de la Misokampo tocmai la ceasul cînd lumina scădea, iar noaptea se lăsa încet.

Privi neliniştit în jur şi îndată apăru pe potecă cel care-l aştepta. Îl văzuse venind şi se îndrepta acum spre el. Era de vîrsta lui şi purta o mantie care-l învăluia tot, cu gluga trasă pe cap. Avea barbă şi părul cenuşiu la tîmple. Ochii îi rămăseseră aceiaşi ca în urmă cu 25 de ani. Şi doar datorită lor şi după bătaia inimii, şi un veac de-ar fi trecut fără să-l vadă, Kostis tot l-ar fi recunoscut dintr-o privire. De aceea, cînd îl zări apărînd, se avîntă şi el şi ajunseră în aceeaşi clipă unul lîngă celălalt, îmbrăţişîndu-se strîns. Plînseră îndelung, fără să scoată o vorbă. O cucuvea ţopăia în ramurile unui chiparos, şi ei, de bucurie, nici nu credeau că trăiau aievea clipele acelea.

— Iankos, nu sîntem oare stafii ? îi şopti uşor la ureche.

— Nu, Kostis, îl asigură celălalt. Sîntem vii, în carne şi oase.

— Ia spune de unde-mi vii ?

— Din Egipt. Am atîtea să-ţi povestesc ! Ţi le voi înşira îndată pe îndelete.

— Să mergem acasă.

Îl trase ca şi cum ar fi vrut să pornească neîntîrziat spre casă. Celălalt însă nu se clinti din loc.

— Nu se poate.

— De ce ?

— Altădată, vom vedea. Acum am venit aici cu un scop anume și, dacă mergem acasă, mi-e teamă că nu mai izbutesc să-l duc la împlinire.

— Ce scop ? îl privi Kostis nedumerit.

Iankos ridică palma și-i mîngîie fața, ca și cum n-ar fi fost bărbați în toată firea, ci doi îndrăgostiți.

— Ai răbdare și-o să le asculți pe toate. Ajută-mă să ți le înșir pe rînd. Nu-mi este chiar atît de ușor cum crezi.

Kostis se arătă gata să asculte.

— Vrei să rămînem chiar aici ?

— Chiar aici, îi răspunse cu aceleași cuvinte Iankos.

Merseră puțin pe caldarîmul străjuit de zidul bisericii. Se opriră o clipă și-n acel moment mantia lui Iankos alunecă. Kostis observă atunci ceea ce nu băgase de seamă cînd se îmbrățișaseră. I se păruse că fratelui său îi lipsea o mînă, dar de emoție, nu scoase o vorbă. Acum însă îi ridică mantia și se încredință. Văzu că haina avea doar mîneca dreaptă.

— Iankos, îi șopti îndurerat, de parcă ar fi dorit să i se fi întîmplat lui necazul acela. Cum ai pățit una ca asta ?

— O să-ți spun și asta. Toate la vremea lor.

— Hai, dă-i drumul !

Și-n noaptea ce-și împrăștia umezeala în atmosferă iar copacii de pe dealurile din apropiere păreau niște forme negre, cu contur nedeslușit, Iankos, liniștit și fără amărăciune în glas de-acum, începu să depene de-a fir a păr toate cîte i se întîmplaseră de cînd plecase de-acasă.

O viață de legendă, ai fi zis, cu nenumărate întîmplări și aventuri, cărora le poți da crezare numai dacă le auzi înșirate de către unul pe care îl cunoști îndeaproape. Altminteri, îți par de necrezut, închipuiri ale fanteziei. Iankos nu mai contenea de povestit în noaptea tăcută ; cum a dispărut din Kyme, cum a fost luat în robie, cum

a răpit-o pe cea de care s-a îndrăgostit și cum și-a pierdut apoi soața. Două ceasuri i-au luat numai să înșire aceste întîmplări. Și alte cîteva pe deasupra, deoarece Kostis îl oprea adesea și voia să afle mai multe amănunte despre orice năpastă prin care trecuse.

După multele necazuri îndurate, soarta care-l însoțise la tot pasul îi poruncise să-și împietrească sufletul, să nu-i mai fie milă de nimic, deoarece nu așa trebuie să te porți ca să răzbați în viață. Cel cu sufletul curat și nevinovat este asemenea unei frunze pe care vîntul sau furtuna o smulge și o poartă aiurea. În schimb, o duc bine și merg înainte fără să fie loviți cei care nu cunosc mila, care aruncă deoparte nevinovăția și care, fără șovăială, chibzuiesc în ce chip să izbutească și să intre în rîndul celor procopsiți. Nu-ți rămîne de ales decît unul din două : sau să fii milos și să ajungi la mila altora, sau să nu știi ce-i mila și să te menții drept, să trăiești așa cum dorești. Ești liber să alegi ce poftești.

Așa judeca Iankos pe vremea cînd își pierduse nevasta. Și, deznădăjduit, obosit de chinuri și de dorința înverșunată de a supraviețui, alese cea de-a doua cale. Să devină piatră ce cade dreaptă oriunde ar fi aruncată, împietrit să-i rămînă sufletul. Luase hotărîrea să nu-i mai fie milă de nimic, să se arate neînduplecat ca să poată răzbi. Cînd iei o asemenea hotărîre, ești ca nebun, nu te mai stăpînesc gesturile de bunătate nesocotite, șovăielile, temerile pentru sufletul tău și al altora...

Îți urmărești doar interesul și alergi încotro te poartă. Numai asta țintești. Așa că porni și el pe acest drum, stăpîn pe propriul interes, orb, fără să vadă ce se petrecea în jur și ce lăsa în urmă, se zbătea să înainteze cu orice chip. De la puțin trecu la mai mult, intră în comerț. Trezit la realitate, căută în stînga și-n dreapta, se interesă care era negoțul ce aducea cel mai mare cîștig și în cel mai scurt timp. Grîul ? Bumbacul ? Argintul ? Toate acestea și altele încă. Cu toate se îndeletnici și cu ajutorul lor se ridică tot mai sus. Și, cu cît devenea un nume în afaceri, cu atît căuta mereu altă marfă care să-i deschidă porțile bogăției. Și o găsi în curînd. Marfa aceea era omul : omul negru prins în robie de negustorii

de sclavi și încărcat pe vapoare ce plecau spre America. Intră așadar și el în tagma lor. Deprinse repede munca și se duse pînă în inima Africii, în țări pe care nu le poți pricepe cu mintea dacă nu le vezi cu ochii tăi, unde găsi din belșug marfa de care avea nevoie. O, mai bine să nu întrebi cum se întîmplau aceste lucruri ! Este o noapte îngrozitoare a rușinii și a neomeniei, un rîu fetid de murdării. Însă dacă trebuie să afli cîte ceva ca să poți înțelege unde-l poate duce lăcomia pe om, reține numai cîteva lucruri : Negustorii tocmeau lefegii care cutreierau satele din inima junglei. Îi surprindeau pe negri cu armele lor și îi luau sclavi. Pe alții îi înconjurau cu focuri și-i sileau să se predea. Și-i strîngeau astfel buluc pe bărbați, femei, copii pe care îi purtau zi și noapte în lanțuri pînă la țărmurile unde îi așteptau vasele la bordul cărora îi încărcau. Mulți își dădeau sufletul înainte de a ajunge acolo, alții mureau pe vas, din cauza chinurilor și oboselii. Și în fiecare ceas mama își plîngea copilul, și copilul mama, fratele pe frate pentru cîte nenorociri îndurau. Dar cine să stea în loc din pricina acestor suferințí în fața cîștigului ? Chiar dacă mureau mulți, tot scoteau sume frumoase cu cei care ajungeau de cealaltă parte a oceanului. Și numai aceasta conta. Asta deveni și țelul nestrămutat al lui Iankos. Orb, ai fi zis, la chinurile celor din jur, surd la bocetele lor. Pînă cînd i se întîmplă ceea ce-i scrisese soarta.

Într-o noapte cînd dormea în cort, lîngă un sat pustiu, păzit de slujitori, se furișă pe ascuns un băiat voinic, brunet. Avea la chimir un baltag și îndată se năpusti și-l lovi pe Iankos în somn. Iankos sări urlînd, strigă și intrară în fugă ajutoarele lui. Îl prinseră într-o clipă pe tîlhar, îl traseră afară începînd să-l lovească. Pe Iankos îl duseră în grabă la un vraci să-i oblojească rana. Dar lovitura era serioasă, mîna îi fusese retezată din umăr. Rămăsese ciung. Cînd își reveni, Iankos ceru să fie adus răufăcătorul. Voia să-i vorbească și să afle de ce a intrat să-l ucidă, să audă din gura lui adevărul. Dar cînd i-l aduseră pe flăcăul de 20 de ani, ciopîrțit și el de pe urma loviturilor primite, își înălță brusc privirea.

Iankos se îngrozi cînd îl văzu și-și pierdu glasul. Avea înfățișarea nevestei pe care o pierduse, leit ochii ei, pînă și ceva din aerul, din felul de a vorbi ale Ekaterinei. Îndată ce-și recăpătă glasul, după prima surpriză, începu să-l descoasă de unde e, cine îi erau părinții. Și băiatul răspunse că maică-sa era o femeie nobilă creștinată, vîndută apoi sclavă la Cairo, fiind însărcinată. Cît despre tată, nu-l văzuse niciodată, nu știa nimic de el. Dar nici mama nu-l revăzuse, deoarece o vînduseră departe de Egipt. Și unde e mama ta acum ? îl întrebă. Băiatul își continuă povestirea. S-a prăpădit, a murit. N-a putut îndura nenorocirile care s-au abătut asupră-i. Dar tu de ce-ai intrat să mă omori ? Fiindcă strîngi sclavi să-i vinzi. Numai tu ești vinovat de pierderea surorii mele. Care soră ? trăi Iankos din nou agonia acelei clipe cînd îi povestea fratelui său. Și din vorbă în vorbă cu fiul lui, ajunse atunci la un alt adevăr îngrozitor : printre sclavii negri încărcați pe ultima corabie ce ridicase ancora, se afla și fiică-sa, soră geamănă cu băiatul. Iankos nu suflă nimănui o vorbă că el ar fi tatăl răufăcătorului și al unei fete care se îndepărta pe vasul cu sclavi negri. Avu grijă de băiatul plin de sînge datorită loviturilor primite și porunci ca vraciul să-i oblojească și lui rănile. Dădu apoi ordin să plece un vas, cel mai iute, ca să ajungă din urmă corabia care plutea deja în largul oceanului și s-o oprească. Să strîngă toate fetele de pe vas și să fie aduse în fața lui. Astfel se întîmplă că după două-trei săptămîni coborîră pe același chei de pe care fuseseră îmbarcate 32 de fete. N-a fost nevoie să cerceteze nici jumătate din ele, deoarece se opri la una care semăna leit cu maică-sa, cu ochii întristați, ca atunci cînd Ekaterini se îmbolnăvise. Pînă și vocea avea același timbru. „Cum te cheamă ?“, am întrebat-o și inima îmi tremura. „Fatmé. Însă mama îmi spunea Pelaghia“.

— Înțelegi, frate ? Și ea era copilul meu. Iar eu, netrebnicul, o vîndusem.

— Și ce-ai făcut ?

— Am dat banii înapoi. Am zis : „Pe fetele acestea le răscumpăr eu. Lăsați-le să plece“. Am păstrat-o lîngă

mine doar pe fiica mea, care era leită maică-sa, dragostea mea. Mă gîndeam s-o duc la fratele ei și să-i mărturisesc cine sînt și, dacă socotea de cuviință, să mă ierte. Dar pînă să-mi pun gîndul în faptă, aflu că acela care fusese luat drept răufăcătorul meu, fiul meu deci, și-a dat sufletul din pricina rănilor pe care i le făcuseră oamenii mei, cînd îl izbiseră în măruntaie cu picioarele.

Iankos se opri puțin din povestit, ca și cum ar fi vrut să prindă suflu, după toate cîte retrăise, ca-ntr-un coșmar, și să aibă răgaz să se pregătească pentru ce-și pusese în gînd.

— Totuși, nu ți-am mărturisit încă un lucru foarte important. Între timp, în ultimii ani, m-am gospodărit, mi-am făcut familie, am luat de nevastă o fată bună a cărei mamă se trage din Epir. Și sînt tatăl a trei copii. Primul va merge, anul viitor deja, la școală.

Pe chipul lui Kostis se așternu în sfîrșit liniștea.

— Dacă ai ști ce bucurie îmi faci cu tot ce îmi spui! Întotdeauna mă gîndeam : ce se întîmplă cu tine ? Dacă trăiești, sau te-ai pierdut, dacă te-ai ruinat... Și acum sînt în sfîrșit liniștit, auzind că ți-ai făcut și tu casa și familia ta.

— Da, slavă Domnului ! Și sînt mulțumit. Altana, soția mea, e o femeie vrednică de toată lauda. Aceasta este de fapt pricina care m-a împins să vin să te caut.

— Bine-ai făcut, spuse iar Kostis cu inima deschisă. Și măcar de-ai fi venit mai devreme ! Nu m-am bucurat, știi, decît puțin timp de faptul că ai ascuns tatei vina mea față de Dialehti. De ani de zile mă chinui, mă roade remușcarea că v-am nedreptățit și orice bucurie-mi rămîne umbrită.

— Lasă acum, uită totul. Au trecut toate, îl îndemnă Iankos.

Însă Kostis nu era hotărît să șteargă totul atît de ușor.

— Nu. Tu mi-ai spus prin cîte ai trecut și eu te-am ascultat. Acum e rîndul tău să stai și să mă asculți.

Fără să aștepte încuviințarea celuilalt, începu să depene cîte i se întîmplaseră și lui. Sinuciderea lui Dialehti, necazul și supărarea părinților din pricină că se

purtaseră prea aspru cu Iankos, fericirea căsătoriei lui care atîrna de un fir, grijile în privința fratelui pierdut și, în sfîrșit — fapt de necrezut, de vreme ce și Iankos încă de copil bănuia că i se ascunde o taină, cum a venit în Kyme maică-sa, care după ani de zile de căutări îi dăduse, în fine, de urmă. Îi spuse povestea ei care era și a lui ; și cum au mîngîiat-o cu minciuna că trebuie să se întoarcă de la război, iar ea rămăsese în insulă ca să aștepte întoarcerea fiului, dedicîndu-și restul zilelor lui Dumnezeu. Pînă cînd auzi dangătul clopotului și, cu sufletul împăcat, recunoscînd în el glasul fiului ei, își dădu duhul.

— Sînt sigur că clopotul lăsat pe țărm de tine a fost trimis, încheie Kostis. Mi-am dat seama din prima clipă. Dar n-am spus nimic. N-aveam curajul să mărturisesc adevărul. Așa-i că tu l-ai lăsat ?

— Da, eu, încuviință Iankos.

— Bine că recunoști. De cîte ori îl aud bătînd, răsuflu ușurat. Îmi zic : fratele meu s-a căpătuit. Chiar dacă eu l-am împins la pierzanie, el, cu ajutorul bunului Dumnezeu, a răzbătut și-mi spune : „Sînt bine“.

Lacrimile îi curgeau șiroaie pe obraji. La început încercă să le oprească, dar nu izbuti, iar mărturisirea îi scoase din adîncul sufletului un suspin lung.

Celălalt îl dojeni :

— Taci acum... Taci... De ce plîngi ? Nu mă vezi aici, în carne și oase ? Sînt bine, slavă Domnului !

Dar Kostis îl ținea de umăr și nu-l mai asculta ; abia acum, cînd îi arăta căința și își deschidea sufletul pînă în străfund, se ușură și el și se liniști, cît se poate liniști un om care se făcuse atît de vinovat față de celălalt. Și doar dorința fratelui — „Du-mă la mormîntul ei...“ — îi curmă tulburarea.

Se ridicară și porniră în noaptea înghețată. Se îndreptară spre mitoc, la chilii și, înainte de a ajunge la micul cimitir, Iankos își aminti atunci că trecuse cu ani în urmă pe acolo, într-o noapte cu viscol și întîlnise o femeie care aprindea în tăcere candela la iconostas. Sfînta aceea era, așadar, mama lui și-l privise de parcă ceva în sufletul

ei i-ar fi dezvăluit adevărul. Păcat că n-au schimbat nici o vorbă, trecînd tăcuţi unul pe lîngă celălalt. Poate că şi-ar fi dat seama că se cunosc. De cîte bucurii ar fi avut parte! Dar soarta, rîzîndu-şi parcă de ei, s-a împotrivit.

— Păcat... şopti la acest gînd.

Şi îndată spuse nerăbdător:

— Unde e mormîntul?

Kostis îl conduse păşind încet printre cele cîteva morminte şi-i arătă o cruce cu numele ei:

— Iată-l!

Înainte de a-şi închide buzele, îl văzu pe Iankos prăbuşit, scurmînd pămîntul cu o mînă, ca şi cum ar fi vrut să scoată din ţărînă carnea sau doar sufletul ei şi s-ar fi îmbrăţişat şi sărutat.

— Eu sînt, măicuţă... Eu...

Kostis îl auzea plîngînd, cu capul în piept, ca un copil. Îl lăsă aşa o vreme, să-şi uşureze sufletul. În spatele lui plîngea şi el, fără glas. Pînă cînd socoti că a sosit vremea să-l ridice de jos.

— Hai, îl îndemnă. Spune-mi ce voiai să-mi ceri.

— Da. Dar o să las asta pe mîine. Acum s-a făcut tîrziu. Or fi îngrijoraţi cei de-acasă. Du-te!

Kostis rămase nedumerit.

— Vom merge doar împreună. Haide! Le vom spune c-ai venit să ne vezi.

Iankos îl întrerupse.

— Aş vrea din tot sufletul să vă văd pe toţi, dar nu e cu putinţă.

— De ce?

— Dacă vin, nu-mi mai ating scopul pentru care am venit.

— Adică?

— O să te lămuresc mîine. Întoarce-te acum acasă, e tîrziu.

— Şi tu?

— O să rămîn la locul unde am stat de vorbă. Şi mîine, la aceeaşi oră, ne revedem.

Kostis îl privi pierdut, nemaipricepînd nimic. Şi înainte de a i se împotrivi, fratele lui îi pecetlui hotărîrea.

— Aşa trebuie să fie.

Înaintară împreună pînă la răscruce, se sărutară şi se îmbrăţişară, mai ales că începuse să cadă o ploaie cu picături mari.

Nici unul din ei nu dormi în noaptea aceea. Pe Kostis îl aştepta Lalou ce începuse să fie îngrijorată din pricina întîrzierii soţului. Şi cînd ajunse acasă îi spuse că se luase cu vorba la crîşma din port şi uitase că a zburat vremea. Dar cînd se culcară, somnul întîrzie. Îşi zise că-l ţineau treaz stropii de ploaie ce băteau în acoperiş. Nici cînd se opri ploaia, tot nu-l luă somnul. Se prefăcu că doarme, ca să nu dea de bănuit nevestei, dar mintea îi lucra, se gîndea, iar inima îi era plină de emoţiile stîrnite de revederea cu Iankos.

Şi acesta, în mitocul de la vii, rămase treaz. Îşi puse o scîndură drept căpătîi şi în timp ce ploaia se rostogolea pe ţigla acoperişului, se gîndea la cîte-i fusese scris, cum a pornit, prin cîte a trecut şi cum l-a adus soarta înapoi tot aici... Chipuri îndrăgite, ceasuri pe care le trăise odinioară în acest loc, toate îi reveneau în gînd, înviau şi făceau tovărăşie cu sfinţii de pe pereţi şi de pe iconostasul vechi aurit, ca şi cum s-ar fi mişcat în semiîntuneric, în timp ce deasupra lor licărea flăcăruia a două candele. Stătea de vorbă cu amintirile ce-l năpădiseră şi cu sfinţii, îi întreba... Pînă cînd prin geamuri pătrunse strălucirea nemiloasă a zorilor. Atunci, de teamă să nu fie zărit, la lumina zilei care se năştea, ieşi din mitoc pe furiş şi se ascunse în vie.

La asfinţit cei doi fraţi se întîlniră din nou. Kostis îi aduse tot felul de prăjituri şi de bunătăţi pregătite chiar de mama lor. Tot timpul îi stăruise în minte cît de mult îi plăceau lui Iankos. Iar acesta le înfulecă pe toate cu poftă, ca un copil.

— Ce ai de spus ? se grăbi să-l întrebe Kostis.

— Îţi cer să-mi faci un hatîr...

— Care anume ? Dacă-mi stă în putinţă...

— Mai întîi cumpăneşte bine. Şi eu, orice îmi vei spune, o să fiu gata să te ajut.

Remuşcarea, tovarăşul său de nedespărţit, îl stăpînea şi acum pe Kostis. Nu acceptă aşadar nimic drept schimb şi se oferi de bunăvoie să facă tot ce-i cerea fratele, fără nici o răsplată. Iankos îi dezvălui atunci ceea ce-l durea, grijă şi remuşcare totodată. Era vorba de Pelaghia, fiica lui. Voia s-o ajute cum putea mai bine, ca să trăiască în linişte, aşezat, printre oameni care s-o iubească şi să aibă grijă de ea. Ea îi ieşise acum în cale. după ce mama şi fratele ei muriseră din vina lui, cum socotea. Ar fi dorit, dacă ar fi fost cu putinţă, s-o ia Kostis la el, s-o crească alături de copiii lui, să fie alături de ea atunci cînd s-o mărita. Viaţa lui, aşa cum şi-o chivernisise acum, nu-i mai îngăduia acest lucru. Avea familie, copii de la o altă nevastă, pe care o cinstea şi care nu gîndise niciodată nimic rău despre el. Cum să-i mărturisească acum că-şi pierduse din nechibzuinţă prima nevastă care-l scăpase de lanţurile robiei şi apoi o luase pe ea de soţie ? Cum să-i spună că şi-a cîştigat averea tăvălindu-se în noroi ? Era atît de murdar şi josnic ceea ce făcuse încît soarta îl pedepsise răzbunîndu-se pe copii. Trebuia să plătească cumva pentru cîtă lume luase în robie şi-o vînduse. Cum va accepta Altana această mărturisire venită atît de tîrziu ? Cum să le strige : „nevastă, copilaşii mei, netrebnicul care a făptuit toate nelegiuirile astea sînt eu ! Scuipaţi-mă şi alungaţi-mă de lîngă voi ! Şi să afle toată lumea josnicia în care m-am cufundat“. Poate că ar fi avut curajul să le-o mărturisească în cele din urmă şi astfel, prin pedeapsa ce-o va fi primit, să-şi obţină odată purificarea, dacă nu s-ar fi gîndit că prin fapta lui i-ar fi tîrît în nenorocire şi pe alţii, care nu erau vinovaţi cu nimic şi-l credeau fără pată. Aşadar, de dragul lor, al celor pe care-i iubea şi voia să-i ştie fericiţi, n-o luă pe Pelaghia în casa lor şi păstră ascunsă taina ei. Dar, ar fi dorit să trăiască şi ea fericită într-un cămin şi de aceea nu-i mai rămăsese

altceva de făcut decît să ceară ajutor de la Kostis care va suferi alături de el și i-l va da de bună seamă. Cine altul era cel mai potrivit pentru aceasta ? Se gîndise întîi la toți care ar fi putut să-l ajute. Dar, cu cît chibzuia mai mult, ajungea la același om care-i venise primul în gînd — fratele lui. De aceea îl căutase, de aceea se ascundea de ceilalți.

— N-o să uit niciodată, îi spuse Kostis auzindu-l, cît bine mi-ai făcut odinioară. E rîndul meu acum să ți-l întorc. Primesc s-o iau pe fată în casa mea. Dar cum să facem să nu se afle adevărul ? Mi-e teamă să n-o rănesc mai mult în loc s-o ajut.

Iankos avea însă răspunsul pregătit, își făcuse planul dinainte. Corabia lui va intra în port, ca și cum ar fi venit să încarce marfă. Doi marinari de pe vas vor ieși cu fata pe chei, spunînd că au cumpărat-o la un tîrg din Egipt și ar vrea s-o vîndă aici ca să-și scoată cîștigul. Acolo se va nimeri și Kostis, care se va arăta cuprins de indignare auzind că se vînd oameni și, ca să curme răul, va accepta pe loc, fără tocmeală, prețul și o va lua pe fată slujnică. Așa va fi la început. Dar cu timpul, cei din casă o vor îndrăgi și o vor prețui cum se cuvine. Iar tatăl ei va trimite bani, va avea el grijă de fiica lui să nu fie povară nimănui. Dar la asta Kostis se împotrivi :

— Am spus că nu vreau bani. Mi-ai făcut odată un bine și ți-l înapoiez. Asta-i tot.

Discutară în amănunt planul care urma să fie împlinit peste două zile — cădea într-o vineri, cînd nu era forfotă prea mare în port, ca să nu se adune toți gură-cască, așa cum se întîmplă de obicei. Voiau ca tîrgul să se încheie repede, fără concurenți. Iar Iankos, pînă se va termina totul și corabia lui va ridica ancora, nu se va mai arăta nicăieri, să nu cumva să fie recunoscut. Dar cînd Kostis îi aminti de chinul ce-i mistuia pe bătrîni, care de ani de zile nu-l văzuseră și nu mai auziseră nimic de el, făgădui să trimită din Egipt veste că Dumnezeu îl ajutase să se procopsească și că-i invită la el. Numai astfel se vor liniști. Cînd Iankos se va întoarce în insulă, îi vor da de înțeles Pelaghiei ce se ascundea sub vînzarea aceea

falsă. După ce au pus la cale totul în amănunt, cu grijă și duioșie pentru soarta fiecăruia, Kostis rămase pe gînduri ; în mintea lui se învîrteau de-a valma toate cîte făptuiseră amîndoi : cruzimea, duritatea care i-a împins să-și ducă fiecare traiul, grija pe care o vor purta de acum înainte tuturor, bunătatea care-i va îmblînzi pentru totdeauna. Se mira că există sentimente atît de diferite și contradictorii strînse de-a lungul anilor în sufletele lor și întrebă :

— Spune-mi, frate, poate că tu oi fi aflat răspunsul : Sîntem buni sau răi ? Și cînd ne purtăm într-un fel, și cînd într-altul ?

Întrebarea îl puse pe Iankos în fața unei încurcături pe care o încercase și el de multe ori.

— M-am întrebat și eu adesea.

— Și ce răspuns ai aflat ?

— Sîntem și una și alta. Și ai lui Dumnezeu și ai diavolului.

— Să fie cu putință una ca asta ?

— Da. Dacă vrei, sîntem ca niște urși ce dansează cînd bat tobele. Țiganul este aidoma soartei noastre.

— Soarta ?

— Vreau să spun că Dumnezeu e cel care bate la tobă. Existăm pentru a face tot ce poftește cu noi, iar el nu există fără noi.

Discuția îi împinse pe valurile unei mări pe care, dacă ar fi vrut s-o străbată în liniște, ar fi trebuit să plutească ceasuri întregi la cîte se gîndeau și cu experiența pe care o aveau. Noaptea se lăsă curînd și Kostis întîrzie iar acasă. Hotărîră, așadar, să se mai întîlnească și altă dată, după vînzarea Pelaghiei, să stea de vorbă pe îndelete. Atunci Kostis îi va mărturisi cum a fost primită în casă fata lui Iankos. Îi va povesti și despre rudele și concetățenii lor. Toate le vor discuta de-a fir a păr. Și dacă nu le va fi de ajuns, se vor vedea din nou. Vasul ancorat pe ascuns va aștepta pînă ce vor termina ei de povestit și se vor sătura de vorbă.

Așa cum hotărîră, așa și făcură. Zis și făcut. Sclava care încetase să-și mai plîngă soarta, după toate neno-

rocirile care i se întîmplaseră, fu scoasă de către marinari la vînzare în fața cîrciumii din port, și, pînă să prindă lumea de veste, intră în casa celui care se îndurase de ea.

— Dragă Lalou, îi spuse Kostis nevestei cînd i-o duse acasă. Te obosești prea mult cu treburile și ți-am adus un ajutor. E o fată alungată, de departe, pe care voiau s-o vîndă. Primește-o ! E a ta.

Și femeii, luată prin surprindere, i se făcu pe dată milă cînd află soarta nefericită a fetei. Toți ai casei o primiră cu aceeași înțelegere.

Astfel își făcu Pelaghia intrarea în Kyme.

Capitolul IX

EXISTĂ OAMENI CARE, DE CUM pătrund într-o lume nouă, își atrag îndată simpatia tuturor. Fie deoarece se arată gata de muncă, îndatoritori, fie pentru că bunătatea le strălucește în priviri sau fiindcă au grație, frumusețe, ori au trecut prin chinuri și iată, sînt îndrăgiți de toți, fiind pretutindeni bine primiți. Așa s-a întîmplat cu Pelaghia de cum a intrat în casa lui Kostis. Ca și cum ar fi găsit din instinct înțelepciune, fata a șters toate cîte o apăsau, spunîndu-și că sînt numai necazurile ei și amintirea ei ; avea grijă să fie mereu veselă, arătîndu-și astfel recunoștința față de cei care o primiseră cu atîta duioșie. Se gîndea că bieții oameni nu erau cu nimic datori să suporte tot timpul în casa lor tristețea ei. Și, dincolo de asta, nenorocirile care i se întîmplaseră trecuseră de-acum. Nu merita să te legi de nimic, deoarece viața merge înainte și trebuie să te prinzi în vîrtejul ei. La fel o povățuia și Lalou, cu bunătatea unei mame :

— Nu-ți mai aminti de cele trecute, acum o apuci pe un făgaș nou.

De aceea fata se strădui, încă din primele zile, să pătrundă, cum se pricepea mai bine, în noua ei lume, să se contopească cu ea. Se apucă să învețe sîrguincioasă limba, să deprindă obiceiurile locului, să îndrăgească tot ce avea Kyme mai frumos. Nu mai era Fatmé de odinioară, pe care mama ei o mai striga uneori pe ascuns cu numele unei sfinte, ci doar creștina botezată Pelaghia. Și încă din primele duminici cînd văzu că toți ai casei mergeau la biserică, ar fi dorit s-o ia și pe ea. Nu trecu mult timp și iată că se ducea și ea cu lumînarea și îngenun-

chea la slujbă. Se făcea că nu bagă de seamă că toți cei din biserică vorbesc de ea. Își spunea : „cît o să-i țină ? Pînă la urmă o să mă accepte". Și într-adevăr așa se și întîmplă. În două luni lumea se obișnui cu ea, fata îi învinsese, devenise de-a lor. Iar dacă unii mai aduceau cîteodată vorba de ea, era numai ca să o laude pentru sîrguința și cuviosenia ei. Nu rămăsese treabă în casă pe care fata să n-o fi deprins și să o facă așa cum trebuie. Se pricepea să frămînte aluatul, să frece podelele pînă luceau, apoi să coboare în curte și să pună apă la fiert în cazan ca să spele rufe. Izbutea să facă și treburi mai delicate, cînd broda serile la lumina lămpii cearșafuri, perne, cămăși, zestre pentru Zoi. Lalou nu-și mai încăpea în piele de bucurie, privind cum robotea, deoarece vrednicia Pelaghiei le îndemna la treabă și pe fetele ei, care erau mai mici. Zoi nu împlinise nici 15 ani, iar mezina, Maria, avea abia opt.

În curînd, datorită voinței pe care o arăta și căldurii cu care o primise familia, semăna cu o floare pe care o răsădiseră în alt pămînt și se prinsese bine ; începu deja să se vadă că îmbobocește, cu frumusețea-i de brunetă, cu trupul bine legat al fetelor din neamul ei. Unora li se părea că are grația unei căprioare și rămîneau în loc uitîndu-se lung după ea. Își dădu seama de aceasta și Lalou, cînd ieșeau împreună în oraș. Și începu să aibă grijă de fată. La fel o sfătui și moașa Afendra :

— Ai grijă, fii cu băgare de seamă. Să n-o lași singură nicăieri.

Lalou se temea de cei din oraș, dar Pelaghia aprinsese o scînteie în casă. Stratis, băiatul cel mai mare al lui Kostis, care împlinise 19 ani, își cobora uneori privirile ca să n-o mai vadă pe fată, iar alteori, cînd se întorcea din călătorie de pe mare, se grăbea să plece din nou, temîndu-se de el însuși. Toți credeau că era doar fiindcă îl atrăgea prea mult marea, atît de bine izbutise să-și ascundă focul ce-l mistuia.

Între timp, se întîmplară și alte lucruri pe meleagurile a căror istorie o depănăm. Se vorbea despre un izvor ieșit în pădurice de platani, a cărui apă era un adevărat leac pentru boli de cap și pentru alte suferințe ; despre un om

căruia îi apăruseră pete negre pe trup, iar ai lui îl duseseră la Soutsini ; apoi despre acel sfînt, Nicodim, care venise în insulița pustie Skyropoula și se făcuse eremit. Altul văzuse, ca și Ghialurizii, o tipsie mare, luminoasă, dispărînd pe cer așa cum apăruse. Iar ceilalți îl socotiră și pe el de teapa Ghialurizilor, singurii care îi dădeau crezare. Cel mai important eveniment însă din cîte se întîmplaseră în ultima vreme era că primarul orașului primise bani și daruri de la un necunoscut din Egipt. Banii aceștia urmau să fie folosiți pentru acoperișul școlii sau pentru ajutorarea săracilor ; nu cu mult în urmă, sosise o sumă mare pentru cumpărarea unui iconostas de marmură la biserica cea nouă a Fecioarei. Toate astea dădură lumii de gîndit. Oamenii nu mai conteneau să sporovăiască. Cine să fi fost binefăcătorul ? Și de ce se ascundea ? Nu cumva se temea că, dacă s-ar afla cine e, îi vor cere și altele, vor alerga la el orbi și șchiopi ca la Sfîntul Pantelimon și-i vor alunga liniștea ? Pesemne că asta o fi fost pricina ! Sau poate o fi vorba de bogătași precum Averof sau Benakis care strînseseră în Egipt avere, nu glumă, și o donaseră statului. Orice era cu putință și lumea nu mai contenea să se mire. Doar unul ghicise adevărul, dar nu-l dezvăluia. Era Kostis. Se gîndea că banii aceia erau trimiși de fratele lui fie pentru că i se făcuse dor de casă, fie din recunoștință că orașul acela îi ocrotea fiica sau ca să-și spele păcatele pe care i le mărturisise. Și, de vreme ce Iankos făcea totul în taină, păstră și Kostis tăcerea.

Alta era grija lui Kostis acum. Băgă de seamă că Zoi nu era în apele ei, n-avea tragere de inimă pentru nimic, copleșită de tristețea ce i se citea în priviri în ultima vreme. Părintele se gîndea că o mistuie pesemne un dor, ușor de ghicit de altfel. Era dragostea ascunsă ce o nutrea pentru Dimitris Dafnis. Și, ca să curme răul, Kostis chibzui că ar fi mai bine s-o logodească cu un flăcău din partea locului, îndată ce acesta se întoarse de la oaste. Socotea că astfel fata își va schimba gîndurile, că va înceta să viseze la dragostea ce o mistuia. Parcă nu se întîmplă la fel cu majoritatea fetelor care-și îngroapă prima iubire ? Dar, îndată ce Zoi îi ghici gîndul, în loc să se supună,

se împotrivi curajoasă. Îi dădu de veste lui Dimitris, cerîndu-i s-o răpească de la tatăl ei.

Şi acesta făcu întocmai ce-i spusese ea. Într-o dimineaţă fata dispăru de acasă şi, înainte de a se lăsa seara, părinţii primiră vestea să n-o mai aştepte, nici să nu încerce s-o caute, deoarece se afla deja departe cu acela ce-i era drag. Să nu le fie ruşine că a fost răpită pentru că se va cununa chiar a doua zi. Kostis se tulbură, era mînios foc. Lalou, amărîtă tare, învîrtea în neştire lucrul pe-o parte şi pe alta. Se temea pentru Zoi şi încercă să-şi potolească bărbatul.

— Îl iubeşte, băiete, îi spuse şi maică-sa.

— Pe nepricopsitul ăla ? Las' să ajungă la puşcărie.

Mînia lui rămase neînduplecată. Voia să o aducă înapoi înainte de a apuca să se lege prin cununie. Dar pînă să afle încotro o apucaseră, cei doi se şi cununaseră în insula Skyros. Kostis le dădu de urmă, urcă în grabă pe un caiac s-o aducă cu orice chip înapoi. Chiar şi măritată, tot o va aduce acasă : era o copilă necoaptă, prea mică să poată hotărî singură. De aceea se ducea după ei, cu gîndul să-l bage pe hoţ la închisoare. Cînd sosi, întrebă nişte cunoştinţe vechi de-ale lui care însă nu auziseră nimic ; i se alăturaseră totuşi şi, tot căutînd împreună, găsiră un preot bătrîn care trăia la mitocul de la Muntele Athos şi care-i cununase fiindcă amîndoi îi spuseseră că au vîrsta cuvenită căsătoriei. Pe tineri însă nu-i găsiră. Şase zile răscoliră insula, merseră prin sate, pe la mitocuri, pe la colibele pescarilor şi la bordeiele săracilor, peste tot căutară, dar în zadar. Nici urmă de pereche, parcă intrase în pămînt. Nici măcar un martor care să le spună dacă nu cumva se îmbarcaseră şi încotro porniseră. Parcă îi înghiţise pămîntul şi le pecetluise taina.

Kostis se întoarse în Kyme fără să fi izbutit. Şi cu aceeaşi mînie, şi mai înverşunată încă, îşi făgădui sieşi ca, oriunde i-ar găsi, să-i despartă. Căsătoria fiicei lui îl umpluse de ruşine. Ar fi dorit ca odraslele lui să-şi înceapă viaţa sărbătoreşte, cu fală, aşa cum se cuvenea celor de starea lor. Şi sperînd ca acest început nefast să fie uitat şi să arate lumii că ştia cum să-şi chivernisească copiii, se grăbi să aibă în casă o altă logodnă : îl sili pe

fiul cel mare, pe Stratis, chiar dacă nu era decît un flăcăuaş încă, să se ducă în peţit, să vadă mai multe fete şi să-şi aleagă una de nevastă. Dar băiatul se împotrivi. Zicea că nu i-a sosit încă sorocul, că ar fi mai bine să meargă întîi la oaste. De fapt, nu voia să-şi mărturisească chinul ce-l mistuia.

Ah, părinţilor li se întîmplă uneori cu copiii necazuri de felul celor prin care trecea Kostis acum. Închid multe taine în sufletul lor, greu să le intri în voie. Numai tată să nu fii...

*

Deşi nu avea încă anii să meargă la oaste, Stratis a plecat înainte, de bunăvoie. Mai bine s-o termine mai devreme şi să se întoarcă să se aşeze la casa lui. Să nu lase o treabă începută pe jumătate, se justifica el. De fapt, voia să ascundă adevărata pricină pentru care pleca de acasă. Şi taică-su îl rugă în zadar să nu facă una ca asta, deoarece acum, cînd li se întîmplase necazul cu Zoi, n-ar fi trebuit ca băiatul să lipsească, poate ar fi fost nevoie să plece împreună s-o aducă de unde-ar fi. Flăcăul se temea că, dacă rămîne, să nu cumva să cadă-n greşeală, iar viaţa în casă să devină şi mai grea. Era mai bine pentru un timp să renunţe la prezenţa Pelaghiei, să-şi abată gîndul de la ea cu alte treburi, poate, cine ştie, va întîlni o altă fată... De aceea era prima dată cînd nu-i dădea ascultare tatălui. Îi sărută pe toţi şi dus a fost. Le trimitea deseori veste că se gîndeşte la ei. Cerea noutăţi despre toţi ai casei — dacă n-au aflat cumva ceva despre Zoi a lor — şi se interesa despre tot felul de lucruri din viaţa insulei. Însă, deşi se scurseseră vreo cinci-şase luni de cînd plecase, în Kyme toate rămăseseră neschimbate; nu se mai auzise nimic nou. Doar Ghialurizii pomeneau iarăşi despre acel copac ciudat care dansa încet, cînd îi cîntau melodia aceea tristă. Şi chiar dacă lumea rîdea de netoţi, pînă şi de copac, era şi unul care începu să se întrebe dacă nu cumva copacul acela dansa într-adevăr uneori şi erau nişte norocoşi binecuvîntaţi de soartă cei doi nebuni care-i cîntau şi-l priveau dansînd. Acesta era

bunicul: cînd îl năpădeau amintirile despre toate prin cîte trecuse, i se părea că viața lui e asemenea unui copac stufos, cu ramuri și cuiburi de păsări, care dansa pe ascuns de alți ochi, după o melodie tristă, ce răzbătea din adînc și la fel pesemne este și viața celorlalți: un copac care dansa nevăzut de alții, după lăuta sau vioara unui nebun. Dar cui să-i mărturisești gîndul ce te frămîntă? Lumea te-ar crede și pe tine smintit. De aceea i-l dezvălui doar fiului său. Acesta cîntări spusele tatălui, le luă aminte.

— Poate o fi așa cum zici, îi dădu dreptate Kostis.

Oare viața lui nu era aidoma unui dans nebunesc, în care era împins ba de unul, ba de altul, așa cum i se întîmplase nu demult?

Un marinar îi dădu într-o bună zi de știre că fata lui se afla la Alonniso. Fără să piardă o clipă, Kostis se îmbarcă pe un vas ce pleca într-acolo, cu gîndul s-o caute, s-o găsească și s-o aducă cu orice preț înapoi. După mult căutat o găsi în cele din urmă în căsuța sărăcăcioasă a unui marinar. Era singură cu nevasta acestuia; cei doi bărbați lipseau, se tocmiseră pe un vas ca să-și cîștige pîinea. Mai întîi o zări de departe și se asigură că e Zoi și apoi apăru în fața ei cu doi jandarmi și cu actele în mînă cum că era minoră iar bărbatul ei urma să fie pedepsit de lege. Socotea că o să-l înfrunte și pe netrebnic și era pregătit. Dar se nimeri ca fata să fie singură, cu biata femeie ce-i dăduse găzduire. Și o luă pe sus fără ca Zoi să poată crîcni, o urcă pe vas și se întoarseră în Kyme.

Acasă, mama ei se purta cu blîndețe și-i dăscăli și pe ceilalți să nu mai aducă vorba de cele petrecute ca să nu-i deschidă rana. Să se poarte ca și cum Dimitris n-ar fi răpit-o și nu s-ar fi cununat cu ea. Însă Kostis se temea ca nu cumva să vină bărbatul ei și s-o ia înapoi, pentru că rușinea asta ar fi fost și mai greu de îndurat decît prima. De aceea se purta aspru. Îi interzise fetei să iasă din casă și nici la fereastră n-o lăsa să apară. Se gîndea că, după un timp, căsătoria ei nechibzuită va deveni un chin și îl va respinge ea singură pe sărăntocul de bărbatu-său, hotărînd să sfîrșească de bunăvoie o dată pentru totdeauna cu el. Așa cel puțin nădăjduia Kostis. Și-i puse

de pază pe Pelaghia şi pe Patios, feciorul cel mijlociu. Dar acesta, după trei săptămîni, se plictisi şi începu s-o şteargă de-acasă. Se ducea pe ţărm să deprindă şi el tainele marinăritului ; călca, se vede, pe urmele fratelui mai mare, îl atrăgea şi pe el marea. Asta o făcu şi pentru că nu avea nici o ştire despre Dafnis, nu apăruse să-şi ceară soţia înapoi. Credeau că el s-o fi împăcat deja cu gîndul c-o pierduse şi nu va mai încerca s-o ia înapoi, obosit de sărăcia în care se zbătuseră. Începură să spere că lucrurile se vor linişti. De aceea şi slăbise Patios pînda.

Dar ce e scris să se întîmple tot se întîmplă. „Necesarul alungă imposibilul", scria şi Zoi cu acul pe broderie, închisă în casă, lucrînd tăcută. Într-o seară ploioasă, după 40 de zile de la întoarcerea fetei, sosi şi soţul ei şi bătu la uşa lui Kostis să i se deschidă. Se întorsese cu o noapte înainte la Alonniso şi, cum nu-şi găsi soaţa acasă şi i se spuse că tatăl ei venise şi-o luase şi se îmbarcaseră pe un caiac, porni şi el în grabă spre Kyme, deznădăjduit, şi iată că bătea acum la uşa lor. Pelaghia ieşi să vadă cine bate şi, cînd îi spuse lui Kostis, acesta porunci :

— Lăsaţi-l afară. Nu-i deschideţi. O să plece pînă la urmă.

Însă tînărul nu se descurajă. Şi cu cît ploaia cădea mai tare, înăbuşindu-i bătăile, cu atît izbea cu pumnii mai puternic în poartă, doar-doar îi vor deschide. Începu să strige îndurerat, glasul lui dezvăluind dragostea ce i-o purta lui Zoi.

— Zoi, Zoi, deschide-mi ! Vino ! Ştiu că mă iubeşti şi tu.

Se adresa apoi celorlalţi din casă :

— Deschideţi-mi, dacă sînteţi creştini !

Auzeau toţi vecinii, deschideau uşi şi ferestre, priveau ce se întîmplă, le închideau la loc şi-şi vedeau de-ale lor. Numai în casa Karalizilor era ca şi cum n-ar fi răzbătut nimic din strigătele deznădăjduite ale tînărului bărbat îndrăgostit. Nici uşă nu scîrţîi, nici fereastră nu se deschise. Toată casa părea nepăsătoare, surdă. Aşa poruncise Kostis, să nu apară nici unul din ei, iar hotărîrea lui era lege pentru toţi. Era doar stăpînul de temut al casei.

Dimitris se zbuciuma în zadar în furtună. Ploaia ce cădea cu găleata îl udase pînă la piele.

— Deschideţi-mi ! Vă implor, deschideţi ! Vino afară, iubita mea, să stăm de vorbă !

În zadar se frămînta şi Zoi în casă auzindu-l cum strigă. Inima n-o răbda să-l alunge şi plîngea în hohote. Se ruga, cînd de maică-sa, cînd de bunică-sa, să încerce să-l înduplece pe tatăl ei ca s-o lase să iasă şi să-şi vadă bărbatul. Părintele ei însă se arăta neînduplecat. Nu încăpea discuţie. Socotea că trebuie să termine o dată pentru totdeauna cu această poveste încîlcită. Altfel totul ar fi fost pierdut. Şi stărui :

— Cît îl vor ţine puterile, n-are decît să strige. Pînă la urmă o să se lase păgubaş şi o să plece. Oricum l-a auzit toată mahalaua şi mîine o să vuiască de cele întîmplate.

Dar cu acelaşi gînd stăruia şi tînărul. „Cît timp o să mai rabde ? O să i se înmoaie inima, o să-mi deschidă în cele din urmă". Şi nu se opri o clipă. Bătea, se ruga, plîngea ca un copil care îşi pierduse mama.

— Zoi a mea... Zoi a mea, vino !

Trecea vremea, ploaia se revărsa necontenit, hainele îi erau ude leoarcă, umezeala îl pătrunsese pînă la oase şi el, cu speranţa neclintită în suflet, îi implora :

— Deschideţi-mi !

Pînă cînd osteni şi amuţi. Se prăbuşi istovit pe caldarîm în faţa porţii, continuînd să plîngă îndurerat. Într-un tîrziu, şi plînsul slăbi şi se stinse. Îl părăsi curajul. Pelaghia, care privea pe ascuns, îl zări în întuneric prăbuşit la pămînt, cu apa şiroind pe el şi se temu că şi-a dat sufletul, aşa cum zăcea nemişcat. Se hotărî să iasă afară cu orice preţ să-l îngrijească, chiar dacă ar fi fost pedepsită după aceea. Dar pînă să găsească îndrăzneala necesară, se auzi un ţipăt sfîşietor care-i înfioră pe toţi :

— Băiete ! Dimitris al meu ! De ce-ai făcut una ca asta ?

O femeie înainta prin beznă, cu sufletul la gură şi, văzîndu-şi fiul lungit la pămînt, se prăbuşi asupra lui. Îl luă în braţe, plîngînd în hohote.

— De ce n-ai venit mai întîi la mine ? Te-aş fi povăţuit ce să faci.

Dar tînărul n-o auzea. O privea cu ochii tulburi ca stropii de ploaie ce-i şiroiau pe faţă. Pe obrajii mamei curgeau lacrimi mari. Privirea îi ardea parcă. O înţelegea, dar nu mai avea puterea să-i răspundă.

— Hai, îl îndemnă mama cu duioşie. Ridică-te să mergem acasă.

Încercă să-l ridice, dar nu izbuti, era greu. Atunci Pelaghia trase zăvorul de la poartă şi o ajută pe bătrînă.

Viaţa e asemeni unui lanţ în care unul se prinde de celălalt. Din noaptea aceea Dimitris căzu grav bolnav. Avea o tuse seacă şi fierbinţeală mare. Trupul îi ardea. Lumea află îndată de boala lui, deoarece a doua zi, de cum se lumină, vecinii purtară pe ascuns vorba despre cele întîmplate în timpul nopţii. Cum să scape lumea un asemenea prilej de clevetealǎ ? Unii spuneau că din pricina statului îndelungat în ploaie făcuse pleurezie, alţii că ar avea pneumonie. Începură să-l compătimească pe tînăr — ca şi pe mama lui, care nu-l mai avea decît pe el pe lume — şi chiar dacă n-o mărturiseau făţiş, îl învinuiau pe Kostis care nu-i deschisese poarta şi-l lăsase fără pic de milă în ploaie ca să-l doboare furtuna şi să-i vină de hac.

Deşi nu îndrăzneau să i-o spună verde în faţă lui Kostis, acesta îşi dădea seama despre ce se vorbea în spate, ce povară îi aruncase lumea în cîrcă. Aflînd că Dimitris e tot mai rău şi febra nu-i cedează, îşi dădu seama că e răspunzător şi atunci îl rugă pe ascuns pe doctor să se ducă să-l îngrijească.

— Eu o să te plătesc pentru tot ce faci.

Îi mărturisi acestuia temerile lui, încercă să-l lămurească de ce se purtase aşa.

— E drept că nu-l vreau ca ginere, dar e tînăr şi sărac şi e păcat să sufere.

Mai era însă ceva care-l îndemnase să facă acest lucru : teama pentru fiica lui. Ce va simţi Zoi dacă bărbatul ei se îmbolnăvea şi mai rău ? Dacă îl va socoti ucigaş pe

taică-su ? Va fi vai și-amar atunci de Kostis ! Și cum îi era teamă înțelegînd de-acuma cît de vinovat se făcuse, gîndul îi zbură la cele discutate cu Iankos a doua seară cînd se întîlniseră la mitoc : „Spune-mi, frate, noi cum sîntem ? Buni sau răi ?“ „Sîntem și una și alta. Și ai lui Dumnezeu și ai diavolului“. „E cu putință ?“ „Da. Cel puțin, încheiase acesta, de-am simți dinainte cîte poate aduce după ea asprimea noastră... Poate ne-am feri.“

Și iată ce a urmat după noaptea cînd Kostis și-a lăsat ginerele în ploaie. Înainte de a se împlini o lună, într-un amurg, Zoi se nimeri să fie la fereastră. În clipa aceea îl zări pe popa Stamatis purtînd patrafirul și ducînd potirul sfînt. Psalmodia încet, însoțit de un copil îmbrăcat și el în odăjdii popești și ținînd o torță aprinsă în mînă. Fata se înfioră cînd îi văzu, de parcă ar fi presimțit o nenorocire. Își făcu înspăimîntată cruce și îndată se întoarse în cameră, o căută pe Pelaghia și o trimise să ceară vești despre bărbatul ei. După jumătate de ceas, aceasta se întoarse și îi spuse că tînărul era la fel de grav bolnav, dar nu mai rău. De fapt, fata îngăimase aceste vorbe doar ca s-o liniștească pe Zoi. Dar a doua zi dimineața se auzi dangătul trist al clopotului. Și vestea sosi îndată :

— A murit Dimitris Dafnis.

— Dumnezeu să-l ierte.

— Mai bine pentru nenorocit.

Se strînse lume multă acasă la el să-l vadă. Se duse în haine cernite și Zoi. Nu-i mai păsa de ce va zice tatăl ei și intră în căsuța sărăcăcioasă. Își sărută bărbatul, fără lacrimi, fără să scoată o vorbă. Ce gînd urmărea oare de se purta atît de ciudat ? Își pecetluise însă taina în inimă. Se întoarse acasă tăcută. Era limpede de unde venea, dar tatăl ei împreună cu toți ai casei hotărîseră să n-o întrebe nici unul, nici să n-o împiedice de la ce voia să facă. Se temea și de aceea o lăsa în pace. „Într-o zi îi va trece... Se va vindeca“, așa socotea în mintea lui. Și cînd a doua zi bătu clopotul de înmormîntare, se făcu că n-o vede pe Zoi plecînd și îndreptîndu-se spre cimitir. Abia atunci își ieși fata din muțenie, o îmbrățișă și-o sărută pe mama lui Dimitris.

— Amîndouă l-am pierdut. Amîndouă, pe veci.

Ce să fi însemnat vorbele ei al căror tîlc nu-l pricepură ? Mîngîiere ? Jurămînt ? Făgăduială ? Timpul o va arăta.

Lumea o văzu și începu din nou să șușotească, se gîndea la cît de mult și-a iubit soțul și n-o mai învinuiau pe Zoi, așa cum îl învinuiau pe tatăl ei. Vorbeau despre sărăcia în care trăiseră cei doi îndrăgostiți la Alonniso unde se ascunseseră, de răbdarea cu care își înduraseră soarta. Toate acestea le povestise mai întîi un marinar care sosise de acolo și fiecare le mai înflorea punînd și de la el. Dădeau chiar și amănunte. „Din zece măsline trăiau cinci zile..." Și altele de acest fel. Bine e să nu dai lumii prilej să bîrfească, fiindcă nu-i scapă nimic ca să foarfece și să întoarcă pe toate părțile, cum poftește ea.

Dar se întîmplă în vremea aceea o nenorocire care îndepărtă acest subiect din gura lumii, deoarece era mult mai tristă și o cutremură. Într-o noapte cu furtună și fulgere, într-un loc aflat dincolo de mori, la un conac singuratic, trăsnetul izbi una din ferestrele cu obloane de fier, pătrunse în încăpere, căzu pe podea și de aici trecu prin perete în camera alăturată, unde era dormitorul copiilor. Trei frățiori, de 11, 9 și 6 ani ce dormeau în același așternut, fură uciși în somn. În altă cameră se afla mama lor, cu un alt copil ; din pricina bubuiturilor, nu-și dădu seama îndată ce se întîmplase. Și abia cînd, după puțin, se sculă și se duse să vadă dacă nu s-au dezvelit, îi găsi morți și înnebuni pe loc. Ieși în mijlocul furtunii și începu să țipe. Alergară de la casele învecinate și lumea toată era în picioare. Unii se duseră și-l chemară pe tatăl care era cu alți doi copii mai mari la o petrecere, la o logodnă în împrejurimi. Și bine că se întîmplase așa, deoarece, dacă ar fi rămas acasă, i-ar fi ucis trăsnetul pe toți. Înnebuni de durere și tatăl cînd află nenorocirea. Își izbea de disperare capul de zid și, dacă nu l-ar fi ținut oamenii, s-ar fi omorît. Și ce să mai vorbim de cele întîmplate la cimitir, cînd i-au îngropat pe toți trei în același mormînt ! Cîtă durere și jale a fost... Părinții și frații care supraviețuiseră se prăbușiseră pe sicriele celor morți și nu voiau să-i pună în mormînt, iar de durerea și mila lor plîngea toată lumea. Un ochi nu rămăsese neînlăcrimat și nici un chiparos

neîndoit și despre asta tot sporovăia lumea cu tristețe de la un timp. Povestea tristă a perechii de îndrăgostiți, înmormîntarea nefericitului tînăr au fost astfel date uitării. Așa se face că întotdeauna există ceva mai rău ca să ștergi cele rele. Numai acela care a avut legătură cu nenorocirea nu o poate uita și soarta îi rămîne pecetluită. Așa s-a întîmplat și cu tînăra văduvă.

E adevărat că Zoi nu s-a înfășurat în negru, iar în casă se purta potolit, ca și cum n-ar fi plecat niciodată de-acolo și nu s-ar fi cununat cu cel drag, împotriva dorinței tatălui său. Din clipa cînd îl văzuse pe preot că se duce să-l împărtășească pe bărbatul ei, hotărîrea ei fusese luată o dată pentru totdeauna. Iar dacă fata se îndeletnicea ca de obicei cu treburile casei, să adape vitele la grajd, să frămînte aluatul, să culeagă smochine, fără să pomenească nimic despre căsătoria nefericită și despre soțul dispărut, în suflet viața îi era pecetluită pînă la moarte. Cum așa ? O vom arăta la timpul potrivit. Iar hotărîrea ei devenea tot mai de neclintit o dată cu trecerea anilor. Însă izbuti să-și amăgească tatăl. După un an o peți un inginer tînăr, care venise să lucreze la mină și voia să se stabilească în Kyme. Fata îi plăcu. Kostis o întrebă întîi pe Zoi. Dorea, în tot ce o privea, ca fata să încuviințeze, să nu-i mai dea pricină și pentru alte amărăciuni. Iar dacă plănuia acum această căsătorie, era mai mult ca s-o abată de la tristețea în care se cufundase și s-o căpătuiască mai întîi pe ea, înainte de a începe să-i așeze la casele lor pe ceilalți cinci copii. Îi vorbi cu blîndețe despre tînăr, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic care să-i fi amărît atîta. Iar ea, liniștită, îi răspunse :

— Nu vreau. Lasă, tată.

Se temu s-o întrebe de ce refuză. „Poate că mă grăbesc și încă nu s-o fi închis rana. Să mai aștept.“ Așteptă să mai treacă un an și puse ochii pe un altul. Unul care ținea o prăvălie în port și unde cei care se întorceau de pe mare găseau tot ce pofteau. De la cărbuni pînă la biscuiți, brînzeturi și zarzavaturi. Gospodar așezat și nu prea tomnatic, abia trecut de 30 de ani. Și Kostis o luă din nou pe Zoi cu binișorul :

— Încearcă să te mai gîndești, o sfătui.

La fel de calm a venit şi de data asta răspunsul ei :
— Nu vreau. Lasă, tată.

Îi dădu pace un timp. Se gîndea : „Pînă va împlini 20 de ani, toate vor fi uitate... Mai am vreme pînă atunci".

Dar nu socotea deloc bine, deoarece Zoi, prin calmul pe care-l arăta şi prin soarta pe care şi-o alesese, îşi răzbuna astfel soţul pierdut. O dorea din toată inima... Acesta era ţelul ei în viaţă.

Capitolul X

VIAȚA OAMENILOR DE PE UN anumit meleag este aidoma unei lumi întregi. De-a lungul anilor care se scurg pe nesimțite, strînge felurite întîmplări, bune și rele, se hrănește din faptele celor care pleacă sau vin, obișnuite sau ieșite din comun. Trăiește în cuibul ei, însetată să afle ce se întîmplă pe meleaguri mai îndepărtate. Viața este asemenea unui trunchi de copac uriaș care-și trage seva din adînc și hrănește la rîndul lui ramuri și frunze și în crengile căruia poposesc păsări și fluturi iar în scorbură forfotesc insecte. Dacă stai deoparte și privești, pe ramurile unor copaci falnici vei vedea uneori și arătări care te înspăimîntă, fiare sălbatice.

Astfel trăia, așadar, Kyme cu toate cîte se întîmplau în oraș, pe insulă, în împrejurimi și în întreaga țară. Ochii îi erau acum ațintiți spre Creta care se răsculase împotriva turcilor ca să-și cîștige și ea libertatea ; auzise și bubuitura ce zguduise Muntele Arkados, cînd cei închiși în mănăstirea de aici dădură foc la praful de pușcă și săriră cu toții în aer (noiembrie 1864). Și cu cele ce se petreceau în Creta și cu altele de acest fel ce aveau loc în Tesalia și Epir, nădăjduiau că în curînd hotarele țării se vor lărgi. Atunci a avut loc căsătoria regelui cu prințesa creștină Olga din Petersburg. Oamenii se gîndeau acum că Grecia va căpăta astfel sprijinul țarului. Toți discutau despre asta prin cîrciumi, o doreau din tot sufletul. Luau ca pe un semn bun faptul că în anul căsătoriei regelui s-a nimerit să aibă recolte bogate, ulei de două ori pe cît făceau de obicei, iar vinurile s-au vîndut pe dată. Kymioții au început să-și boteze copiii, așa cum se întîmplă peste tot

în Grecia, cu numele regelui și al reginei : Gheorghios și Olga. Apoi, cînd se născu moștenitorul, care primi numele vechi bizantin Konstantinos, nădăjduiau că le va fi din nou scris grecilor să ia Constantinopolul, deoarece de un Constantin a fost întemeiat, cu un Constantin a luptat, tot cu un Constantin se va bucura din nou. Speranțe și vise nutrite de poporul însuflețit de Marea Idee. Cînd apărură în prăvălii farfurii pe care erau pictate chipurile regale și pe margini regiunile aflate încă în robie — Creta, restul insulelor, Tracia, Rumelia, Macedonia, Epirul dincolo de Korytsa — casele din Kyme se umplură cu ele. Oameni cu stare și săraci mîncau astfel cufundați în visare. Și tăvile de servit băuturi cu picturi care înfățișau Constantinopolul cu golful din jur erau adevărate icoane pentru ei. Numai învățătorul pe care anii îl împovăraseră de acum și îi curmaseră zelul de a povesti, se arăta mai neîncrezător față de speranțele celorlalți.

— Ah, n-o să i se îngăduie Greciei să ia înapoi ce i se cuvine, spunea el. Se tem ca țara să fie mare. Ar vrea să rămînă mică, ca să se afle oricînd la cheremul lor. Iar țarul ar dori ca strîmtorile să fie mai degrabă în stăpînirea unei Turcii slăbite de lupte decît a unei Grecii puternice.

Ai fi zis că temerile mai mult chiar decît vîrsta îl făcuseră să se încovoaie. Dacă ai fi cercetat mai îndeaproape ce-l îndoise la urma urmei, ai fi văzut că de vină erau greutățile în care se zbăteau țara și poporul, atît de înflăcărat patriot era. Dar oricum trecuse bine de 85 de ani și uleiul din candela sa era pe sfîrșite. Într-o dimineață se auzi că s-a stins. Își dădu sufletul în casa lui, privind harta lui Rigas pe care o adusese de la Triest și o păzise cu evlavie toată viața. Se stinse visînd și el. Și chiar dacă nu lăsase urmași, toți îl plînseră cînd trecu în lumea cealaltă, de parcă ar fi fost copiii lui. Se duse lume multă la priveghi. Mai rău era că nu se afla nimeni în jurul lor la fel de învățat cum fusese el. Despre el spuse Panaghis Fregadis că atunci cînd mor unii, e ca și cum tiparele lor s-ar fi spart în veci, să nu mai răsară alții ca ei. Poate că o fi avînd dreptate. Dar viața are grijă de toate și tocmai atunci cînd zici că s-a dus de pe lume unul care-i era folositor, iată că se ivește un altul vrednic să-i

ia locul. Şi asta se întîmplă pentru că aşa e dat, ca oamenii să nu rămînă fără sprijin şi să aibă întotdeauna alături pe cel care le trebuie.

Cam acestea despre viaţa din Kyme. Dar fiecare casă îşi avea întîmplările ei. Lui Kostis Karalis, de pildă, îi lipseau de-acasă feciorii mai mari. Stratis era încă la oaste, nu li se dădea drumul deoarece relaţiile cu Turcia se înrăutăţiseră. Iar Patios lucra tot pe corabie. Îl întrecuse pe Stratis în vrednicie şi plutea tot mai departe, trecea Bosforul, ajunsese în Dobrogea, la Marea Neagră. Într-o călătorie la Pyrgos îi fu scris să-şi întîlnească aleasa inimii. Cunoscu aici o fată care-i plăcu. Bulgăroaică, creştină. Thodora se numea. Nu spuse nimic alor săi cînd se întoarse, se gîndea s-o ia de nevastă mai tîrziu. Aşteptă un timp să vadă ce se va întîmpla cu Stratis şi cu Zoi, dacă se vor hotărî să-şi facă ei mai întîi cămin.

Dădu Domnul şi Stratis se liberă. Se întoarse acasă înconjurat de bucuria tuturor. Maică-sa, mai ales, se bucura de parcă ar fi primit soarele în dar. Zile întregi îl răsfaţă gătindu-i tot felul de bunătăţuri. Pui la ceaun, peşte proaspăt de tot felul adus de pescari. Şi taică-su socoti că sosise ceasul să-i vorbească deschis. „Fiule, trebuie să te însori. Deschide tu şirul..." Credeau că dacă el se va hotărî, îi va urma pilda şi Zoi. Dar băiatul nici vorbă să audă de una ca asta. „Nu m-am gîndit încă. Mai lasă, tată."

Patru ani lipsise şi gîndul că Pelaghia va pleca între timp din casă nu se împlini, fata rămăsese neclintită acolo, stăpîna inimii lui. Se ferea să rămînă singur cu ea, să nu se dea de gol cu vreo vorbă, însă cînd se întîlneau trecînd dintr-o încăpere într-alta, fata avea în ochi, cînd îşi pleca privirea, ceva care mărturisea totul celui care o iubea. Kostis, tot gîndindu-se la refuzul băiatului, băgă de seamă într-o bună zi acest lucru şi se îngrozi. Nu cumva Stratis o iubea pe fiica fratelui său ? Şi dacă era aşa, cum să-i vorbească ? Ce să-i spună ? Să destăinuie povestea Pelaghiei, să spună care-i fusese vina ? Încîlcită treabă ! Dar mai bine să-i destăinuie totul, pe urmă să-i ceară umilit milă iertare, decît să rămînă mut şi să lase lucrurile să apuce pe o astfel de cale care ar fi fost tot-

odată și pedeapsa ce-l ajungea cu întîrziere pe cel care păcătuise odinioară. Așa că se hotărî : îl va lua pe băiat deoparte, într-o bună zi, și-i va spune : „Fiule, uite așa și pe dincolo..." „Dar îi lipsea curajul și tot amîna.

Între timp, Patios se duse din nou la Pyrgos și se întoarse hotărît de data asta să pună în faptă ce plănuia de mult.

— Am găsit acolo o fată și-aș vrea s-o iau de nevastă. Dați-mi binecuvîntarea.

Toți ai casei au rămas surprinși. Îl socoteau încă necopt de însurătoare, nu împlinise nici 18 ani. Ar fi fost încîntați dacă ar fi fost vorba de o căsnicie cu o grecoaică. Și s-ar fi mîndrit pe bună dreptate. Ar fi spus : „Mirii sînt ca niște flori". Îi necăjea însă faptul că mireasa era bulgăroaică. Se gîndeau ce va zice lumea despre ei. Ce, au dispărut fetele din partea locului de s-a dus să-și ia de nevastă o străină ? Și de unde ? Tocmai de la bulgari ! Nu le povestise unchiul Patios cît avusese patriarhul de pătimit cu ei ? Și cîte vor auzi încă... Șarpe la sînul lor vor încălzi...

Îi răspunseră așadar că nu încuviințau căsătoria. Băiatul înțelese însă lesne pricina. Și încercînd să-i înduplece, se apucă să-i lămurească : le spuse că fata vorbea grecește, că știa obiceiurile grecilor, deoarece crescuse în cartierul grecesc. Că acolo, la Pyrgos, pe țărmul Mării Negre, și la Filippopolis înflorea elenismul, încît aveai impresia că te afli în patrie. Și pe deasupra, unii dintre bulgarii de acolo aveau strămoși greci. Poate că și fata pe care o va lua de soață să fi avut sînge grecesc în vine.

Și le spunea toate acestea cu înțelepciune și vădind o iubire atît de puternică, încît mama lui se înduplecă pe dată : îi era teamă că, dacă-i vor sta împotrivă, s-ar putea să aibă din nou necazuri.

— Ai văzut cu Zoi dacă ne-am împotrivit, încerca Lalou să-și înduplece soțul. Cu ce ne-am ales ? Hai mai bine să nu-i împiedicăm pe copii să facă ce cred ei de cuviință.

Bărbatul o ținea una și bună pe-a lui :

— Tu mă înfrunți...

— Da. O iau asupra mea. Dă-i doar binecuvîntarea și să ne ajute Dumnezeu să iasă totul bine...

Așa se făcu că Patios se duse pentru a treia oară la Pyrgos în Bulgaria să și-o aducă pe Thodora a lui. Îl luase în peţit pe fratele mai mare, cu daruri de la toată familia lor, aşa cum se cuvenea.

Cei doi frați au petrecut de minune în Bulgaria. Cel mare avea grijă de mezin ca un părinte și acesta se arăta ascultător. Au făcut impresie bună, se vedea că veneau dintr-o casă în care primiseră educaţie aleasă. Atît îi cinsteau pe amîndoi încît un unchi al miresei puse ochii pe Stratis şi se gîndi să-l însoare cu una din fetele lui. Aduse vorba pe ocolite. N-ar fi oare bine ca Thodora să aibă în Kyme tovărășia unei verișoare și ei doi să vină cînd poftesc să-și ia zestrea ? Spunea și altele, tot pe departe, doar-doar îl va îndupleca. Că bulgarii îi iubesc pe greci, deoarece au aceeaşi credinţă iar cei doi fraţi, Chiril și Metodiu, dăduseră scrierea tuturor slavilor. Însă în zadar le vorbea. Stratis se făcea că nu pricepe. Și acolo pe meleaguri străine, gîndul îi zbura tot la Pelaghia. Dar chiar dacă n-ar fi fost această pricină, ce impresie ar fi făcut acasă dacă s-ar fi întors amîndoi cu mirese de alt neam ? De aceea lăsă să se stingă acest gînd. Hotărîră nunta lui Patios cu Thodora și îndată ce găsiră vas spre sud, îmbrățișară rudele miresei, făgăduiră să se întoarcă în curînd și duși au fost. Luară și lăzile cu zestrea pe care fata și-o cususe singură. Părinții ei voiau să arate cuscrilor că și fiica lor se trăgea dintr-o casă de gospodari vrednici. Dar și fără asta erau siguri că o vor primi cum se cuvine, fiind harnică și răbdătoare și cu vorba dulce.

Din prima clipă cînd puse piciorul în Kyme toţi din familia Karalis o priviră cu ochi buni. Dacă la început li se păru puţin mai mare de ani decît Patios al lor, uitară repede asta, deoarece preţuiau calităţile fetei. Știa să muncească și-și iubea și respecta soţul. Cu toţi se purta îndatoritor. Deveni prietena și sora fetelor din casă, astfel încît, soacra ei, Lalou, nu simţi niciodată nevoia s-o cicălească. Doar Vanghelini, bătrîna, o dată, într-un ceas

de asfințit, cînd Thodora întindea rufele cu Zoi în curte, își spuse cu glas tare oful ei despre amîndouă.

— Multe poate face omul în viață. Dar lucrul cel mai frumos este să aibă copii. Ascultați-mă pe mine care-am văzut multe.

Fetele pricepeau unde bate bunica.

— Și dacă nu poți să-i faci ? întrebă Zoi gînditoare.

— Ia în grijă alt om. Dă-i tot ce ai.

Cele două tinere se opriră puțin din treabă, gîndindu-se la tîlcul vorbelor ei.

— Și dacă nici asta nu poți ? întrebă iar Zoi.

— Poți. Dacă o să cauți, o să găsești, o ținea bătrîna pe-a ei.

— Și dacă nu ? întreb, dacă nu poți ? nu se lăsă mai prejos nici nepoata.

— Ei, atunci du-te și sădește un pom, rosti bătrîna de parcă s-ar fi mîniat.

Vorbele ei aveau parcă forța unui oracol în amurgul liniștit. Și, ca și cum și-ar fi amintit deodată de ultimul sfat pe care-l dăduse, îi spuse nepoatei sale :

— Hai cu mine la Misokampo.

— De ce ?

— Să mergem să sădim niște pomi. Le spun să-mi pregătească puieții.

— Kostis, Lalou, Iankos, Vanghelini, Kostis...

— Ai mai spus, bunico. Ai mai botezat un copac cu numele ăsta.

— Nu-i nimic. O să vină pe lume și alt băiat cu acest nume.

Cînd isprăviră cu săditul, se așeză pe o piatră între cele două fete, chiparoșii ei, îi ceru nepoatei să-i dea de băut, își potoli setea sorbind din ploscă, le privi și-și dădu sufletul, ca și cum le-ar fi lăsat moștenire ruga ei. Așa se stinse Vanghelini. Zoi ieși la răscruce și-i strigă pe țăranii de pe cîmp să o ia să o ducă acasă. Ce să zici ? Fiecare cu sfîrșitul lui. Acasă o spălară, o îmbrăcară în haine noi, veniră bocitoarele. Iar se umplu cimitirul de lume. Doar pe Thodora n-o lăsară să meargă, deoarece i se apropia ceasul să nască. După nouă zile o apucară durerile facerii. Veni moașa Afendra și primi o fetiță ce atîrna greu

în brațele ei bătrîne. Atunci Lalou dori să cinstească încă o dată amintirea celei dispărute, dîndu-i copilului numele ei.

— Vanghelini să-i spunem, ca să-i cinstim amintirea.

Părinții copilului încuviințară. Și așa răsună din nou în casă numele răposatei. Și înainte de a se scurge cei trei ani de doliu, Kostis, în tristețea lui, ascundea și o altă taină : dorea ca și fiica lui să aibă căminul ei, deoarece cu trecerea timpului tinerețea se ofilește. Și-l întrebă pe unchiul Filip dacă nu știe vreunul din neamul nevestei lui care să fie soț bun pentru Zoi. Îi era teamă că, cu cît se scurgea vremea, fata o să-și piardă prospețimea și atunci cine o să se mai uite la ea ? O întrebă din nou și pe ea. Dar primi același răspuns :

— Lasă, tată. A trecut timpul...

Găsi pe deasupra pretextul că-i va judeca lumea că fac nunți cînd țin doliu. Dar căsătoria este una din cele șapte taine și poate avea loc în orice ceas. Văzînd că nu izbutește nimic cu Zoi, îl luă din nou la rost pe Stratis :

— Hai, îi spuse rugător. Nu lăsa să-ți treacă vremea.

Dar cînd și băiatul îl refuză, nu mai avu pace. Se hotărî să-i vorbească deschis :

— Sînt necăjit că nu mă asculți.

Băiatul se arătă surprins :

— De ce, tată ?

— Nu-ți pot lămuri în două vorbe. Sînt multe de povestit. Trebuie să avem vreme.

Ieșiră din casă, se îndreptară spre cîmp ca să fie singuri. Și cînd nu mai era țipenie în jur, Kostis îl rugă :

— Aș vrea să nu dezvălui nimănui ceea ce vei auzi. Judecă-mă, acuză-mă, accept orice, numai gura să-ți rămînă pecetluită, deoarece la mijloc se află și alte vieți de care sîntem răspunzători.

Stratis se încruntă :

— Despre ce e vorba, tată ?

Dar acesta stărui :

— Îmi făgăduiești că păstrezi taina ? Ca de la bărbat la bărbat.

Se priviră în ochi.

— Îți jur.

Îi strînse mîna și-l sărută pe obraz. Și atunci părintele începu să-i înșire blînd :

— Am citit în sufletul tău, băiete. Văd suferința prin care treci. Și mă doare.

— Ce vezi, tată ?

— O iubești pe Pelaghia, să nu zici că nu-i adevărat.

Băiatul era surprins, dădu să se apere. Dar tatăl i-o luă înainte și continuă :

— Dacă îți trebuie, judecă după taina pe care ți-o voi dezvălui.

— Ce taină ? sări ca ars tînărul îndrăgostit.

— Sînt frate cu tatăl ei.

— Ce spui, tată ?

Acum surpriza era și mai puternică. Un altul în locul lui, cînd ar fi văzut că băiatul își pierde cumpătul, ar fi oprit discuția aici. Dar Kostis era de-acum hotărît să-i mărturisească totul, încredințat că numai astfel îl poate ajuta. Și începu cu începutul : cum au devenit el și Iankos frați, atunci cînd părinții tocmai se refugiau din Psara, cum a păcătuit el cu o soră a lor de suflet care de deznădejde s-a aruncat în fîntînă, cum a lăsat să cadă păcatul asupra celuilalt și la ce liman, după atîția ani, i-a scos soarta. Cum a venit Iankos pe ascuns în Kyme și i-a povestit întîmplări de necrezut, cerîndu-i lui Kostis să-i cumpere, chipurile, fata nefericită care era Pelaghia. Cînd termină de povestit, adăugă :

— Și acum n-ai decît să judeci singur.

Băiatul, tulburat de cele auzite, rămase o clipă pe gînduri.

— Dar nu sînteți frați de sînge, tată.

Căuta în fel și chip să se agațe de ceva.

— E adevărat, recunoscu Kostis. Însă ca frații am crescut și frați am rămas. Copilul lui e ca și copilul meu.

Stratis căzu iar pe gînduri. Rămase o vreme tăcut în timp ce tatăl îl privea întrebător :

— Ce răspunzi ?

Soarele care apunea își împletea ultimele raze cu ramurile copacilor, coborînd încet în spatele muntelui.

— Se înserează, spuse fiul. Hai, tată, du-te tu înainte. Lasă-mă singur să mă gîndesc. Vin și eu mai tîrziu.

Părintele îl prinse pe după umăr, ca și cum i-ar fi spus : „Să te lumineze Dumnezeu". Și porni cu pas greoi. Era și el îngîndurat. Stratis o luă în direcția opusă, în-

dreptîndu-se încet spre țărm. Doar-doar o zări marea și la lumina lunii care făcea natura mai gingașă i s-or limpezi gîndurile și va lua hotărîrea cuvenită. Ajunse pe țărmul pustiu, se așeză pe o piatră și rămase o vreme pierdut, cu mintea aiurea. După un timp, zări în noapte trecînd o barcă de pe care se auzea din cînd în cînd un clopoțel. Era a leproșilor ce plecau la pescuit și dădeau astfel de veste ca nu cumva să se apropie cineva și să-i vadă. Și de departe se deslușea conturul celui din barcă. Era o femeie, desigur, încă tînără, dacă pornea singură la pescuit. Stratis se gîndi la soarta ei. Poate că și pe ea o fi iubit-o cineva și totuși se împăcase cu gîndul că o pierduse. De ce acela fusese în stare să renunțe iar el se chinuia atîta ? Gîndurile o luară pe alt făgaș. Marea ce strălucea în bătaia lunii îi arătă altă hotărîre. Și, ca și cum aceasta s-ar fi aflat în apele de sticlă, străvezii, Stratis, fără să mai stea pe gînduri, se dezbrăcă și se avîntă în apă să înoate. Înainta cu brațele deschise și cînd văzu țărmul simți că mintea i s-a limpezit. Era ușurat. Se întoarse la stînci, se îmbrăcă și, lecuit de-acum, luă drumul ce urca spre oraș. Taică-su era treaz ; era desigur neliniștit. Îl luă deoparte și-i dădu răspunsul așteptat :

— Bine tată, să fie cum dorești tu.

Așa îi făgădui. Dar înainte de a se căsători, mai hotărî ceva. Să aibă grijă și de Pelaghia. El o va mărita, ca frate, va dovedi astfel forța ce o căpătase de a rostui vieți și de a dezrădăcina iubirea ce-o ascunsese pînă atunci în suflet. Într-un cuvînt, hotărî să fie mîndru de el însuși.

Ah, ce amărăciune te cuprinde cînd vezi ce repede zboară anii și oamenii îmbătrînesc și pleacă pe cealaltă lume. Pînă să-ți dai seama ce este viața, ai ajuns deja la jumătate și privești în urmă cele mai multe binefaceri ale ei pe care pînă atunci nici nu le băgaseși de seamă.

De ce am adus vorba despre asta ? Deoarece Kostis și Lalou se minunau cît de repede le-au ajuns odraslele la vremea însurătorii, fără să prindă de veste. Lefteris al lor,

care urma după Zoi, împlinise, iată, 20 de ani, iar mezina, Mario, număra 17. Toţi la vîrsta potrivită de a pleca din casă. La fel şi odraslele lui Filip. Începură şi pentru ei peţitul. Ce să mai spui de Pelaghia ? Cînd trecură cei nouă ani de cînd intrase în casa lor ? Ca mai ieri fusese. Cînd se gîndeau la vîrsta ei, îi cuprindea din nou amărăciunea, deoarece socoteau că i-a trecut vremea de măritiş şi se temeau că rămîne fată bătrînă. Dar cine să fi dorit s-o ia de nevastă, cînd toată lumea ştia cum intrase în casa lor, cumpărată ca roabă ? Cu toate acestea, Stratis hotărî s-o scoată cu orice chip mireasă din casa lor. Grea treabă însă, chiar dacă fata era la fel de frumoasă, cu pielea arămie şi ochii de violete ai mamei ei. Dar soarta îi veni în ajutor. Iată cum se întîmplă.

O dată cu meşterii care veniseră din Epir să facă iconostase şi alte obiecte pentru biserici, sosi într-o zi şi un negustor bogat, îmbrăcat în haine franţuzeşti, care avea într-o ladă seminţe de viermi de mătase. Le vindea cu dramul, în pumn şi dăscălea pe cei care le cumpărau cum să crească viermii şi să obţină mătasea, aşa încît pînă şi cei care ştiau toate acestea, tot mai aveau ceva de aflat de la el. Şi bine era că le lămurea pe toate cu răbdare şi dîndu-le pilde. De aceea se duseră la el femeile care se îndeletniceau cu asta să cumpere seminţe de viermi de mătase şi-i cereau sfatul. Şi aşa se întîlni şi cu Pelaghia. O plăcu pe loc, se ferici pentru norocul pe care-l avusese. Începu să întrebe de ea în stînga şi-n dreapta. Unii o vorbiră de bine. Alţii însă, care puseseră ochii pe el pentru a le fi ginere, îi spuseră de-a fir a păr povestea ei, ca şi cum ar fi fost vorba de viaţa unei păcătoase. „Cine ştie prin cîte o fi trecut pînă a ajuns aici ? Sclavă au adus-o, bagă de seamă."

Dar omul, care cunoştea nedreptatea din cîte pătimise el însuşi — fusese luat ienicer timp de 8 ani şi abia scăpase pe ascuns —, în loc să se potolească la cele aflate, se aprinse şi mai tare şi răspunse :

— Nu cumva veţi fi ştiind şi despre mine de unde mă trag ? Şi ce bine le-am ascuns !

Aşa le închise gura şi se duse pe dată s-o caute. Şi-i făgădui lui Kostis că se va stabili în Kyme pentru totdeauna, deoarece îi plăcea locul şi afacerile mergeau

strună. Astfel ieși Pelaghia din casa lor mireasă și se duse la cea pe care o clădi stăpînul ei. Dacă nunta se făcu fără zarvă mare — așa cum dorise chiar fata, din pricina doliului pe care-l țineau — se văzu curînd că devenise o adevărată gospodină la casa ei.

Abia atunci se hotărî și Stratis să se însoare. Alese de nevastă una din fetele pe care i-o pețiseră părinții. Se liniști de-acum și taică-său. Bucuria în casa lor era îndoită. Și veniră după cîteva luni un șir de nașteri. Mai întîi Thodora născu a doua oară — și de data aceasta tot o fată, care primi numele Lalou —, apoi Pelaghia aduse pe lume un băiat, în curînd și Eleni a lui Stratis dădu naștere primului ei copil, un băiat, Kostis — și la fel de mulți erau și nepoții unchiului Filip. Dar au fost printre ultimii pe care i-a moștenit Afendra. Anii o încovoiaseră și la nașteri mai mult le sfătuia pe celelalte cum să facă, decît să moșească ea însăși, nemaiavînd forță în brațe. Și totuși ceasul ei întîrzia. Dar la majoritatea oamenilor de pe aici arhanghelul cu sabia întîrzia, ca și cum ar fi uitat să-i ia de pe lumea asta. Trăiau ani îndelungați kymioții și se spunea că aerul insulei și apa pe care o beau le prelungeau viața. Mulți treceau de 80 de ani, destui se apropiau de 90, ba chiar și de-o sută. Îți dădeai seama de acest lucru duminicile la liturghie sau cînd murea vreunul în vîrstă și veneau la înmormîntare toți cei care îmbătrîniseră o dată cu el. Tot așa se întîmplase și cu bunicuța Vanghelini. Cîte bătrîne se strînseseră în jurul ei la priveghi, toate se apropiau de o sută de ani. Cele mai multe nu erau nici încovoiate, nici cu fața zbîrcită, ci drepte, frumoase, cu părul bogat că ți-era mai mare dragul să le privești. Socotind că e rușine să cînte la vîrsta lor în alte prilejuri, la înmormîntări nu conteneau ceasuri întregi cu bocetele; la vecernii rugăciunea „Doamne te-am strigat", rostită de ele, răsuna dulce, mieros, iar cînd treceau la tropare se vedea că inima le tînjea după cîntec. Dar fie...

Iată că de cînd se stinsese bunica Vanghelini, bătrînul Stratis se gîndea că ea îl va chema în curînd pe lumea cealaltă și pe el. Și uneori își spunea că ar fi vremea să se ducă s-o întîlnească, deoarece își trăise traiul, alteori însă îi cerea pe ascuns arhanghelului să-l mai

lase, deoarece îi mai rămăsese ceva de făcut, care-i stătea ca o povară pe suflet. Despre ce altceva să fi fost vorba dacă nu despre povestea aceea veche ? Alungarea lui Iankos. Nu cumva îl blestemase fiindcă se purtase atît de aspru ? Acum că zărea în întunericul lui strălucind sabia arhanghelului, gîndul acesta îl umplea de remuşcări şi-l îngrozea totodată. Nu voia să părăsească lumea fără să-l vadă pe cel faţă de care se purtase atît de aspru, să-i spună că se căieşte şi să-i arate, în sfîrşit, duioşia ce i se cuvenea. Chiar dacă îşi ieşise din fire şi-l alungase, n-a încetat să-l iubească, gîndindu-se întruna la el. Dar cum să facă să-i dea de urmă ? Unde o fi Iankos ? Mai trăia oare ? Sau murise ? Nu cumva a dispărut îndată ce a fost alungat ? Într-o zi îl luă deoparte pe Kostis şi-i dezvălui tot chinul. Acesta, cînd îl auzi, îl linişti :

— Nu te mai frămînta, tată... E bine. Şi-a întemeiat cămin şi e sănătos.

— De unde ştii ? se agăţă bătrînul de pieptul lui să nu plece acum cînd începuse să se destăinuiască.

— A venit şi m-a găsit.

— Cînd ? Unde ?

— Aici. La vii. E timp de-atunci. Să tot fie vreo 10 ani.

Părintele păru să se mînie.

— Şi de ce nu mi-ai spus nimic ?

— Aşa a vrut el. Asta ne-a fost învoiala.

Dorul părintelui deveni poruncă :

— Spune ! Povesteşte !

Şi fiul începu să povestească. Le înşiră pe toate de-a fir a păr. Lăsă deoparte numai întîmplarea cu Pelaghia, să nu cumva să ajungă vreo vorbă la ea şi să afle cine era de fapt tatăl ei. Se şi temea să nu aibă necazuri tocmai acum, cînd îşi înjghebase un cămin şi devenise mamă. Şi ca să dovedească cele mărturisite, dezvălui şi cine era binefăcătorul care trimitea de atîta timp bani tîrgului. Auzind toate acestea, bătrînul spuse pe un ton poruncitor :

— Să mi-l aduci aici. Vreau să vorbesc cu el.

— Nu ştiu... Nu pot... Nu mi-a spus unde-l pot găsi.

Părintele se arătă neînduplecat :

— Caută-l !

— Linişteşte-te. A sosit sorocul să se întoarcă. Mi-a făgăduit doar.

— Juri ?
Kostis îl privi în ochi și încuviință :
— Da, tată.
Astfel bătrînul se liniști. I se luase o piatră de pe inimă. Și ținea să rămînă în viață pînă la sosirea lui Iankos. Îl întreba din cînd în cînd pe Kostis :
— Cînd ți-a spus că se întoarce ? Anul acesta ?
— Da, în a doua jumătate.
Lui Kostis îi stătea pe buze să-și recunoască propria vină : că el aruncase păcatul în spinarea celui alungat. Să-i mărturisească bărbătește cît de mult se căia. Dar asta l-ar fi împovărat și mai tare pe bătrîn, văzînd că mînia lui izbucnise pe nedrept. De aceea nu spuse nimic din toate astea. Se împăca cu gîndul că-și dezvăluise taina sieși și mamei lui Iankos.
Cam acestea cu bătrînii. Și cu una, și cu alta, viața se scurgea liniștită în casă. Pruncii se înălțau, începeau să gîngurească, se jucau. Eleni a lui Stratis purta în pîntece alt prunc. Și el se hotărî să-și schimbe meseria, să lase corabia și să ia moara tatălui său. Voia să se bucure de copii. Dar se făcu marinar Lefteris. Și Mario, mezina, care creștea viermi de mătase, își pregătea zestrea. Pe scurt, cele ce se petreceau aici, deși neînsemnate la prima vedere, își aveau rostul lor : din ele se țesea viața.
Și în alte case viața se scurgea la fel. În cele sărace, ca și în cele bogate. Uneori cu bucurii, alteori cu necazuri. Toate întîmplările erau ca niște fire pentru nesfîrșita urzeală pe care soarta o țese la război.

Capitolul XI

IADUL ÎŞI PUSESE ÎN MIŞCARE secera şi nu mai contenea. Morţi multe. Poate să fi fost majoritatea oameni care-şi trăiseră veacul, dar cum aceştia erau vestiţi din felurite pricini, moartea lor însemna pentru Kyme ca şi cum şi-ar fi pierdut din peceţile ei. Aceştia fuseseră temeiul vieţii. Iar acum că lipseau, toţi îi pomeneau. Dar iată cum s-au petrecut aceste întîmplări.

Într-o dimineaţă, cînd pe chei se încărca marfă pe un vas ce pleca spre Marsilia, ancoră caiacul lui Lefteris. Marinarii coborîră şi începură să povestească prin cîrciumi ce grozăvie văzuseră în insula Thira : vulcanul de aici izbucnise cu nişte bubuituri îngrozitoare şi revărsase în jur, cu mînie, flăcări şi lavă fierbinte. Rîu negru care în drumul spre mare ardea tot ce nimerea în cale. Pînă şi pietricelele de pe ţărm le făcuse cărbune. Înnegri şi apa mării acolo unde se varsă, iar insula o zgudui din temelii, cît pe-aci s-o dezrădăcineze. Casele şi bisericile se prăbuşiră, oamenii erau înspăimîntaţi de moarte. Dobitoacele mugeau, alergînd turbate spre coastă în căutarea apei.

Povesteau lucruri văzute cu ochii lor, iar cei care le ascultau se minunau. Şi tocmai cînd terminară, ancoră în port un vas de pe puntea căruia coborîră cei doi călători aflaţi la bord. Unul purta rasă preoţească, celălalt haine franţuzeşti. Aveau cu ei un cufăr greu şi întrebară unde se află casa Karalizilor, cei care avuseseră un frate la Constantinopol. Se lămuri îndată de unde sosiseră şi în ce scop : de la patriarhul Ioachim, care urcase în urmă cu doi ani pe tron. Aduceau avutul credinciosului său, care se sfîrşise din viaţă. Pe scurt, murise unchiul Patios. Cei care fuseseră întrebaţi se arătară gata să-i conducă pe străini în oraş şi aduseră măgarii, încărcară cufărul şi-i

conduseră la casa lui Stratis. Și trimișii patriarhului începură cu blîndețe, dînd mai întîi o scrisoare scrisă chiar de mîna Sfinției-Sale, în care lăuda virtuțile credinciosului său și-i mîngîia pe frații lui. Frumoasă scrisoare, ca-n povești. Și doar la gîndul cine o scrisese devenea un obiect de preț. Stratis o luă și o sărută. Și cînd deschiseră cufărul și Stratis atinse lumînarea care fusese aprinsă la căpătîiul răposatului său frate, îl năpădiră lacrimile. La fel și pe Filip, care veni în grabă acasă la Stratis. Își plîngeau amîndoi fratele mai mare, gîndindu-se dacă acesta, pe drumul pe care și-l alesese, trăise fericit sau dacă nu cumva își irosise viața căutînd ceva cu neputință de găsit, Dumnezeu știe. Și cînd toți din neamul lui Filip se strînseră și ei la Stratis acasă, se făcu praznic la care participară și trimișii patriarhiei, întru pomenirea bătrînului care se stinsese departe de ei. A doua zi se adunară din nou, așa cum hotărîseră cei doi frați, și deschiseră cufărul și împărțiră frățește amintirile rămase de la răposat. Unul primi ceasul, altul lănțișorul de aur, al treilea icoana cu sfîntul protector, un altul medalionul dăruit lui Patios de patriarh. Cele 12 pentolire, care erau tot ce agonisise bătrînul, fură împărțite și ele. Pînă și cărțile ce-i aparținuseră și le împărțiră. Ceasloavele de rugăciune, cuvîntările lui Hrisostomos, lucrările lui Korais... Toate te făceau să te gîndești cum începe și se sfîrșește o viață...

Erupția vulcanului din insula Thira o socotiră un semn al iernii grele care urmă. Înghețuri, geruri puternice de amorțeau apele. Erau zile cînd kymioții nu ieșeau din casă, hrănindu-se cu proviziile strînse în cămări. Coșurile fumegau pe acoperișuri zi și noapte. Ei, pe un asemenea îngheț se prăpădiră Ghialurizii. Ningea de trei zile încet, se albiseră acoperișurile și cînd lumea ieși să se ducă la biserică sau în piață, îi căută. Unii să le comande vreun coșciug, și apoi să-i cheme la pomană, alții de la arsenale îl căutau pe bătrîn, care avea brațele zdravene, ca să-i ajute la împinsul vreunui vas. Întrebau dacă i-a văzut careva pe undeva. Și răspunsul era că nimeni nu-i văzuse nicăieri. Astfel porniră doi inși să-i caute la colibă. Și n-a fost nevoie să mai intre deoarece chiar în prag, în zăpadă, zăriră niște pisici miorlăind întristate, fără stăpîn. Toate priveau fix în același loc, ca și cum sub

zăpadă se ascundea ceva. Una scormoni cu ghearele zăpada şi apăru un pumn îngheţat. Aşa se vădi nenorocirea. Şi cei care veniseră în căutare începură să dea zăpada la o parte şi sub ea îi găsiră pe Ghialurizi morţi, îmbrăţişaţi. Era prima dată cînd nu mai rîseră de ei. Îi compătimiră. Începură să se întrebe cum de se aflau aşa amîndoi, cum îi lovise moartea de s-au îmbrăţişat şi au rămas încremeniţi în zăpadă. Dar oricît le întorceau pe-o parte şi pe alta, nu izbuteau să afle adevărul. Acesta numai Dumnezeu îl ştia şi pisicile care miorlăiau înfometate. Dar nici nu kymiot n-ar fi fost în stare să aprecieze frumuseţea gestului lor, faptul că părăsiseră viaţa, îndreptîndu-se îmbrăţişaţi spre iad. Pentru cei mai mulţi ei rămîneau Ghialurizii smintiţi, aşa cum şi-i aminteau, proştii de ale căror ciudăţenii rîdeau, chiar dacă pe faţă îi admirau pentru forţa trupurilor lor. Iar dacă-i compătimiră pentru moartea lor năprasnică, asta dură puţin timp. Repede fu dată uitării şi întîmplarea asta. Şi dacă, atunci cînd îşi aduceau aminte de ei, le regretau lipsa, era fiindcă nu mai aveau pe socoteală cui să facă haz. Şi căutau să găsească vreun altul de care să rîdă. Puţini erau cei care le păstrau amintirea cu duioşie.

Dar această iarnă cumplită aduse şi altele o dată cu frigurile ei. Afendra se îmbolnăvi. Trecuseră săptămîni de cînd zăcea la pat. Erau zile cînd avea dureri atît de mari, încît se ruga ea însăşi de Dumnezeu să se îndure să-i curme chinul. Dar repede se căia văzînd cîţi veneau s-o vadă, mari şi mici, pe cîţi îi scosese din pîntecele mamei lor, deoarece se bucura că-i erau recunoscători şi socotea că merită, pentru dragostea pe care i-o arătau, să mai trăiască puţin, chiar dacă suferea atîta. Era împovărată de ani. Şi toţi cînd ajung ca ea se apropie de sfîrşit. Fie de răul iernii, fie din altă pricină, şi sînt destule. Aşa prin urmare şi Afendra, într-o noapte cînd adormi, nu se mai trezi. Şi nici cel care-o veghea nu-şi dădu seama dacă horcăitul ei era din teamă de ultima clipă sau doar simplu sforăit. Faptul că-şi dăduse sufletul în linişte era socotit de toţi ca o răsplată pentru cît se străduise să aducă pe lume pruncii cu blîndeţe, fără teamă de viaţă, ca să nu le fie frică nici cînd o părăsesc.

Totuși un lucru o necăjise în ultima vreme, chiar dacă-și înghițea vorbele și-l ascundea. Era nașterea celei de-a treia fetițe a Thodorei. O chemaseră și pe Afendra la moșit. Și bătrîna își bău buruiana pe care o lua ca să prindă puteri, să se poată ridica din pat și se duse. Le sfătui pe celelalte femei cum să facă să fie nașterea ușoară și pruncul să nu se sperie. Toate se împliniră așa cum le voi ea. Și fetița ieși blînd. Însă ceva o înspăimîntă dintr-o dată ; plînsul ei subțire era sufocat, slab, și nu avea, cum știa bătrîna, dulceața aceea care să te ducă cu gîndul la păsări sau clopoței... Își aminti plînsetul copiilor născuți muți și asta o sperie. Nu suflă însă nici o vorbă, ca nu cumva să se fi înșelat și să-i neliniștească degeaba pe părinți. Mai bine să afle mai tîrziu.

După ce trecu un timp, se adeveri presimțirea ei. Bătrîna murise. Cînd veni vremea ca pruncul să scoată primele silabe, pe care în curînd le-ar fi strîns în vorbulițe, acesta tăcea, nu era chip să vorbească, scotea doar niște sunete înfundate. Prima băgă de seamă acest lucru Lalou, care avea pricepere mai mare în casă. Se temu că fetița s-a născut mută și se ducea pe ascuns și-i suna la ureche clopoței, lingurițe, ca să se încredințeze dacă aude sau nu. Dar copilul nu întorcea privirea, semn limpede că nu auzea. Și cînd își dădură seama toți ai casei, se întristară nespus. O făgăduiră Sfintei Styliani, ocrotitoarea copiilor. Îi dădură să înghită cartofi fierți, deoarece auziseră că leacul ăsta dezleagă limbile. Însă toate se dovediră în zadar. Curînd se încredințară că fata nu avea vindecare și, pe cît îi plîngeau de milă, pe atît se mîndreau cu cît era de frumoasă.

Pe bătrînul Stratis, boala pruncului îl împovără și-l gîrbovi și mai tare. Cobora pe ascuns noaptea, ieșea din casă după vechiul obicei și se întreba, acolo pe scări, dacă nu cumva i-a fost sortit acest necaz anume ca să-l amărască, să primească încă o pedeapsă pentru păcatul lui. Adesea bătrînii, cu cît înaintează în vîrstă, devin blînzi ca niște copii, se supără din senin și plîng. Și cînd bătrînul o apucă pe panta asta, greu îl mai oprești. Ceea ce-l mai ținea pe Stratis în fire era gîndul la întoarcerea lui Iankos, dorința de a sta de vorbă și a-și ușura sufletul. De aceea îl întreba pe Kostis din cînd în cînd :

— Mai am de aşteptat ?
— Încă puţin.
— Mi-ai spus că anul acesta, se plîngea.
Kostis îşi dădu seama că nu-l mai putea amăgi. Trebuia să-i ofere bătrînului această bucurie. I-o făgăduise doar. De aceea îşi puse în gînd să-l găsească cu orice preţ pe Iankos şi să-l aducă cît mai curînd. Îl rugă pe fiul său Patios, care tocmai pornea spre Egipt, să lase undeva un mesaj, fără a-i spune mai multe. Nu se împlini luna, că Iankos veni din nou în insulă, după ce mai întîi îl vestise pe Kostis cînd şi unde va ancora. Acesta îl aşteptă. Iarăşi vărsară lacrimi de bucurie îndată ce se văzură şi se îmbrăţişară.
— Spune-mi ce se întîmplă, întrebă neliniştit Iankos. E ceva cu fata ?
Kostis îl linişti :
— Nu. Fii pe pace. Ei îi merge cît se poate de bine. S-a măritat. Poţi fi mîndru de ea.
Iankos îl sărută din nou în semn de recunoştinţă.
— Îţi mulţumesc şi să ai parte numai de bucurii. Îndată adăugă :
— Bătrînul nostru. Te vrea la căpătîiul lui. Aşteaptă să te vadă.
— I-ai vorbit de mine ?
— Da. Ştie totul. Numai că eu am fost vinovatul nu i-am spus încă. Am de gînd să i-o mărturisesc acum, cînd o să vă vedeţi.
— De ce ? Ce rost ar mai avea ? O ştim doar noi, ajunge. Pe el o să-l amărăşti şi mai mult şi în zadar.
Schimbă iute vorba să nu mai stăruie asupra celor ce-i învrăjbiseră odinioară.
— Nu, frate. Nici acum nu i-o vei spune. Te rog să-mi făgăduieşti. Altminteri... Părea ameninţător...
— Ce-ţi trece prin cap ? se nelinişti Kostis.
— *O să refuz eu. Şi nici n-o să merg să-l văd.*
Îl sili astfel să primească învoiala. Porniră spre casă şi străbăteau iar împreună, după jumătate de veac, livezile pe unde se jucaseră în copilărie. Şi păşeau pe caldarîmul care răsunase de primele lor bucurii. Iar cînd în răstimpuri Iankos se oprea şi privea cele care-i reînviau amintirile, ochii i se înceţoşau de lacrimi.

— Kostis, îţi aminteşti ? şoptea.
Nu era nevoie de cuvinte în plus.
— Da, Iankos al meu. Îmi amintesc.
Şi-l îndemna să meargă înainte. Nu-l lăsă să viseze prea mult, să nu fie năpădit de emoţie. Se temea şi de ce se va întîmpla cînd se va afla în casa părintească, cînd se va vedea cu bătrînul. Să nu cumva să-i cedeze inima. Şi într-adevăr, temerile lui Kostis erau cît pe-aci să se adeverească. Cînd s-au aruncat unul în braţele celuilalt, nu mai plîngeau, îşi pierduseră glasul. Nu ştiau de unde să înceapă.
— Iankos al meu, îngăimă părintele. A venit timpul să afli.
Dar feciorul i-o tăie scurt :
— Să nu-mi vorbeşti de vremuri vechi. S-au dus, au trecut. E-n zadar. Sînteţi bine, sînt bine, ne-am ajuns, asta-i tot ce contează.
— Dumnezeu a vrut. Totuşi...
Iankos îi tăie iar vorba.
— Şi relele, tată, nu sînt cu voia noastră, aşa socot eu. Ni se iartă toate.
— Şi morţii ne iartă, băiete ?
— Asta o să aflăm cînd o să-i vedem pe lumea aialaltă.
Discuţia se scurgea liniştită. Şi casa se potolise, deoarece Kostis avusese grijă să lipsească toţi ceilalţi. Această revedere căpătă un aer de sfinţenie, păru ca o binecuvîntată purificare pentru vieţile celor trei bărbaţi. Se uşurară cu lacrimile înainte de a apare ceilalţi. Cei doi fraţi se gîndiră să se întîlnească din nou, dar nu în casă, le-ar fi fost prea greu să dea lămuriri asupra prezenţei străinului celor care i-ar fi întrebat. Se întîlniră, aşadar, la via de la Misokampo, acolo la mitoc. Şi-au spus mii de fleacuri, au stat de vorbă pe săturate. Abia acum îşi dezvălui Iankos dorul de a o vedea pe Pelaghia. Se gîndea însă cum să apară aşa din senin acum, cînd era la casa ei, de ce s-o tulbure ? De aceea se mulţumi doar să petreacă noaptea lîngă casa ei ; privea alături de Kostis ferestrele înalte şi o clipă o zări pe fiica lui apărînd la balcon cu un prunc în braţe, şi se linişti.
— Îţi mulţumesc, îi spuse iar lui Kostis.

O văzu şi altă dată de la depărtare. Era în cimitirul profetului Ilie, după o săptămînă. Tocmai însoţeau sicriul bătrînului care-şi dăduse sufletul împăcat şi toţi îl petreceau cu lacrimi în ochi pe ultimul drum. Ninsese, era o zi ceţoasă, cu chiciură, şi Iankos se opri ceva mai departe, în spatele unui chiparos, şi o privi stînd ascuns după trunchiul copacului. Înlăcrimat şi el. Din pricina tristeţii nici nu-şi dădu seama dacă lumea îl observase întrebîndu-se cine o fi. Dar chiar dacă l-ar fi văzut, la ce bun ? Nimeni nu l-ar fi recunoscut după 50 de ani. Cei mai mulţi din cîţi lăsase atunci muriseră demult şi dacă unii mai trăiau, cum să-l mai recunoască, aşa cum se schimbase şi cît îmbătrînise ? Numai un suflet simţi la vederea lui ca un fel de presimţire ciudată. Era Pelaghia care-l zărise şi zăbovise anume în cimitir după înmormîntare. Era singură. Se prefăcu că intră în sacristie, ieşi repede şi se apropie de străin. I se adresă el primul :

— Am venit să caut de lucru. Am auzit clopotul bătînd şi am urcat şi eu să văd înmormîntarea.

Un copilaş se apropie şi o luă de mînă pe Pelaghia. Tatăl ei găsi prilejul să schimbe vorba :

— Al cui este ?

— Al meu. Am doi. Hai, vino acasă la noi.

— Şi dacă te întreabă cine sînt ?

— Bărbatul meu e om înţelegător şi cumsecade, n-avea grijă.

Deşi îl liniştise cu vorbele ei, Iankos socoti că era mai înţelept să nu accepte invitaţia. Se temea mai ales de sine, nu cumva să se trădeze. Şi refuză cu amabilitate :

— Altădată. Am să revin. Vreau să mă apuc de negoţul cu vin. Păstrez invitaţia pentru atunci. Acum mă grăbesc.

Astfel îşi închipuia că a amăgit-o. Totuşi, ca să nu arate tulburarea ce-l cuprinsese, mai zăbovi puţin. Mîngîie capul băiatului care avea părul aspru, ca de lînă.

— Cum îl cheamă ? întrebă.

— Rigas. Numele socrului meu. Dar are un frate geamăn. Ştii cum i-am botezat ?

— Cum ? făcu Iankos gîtuit de emoţie.

Fata îi răspunse plină de recunoştinţă :

— Unul are numele tău. Pe celălalt îl cheamă Markos.

Tulburarea îi spori cînd auzi celălalt nume. Își aminti îndată cine-l purta. Fratele ei. Îl cuprinse remușcarea. De unde i-o fi venit în gînd să dea copiilor ei numele celui ucis și al ucigașului acestuia în același timp? De teamă să nu se trădeze, plecă în grabă. Se îndreptă spre Kostis care-l privea de la depărtare. În același timp bărbatul Pelaghiei intră în cimitir să o ia, îngrijorat să nu i se fi rătăcit nevasta printre morminte.

Așa se întîmplară lucrurile. Și Pelaghia rămase fără să bănuiască ceva.

Înainte de-a se ivi zorile, Iankos o porni din nou la drum. Un bric îl aștepta în port. Se temea că o zi de ședere în plus ar fi putut să facă să transpară ceva în vorbele sau în privirile lui sau s-ar fi putut să stîrnească amintirea vreunuia care-l revedea și atunci cuvintele vor scormoni ca niște sape trecutul, vor fi dezvăluite tainele pe care de atîta amar de vreme se chinuia să le ascundă. Mai bine, așadar, că s-a grăbit să plece — chiar dacă știa că va reveni aici — decît să tulbure prin prezența lui toate cîte soarta așternuse, dăruind fericire tuturor celor pe care-i iubea. Luă cu el amintirile, ca pe niște flori acoperite cu chiciură, bucuria pe care o simțea după cîte aflase — norocul Pelaghiei în primul rînd — îi năpădise sufletul. Se întoarse acolo unde își chivernisise viața, la noua lui familie și alături de cei care-l cunoșteau. Și grija pentru studiile fiului său și pentru căsătoria fiicelor îi abătu repede gîndul de la ce lăsase în urmă. Astfel, dacă-l cuprindea uneori dorul de Kyme, era nu pentru că ar fi dorit să trăiască acolo, ci ca și cum ar fi primit, în locul unde prinsese rădăcini și-și clădise căminul, o adiere proaspătă din trecutul lui.

Să vedem ce s-a mai întîmplat între timp în Kyme. Primul născut al lui Kostis zămisli și al doilea băiat, pe Nikolas. Și nevasta lui Patios, Thodora, aștepta să nască cu nădejdea că se va milostivi Domnul și-i va da un băiat și poate că noul-venit pe lume va dezlega limba

fetei născută mută. Zadarnică speranță însă, deoarece se născu iar fată și cînd pruncul începu în curînd să țipe, cealaltă rămase cufundată în muțenie. Nimic n-o mișca să scoată o vorbă, o silabă, să arate măcar că auzea. Trăia izolată complet de ceilalți, ca și cînd n-ar fi fost conștientă de lumea din jur. Singură, pierdută în pustiu, și din pricina amărăciunii de care era cuprinsă, a pizmei cumplite de a-i vedea pe cei apropiați înțelegîndu-se între ei, se înrăia, se cufunda și mai mult în sălbăticie. Închidea gura cu înverșunare, mușcîndu-și buzele, ca și cînd ar fi vrut să ascundă durerea, gemea doar și, cînd cerea ceva, o arăta prin privirea ochilor bulbucați, sau bătînd cu mîinile ei puternice. I se înnegrea sufletul de pizmă și, cu cît creștea, nu căuta gingășie și duioșie, ci numai să stîrnească celor din jur dezgust și dușmănie, ca să-i facă conștienți de existența ei. Și astfel, cu asemenea sentimente, frumusețea ei se pierdea din pricina sălbăticiei. Căpătă înfățișare de fiară. Era necazul și amărăciunea tuturor. La început și Thodora și Patios încercară, cu răbdare și blîndețe, s-o îmblînzească și să-i arate că o iubeau și pe ea ca și pe surorile ei, fără nici o deosebire. Dar fata răspundea cu înverșunare la duioșia părinților, le respingea mîngîierile, arunca apa pe care i-o puneau să se spele, voia să-i umple de amărăciune pe toți, ca să-i simtă astfel mai aproape de ea. Și-i făcu pe cei care o iubeau să creadă că ar fi mai bine să i se supună fără crîcnire decît să o mînie cu judecata lor. Cum maică-sa mai avea trei copii de îngrijit iar tatăl ei își petrecea cea mai mare a timpului pe mare, Olga creștea retrasă, ca un animal sălbatic. O singură persoană răspunse la înverșunarea fetei cu aceeași înverșunare. Era mătușa Zoi. Își dădu seama că amîndouă erau făcute din același aluat, înzestrate cu aceeași încăpățînare. La fel și ea, tot din înverșunare își irosise viața : refuzase pe toți pețitorii care veniseră, nu acceptă pe nici unul din cei care o ceruseră de nevastă, hotărîtă să rămînă veșnic singură, văduvă nemîngîiată. Totuși hotărîrea avea un tîlc anume : voia să-și pedepsească astfel părintele care nu-i îngăduise fericirea alături de cel pe care-l iubise și bietul Dimitris se prăpădise din pricina firii ne-

înduplecate a tatălui ei. Cu cît o vedea ofilindu-se fată bătrînă, Kostis şi-ar fi primit pedeapsa cu vîrf şi-ndesat pentru răul pe care-l pricinuise, faptul ar fi devenit remuşcarea lui pe viaţă. În zadar o îndemna acum din nou, cînd păşise pe 30 de ani şi chipul i se înăsprise, să se mărite cu unul care i se potrivea, fiind şi el văduv.

— Nu, îi răspundea iar încet, înverşunată.

Kostis o luă din nou cu binişorul.

— Pînă unde întinzi coarda ? o întrebă. Nu te gîndeşti că nu mai ai ce spera ? Poate că altul nu se va mai ivi...

— Cu atît mai bine, repetă ea sec şi un zîmbet aspru, pe care cu greu îl ascundea, i se întipări pe chip. Asta şi vreau de fapt.

Tatăl ei îi înţelegea jocul. Şi-i aruncă drept în faţă provocator :

— Nu ştiu ce închizi în mintea ta, dar una am să-ţi spun : în zadar ai trăit.

Atunci fata nu-i mai răspunse. Se stăpîni. Dacă ar fi scos un cuvînt, ar fi fost la mînie şi l-ar fi rănit, i-ar fi dezvăluit astfel duşmănia pe care i-o purta. Mai bine aşa cum se întîmpla acum, să rămînă în calmul lui prefăcut, ros de remuşcare. Asta era cea mai usturătoare răzbunare. Totuşi vorbele lui o răniră. Le învîrti în fel şi chip, le puse alături de altele pe care le mai auzise. Îşi aminti de un amurg, în urmă cu cîţiva ani, în curte, cînd se afla cu Pelaghia şi-i reveniră în gînd vorbele bunicii Vanghelini : „Multe poţi face în viaţă înainte de a te stinge. Dar cel mai frumos lucru sînt copiii". „Şi dacă soarta te condamnă şi nu poţi să-i ai ?" o întrebase ea atunci. „Ia-ţi atunci în grijă un om. Să-i dai tot ce ai, să-i faci pe voie", fusese răspunsul, sfatul ei. Abia acum îi pricepea tîlcul, îl scoase din ungherele ascunse ale minţii şi-l îmbrăţişă. O determină şi răspunsul tatălui ei : „În zadar ai trăit". Nu. Poate că nu va avea parte de casă şi nu va alăpta prunc, dar va trăi bucuria de a îngriji un om. Astfel îşi puse în gînd să facă ceva : nu va părăsi viaţa fără să fi izbutit nimic. Şi găsi cu uşurinţă pe cine să copleşească cu grija ei. Pe cea care avea nevoie cel mai mult dintre toţi : Olga, fata mută a fratelui ei. Alături de ea va deveni şi Zoi alt om. Va găsi un chip s-o facă să renunţe la

încăpățînare, o va scoate din sălbăticie, trezind-o la viața lumii din jur. La început se ducea dis-de-dimineață în casa fratelui ei, o spăla, o pieptăna și cînd copila se încăpățîna și se zbătea trîntindu-se la pămînt, se rostogolea și Zoi și se lupta cu mica sălbăticiune pînă o aducea, ținînd-o strîns de mînă, lîngă surorile ei și o silea să mănînce la masă cu ele.

Ceilalți lăcrimau, iar mama se îneca în suspine, își pierduse mințile, nu mai știa ce să facă biata de ea. Să smulgă din mîinile cumnatei ei copilul de care îi era milă sau să se retragă în altă cameră și să nu mai vadă nimic, să lase cu inima strînsă de durere să se întîmple ce socotea Zoi de cuviință ? Într-un asemenea ceas se nimeri să fie acasă și Patios, abia întors dintr-o călătorie. Își dăduse seama că sora lui se încăpățîna în zadar, dar văzînd casa răsturnată și toți copiii tulburați de răul ce se întîmpla în jur nu mai răbdă și o luă pe Zoi deoparte :

— Îți mulțumesc, surioară, îi spuse, că încerci să faci om din ea. Dar ce folos dacă suferă toți cînd văd ce se întîmplă ?

Astfel socotiră că ar fi mai bine la urma urmei ca mătușa s-o ia pe Olga în casa bunicului pentru cîteva zile și acolo să se străduie cît va putea. Și apoi, o dată copila întoarsă printre surorile ei, să mai încerce s-o scoată din sălbăticie, dar s-o facă așa încît să nu mai fie tot timpul casa răscolită și copiii speriați.

Era pe vremea cînd Patios se hotărîse să se angajeze pe un vas cu aburi din insula Andros, ce făcea curse lungi. Andrioții și ceilalți insulari părăseau treptat vasele cu pînze și construiau altele noi, cu abur. Iar dacă nu se trezeau la timp și proprietarii de vase din Kyme, aceasta va rămîne în urmă și comerțul ei pe mare va pierde teren. Trebuia, așadar, să prevină cît mai repede răul, să nu cumva să rămînă fără lucru, fiindcă avea patru fete de crescut și mai apoi să le facă zestre pentru măritiș. Așa începu să călătorească, pe vasul andriot, pînă la ocean, dincolo de Marea Mediterană.

Celălalt frate marinar, Lefteris, rămase pe un vas kymiot. Era mulțumit că ajunsese în scurt timp căpitan, iar echipajul era format din localnici, toți tovarăși de

nădejde. În plus, călătoreau pe vasul lor mic numai prin împrejurimi şi, oricît de departe ar fi mers, într-o lună tot s-ar fi întors acasă la familiile lor. Cînd se apropiau şi zăreau ţărmurile Eubeei, îşi spuneau :

— Deseară mănînc cu copiii mei.

— O să dorm cu nevasta în braţe.

Şi atunci vreo doi-trei inşi dintre cei mai în vîrstă îi spuneau lui Lefteris :

— Hai, a venit vremea să te aduni şi tu de pe drumuri...

Văzuseră ce fire blîndă avea şi pesemne îşi puseseră în gînd să-i dea de nevastă o fiică a lor sau vreo soră. Dar şi el singur socotea că îi venise vremea de însurătoare, împlinise 27 de ani. Ştia că nu-i va fi uşor de ales după felul cum îl priveau femeile. Dar atunci cînd să se hotărască pentru una din fetele pe care i le peţiseră ai lui, i se întîmplă fatalitatea vieţii.

Tocmai se întorseseră de la Volos şi ancoraseră pentru scurt timp la Mantoudi, în nordul Eubeii. Nu ca să încarce marfă, ci fiindcă fuseseră rugaţi să lege de pupa vasului lor o felucă pe care trebuiau s-o ducă într-un loc unde călătorul ar fi fost mai bine să moară înainte de a ajunge să trăiască acolo. Era vorba de Soutsini, insuliţa leproşilor. Aşa ceva nu li se mai întîmplase celor de pe vas. Lefteris primi şi spuse să lege bine frînghia să nu se rupă din pricina valurilor, fără să ştie ce nenorocit or fi ducînd. Şi pluteau întins, cu feluca legată în spate. Şi apoi, după vreun ceas, la amurg, Lefteris ieşi ca de obicei să stea la pupă, să privească, pentru a se destinde, pescăruşii zburînd deasupra valurilor. Le tăia în bucăţi pîinea şi o arunca în apă, iar păsările se repezeau şi le prindeau lacome. Asta făcea şi acum şi, uitîndu-se în jos, privirea îi alunecă spre felucă şi văzu uluit ce pasager duceau. Era o fată minunată, cu părul despletit şi ochii verzi. Nu mai văzuse în viaţa lui o asemenea frumuseţe şi supărarea care-i înlăcrima ochii o făcea asemenea unei icoane. Lefteris rămase ca împietrit, nemaicontenind să se minuneze. Iar fata, îndată ce-şi dădu seama că bărbatul îşi aţintise privirile asupra ei, se acoperi cu broboada pe care vîntul i-o coborîse pe umeri, ascunzînd petele violete

ale bolii de pe obraji, și se întoarse iute și se ghemui într-un colț, ocolindu-i privirea.

Feluca se zgudui de viteza cu care înaintau și fu cît pe-aci să se răstoarne. Și cît a durat călătoria, fata nu și-a mai ridicat privirea. Rămase ghemuită cu capul în piept și părea că plînge. Lefteris plecă de la pupă, deoarece își dădu seama că atunci cînd fata îl vedea privind-o se necăjea și mai tare, era ca și cum i-ar fi răsucit cuțitul în nenorocirea ei. Abia cînd sosiră la Soutsini și dezlegară feluca să plutească singură la țărm, unde apărură și ceilalți leproși ca să-l întîmpine pe noul-venit, o văzu iar de departe, învăluită în broboada ei. De data aceasta fata își aținti ochii încețoșați de lacrimi într-ai lui. Și în durerea sufletului ei tînărul își citi durerea lui.

Se întîmplă uneori că într-un scurt răstimp se adună multe, astfel că grijile îi copleșesc pe oameni și-i fac să discute întruna. Iată ce s-a întîmplat în '81. Țara se întindea acum pînă la Olimp și încerca să ajungă pînă-n Epir, să-și fixeze hotarele la Kalama, așa cum se hotărîse de altfel și la Congresul de la Berlin. Totodată, se abătu cutremurul cumplit din Chios. Ca și cum n-ar fi fost de-ajuns măcelurile și nenorocirile pe care le înduraseră chioții de cînd izbucnise Revoluția, acum, cînd insula de-abia începuse să prindă viață cu ajutorul celor care se întorseseră pe meleagurile natale, se abătu deodată asupra ei un cutremur și o nărui. Se prăbușiră orașul și satele, un zid nu mai rămase în picioare. Și a fost o zguduitură atît de puternică încît oamenii se aruncară îngroziți în bărci, încercînd să afle scăpare și zgomotul se auzi pînă în Kyme, ca și cum cutremurul ar fi avut loc pe cheiul ei. La început kymioții nu-și dădură seama unde avusese loc zguduitura. Dar după două zile sosiră pe o goeletă pribegi din Chios și marinari care povestiră că se întîmplase un cutremur cum nu se mai pomenise vreodată în toată Egeea. Și cînd Kostis auzi cele ce se povesteau, îi veniră în minte, încețoșate și stinse din pricina vremii

scurse, unele imagini ale insulei pe care o părăsise fiind copil, atunci cînd cu măcelurile turcilor.

— Îmi vin în minte ca dintr-un vis adînc, spunea el celorlalţi.

Alături, popa Stamatis oftă :

— Îmi amintesc de tatăl tău, Kostis. Cîte nu ne-a povestit din cele pătimite atunci !

Era ultima oară cînd s-a întîmplat să se afle în mijlocul oamenilor bătrînul cucernic ca un sfînt. Acum, că trecuse de mult de 100 de ani şi socotea că i se apropie sfîrşitul, stătea tot timpul în biserică singur, ca să poată rosti acolo înăuntru, liniştit, ultimul cuvînt. Şi dacă din pricina bătrîneţii nu mai avea vlagă să cînte, îi rămăsese glas pentru cuvînt. Preotul care îi luase locul îl auzi într-o seară, de la altar. „Fie !“ spuse bătrînul. Pînă să se întoarcă celălalt, bătrînul din strană îşi înclină capul în piept. Acesta i-a fost sfîrşitul care făcu lumea să se gîndească ce sfînt trăise în mijlocul ei.

Dar viaţa nu stă în loc. Chiar dacă i-au plecat sfinţii, se scurge pe nesimţite cu felurite lucruri. Şi erau multe întîmplări în Kyme care arătau tumultul vieţii. În port intrau şi ieşeau vase, încărcau butoaie cu vin pentru meleaguri străine, aduceau felurite mărfuri de preţ. Prăvăliile din Kyme erau pline cu ţesături din catifeaua cea mai fină şi atlazuri foşnitoare pe care le găseai în capitalele Europei, materiale pentru cămăşi şi rochii cu nenumărate broderii pentru costumele pitoreşti ale femeilor. Şi în afara acestora, mătăsurile pe care le ţeseau localnicii din viermii de mătase crescuţi aici erau şi ele un semn că viaţa prospera. Deoarece, în numai cîţiva ani, de cînd venise bărbatul Pelaghiei cu seminţele lui, vara oamenii îşi umpleau cămările cu mese şi tripoduri pline cu ierburi şi ramuri înfrunzite şi viermii creşteau în voie şi-şi clădeau căsuţele. Şi auzeai răzbătînd dinăuntru, cînd le aduceau frunzele de dud, mestecatul şi te mirai cum de înfulecau nesăţios grămezi întregi. Dar şi dădeau mătase din belşug. După ce se stingeau închişi în gogoşile lor, începea altă muncă. Gogoşile erau fierte sau coapte în cuptoare şi din ele ieşea firul auriu din care gospodinele ţeseau mătăsuri pentru haine şi zestre. Stră-

luceau la geamlîcuri perdelele ușoare de mătase la fel şi în biserici, deasupra Sfintelor Mese şi la iconostase. Fără să mai vorbim duminicile și la sărbători, ce baticuri fine și ce mîndrețe de cămăși purta lumea.

Kyme mai prospera și de pe urma minelor. În acel an societatea aduse oameni de știință care studiară locul, stabilind unde să se deschidă mine noi. Acum, după cum arătau mostrele, spre partea de vest a insulei, la vreun ceas depărtare de oraş, se afla o mare bogăţie sub pămînt, lignit în cantități uriaşe, pe care-l vor căra în port cu atelaje, cu măgari, deşi ar fi trebuit să construiască vagonaşe să preia încărcătura direct de la abataje și să o ducă la corăbii. Plan mare, greu, căruia încă nu-i sosise vremea să fie împlinit. Acum se mulțumiră doar să deschidă minele, unde sosiseră să lucreze meseriași, ingineri, tehnicieni, care cunoşteau sisteme moderne, ca în străinătate. Şi un lucru atrage după sine altele. Veneau în căutare de muncă greci din alte părţi şi se căsătoreau cu fete din partea locului. Așa se făcu că într-un an se încheiară trei căsătorii în Kyme. Prima și cea mai bună a fost a Mariei, mezina lui Kostis, care se apropia de 25 de ani. La început mama ei se împotrivi, deoarece fata urma să plece la Atena, unde locuia mirele. Dar în cele din urmă Lalou încuviinţă : sosiră numai veşti bune despre el, că era gospodar și om cumpătat. De vreme ce fata lor îl plăcea, aşa chipeş și îmbrăcat în haine franţuzeşti, îşi dădură și părinţii încuviinţarea și nunta se făcu curînd : bogată, cu fast, cu lume multă. Ei, care pînă acum din cauza doliului și a altor pricini nu făcuseră pentru copiii lor nunţi sărbătoreşti, vrednice de rangul lor, se dăruiră din suflet acestui lucru, întinseră mese şi aduseră lăutari iar după cununie, se încinse un ospăţ şi joc la care veni tot tîrgul. De aceea și chemară din Oktonia pe Daniil, un vestit viorist, care făcu și cîntece de ocazie, cu versuri frumos meşteşugite, de felul acestora :

O pasăre mîndră aveam în ogor
Şi veni şi ne-o luă un sprinten căprior.

Ai fi zis că de nuntă mare se pregăteau părinţii şi pentru Lefteris. care era bun la inimă și chipeş, ar fi pu-

tut să-şi aleagă nevasta şi să mai fie în curînd o altă sărbătoare şi la nunta lui. Dar el se lăsa greu, nu-i interesau fetele pe care i le peţeau şi-i umplea de nedumerire şi îngrijorare pe ai lui.

— De ce măi Lefteris ? îl întreba tatăl.

— Mai am timp...

— De ce ? stăruia şi fratele mai mare, Stratis.

Din nou acelaşi răspuns. Şi nedumerirea lor rămase fără răspuns. Unul singur ştia motivul. Era un marinar de pe vasul lui, un om de încredere care, cu anii pe care-i avea, se pricepea să citească în sufletul oamenilor. El, cînd au dezlegat feluca leproasei să plutească spre ţărm, se afla alături de Lefteris şi-l văzuse pe tînăr cum o sorbea din ochi.

— Frumoasă fată ! îi şopti.

Şi acesta, care o văzuse şi el, răspunse gînditor :

— Da, nenorocita. Şi să aibă o astfel de soartă blestemată.

Ochii tînărului se înceţoşară, îi căutau pe ai ei. Şi fata care se îndepărta tăcută, trăgînd la vîsle, îl văzu pe Lefteris privind-o, dar nu-şi mai feri privirea, o ţintui într-a lui şi ea, cu ochii plini de lacrimi. Era ca şi cum ar fi vorbit amîndoi, pe ascuns de ceilalţi, aşa încît Lefteris se trase deoparte şi, în timp ce se îndepărta în barca ei, ridică palma pînă la umăr, ca şi cum ar fi salutat-o cu un gest reţinut. Omul lui de încredere îl văzu, dar păstră taina pentru sine. Cînd porniră în altă călătorie şi trecură pe lîngă insula leproşilor, se apropie de el la pupă cînd stătea singur, îl văzu oftînd supărat şi atunci îl încurajă ca pe un prieten :

— Tot te mai gîndeşti la ea ? îl întrebă.

— Este cu putinţă s-o uiţi ? îi mărturisi Lefteris. Părăsită de toţi...

Tăcură amîndoi cîtva timp. Zăriră pe ţărm un grup de oameni care mişcau din mîini spre vas — cine ştie cu ce înţeles — iar ceva mai departe nişte căsuţe ascunse sub copaci şi un fuior de fum înălţîndu-se spre cer. Se gîndiră : De ce oare or fi aprins focul ? Ca să ardă ceva sau ca să gătească ? Cine îi milostivise ? Lefteris rosti apoi cu glas tare gîndul care-i venise :

— La întoarcere să le lăsăm și noi, Vanghelis, niște merinde. Ea poate că n-o fi avînd pe nimeni să-i poarte de grijă.

Celălalt încuviință. Cînd, după două săptămîni ancorară în Kyme, căpitanul îi dădu bani, umplu doi saci și îl trimise la Soutsini. Înaintă pînă la locul unde se opreau cei care-i milostiveau pe leproși, lovi două pietre ca semnal și sosi unul din ei cu fața acoperită. Îl rugă s-o cheme pe fată. Așteptă apoi o vreme, pesemne că nu voia să vină și ceilalți încercau s-o înduplece. Se vedea după pasul ei, care înainta fără voie și încet. Se opri în fața lui la distanță, cu aceeași broboadă pe cap, așa încît i se vedeau doar ochii. Și întrebă cu răceală :

— Ce s-a-ntîmplat ?

Omul lăsă sacii cu merinde.

— Pentru tine le-am adus.

Ea își aminti că-l văzuse stînd alături de căpitan, în timp ce dezlegau feluca. Înțelese și întrebă încet :

— El te-a trimis ?

— Da.

— Îi mulțumesc. Dar spune-i să nu se mai ostenească în zadar. Nu vreau. Ai auzit ?

— Da.

El luă întristat acest mesaj, îl transmise întocmai lui Lefteris care aștepta nerăbdător.

— Ai văzut-o ?

— Da. Mi-a spus să nu-i mai trimiți nimic. Uit-o, dă-i pace.

În zadar îi spuse aceste lucruri. Peste două săptămîni tînărul îl trimise din nou. Primi același mesaj, și mai înverșunat chiar.

— De ce și-ar aminti de mine ? Să mă uite ! Nu vreau să se mai gîndească la mine.

Însă ai fi zis că tocmai ceea ce fata îi cerea cu tot mai multă tristețe îl mîna pe Lefteris să facă dimpotrivă. De cîte ori sosea din călătorie, îl trimitea pe omul lui de încredere cu saci sau coșuri pline cu bunătăți. În loc ca fata să i se șteargă din amintire, chipul ei întristat îi stăruia tot mai puternic în gînd și ochii ei verzi intraseră în viața lui și i-o pecetluiseră. Înainte de a sosi iarna, Lefteris

simţi nevoia de a lua singur, pe ascuns, acelaşi drum, pustiu, şi de a se opri acolo să bată pietrele ca să apară vreun lepros şi să-i dea fetei de veste să iasă. Şi ea apăru nebănuitoare. Cînd îl văzu, se opri împietrită. Îl privea şi lui Lefteris i se părea că plînge în broboadă. Nu scoase un cuvînt. Era ca şi cum i-ar fi vorbit de toate cu plînsul ei, care treptat încetă şi el şi rămaseră în amurg doar ochii ei. Dar nici el nu-i vorbea. Stătu privind-o tăcut, cu lacrimile care se ascundeau în ceaţa apusului. Nu se auzea decît vîntul în ramuri, ciripitul unei păsări sau vreun tîrşîit de vietate prin ierburi. Cînd seara care se lăsa îi învălui, ea îi şopti :

— Du-te. Se înserează.

Plecă el primul. Se despărţiră. După o lună Lefteris bătu iar pietrele la asfinţit ca să apară fata. Rămaseră privindu-se un timp în tăcere de la distanţă. Se auzeau din nou aceleaşi zgomote. Vîntul, pasărea, şarpele în iarbă. În depărtare răsuna clinchetul unui clopoţel — vreun lepros care se dusese să cerşească pe la vii. Doar înainte de a-l învălui seara care se lăsa greu şi-i despărţea, el o întrebă :

— Te doare ?

— Nu, veni sec răspunsul.

Cînd se revăzură, aceeaşi grijă :

— Te doare ?

— Nu.

Astfel, cu vorbe măsurate, în întîlniri ascunse, se aprindea dragostea. Cu cît era mai disperată, cu atît devenea mai profundă în singurătatea asfinţitului, tulburînd copacii şi păsările din jur.

Capitolul XII

— SPUNE-NE, CE-AI MAI VĂZUT ? Ce-ai mai auzit ? Mărturiseşte !

Oamenii erau însetaţi de noutăţi şi de multe ori se dovedea că mai mult decît pîinea, uleiul şi vinul îi preocupa să afle ce se întîmpla dincolo de ei, în restul lumii, ca şi cum şi-ar fi clădit tîrgul pe acest ţărm, în mijlocul Egeei, ca să primească de la goelete şi bricuri şi alte vase care acostau în port cîte veşti veneau de aiurea. Marea care se deschidea în faţă şi în prospeţimea dimineţilor apropia ţărmuri îndepărtate — Chios, Athos — le dădea aşadar kymioţilor imaginea despre cît de cuprinzătoare era lumea şi cît de ispititor era să afle ce se întîmplă în jurul lor. Orizonturile întinse erau aidoma unor ferestre larg deschise să intre veştile, mesajele. De aceea mulţi bărbaţi coborau adesea în port cu vreo pricină oarecare, dar de fapt se duceau ca să întîlnească prin cîrciumi sau în celelalte prăvălii marinari şi, chiar dacă erau străini, să stea de vorbă cu ei şi să-şi mai potolească astfel setea de noutăţi :

— Spune-ne, ce-ai mai văzut ? Ce-ai mai auzit ?

Şi ei povesteau tot ce ştiau, prin cîte trecuseră şi ce văzuseră. Unul pomenea despre Athos, ale cărui mănăstiri erau asemenea unui stup de albine, unde călugării meştereau de toate, altul despre oraşul Ermupolis, ce se înălţa în insula Syra şi altul despre lucrările ce începuseră la Canalul de Corint, ce va lega cele două golfuri între ele. Veşti diferite şi disparate care răspundeau setei lor

nepotolite de știri. Iar dacă uneori păreau ciudate, nedumerindu-i pe cei care le primeau, se auzea deodată mirarea lor :

— Oooo, ce spui ?

Și plecau în grabă cu ele și urcau în oraș, le împrăștiau în piață, intrau în cafenele și de acolo se duceau acasă și le spuneau nevestelor, care și ele la rîndul lor știau altele. Totuși, ceea ce-i îngrijora pe oameni mai mult în ultima vreme erau întîmplările legate de credință. De aceea se mîniau mulți auzind că la Adrianopol bulgarii ar fi aruncat cu pietre în episcopul Dionysios, care ținuse o vreme locul patriarhului la Constantinopol. Vorbele lor ajungeau și la urechea mătușii Thodora, slujbașa lui Christos în bunătatea ei, și o amărau fiindcă era bulgăroaică. Dar ea era blîndă ca aluatul pe care-l frămînți și în zadar încercau să o rănească. Nu era de-ajuns c-o luaseră de la locul ei, c-o aduseseră aici și cu grija gospodăriei și cu cele patru fete pe care le avea de crescut să rămînă tot timpul departe de părinți ? Să mai aibă parte acum și de asemenea amărăciuni ! Pentru un timp, așadar, pînă să se stingă această veste, femeia nu se depărtă de poarta casei și nu mai mergea nici duminicile la biserică de teamă să nu se oprească asupra ei privirile lumii, învinuind-o pentru nedreptățile făcute episcopului grec. Se înarma cu răbdare și cu speranța că și acestea vor fi luate de șuvoi. Le va împinge în vîltoare fluviul care e viața, sau le va amesteca cu altele pe care le scoate la suprafață ? Dar, chiar dacă relele trec, în suflet tot îți rămîne un ghimpe, cînd acestea privesc patria ta și-ți adapă pe meleaguri străine tristețea.

Dar fie ! Să lăsăm să iasă la iveală altele pe care le aduce în curgerea lui fluviul vieții. Muri Filip, fratele mai mic al răposatului Stratis. Îmbătrînise și el, își pierduse mințile. Se urcă într-o zi prin măslini, să-i curețe de crengile uscate ; căzu așadar dintr-o copac, și-și frînse coastele. Așa i-a fost dat să moară ; oasele bătrînilor sînt ca lemnele care trosnesc. Se duse astfel și el să-i întîlnească pe ai săi și lăsă în urmă amintri bune, căci fusese gospodar înțelept, soț și tată bun.

Cînd află, Maria de la Atena își însoți bărbatul care venea în Kyme să deschidă o mină nouă. Voia s-o mîngîie pe mătușă și pe veri. Le povesti ce bine îi mergea căsnicia, din ce neam se trăgea soțul ei și de dragostea care-i lega. Dar nu se opri aici. Își pusese în minte să-l căpătuiască pe Lefteris. Plănuia să-l ia la Atena să vadă o nepoată care credea ea că i s-ar potrivi. Îi vorbi în două-trei rînduri, pe ascuns de ceilalți, văzînd că frate-său nici nu voia să pomenească de însurătoare.

— Este fată bună. Hai măcar s-o vezi. Iar dacă nu-ți place, pleci.

Dar tînărul nu se lăsă înduplecat. Scăpă de gura ei invocînd un pretext :

— Lasă, am alta în gînd. Altundeva.

Spunea de fapt adevărul, dar nu dezvălui mai mult. Și adevărul era că încă se gîndea și o iubea pe leproasă. Dragostea pentru ea îi umbrise tinerețea, îl făcea să alunge orice gînd de căsătorie și să nu se hotărască pentru nici o fată. Chiar dacă își dădea prea bine seama că iubirea lor era fără speranță, condamnată la chin, puțină bucurie tot o adăpa, de fiecare dată cînd se întorcea din călătorie și se ducea pe ascuns să bată pietrele ca ea să audă că a venit, s-o vadă și apoi să stea în pustiu privindu-se de la distanță, fără să aibă nimic să-și spună decît :

— Te doare ?

— Nu.

Sau cel mult :

— O să pleci repede ?

— Da. Dar într-o lună o să fiu înapoi.

Sufletele lor lăcrimau și, chiar dacă n-o arătau, fiecare de teamă să nu-l supere pe celălalt, întîlnirile lor le aduceau un strop de fericire. Și cînd se despărțeau, în ochii lui Lefteris stăruia o asemenea tristețe care-i dădea o noblețe aparte și-i făcea frumusețea să pară ca a unui înger bizantin ce urca din iad, în aureola întunecată a durerii. Ai fi zis, cînd îl priveai, că un bărbat la fel de chipeș n-ai mai întîlnit. Și era de mirare de ce nu dorea să aibă femeie și nu se auzea nimic despre vreo ispravă de acest fel în călătoriile lui pe mare.

Se scurseră astfel doi ani. Şi odată, cînd se întoarse din prima călătorie îndepărtată, se duse să bată pietrele, dar în zadar o aşteptă să iasă din căsuţele leproşilor. În locul ei apăru unul pe care nu-l deosebea, aşa cum era înfăşurat în zdrenţe, dacă era tînăr sau bătrîn. Îi spuse cu voce răguşită ce se întîmplase. În ultimele trei luni plăgile rău mirositoare se întinseseră pe tot corpul, ajunseseră la ochi. În cîteva zile fata se stinse. O luară şi o înmormîntară ceva mai încolo şi-i arseră toate hainele. Dar ceilalţi se întrebau dacă a murit de boala ei sau nu cumva s-a otrăvit cu stridiile pe care le scotea singură din mare. Nu spuse nimănui un cuvînt. Pecetlui ce avea în suflet, luă totul în mormînt.

Auzind acestea, Lefteris abia putu să-şi stăpînească plînsul ce-l podidea, îi urcă sîngele în cap şi, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i plesnească vreo venă, se grăbi să se îndepărteze, să rămînă singur ceva mai încolo şi să izbucnească în hohote. Gemu în pustiul liniştit cu atîta durere, ca şi cum n-ar fi fost un bărbat puternic, ci un copil sau o femeie ori bătrîn ce-şi pierduse pe cel drag. Şi era atît de ciudat să vezi plîngînd un bărbat în toată firea ca el, că se strînseră îndată păsările în ramurile copacilor din jur şi-l priveau mirate iar luna, ca şi cum s-ar fi înduioşat şi ea de nefericirea lui, întîrzia să răsară pe cer.

Nu destăinui nimănui cît suferea. Închise totul în suflet ca şi iubita lui. Şi dacă arăta tristeţe din cînd în cînd, mulţi o luau drept seriozitate, aşa îi era firea. Doar sora lui, Zoi, care suferise şi ea din dragoste, ca şi cum i-ar fi citit în suflet, îi spuse odată cînd se nimeri să rămînă singuri :

— Ceva îţi macină sufletul, Lefteris, văd eu prea bine. Lasă, uită, îndreaptă-ţi gîndul spre altele.

Lefteris nu rosti un cuvînt. Sora încerca să-i arate în felul ei cum să-şi găsească un ţel care i-ar fi abătut durerea şi i-ar fi dat un sens vieţii. Grija care o ţintuia alături de fiica fratelui ei, în loc s-o obosească, cu cît trecea vremea, cu atît o însufleţea mai tare. Refuzul fetei de a intra în rîndul lumii, înverşunarea ei de a stîrni celor

din jur aversiunea, încăpățînarea disperată și bolnăvicioasă, îi arătau ce minunat ar fi fost să poți trezi în acest copil nefericit sentimente și judecată care i-ar fi limpezit cît de cît viața. Chiar și în muțenia ei, ar fi fost altceva pentru cei din jur. Și cu cît treaba era mai grea, cu atît se ambiționa Zoi mai tare să izbutească cu orice preț, dorind să arate ce forță ascundea în ea. La încăpățînarea copilului mătușa răspundea cu propria-i încăpățînare. Dar nu una disperată și bolnăvicioasă, ci seacă și rece, lucrînd cu ordine și prudență. Își spunea: „O vreme o să procedez astfel. Apoi voi schimba tactica, o să încerc în alt fel". Stabilea modalități de educație, își fixa termene. Și ce-și punea în gînd de obicei înfăptuia. Primii trei ani de cînd luase această hotărîre, se strădui s-o îngrijească ba în casa fratelui ei, ba în cea părintească. Dar de cîte ori o zorea, aceasta se împotrivea cu îndărătnicie, iar Zoi o bătea pînă-i trecea furia. Stîrnea îndată supărarea cuiva din jur — fie a mamei sau a bunicii ori a fraților — care abia i-o scoteau, plîngînd și ei, din mîini. Atunci toată strădania ei se ducea pe apa sîmbetei. Ceea ce încerca să facă cu atîta durere și chin îi stricau ceilalți într-o clipă. O vedea prea bine și atunci își spuse păsul tatălui ei:

— Îți cer un hatîr. Fă-mi o colibă la locul acela al nostru de la cîmp. Vreau să rămîn singură cu Olga, doar-doar oi izbuti astfel ceva.

Tatăl ei se miră de cele auzite. Cum să trăiască singure în pustiu... Și dacă într-o noapte vreun bețiv, sau străin, sau răufăcător le-ar fi forțat ușa și le-ar fi speriat.... Cine știe ce aduce ceasul rău! Dar ea stărui întratîta, încît Kostis, care se simțea vinovat că-i irosise viața fetei, nu voia, temîndu-se de sufletul lui păcătos, să-i stea împotrivă cu ceva și încuviința orice i s-ar fi cerut. Astfel se amăgea că își va căpăta pe jumătate iertarea, care fie fiindcă nu-i citise bine în suflet, atunci cînd fata se îndrăgostise, fie pentru că înverșunarea ei era asemenea unui munte de netrecut— îi măcina fără voia lui viața. Și nu era pahar mai amar pentru un părinte decît să se simtă vinovat de soarta nefericită a copilului său.

Evenimentul important pe care kymioţii căutau să-l afle întotdeauna de la călători se întîmplă şi în insula lor. Aceştia îl răspîndiră şi discutară de el aşa cum discutau despre atîtea alte întîmplări cîte aflau în alte părţi. Este vorba de distrugerea vaselor ancorate în port. S-a întîmplat într-un decembrie, în toiul iernii. Se nimerise că se adunaseră majoritatea corăbiilor din călătorii, pentru ca echipajele şi căpitanii să-şi petreacă sărbătorile de iarnă la casele lor. Îşi făcuseră din asta un obicei, să vină în patrie să asculte de la bord colindele copiilor, să se împărtăşească toţi în ajunul Crăciunului, să boteze crucea de bobotează în mare şi apoi, rînd pe rînd, vasele să ridice ancora, fiecare în drumul lui. Atunci, aşadar, cu două săptămîni înainte de Crăciun, se întîmplă nenorocirea. Se iscă un vînt sălbatic, sirocco, care bîntuia dinspre largul mării şi ajunse în port de nestăvilit, o adevărată nenorocire. Ai fi zis că strînsese toată forţa din Mediterana, o trăsese după el şi-i dăduse drumul să se dezlănţuie nestingherită pe ţărmul Kymei. Asemenea furtuni nu mai pomeniseră pînă atunci cei din partea locului. Trei zile şi trei nopţi urgia scoase din rădăcini copaci, aruncîndu-i la pămînt, şi valuri uriaşe acopereau vasele din port, ajungînd pînă pe chei, izbeau casele de pe ţărm, le zburau acoperişurile. Prăvăliile fură inundate şi ele, mărfurile se stricară. Cei care locuiau mai aproape de ţărm se retraseră mai sus, să scape de nenorocire. Ce să facă însă cu vasele care se aflau în bătaia vînturilor, ca o provocare ? Erau izbite, împinse încolo şi-ncoace. Cablurile se rupseră, se dezlegară. Cum să le ţii în loc, să le opreşti ?

Marinarii care încercară să le ancoreze din nou se înecară în vîltoarea valurilor. Vasele fură dezlegate toate de furia vîntului şi se întîmplă nenorocirea. Cădeau catargele, pînzele erau sfîşiate, prorele loveau pupele cu putere, le rupeau punţile şi marea se năpustea năvalnic prin găuri. Cît ţinu noaptea a treia, cea mai îngrozitoare, furtuna nu se potoli. Abia dimineaţa furia ei începu să se îmblînzească, să scadă... Cînd se lumină de ziuă, după ce dispăru cuprinsă parcă de mînie, se văzu cît de mare era paguba pe care o lăsase în urmă. O adevărată catas-

trofă. Vasele fuseseră sfărîmate, portul se umpluse de resturi, numai scînduri şi pînze împrăştiate peste tot, lemne care nu mai erau bune de nimic. Şi nici vorbă să te gîndeşti că acestea vor putea fi făcute să arate ca înainte. Ar fi costat imens, încît era mai avantajos să se construiască altele noi, decît să fie reparate cele avariate. Dar nu mai trebuiau făcute vase cu pînze, pe care să le poarte vîntul unde voia. Acum trebuiau să treacă şi ei la folosirea aburului. Aveau mai de mult în cap acest lucru toţi căpitanii, să înceapă să-şi vîndă corăbiile cu pînze şi să facă vase cu aburi. Numai astfel ar fi ajuns din nou primii la negoţ. Dar acum, cu nenorocirea întîmplată, nu le rămase decît visul. Îşi pierduseră puterea de odinioară, rămaseră în urma altora, andrioţi sau santorinezi, care începuseră deja să iasă cu cîteva vase alături de cei dintîi. Şi cel mai rău era că multe din vasele distruse nu erau asigurate şi năruirea lor a dus la ruinarea proprietarilor. Cei care lucrau pe vase îşi pierdură pîinea casei. Şomajul şi sărăcia se abătură asupra lumii marinăreşti. Şi cînd se ivea ceva de lucru pe vreun vas, se năpusteau mulţi şi se îmbulzeau care să intre primul să se salveze. Ceilalţi vor pleca să caute de lucru pe vase străine.

— Ce bine, se gîndea Thodora, că Patios lucrează mai demult pe un vas din Andros. Măcar grija asta n-o mai avem.

Aceste nenorociri şi altele încă pe care le aduse după sine distrugerea corăbiilor apărură deodată în ochii celor care coborîră pe chei şi văzură stricăciunile din port. Femeile plîngeau, jeleau, iar bărbaţii, după ce îngăimau cîteva vorbe, cădeau în muţenie, cufundaţi în gînduri. Doliu greu se întinse peste tot. Inimile erau îndurerate, ochii înlăcrimaţi. Doar copilaşii, după ce au trecut primele zile grele şi marea s-a liniştit, coborau pe plajă şi strîngeau butoaie, scînduri de tot felul, bucăţi de geamuri şi alte lucruri de pe vasele stricate pe care marea le scotea pe ţărm şi din care îşi făceau jocuri. Şi, ca şi cum asta ar fi fost un imbold, cîţiva disperaţi prinseră curaj şi se apucară să repare vasele; unii iz-

butiră astfel să pornească din nou pe mare. Nevoia îi împingea și toată ziua ciopleau și tăiau scînduri, potriveau lemne, astupau găuri, răni, ridicau catarge, aranjau pînze. Cheiul se transformă într-un adevărat arsenal. Dorința lor de a avea din nou vase era atît de mare, încît înainte de a se scurge un an încropiră din resturi altele și porniră la drum. Kyme începea din nou să răsufle, prindea curaj. Poate să nu-și fi regăsit culmea de odinioară cu flota ei, dar n-a fost condamnată totuși să îndure prea mult lipsurile, și era și această luptă o minune pe care o făptuia sufletul omului. Dar nu singura din acea vreme. Se împlini și o alta, mai mică e adevărat, dar cu aceeași forță. Era într-adevăr un lucru ce te punea pe gînduri.

Dacă omul ar înțelege ce forță zace în el, ar clinti munții din loc, pînă și temeliile cerului. Și numai din roua sufletului ar ajunge să stropească un deșert întreg. Atît de mult încît te întrebi dacă nu cumva acei oameni din zorii omenirii, pe care unii îi luau drept zei, se învredniciseră într-adevăr să se nască din voința lor, care îi ridică deasupra mulțimii. Pe scurt, cînd îți alegi un scop, îl atingi, e de-ajuns s-o dorești din adîncul sufletului, cu toată forța ta și să-ți croiești un drum potrivit pentru asta.

Dar să ajungem acum la ceea ce s-a întîmplat. Este vorba de Zoi, care se înverșuna să salveze din abisul sălbăticiei pe nepoata ei mută și să-i insufle dorința de a intra în rîndul oamenilor. Și iată cum se întîmplă :

Tatăl ei îi făcu hatîrul pe care i-l ceruse, îi înălță o colibă la locul lor de la cîmp, unde Zoi urma să stea împreună cu fata mută. Tocmi muncitori și ridicară o încăpere și săpară și o fîntînă, într-o livadă cu măslini ce se afla la jumătatea drumului spre țărm, spre Tsingari. Și fiindcă se temea să lase două femei singure noaptea în pustiu, îi dădu și o pușcă.

— Ia-o cu tine ca să te păzești. Să nu ți se întîmple ceva. Dacă vă sperie cineva, trage o împușcătură să-l alungi.

O luă așadar Zoi pe Olga acolo în pustietate, ca să fie zi și noapte singure, fără nimeni alături s-o stînje-

nească. Și toți considerau asta o adevărată nesocotință din partea ei, dar cum o știau că nu poate fi înduplecată cu nimic, o lăsară în pace, spunînd: „Cît o să țină? O săptămînă? O să se mănînce una pe cealaltă și pînă la urmă o să se întoarcă înapoi". Zoi și Olga începură îndată să facă progrese. Înverșunarea era la fel de crîncenă din partea amîndurora. Fiară și mai sălbatică decît fusese micuța pînă atunci în lume și mătușă-sa mai dură acum, în dorința ei de a izbuti cu orice preț, ca și cum ar fi fost vorba de propria ei existență, dacă ar fi rămas sau nu și ea cufundată în altă mlaștină. Fiara îi scăpa adesea din mîini, se cățăra în măslini și arunca cu pietre în ea; alteori se ducea spre pîrîul care curgea mai în vale, unde se zvîrleau gunoaiele. Într-o dimineață în zori Zoi se trezi și n-o găsi alături de ea. Vede fereastra deschisă, iese afară, caută peste tot, dar nu era nici urmă de fată nicăieri. O cuprinse o teamă rece, transpiră.

Aleargă neliniștită spre pîrîu, coboară panta și, la un moment dat aude niște hohote de rîs, o zărește cufundată pînă la gît în gunoaiele aruncate acolo și în murdărie. Pe Zoi o cuprinse o mînie sălbatică, înverșunarea ei nebunească. De data asta era o clipă hotărîtoare: sau va da semne că se va schimba sau o va bate zdravăn deoarece, așa cum stătea cufundată în murdărie ca un animal, abrutizată, nu merita să trăiască. N-au decît s-o judece ceilalți cum or pofti. Se năpustește așadar și o prinde de păr și o lovește nemaistăpînindu-și furia. Micuța prinde forță din înverșunarea celeilalte, o aruncă la pămînt, se rostogolesc amîndouă și, ca s-o necăjească se scufundă și mai mult în gunoi și se mînjește singură, scoate limba la Zoi și-și bate joc. Zoi se luptă din răsputeri s-o țină strîns. Ia murdăria de pe hainele fetei și i-o aruncă, înnebunită de voința ei de a izbuti, drept în față. Luptă, transpiră, lovește cu ce nimerește, plînge și ea, îi strigă tare, cu gura larg deschisă:

— Murdărie... murdărie...

Deodată, din cauza plînsului ei și a marii dorințe de a face din această sălbăticiune făptură omenească, prin gura mutei care e plină de gunoaie, o dată cu spaima și

suspinele ei înfundate, încep să răzbată, chinuite, aceleaşi sunete :

— Mur-dă-ri-e.... mur-dă-ri-e....

Acesta a fost începutul. Muta scoate sunete, îşi dă silinţa de a vorbi, de a ieşi din mlaştina ei. Zoi este surprinsă, tulburată. Simte o asemenea emoţie încît tremură să nu cumva să se fi înşelat că a auzit şi atunci repetă :

— Mur-dă-ri-e....

De data asta e sigură : fata preia silabele şi le rosteşte din nou, ca nişte pietre.

— Mur-dă-ri-e....

Dar oare, se gîndeşte Zoi, pricepe ea ce înseamnă sau rosteşte doar mecanic sunetele ? Şi, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i scape acest ceas binecuvîntat, cînd fata îşi dezlegase în sfîrşit limba, se gîndi s-o înveţe şi sensul cuvîntului. De aceea apucă în mîini alte gunoaie, i le arătă, le strînge în pumni şi-i rosteşte din nou :

— Mur-dă-ri-e....

Fetiţa dă semne că înţelege. Repetă după Zoi înfundat :

— Mur-dă-ri-e.....

Acum vocea îi este înecată de suspinele bucuriei de necrezut care-i umple ochii de lacrimi. Înţelege deja ce se întîmplă. Sufletul ei revarsă valuri de fericire şi recunoştinţă. Şi cu îmbrăţişări şi tulburare nespusă, o prinde pe Zoi, o îmbrăţişează şi o sărută, plînge la pieptul mătuşii. Bucuria ei îţi inspiră milă. Zoi plînge şi ea, de bucurie acum, se teme să nu piardă ceasul binecuvîntat. O prinde repede, o trage după ea, o duce mai încolo în pîrîu, se aruncă în apa rece, se spală şi rosteşte iar cu gura larg deschisă.

— Apă... apă...

Ia în pumni apă, i-o aruncă pe faţă, îi insuflă din nou voinţa :

— A-pă....

Şi fata prinde silabele, le încearcă, le mormăie în gîtlej.

Înțelegînd de acum ce înseamnă, se cufundă mai mult, ia apă în pumni și o stropește pe față. Iar fata primește stropii plîngînd. Plînge mut. E istovită deja după lupta lor și lasă doar să se vadă cît de fericită se simte...

Și nici nu-și dă seama că apa e rece și că soarele abia acum se ridică din mare și împrăștie lumina deasupra lor...

Așa a fost dat să se întîmple ; lucrurile trebuie să aibă un început, apoi celelalte curg de la sine. Așa se spune cel puțin. Și cu Olga la fel s-a întîmplat. Din clipa cînd a murmurat cele două cuvinte, la pîrîu, a rostit și altele. I le cerea ea singură mătușii Zoi, nesățioasă, și i le înapoia, frînte, chinuite, cum putea și ea, și pînă seara nu i se stinse bucuria de cîte ori înțelegea ce înseamnă un lucru și-l rostea. Era de mirare cum învăța atîtea cuvinte. Pe toate le reținea, ca și cum mintea ei s-ar fi revărsat dintr-o dată și ar fi aruncat acum totul afară. Dar cînd se duseră a doua zi la ei acasă, se văzu că nu uitase nimic și cînd rosti cîte învățase, mama și surorile ei care o auzeau nu-și credeau urechilor și plîngeau. Vestea ajunse la casa bunicului și alergară toți — bătrînii, unchii, verii — să vadă și ei cu ochii lor minunea. O tot întrebau pe Zoi, cum s-a întîmplat una ca asta. Ea le povesti doar o dată și pe urmă spuse că vrea să se ducă să doarmă. De atîtea zile și nopți trează, era istovită de oboseală, ca și cum timpul, săptămînile petrecute în pustietate cu fata mută ar fi stat în loc. Dar ar fi putut oare să adoarmă pe loc sau bucuria pentru ceea ce izbutise ar fi ținut-o trează mult timp, într-o seninătate mută ?

Între timp, casa lui Patios se umpluse de lume. Intrau și ieșeau vecini care auziseră îndată ce se întîmplase și alergau să se încredințeze cu ochii lor înainte de a povesti și altora. Și astfel zile în șir vorbi tîrgul despre această minune.

Și începură toți, de la mamă, bunică, surori, pînă la vecini s-o pună pe fată să vorbească întruna, să o în-

vețe ca pe un prunc primele cuvinte. Ceea ce ar mai fi de adăugat la asta, e faptul că Patios, cînd se întoarse din călătoria la Barcelona, găsi acasă fericita surpriză care îl aștepta. O îmbrățișă pe Olga și multă vreme plînse mut în pletele ei :

— Vorbește-mi, o rugă.

Și cînd auzi glasul ei răgușit rostind cuvinte, se duse îndată la Zoi.

— Cum să te răsplătesc, surioară ? o întrebă înlăcrimat.

Dar ea îl întîmpină cu alte vorbe :

— De nimic n-am nevoie. Du-te și odihnește-te după călătorie.

Întîmplarea cu Olga rămase pentru multă vreme singurul eveniment mai însemnat, anii se scurgeau în liniște, fără nimic deosebit. Și dacă erau unele griji, erau cele ale părinților lui Zoi cu privire la soarta fiicei lor, care va îmbătrîni singură, închisă în încăpățînarea ei, și apoi la Lefteris, care nici el nu dădea ghes la însurătoare. O altă taină și muțenia lui. Se împlineau deja patru ani de cînd murise fata pe care o iubea și tot se mai gîndea la ea ; o purta ca pe o lacrimă în suflet. Și, ca și cum ar fi urmat să se întîlnească, se ducea uneori în taină la locul unde stătuse fata, o revedea ca aievea în razele amurgului și bătea pietrele ca să vină leprosul și să ia merindele aduse. Apoi pleca iar, se pierdea în călătoriile lui. Pînă deunăzi, cînd Lalou îi spuse un lucru care vădea dorul ei neîmplinit :

— Și altceva, băiete ? Tot nu te-ai gîndit ?

Cu aceste vorbe îi arăta cît suferea din pricina lui. Și asta îl mîhni, nu voia s-o necăjească. Așa că luă în sfîrșit hotărîrea. Și se întîmplă că acolo, la Karystos, unde acostase, să-l invite un negustor acasă la el, în semn de mulțumire pentru marfa adusă. Îi întinseră masa, îi arătară și pe fiica mai mare, încă nemăritată, la vreo 30 de ani. Părea că i se potrivea, de vreme ce și el pășea pe 36 de ani. Era la fel de înaltă ca el, bine făcută. Lefteris nu se gîndi dacă fata avea vreun cusur. Îi era de-ajuns numai că se va întoarce și va duce vestea mamei lui :

— Am ales-o și ți-o aduc.

Așa se și întîmplă. Se bucurară cu toții acasă. Întrebau despre mireasă, de unde este, din ce familie se trage și altele de acest fel. Și auziră un lucru ciudat pe care-l aflase și Lefteris cînd fusese poftit la ei la masă, că Anti, satul de unde se trăgea fata, acolo în apropiere de Karystos, fusese întemeiat de perși. Cei din partea locului povesteau că atunci cînd perșii au fost învinși la Maraton, unii s-au aruncat în grabă pe un vas, care a fost prins de furtună pe mare și naufragiații au ajuns la țărmul insulei și apoi s-au îndreptat spre uscat. S-au oprit într-un loc și s-au stabilit acolo, au luat în căsătorie localnice din împrejurimi și și-au ridicat astfel un sat al lor. Numele satului provenea de la anti — meșteșugul de țesut al perșilor pe care îl deprinseră și nevestele lor grecoaice.

La prima vedere asemenea lucruri îți par simple povești. Însă și adevăr de-ar fi, ce rămîne după mii de ani ? Perșii au fost înghițiți de localnici, așa cum intră ultimul pumn de făină în aluat, nimic n-a dăinuit de la ei.

Pe scurt, Lefteris îi luă pe părinți, pe Zoi, cîteva nepoate care duceau darurile, plutiră cu vasul lui pînă la Karystos și făcură acolo nunta. Și astfel își înjghebă și el gospodărie. Și deveni nerăbdător să audă în casă glas de copil, copilul lui. Anii care trecuseră îi insuflau acum dorința de a fi cît mai curînd tată. Socotea că însurătoarea n-are alt rost cînd nu există copii. Ba mai mult, de multe ori se întîmplă că intră pustiul în familii și trăiesc și îmbătrînesc sub același acoperiș ca niște străini. Iar dacă scormonești puțin lucrurile, o să vezi cîți dorm împreună o viață întreagă și pînă la moarte nici unul n-a izbutit să atingă sufletul celui de alături, nici nu l-a înțeles. Dar nici nu poți spune că toți se bucură de dragoste în așternut. Unii sînt supuși și merg îndoiți așa cum o vrea tovarășul de viață ; chiar cînd dragostea lipsește, unele nopți își au farmecul lor. Pentru asta este făcută căsnicia, să aibă perechile copii, să se lege mai strîns, să se ierte, iar cei care se iubesc să aibă un temei sacru.

Astfel, din primele zile cînd își aduse nevasta în Kyme, Lefteris începu să se gîndească cît de repede va zămisli prunc. Își spunea : „De Crăciun o să-l avem“.

Dar trecură lunile și Marcela nu părea să fi rămas însărcinată. Prinse să-l înghețe o teamă rece. Ce să fi fost de vină și cît va mai dura ? O chemară pe moașa Sultana, care luase de-acum locul Afendrei și care învățase multe de la ea. O privi pe Marcela care, împlinită cum era, părea coaptă a zămisli copii, o cîntări cu priceperea ei și rosti tristă :

— Nu cred că o să poți face.

O sfătui totuși să ia niște buruieni, doar-doar o va aduce cu ajutorul lor pe drumul cel bun. Dar în zadar, nimic. Nu stăruia decît speranța. Și se ruga într-ascuns la biserici și tăcea cînd soacra ei, Lalou, aducea în casă vreun prunc și-l așeza în patul lor împodobit cu macaturile de in din zestrea ei. Se zicea că dacă pruncul va uda așternutul, se va dezlega astfel blestemul și perechea va avea copii. Dar în zadar se dovediră toate. Alte femei din jur — vecine, verișoarele lui Lefteris și Pelaghia cu gemenii ei — nășteau ușor, iar ea, îndată ce rămînea însărcinată, pierdea viitorul prunc. Vedea că timpul trece și tare se amăra biata de ea. Și, mai ales, cînd auzea de vreun copil părăsit și aruncat în drum, rod al unei dragoste neștiute și nelegitime, simțea că se sufocă de necaz.

— Unele tînjesc după un prunc iar altele îl aruncă, spunea indignată. Unde e Dumnezeu să vadă nedreptatea ?

Bărbatul ei nu-i spunea un cuvînt. Păstra încă speranța și-i era milă că și ea dorea copil la fel de mult ca și el. Și cum nu venea, începu să se simtă el vinovat. Nu cumva nevasta lui nu zămislea fiindcă atunci cînd se drăgosteau, el o păstra în gînd pe cea pe care o iubise înainte, pe nefericită ? Poate și chipul ei între soți să-l fi ținut fără voie departe de nevastă și poate că atunci cînd trupurile lor se contopeau nu-i dădea femeii sămînța de care avea nevoie pentru a zămisli prunc. Acestea începu Lefteris să gîndească despre păcatul lui, păcat de care suferă mulți ; cînd îi mistuie un dor, se învinovățesc singuri pentru a-și face chinul și mai greu. Și asta le aducea alt necaz. Dumnezeu să se îndure și să te ferească de el.

Capitolul XIII

MULTĂ LUME TRĂIA CU FRICA LUI Dumnezeu. Avea respect și teamă de el. Țineau posturile, miercurea și vinerea nu mîncau nici ulei, iar ziua nașterii Fecioarei, 15 august, o petreceau ajunînd fără să pună nimic în gură ; alteori își astîmpărau foamea doar cu măsline, roșii și struguri sau pepeni. Se spovedeau cu pioșenie și se împărtășeau nu numai la marile sărbători — de Paște sau de Crăciun — dar și deseori duminicile. Femeile udau florile de pe terase și pe caldarîm și pe coridoare aveau glastre cu mîndrețe de garoafe și gerunii, trandafiri, crini și mușcate, iar în ciubere mari de lemn creșteau ficuși și iasomie, ca să le taie de sărbători ramurile cu care împodobeau iconostasurile din biserici. Treptele din fața Frumoaselor Porți și pînă la ușile alăturate ale sfinților arhangheli erau pline, totul mirosea a parfum puternic de flori, puse în vaze de sticlă sau de opal, și ele tot daruri ale credincioșilor. Și cînd era sărbătoare la mitoc, parfumul florilor de grădină se amesteca cu cel al florilor sălbatice, adus de vînt de pe cîmp și îți simțeai sufletul îmbătat de bucurie, credeai că te afli în rai, nu alta. Beția era și mai mare de ziua crucii, cînd femeile trimiteau la biserică copiii cu glastre cu busuioc pe care le îngrijiseră toată vara. În biserici stăruia un parfum puternic, îmbătător, ca și cum ar fi căzut opiu din cer, de aveai impresia că te afli și tu în Golgota, alături de Sfînta Elena care dezgropa crucea de onoare. Dar erau și felurite alte datini prin care oamenii își arătau pioșenia și credința. Făceau sfeștanii în case, pe corăbii, în livezi ; pomenile erau dese, de sîmbăta morților, duceau la biserică tăvile cu colivi împodobite cu bomboane, tri-

miteau la liturghii daruri „pentru sufletele morților" și apoi „pentru cei vii", cu numele lor înșirate pe hîrtie. Toate se făceau ca și cum ar fi fost lucruri firești, obișnuite în viața lor. Toți la fel, nici unul să nu se deosebească de celălalt. Și dacă deosebeai ceva, era faptul că Pelaghia, în darul pe care l-a trimis „pentru suflete", a scris pe hîrtie și numele mamei și fratelui ei, iar la „pentru vii", alături de numele celor ai casei, a adăugat alte trei: Iankos, Kostis și Lalou. Și cei care auzeau rostindu-se cele două nume din urmă se gîndeau că le-a scris deoarece nu-i uita pe cei care o primiseră în casa lor ca pe o sclavă, socotind-o apoi drept fiica lor. Nedumerirea lor stăruia numai cu privire la primul nume, Iankos, al cui o fi? Însă nimeni nu o întrebă. Și chiar dacă Kostis băgă de seamă aceasta, nu aduse niciodată vorba, încuviințînd în tăcere tot ce făcea ea.

Totuși există și alte datini care dovedesc credința și care își cer dreptul de a fi pomenite în cronica noastră. De unul singur vom aminti: pe corăbii, sus la catarg, o dată cu steagurile, se ridica și o icoană, a Fecioarei sau a Sfîntului Nicolae, sau a oricărui alt sfînt pe care-l aleseseră patronul lor. Iar cînd era furtună pe mare, primul lucru la care se gîndeau era cum să salveze icoana din valuri. Deoarece, dacă salvau icoana, erau și ei salvați o dată cu ea și-i făgăduiau să meargă la biserica cu hramul ei îndată ce se întorceau din călătorie.

Astfel, în timp ce lumea își lega viața de muncă, de casă și de credință, se zgudui deodată ca de un cutremur de ceea ce se întîmplă într-o bună zi. Trebuiau să se închidă bisericile. Patriarhul Dionysios, același care odinioară se aflase în primejdie de moarte la Adrianopol, se văzu nevoit să ia această hotărîre: sultanul întinsese prea mult coarda și începuse să se amestece și în treburile bisericii. Îi închidea școlile și numea episcopi pe cei care poftea el, încercînd să-i alunge pe preoții și dascălii dinainte, fără să dea vreo socoteală de nedreptățile lui. Patriarhului nu-i rămase așadar altceva de făcut decît să-și dea demisia. Sultanul nu i-o primi, luînd-o, dimpotrivă, ca pe o provocare. În zece zile îl readuse pe tron. Și atunci patriarhul scoase curajos sabia din teacă. Declară biserica persecutată, știind bine ce însemna aceasta:

toată creştinătatea s-ar fi întors împotriva Porţii, şi în primul rînd Rusia ortodoxă, care tot căuta pretext să pornească război împotriva turcilor şi să coboare la Strîmtori. S-ar fi înnourat cerul pentru Semilună. Şi de ce nu ? În aceste momente cînd în Balcani popoarele subjugate prindeau curaj şi se ridicau la luptă, patriarhul cîntărise bine ce făcea. Se dădu de veste neamului să fie închise pretutindeni bisericile, să fie ferecate uşile şi pînă să apuce sultanul să ia măsuri, să nu se apropie nici un preot sau dascăl de lăcaşurile sfinte. Cînd sosi vestea adusă de un vapor şi în Kyme, se auzi doar un dangăt ca de înmormîntare al clopotului şi femeile vopsiră în negru pînză şi înfăşurară cu ea bisericile. Nici un mitoc, nici un iconostas nu rămase fără veşmînt cernit, să arate astfel că le era prigonită credinţa. Încetară să-şi mai boteze copiii după datină şi să se cunune. Doar la înmormîntări mai apărea cîte un preot şi psalmodia într-ascuns la vreun mormînt. Avea lumea multe de vorbit acum. Dar nu se pleca. Respecta supusă ceea ce hotărîse curajosul patriarh. Şi înainte de a se împlini anul se văzu rezultatul. În ajunul Crăciunului marele vizir se duse la Dionysios şi-i citi un zapis care glăsuia că toate drepturile bisericii vor fi respectate şi hotăra ungerea lui ca patriarh. Răsunară atunci din nou clopotele. Se revărsară creştinii la bisericile din Constantinopol. Se sărbătorea Crăciunul.

În Kyme şi în alte locuri din Egee şi în întreaga ţară vestea sosi mai tîrziu, cu două zile înainte de încheierea anului. Şi îndată ce fu auzită, bărbaţi şi femei ieşiră pe străzi, alergară la biserici şi le descuiară, strînseră pînza cernită şi copiii bătură clopotele. Dangătul lor se revărsa umplînd de bucurie oraşul. Şi pînă la căderea serii, totul strălucea de curăţenie, candelele şi policandrele sclipeau. A doua zi în zori făcură slujba de Crăciun şi apoi totul intră pe făgaşul obişnuit. Sărbătoriră la vremea cuvenită Anul Nou şi Sfîntul Vasile.

Atunci Konstandis, băiatul cel mare al lui Stratis, a citit prima dată apostolul. Vrăji toată lumea care-l asculta. Şi asta nu numai fiindcă, în hainele vişinii, îşi arăta şi mai mult frumuseţea lui de adolescent — cu patrafirul cu brîu auriu ce-i strîngea mijlocul — dar şi datorită glasului nevinovat, mieros şi atît de dulce, încît fiecăruia

î se părea că lui i se adresează. Cum bisericile fuseseră închise pînă atunci, era prima oară la liturghie cînd luă cartea în mîini și citi în fața lumii. Citea cu atîta pricepere, subliniind înțelesurile, încît lumea îi admira știința de carte și rîvna. Într-adevăr, auziseră vorbindu-se despre el și acum aveau prilejul să se încredințeze cu ochii lor. Era primul la școală. Învățătorul spunea că era mai presus decît cei din clasa lui. Konstandis se ducea singur și cerea cărți de la Galanis, care avea un perete ticsit cu rafturi și le citea după ce isprăvea lecțiile de la școală. Se juca prea puțin cu copiii din vecini, niciodată nu-l vedeai alergînd pe țărm după fluturi sau pe cîmp să prindă păsări, greieri sau broaște țestoase. Cele mai multe ceasuri și le petrecea închis în casă, cu o carte în față, care-i purta mintea departe. Și nu să zici că era o fire închisă, sau că era bolnav. Nu, nici vorbă de asta. Trupul i se înălța puternic, era mai voinic decît cei de vîrsta lui. Numai băiatul cel mare al Pelaghiei, Rigas, îl întrecea la înot. Era zvelt. Și cobora de sus din oraș pînă la țărm de parcă ar fi avut aripi la picioare. Avea părul creț și era brunet ca maică-sa și semăna cu o statuie. Celor citiți le amintea de iutele Hermes și i-o spuneau. Se obișnuia în tîrg să se dea fiecăruia o poreclă. Și o primi și Konstandis pe a lui. I se zicea Palamas, deoarece într-un amurg, în piață, îi ceruse lui Galanis cărți ale acestui poet pe care începu să-l ridice în slăvi. Unii îl auziră și-i găsiră pe dată porecla. Dar asta nu-l supără, era o cinste să i se dea numele marelui bard. Altceva îl necăjea. Că în casă nu avea liniște să citească. Stăteau aproape de piață și alături de ei era o casă de țigani fierari care lucrau toată ziua la foale și țăranii veneau la ei și-și potcoveau măgarii. Cum să-și adune mintea, să se concentreze la învățat ? La fiecare rînd citit, răsunau și loviturile de ciocan și pașii pe caldarîm.

Dar intră într-o zi în casă unchiul Lefteris, și auzind zgomotele ce răzbăteau de pe stradă, îi spuse fratelui său :

— Se obosește prea tare băiatul aici. Mai bine să vină la mine cînd învață.

O dorea din toată inima, mai ales că simțea casa pustie fără copii. De aceea aducea deseori, cînd se întorcea din călătorii, nepoților daruri și-i chema acasă la el să li le dea. Voia să le asculte glasurile, răsuflarea, să răsune casa de veselia lor. Și cum casa lui era mare și avea în jur o livadă de cireși, rodii, pruni, ale căror crengi se aplecau peste gard de greutatea rodului, spuse nevestei să lase pe toți copiii care treceau pe drum să culeagă fructe cît poftesc și să nu-i alunge. Atît de mult iubea copiii, că soarta îl lipsise de ei. Invocă așadar liniștea din casa lui pentru a-l aduce pe Konstandis mai des pe la el și a-l opri la masă. Chema și alți nepoți, cînd pe Thanasakis, al doilea băiat al lui Stratis, cînd vreuna din fetele lui Patios. Față de toți se purta la fel, cu nemărginită duioșie. Dar Konstandis îi intră mai mult la inimă. Să fi fost grație zelului neobosit al băiatului pentru studiu, sau fiindcă îi semăna la înfățișare, cu ochii mari și cu buzele frumos conturate — probabil aceste lucruri îl amăgeau și i se părea că ar fi copilul lui și-i dorea cît mai mult în casă prezența. Cînd sosea din călătorie, dorea să-l găsească acasă la el, aplecat peste cărți, ca și cum el i-ar fi fost tată. Dacă era seară lungea vorba pînă mai tîrziu, după cină. Pînă cînd Marcela îi amintea politicos, privind ornicul atîrnat deasupra patului :

— V-ați luat iar cu vorba. Ai lui l-or fi așteptînd.

Abia atunci se ridica Lefteris să-l conducă pe băiat pînă acasă. Ieșeau afară, își lăsa mîna pe umărul băiatului și porneau încet pe străzile întunecoase în timp ce lămpile de prin case începeau să se stingă.

Cu munca pe vase străine nu poți strînge avere ca să înzestrezi fete și să le măriți. Și mai ales cînd ai patru. Din economii abia să încropești un capital ca să-ți construiești un vas mic al tău...

Așa se gîndea Patios cînd lucra pe un vapor din Andros și era îngrijorat cum își va scoate fetele din casă mirese. Cu ce zestre ? Trebuia să găsești ceva din care să scoți cîștig bun și să prosperi. Și de cînd îi încolți acest

gînd în minte, ca și iedera pe un platan, doi ani întregi chibzui ce să facă. Să ia banii pe care îi strînsese și să planteze o nouă livadă, în tovărășie cu altcineva și să aibă și el cîteva părți din cîștig ? Să cumpere o prăvălie jos, pe faleză, și s-o închirieze, sau să tocmească pe unul să facă diferite lucruri necesare corăbiilor — portulane, cabluri ? Cu ce altceva să se îndeletnicească ? Se sfătuia adesea cu nevasta și frații lui :

— Ce te va lumina Domnul, îi spunea Thodora, care nu se pricepea la astfel de treburi.

Zoi îi răspundea însă imediat :

— Las-o pe Olga deoparte. Zestrea mea va fi a ei.

Era sigură de-acum că va rămîne toată viața văduvă, acum că tinerețea i se ofilise. Și zestrea ei nu-i mai folosea.

Dintre toți, Lefteris avu o idee practică :

— Ia-ți în parte o corabie dintre cele noi. Asigur-o și lucrează pe socoteala ta.

Văzînd că Patios nu-i răspunde, ca și cum ar fi șovăit să-i dezvăluie că avea un capital prea mic, adăugă :

— O să-ți împrumut eu cît îți lipsește și mi-i înapoiezi cînd o să ai...

Și se dovedi un frate bun, își ținu cuvîntul cînd Patios găsi vas. Așa se făcu că Patios intră asociat cu căpitanul pe un vapor nou, care călătorea dincolo de Egeea, pînă în America. Și asta a fost, ai fi zis, ceva predestinat pentru casa lui. Deschise altă carte. Să vedem cum :

Într-o zi cînd vasul lui sosi în Panama, cu un transport de vin de Madera, se plimbă o vreme să vadă portul și apoi intră într-o crîșmă să mănînce. Îl impresionă curățenia. Proprietarul ei părea un om gospodar. Iată că acesta veni după puțin timp la masa lui. Îl întrebă politicos, într-o engleză stricată, de vaporul grecesc ce ancorase în ziua aceea în port. Cînd Patios îi răspunse, începu să vorbească grecește. Îi spuse că era și el marinar din Thiaki — pe nume Marinos Lekatsas — și-i fusese dat să se stabilească acolo. A început cu treburi mărunte și a trecut la altele, mai bune, pînă a deschis această cîrciumioară, care aducea cîștig bun. Era mulțumit, pros-

pera și n-avea alt gînd decît că anii treceau și nu s-a însurat.

— Și de ce ? îl întrebă Patios, acum că se împrieteniseră cu vinul cu care se cinsteau.

Fostul marinar oftă încet :

— Deoarece am de gînd să mă duc în patrie, să-mi iau nevastă de acolo, fără să vreau zestre. Dar treburile pe care le-am avut aici nu mi-au dat răgaz. Cum să le las baltă ? Și așa am tot amînat și timpul a trecut.

Patios îl privi, îl cîntări. Și se lăsă mînat de instinct, așa cum i se întîmpla de cîte ori lua o hotărîre importantă în viață. I se păru om bun, de încredere. Astfel îi veni o idee pe care i-o mărturisi îndată :

— Și dacă-ți aduc eu mireasă ?

— De unde s-o găsești ?

— În casa mea. Una din cele patru fiice ale mele.

Celălalt îi răspunse fără să stea pe gînduri :

— O iau dacă-mi place.

— S-o vezi mai întîi. Și dacă nu-ți place, o duc înapoi în țară. Va vedea și ea cu ocazia asta lumea.

Așa făcură învoiala. Corabia rămase în Panama trei zile, răstimp în care tatăl găsi răgaz să culeagă pe ascuns informații despre grec și porni apoi spre patrie. Cînd Patios sosi acasă, își sărută familia și apoi le luă pe nevastă-sa și pe Vanghelini, fiica lor cea mai mare, deoparte și le povesti ce i se întîmplase. Privi fata în ochi, de parcă voia să-i mărturisească ce dragoste și ce răspundere nutrea pentru ea.

— Mi s-a părut om bun și cred că o să te înțelegi cu el. Dar tu hotărăști.

— Îi iau, spuse fata, cu condiția să-mi placă și mie.

Dar mama se împotrivi, se temea.

— Te gîndești unde pleci, fata mea ? La celălalt capăt al lumii. Te-ai uitat pe hartă să vezi unde e ?

În zadar au fost vorbele ei. În van și încercările ei de a o face pe fată să-și schimbe părerea. Aceasta voia să arate și ea o dată îndrăzneală în viață, să vadă și altă lume. Astfel că porniră din nou în călătorie. Îi umplură un geamantan cu haine, de la lenjerie pînă la umbrelă, ma-

joritatea lucruri franţuzeşti, cumpărară coroniţa de mireasă şi darul pentru mire, un ceas de aur cu lanţ, cei care plecau se sărutară cu cei ce rămîneau, îşi luară rămas bun cu lacrimi în ochi şi vasul ridică ancora. Împreună cu tatăl şi cu mireasa, plecă şi sora mai mică, Lalou, ca să nu fie chiar singuri de tot la nuntă. Dar pe ea Patios făgădui că o va aduce înapoi cît mai repede. Va lipsi doar trei luni.

Ajunseră în Panama şi mirii se plăcură. Plecară apoi cu toţii mai departe, să facă nunta, într-un loc unde slujea un preot ortodox. După cununie s-au întors în oraş şi au invitat prietenii mirelui la o petrecere atît de mare, încît se duse vestea. Toate mergeau bine şi Patios se încredinţă că o lasă pe Vanghelini pe mîini vrednice de gospodar. S-a întors cu Lalou în Kyme, cu două geamantane cu daruri pentru întreaga familie. Însă în timp ce le deschideau şi dădeau fiecăruia ce era al lui şi povesteau — părintele şi fiica ce călătoriseră — de soarta celei rămase acolo, ochii mamei erau înroşiţi din pricina lacrimilor, deoarece abia acum, cînd fata lipsea, îşi dădea seama ce rău făcuse că o lăsase să plece.

— De ce plîngi ? o dojeni Patios. Ca şi cum am fi rămas singuri. Avem încă trei fete în casă. Să plîngă, să fie amărîţi cei care n-au făcut copii şi rămîn pustii.

Fără să vrea adusese vorba de tristeţea fratelui său Lefteris şi a nevestei lui care trăiau într-o casă pustie. Faptul că aceştia n-aveau copii îi stîrni o amărăciune nemărginită şi nu că el îşi măritase fata la capătul lumii. Îşi dădea prea bine seama că Lefteris, pentru a-şi potoli dorul, aducea în casă cînd pe un nepot, cînd pe altul. La fel şi Marcela, otrăvită de dor şi poate şi pentru că soţul ei era plecat adesea în călătorie, îl dorea şi ea pe Konstandis în casa lor, închipuindu-şi că e copilul lor. Cu cît trecea vremea, venea tot mai des să-l poftească la ei. Era limpede. Bărbatul ei o înţelegea, socotind că asta se întîmpla deoarece femeia, cum se spune, e mai însetată de copil decît bărbatul. Vedea patima mută, nemărturisită, a nevestei pentru nepotul a cărui frumuseţe se cocea şi se apropia de bărbăţie. Şi o compătimea. Nici o clipă nu-i trecu prin cap că s-ar petrece altceva în sufletul

ei. Urmărea pe ascuns cum flăcăul, la cei 14 ani ai lui, arăta ca un bărbat.

Şi cu cît totul se întîmpla fără vreo bănuială din partea lui Lefteris, iar băiatul respira în aceeaşi încăpere cu ea, cu atît patima ei ieşea la iveală ca o flacără, ca un foc ce-i pîrjolea trupul. Uneori cînd se apleca asupra lui, în timp ce acesta citea, să-i pună în faţă o vişinată sau ceva de mîncare, îi venea să-l sărute, să-i prindă în gură buzele şi apoi să-i mărturisească ce simţea. Însă în ultima clipă ceva o oprea. Poate că băiatul o va judeca pentru purtarea ei şi ar fi stricat totul. Şi pleca de lîngă el repede, cu pas şovăielnic, înfiorată. Dar poate că această reţinere să fi fost şi din pricina sentimentului de nespusă adoraţie ce-l nutrea pentru băiat, aşa cum îl vedea gînditor, cuminte, închis în lumea lui. Şi cît timp dură, această reţinere a fost un chin neînchipuit pentru ea. Pînă cînd într-o noapte nu se mai putu stăpîni.

Era iarnă, pe la asfinţit, cînd începu o ploaie care se înteţea în timp ce se lăsa întunericul. Bubuiau tunete, sclipeau fulgere în slava cerului. Konstandis ieşi de două ori afară ca să plece acasă. Dar nu cuteză, deoarece prăpădul ce se revărsa din cer inundase străzile şi într-o clipă l-ar fi udat pînă la piele. Tuşea şi de aceea mătuşa îl sfătui să rămînă. Părinţii nu s-ar fi neliniştit, deoarece şi-ar fi dat seama că din pricina furtunii a rămas să doarmă la unchiul Lefteris. Tocmai atunci se nimeri să treacă pe stradă omul care aprindea felinarele, învăluit într-o mantie groasă din pînză de corabie. Marcela apucă să-l roage să treacă şi pe la părinţii băiatului, să bată la poartă şi să le spună că acesta va dormi la ei.

Astfel îl induplecă să rămînă. Îi aşternu patul, îl lăsă singur să se dezbrace şi să se cufunde în cearceafurile ei parfumate. Dar la gîndul că el e pe jumătate gol sub plapumă, în Marcela se aprinse o patimă ca vîntul de sud-est şi-o dogorea îngrozitor. Căută un pretext să se apropie de el. Îl auzi tuşind şi intră în cameră, chipurile să-l îngrijească. Îi aduse un ceai cu două picături de rom şi-l frecţionă cu spirt. Pînă atunci, băiatul, naiv, un copil încă, nu bănui nimic. Dar mătuşa, în timp ce-l frecţiona, se apleca întruna asupra lui şi răsuflarea ei gîfîită se ames-

tecă cu a lui într-atît, încît el simţi năpădindu-l o căldură necunoscută. Şi cîte o opriseră pînă atunci se risipiră dintr-o dată. Îl strînse în braţe şi-i luă buzele într-ale ei, pe care le dorea chinuitor de atîta timp. Aruncă în gura lui dulceaţa plăcerii. Şi băiatul se lăsă amăgit. Încetă să mai judece, deveni numai trup care porneşte spre noua lui experienţă, vas ce pluteşte pentru prima dată pe mare frumoasă. Celelalte se întîmplară repede. Se lăsară în voia dorinţei nesocotiţii. Şi cînd băiatul îşi împlini cea dintîi experienţă a dragostei, parcă lăcrima în întuneric şi, ca şi cum i-ar fi poruncit, îi spuse încet :

— Lasă-mă acum. Du-te în patul tău.

Ea se supuse. Îşi strînse fusta. Se temea că ceva s-a frînt în inima lui. Băiatul rămase singur, treaz, pînă în zori, cînd ploaia tot se mai revărsa nestăvilită. Şi cînd afară apărură primii trecători şi se auziră răsunînd clopoţeii de la gîtul măgarilor, coborî şi el în stradă, cu cărţile sub braţ, şi se îndreptă spre casă. Mătuşă-sa, la fereastră, ascunsă pe după perdea, îl urmărea îndepărtîndu-se şi se gîndea la cele întîmplate noaptea trecută.

Konstandis nu mai trecu mult timp pe la casa unchiului. Găsi, chipurile, pretext că acum vremea se deschisese şi ramurile înverzeau, era mai plăcut să urce spre cimitirul Sfîntului Ilie şi să citească aşezat pe un parapet, să asculte ciripitul păsărilor şi, cînd îşi ridica ochii, să cuprindă cu privirea toată natura, ca pe o vrajă, în jur, dealurile înverzite pînă departe la promontoriu, cu smochinii, migdalii şi măslinii lor şi, în faţă, jos, marea, liniştită şi sclipitoare. Nu voia să mai dea ochii cu mătuşă-sa, după tot ce se întîmplase în noaptea aceea, să nu spună cît era de vinovat fiecare, de parcă, şi dacă nu s-ar fi văzut, ar fi uitat vreodată. Se ferea mai ales să meargă singur. Cînd unchiul lui îl poftea, refuza. Îi era ruşine de el, chiar dacă acesta nu bănuia nimic. Ştia că îl trădase cu neruşinare şi se simţea nevrednic de duioşia pe care i-o arăta. Îi veneau în minte unele seri petrecute împre-

ună, atunci cînd îl însoţea noaptea tîrziu pînă acasă şi alteori cînd se purta ca un părinte cu el şi nu mai putea să-l privească în faţă, îşi aţintea ochii în pămînt, vinovat, cînd acesta îl privea. Şi erau dăţi cînd adevărul îi stătea pe vîrful buzelor, cît pe-aci să-l spună, dar iar se gîndea cît de rău i-ar fi făcut dacă l-ar fi dezvăluit, ce durere i-ar fi pricinuit şi astfel îşi păstra nemărturisită taina, care deveni chinul lui mut.

Dar cînd primăvara trecu şi sosi vara cu arşiţa ei, se auzi ceva ce umplu de bucurie tot neamul Karalizilor şi-i împovără gîndul lui Konstandis. Mătuşa Marcela va avea un copil — sigur acum — şi, dacă-l va păstra, va naşte în decembrie. Cum se întîmplă una ca asta, după atîţia ani de căsnicie şi mai ales la vîrsta ei, părea ciudat şi le făcu pe cele care o credeau stearpă să spună :

— Vezi ? Toate pot naşte în cele din urmă.

Alţii judecau cu bunăvoinţă :

— Toate sînt o taină de nedezlegat. Măcar de-am înţelege de ce fir atîrnă multe lucruri.

Ceea ce contează în această poveste este că din clipa cînd moaşa spuse şi o dată cu ea şi doctorul dădu asigurări că Marcela va avea copil, Lefteris, după atîţia ani de chin, prinse strălucire pe chip şi întineri dintr-o dată. Se grăbea să se întoarcă din călătorii, să vadă cît creştea pîntecele nevestei şi tot număra pe ascuns cît timp trecuse — cîte luni, cîte săptămîni — pînă la ceasul binecuvîntat. Îşi vedea acum nevasta cu alţi ochi, adevărată stăpînă, şi îndoită era dragostea lui şi nesfîrşită grija ce i-o purta. Atunci cînd ea intră în ultima lună, nu mai plecă din insulă. Rămase pe loc, să fie la naştere în casă. Veghe toată noaptea cînd pe ea o apucară durerile facerii. Şi cînd spre zori răzbi din camera alăturată plînsul pruncului, lăcrimă şi i se părea că prin fereastră nu intra numai lumina unei zile noi, ci şi aceea a unei vieţi frumoase. Nu se mai stăpîni, împinse uşa care-i despărţea şi o auzi pe maică-sa care venea spre el spunîndu-i :

— Fată ! Să-ţi trăiască !

I-o arătă şi lăcrimă şi ea deoarece de atîţia ani îşi dorise acest ceas de bucurie pentru fiul ei.

— Va primi numele tău, îi făgădui vesel și privi pruncul care plîngea încet.

Dar ea îl întrerupse :

— Mai bine al Fecioarei, care ne-a ascultat ruga.

Se gîndise la acest lucru încă de la 15 august, cînd văzuse în casa ei, pe pereți, șerpișorii Fecioarei, blînzi, cenușii, un semn că aceasta îi asculta rugile ei și îi va dărui curînd nepotul pe care atît îl dorea. Îi spuse fiului ei și atunci el încuviință.

— Amîndouă, mamă. Amîndouă, Lalou și Despina.

Apoi se aplecă spre soția lui :

— Ești bine, doamna mea ?

Ea îi făcu semn că da, deoarece bucuria și emoția îi sugrumaseră glasul.

Mai încolo moașa Sultana îl trase deoparte, privind copilul :

— Seamănă leit cu neamul tău, Lefteris. Arată a adevărat Karalikos.

Într-adevăr așa era. Cu cît treceau zilele și pruncul își curăța fața, se vedea cu cine seamănă. Cu Lefteris și cu nepotul lui îndrăgit, Konstandis, de vreme ce amîndoi semănau ca două picături de apă. Așa se întîmplă cu neamurile, seamănă între ele. Însă pentru Marcela nu era numai asta. Era și ceea ce nu ieșea de pe buzele ei, dragostea care o cuprinsese acum, o dragoste blîndă pentru băiatul nevinovat care-i dăruise bogăția maternității. Se gîndea că oamenii sînt asemenea copacilor care după altoire nu rodesc dacă se întîmplă ca sevele lor să nu se potrivească. Și de asta își dau seama numai cei ce suferă.

Oricum ar fi fost, acest copil îi umplu de fericire. Lefteris își mărturisea bucuria tuturor celor pe care-i întîlnea. Dar și rudelor care erau departe le spunea prin scrisori. A treia zi deja scrise Mariei de la Atena și neamurilor nevestei lui din Anti, apoi Vanghelinei în Panama. Și sosiră felicitările. De la cea din urmă o carte întreagă. Cu multe pagini, ca toate scrisorile pe care le trimitea acasă. Începea cam așa : „Panama, ziua... luna...“ și „Stimații mei părinți și iubite surori, sînt sănătoasă și vă doresc și vouă“, ca să treacă la amănunte despre traiul lor bun de

acolo ; începea apoi să întrebe de fiecare ; și nu numai de cei de-acasă, dar și de bunici, unchi, veri, vecini și pînă și de cei care locuiau la vii. Și cînd încheia scrisorile cu salutările ei pentru fiecare separat, înșira atîtea nume că-l întrecea pînă și pe popa Isidor, cu sfinții pe care-i pomenea la sfîrșitul liturghiei, de teamă să nu-i poarte pică vreunul dacă l-ar fi uitat. Aceeași grijă avea și ea, nu cumva să scape pe cineva drag.

Următoarea ei scrisoare deveni prilej de bucurie și supărare totodată. Cumnatul ei, pe care sora și tatăl ei îl cunoscuseră acolo, o cerea acum de soție pe Lalou. N-o uitase pe fată și se gîndise tot timpul la ea, iar acum trimitea de știre să se ducă pentru nuntă, dacă erau de acord. „Cît despre situația lui, nu știu de unde să încep, continua Vanghelini. O duce ca-n sînul lui Avraam. Puțini ca el s-au procopsit și s-au îmbogățit așa. Noroc de Lalou a noastră..."

Cînd auzi, mama lor păli. Se tulbură, o cuprinse o mînie grea.

— Blestem, gemu Thodora. Mi-o ia și pe cealaltă. Dar se temu îndată de blestemul pe care-l rostise și se întoarse și privi în sus la icoane, să și-l retragă. Se căia. Însă pe drept se temea. Deoarece Lalou se arătă încîntată la gîndul de a se mărita acolo, departe, cu cel de care își amintea. Și avea grijă doar de mama ei, care era atît de supărată de parcă fata i-ar fi plecat în iad. Se temea că durerea o izbea drept în inimă și încercă s-o mîngîie :

— De ce ești tristă, mamă ? Nu te gîndești că așa n-o să mai fie nici Vanghelini singură și o să mă aibă tovarășă ?

— Cum ? sări mama fără să-și poată stăpîni indignarea. Acolo la capătul lumii ?

Nu voia să audă de averi și încă atît de departe. Amărăciunea despărțirii o copleșea. O mai îmblînzi puțin o vorbă a lui Patios :

— Dacă vrei, poți să mergi și tu cu mine, cînd mă duc într-acolo, să le vezi.

Speranța i se aprinse ca un licăr în suflet. Însă cine știe cum merg lucrurile și dacă îi va fi scris să facă o călătorie atît de lungă peste ocean ? Parcă avea viața întreagă în față să se amăgească ? Și se supuse, deoarece de la început văzuse limpede că, oricît s-ar fi împotrivit, tot nimic n-ar fi cîștigat. Îi era scris, se pare, să îndure și această amărăciune.

Se petrecură, așadar, din nou aceleași lucruri : valiza lui Lalou, cu toate lucrurile ei, darul pentru mire, despărțirea cu lacrimi, vasul care ridică ancora. Și așteptarea : cînd se va întoarce stăpînul, Patios al ei, care îi va povesti în ce lume intrase fiica lor, Lalou.

Capitolul XIV

ZBOARĂ ANII, COPIII SE ÎNALȚĂ, își croiesc drumurile lor. Intră din plin în vîltoarea vieții și bătrînii și părinții lor se dau deoparte și le poartă de grijă de la distanță pînă la moarte.

Acestea nu sînt lucruri noi. Lumea, cu legile ei, de la începuturi merge la fel. O generație aduce pe lume altă generație și apoi încet-încet se dă deoparte și, obosită, într-un tîrziu, se întoarce și-și află liniștea în țărînă. Nu are dorință mai mare decît ca nepoții pe care îi lasă în urmă să o cinstească cum se cuvine pentru faptele ei și apoi să-și vadă de ale lor.

Așa veni iar vorba de copii. Ce fac și încotro o pornesc. Fiecare cu drumul său. Konstandis plecă la Atena să studieze. Se stabili la mătușa lui, Maria — care avea o casă boierească, cu două caturi — și studia la Universitate, voia să iasă profesor. Cînd va termina, se va întoarce oare în Kyme sau vreo amintire, care-l obseda ca o remușcare, îl va ține departe de orașul natal ? Vremea o va arăta. Fratelui său, Thanasis, nu-i plăcea să învețe. Primi moștenire de la bunicul său moara și tot făcea planuri ca odată, cînd va strînge capital, să înalțe una mai mare, cu motoare, să fie mai aproape de port pentru încărcat.

Copiii Pelaghiei apucară și ei pe drumurile lor diferite. Cel mare, Rigas, după ce termină oastea, i se păru c-ar fi mai bine să iasă ofițer și acum învăța la școala militară. Veni într-o scurtă permisie acasă, în uniformă și cu sabie, și era frumos de pica. Cînd intra în biserică, lua ochii fetelor care se întorceau curioase și-l priveau,

uitînd de ce cînta preotul. Dar gîndul lui era la Lala, o nepoată a lui moş Filip, care era şi ea o mîndreţe de fată, zveltă şi cu gît de zeiţă. Îi dăduse cuvîntul că, atunci cînd va termina şcoala, o va lua de nevastă. Discutase totul şi cu părinţii, ştiau şi fraţii despre asta. Şi iată o vorbă şi despre gemeni. Iankos luă calea negoţului tatălui său — viermii de mătase. Markos, după ce lucră o vreme ca marinar, se duse mînat de curiozitate la Muntele Athos, unde rămase vreo şase luni, îndeajuns ca să-i îngrijoreze pe părinţi că se va călugări. Tocmai cînd tatăl lui se gîndea să se ducă după el să-i vorbească, în ajunul Arhanghelilor, se întoarse singur şi-şi schimbase şi meseria. Deprinsese la Munte hagiografia şi, cînd se văzu în Kyme ce meşter talentat e, plouau comenzile, nu numai pentru icoane, dar şi pentru pictura bisericilor, unde stătea luni de zile cocoţat pe scară. Părea că se născuse cu acest dar. Iar tatăl său spunea că-l moştenise pe-un bunic de-al lui, care zugrăvise biserici la Ohrida şi chiar mai departe, la Arghyrokastro. Dar cine să-şi închipuie că de la el darul acesta va ajunge peste generaţii tocmai la acest flăcău ? Fiecare tînăr îşi chivernisea viaţa în felul său. Unul se supune unei voci tainice, altul e atras de cele ce alcătuiesc viaţa meleagurilor natale sau găseşte drumul netezit de părintele său şi are meseria pregătită. Astfel se auzea că flăcăii munceau ba pe vase, ba plantau livezi de smochini şi migdali, deoarece socoteau că astfel vor putea să scoată venituri frumuşele din roadele lor ; alţii se îndreptau spre Egipt sau America, să strîngă acolo avere şi să se întoarcă în ţară — asta doar în vorbă, deoarece cîţi s-au mai întors din străinătăţuri ? — şi încă altele de acest fel. Şi în aceste întîmplări felurite se aflau şi cele plăcute şi cele triste laolaltă. În prima categorie intră un tînăr de aici, Dimitris Galanis, care se distinsese deja la Atena ca un gravor de seamă, făcea icoane frumoase şi pornise spre Paris. Şi din cele triste e de-ajuns să pomenim unul. Iată-l : În prima lor călătorie cu vasul pe care l-au construit, s-au înecat în furtună trei fraţi şi mama lor înnebuni de-a binelea şi tot vorbea aiurea pe ţărm, unde-şi aştepta feciorii din călătorie. De mila ei vioristul Daniel a compus un cîntec trist :

Mamă, odraslele tale ți le-nghiți valul.
El îți luă flăcăii și le dădu mormînt.

Totuși uneori nefericita își regăsea puțintei mințile și, de grijă că nu și-a pregătit candela pentru ei, alerga prin livezi și strîngea licurici, dar pînă să se întoarcă, o lua iar razna și îi împrăștia. De aceea cîntecul continua :

Acolo, pe marea cea rece în care zace corabia,
Poulia cu fetele ei aprindea șapte candele.

Dar parcă primește mîngîiere mama care fie și-a pierdut copiii, fie nu se poate bucura de ei, deși trăiesc ? Deoarece și despărțirea de cei care pleacă departe este la fel de apăsătoare ca și moartea. Asta o simțea biata Thodora, cu fetele ei care se măritaseră tocmai în Panama. Într-o zi nu le scoase din gînd și se tot întreba : „Acum, în clipa asta, ce fac oare ? Ce griji or fi avînd ? Nu cumva bărbații lor le-au spus vorbe amare ? Nu cumva li s-a întîmplat ceva rău, s-or fi îmbolnăvit copiii și suferă ?". Cine să-i dea răspuns înainte de a trece vreme destulă ? Scrisorile lor întîrziau destul de mult. Nici pasărea nu le-ar putea aduce în zbor mesajul lor, atît sînt de departe. Gîndul la ele și dorul o măcinau. De vină e tatăl lor, care a găsit să le mărite atît de departe de casă. Mai bine să le fi văzut măritate cu săraci din partea locului și să le fi fost aproape, să le fi ajutat cît ar fi putut.

Cu cît trecea vremea, îi purta tot mai mult pică lui Patios ; în loc să se obișnuiască, era tot mai tristă că-i lipseau fiicele. Și pînă să înceapă să se simtă vinovat alături de ea, odată, într-un ceas trist de asfințit, văzînd-o aplecată și oftînd deasupra lucrurilor lor, Patios își luă inima-n dinți și-i spuse :

— Cînd vrei tu, te iau să le vezi.

Ochii ei străluciră.

— Cînd spui tu. Tu hotărăști.

Și el hotărî pe loc :

— Înainte de primele ploi, ca să ajungem acolo primăvara.

Şi apoi, la cină, şi-au pus planul la punct. Vor lăsa casa în acest timp cu mătuşa Zoi. Patios îi spuse :

— Îţi dai seama cît durează o asemenea călătorie ? Să iei ceva să lucrezi pe corabie, să nu ţi se facă rău, căci vom pluti săptămîni întregi pe ocean.

— N-avea grijă că m-am şi gîndit, răspunse ea.

Dar mintea ei era doar să-şi revadă cele două fiice înstrăinate de care îi era atîta dor. Totuşi, cînd sosi momentul şi porniră, luă, alături de cuverturile albe pe care le ţesuse pentru fiecare, aţă şi ac şi se apucă să lucreze alta în timpul călătoriei. Şi dacă nu va izbuti s-o termine, va mai lucra şi acolo, serile, aşa socotea ea. Şi frunză cu frunză creştea ţesătura ; deoarece, cînd vasul ieşi din Mediterana şi din pricina furtunilor sălta în sus şi în jos, biata femeie privea valurile şi se gîndea la fiicele ei, prin cîte furtuni trecuseră pe mare pînă să ajungă acolo unde îşi doriseră ; dar se gîndi că aşa îşi va spori indignarea, va ajunge mîniată şi, ca să nu se mai gîndească, se aşternu pe lucru. Acul n-avea odihnă în mîinile ei. Chiar în ziua cînd intrau în Strîmtoarea Panama, termină cuvertura, cu ghirlande de flori în jur. Şi se gîndea acum cui să i-o dăruiască. Dar se va hotărî mai tîrziu, cînd va ajunge la casele lor. Poate va coase încă una şi vor primi amîndouă cîte două, ca să nu iasă supărare.

Cînd ajunse acolo, nu apucă să se bucure de fetele ei, care într-adevăr o duceau bine la casele lor, să se joace cu nepoţeii care gîngureau expresii din dialectul kymiot, că inima, de emoţie, îi slăbi, nu mai rezistă. Nu mai putea să respire. Două zile se luptă cu tusea şi toţi stăteau aplecaţi deasupra ei, soţ şi fiice şi ginerii ei, pînă să-şi dea seama ce i se întîmplă, să le dea binecuvîntarea. A treia zi în zori îşi dădu sufletul. Plîngeau toţi în jurul ei şi vorbeau ce om cumsecade fusese şi ce soartă ciudată avusese, să-şi părăsească în tinereţe patria, ca să trăiască toată viaţa în loc străin şi apoi să călătorească la capătul lumii şi aici să-şi găsească mormîntul. Îndată ce-şi văzu fiicele şi se linişti, abia ce apucă să le dăruiască amintirile lucrate de mîna ei — cele două cuverturi din in — şi, ca şi cum ar fi fost un efort prea mare pentru

ea, firul vieţii i se curmă. O îngropară în curtea unei biserici, pe care o ridicaseră nişte credincioşi ortodocşi, îi făcuseră parastasul de 40 de zile după datină, ca şi în patrie, cu colivă, iar fiicele şi ginerii o jeliră. Şi cînd, după parastas, tatăl se pregăti să pornească spre patrie, le era milă şi de el, deoarece se gîndeau că a fost lovit pe neaşteptate, că şi-a pierdut nevasta şi acum, în ce hal se va întoarce acasă.

Dar Patios era în stare să îndure, slavă Domnului! Îl aşteptau celelalte fete nemăritate şi trebuia să aibă grijă şi de ele. Voia să mai trăiască puţin, să nu plece în călătoria cea de pe urmă, care e sortită tuturor, înainte de a le vedea şi pe mezine la casele lor. Cînd se întoarse şi le povesti ce se întîmplase, fetele izbucniră în plîns şi el nu avea cum să le mîngîie. Dar sosiră repede fraţii, părinţii, verii, îndată ce auziră că se întorsese şi cum se întorsese, şi încercară şi ei să mîngîie orfanele. Şi chiar dacă acestea rămaseră cufundate în tristeţea lor, cu zilele care se scurgeau şi care deveniseră luni, durerea li se mai domoli, gîndindu-se că un lucru o dată făcut nu poate fi desfăcut. Iar viaţa, cu toate ale ei, te întoarce spre altele.

Însă povestirea noastră nu se încheie aici. Cînd se împlini un an, înstrăinatele trimiseră scrisoare să se ducă acum lîngă ele cea de-a treia soră, că aveau mire bun care o aştepta şi era mare noroc pe capul ei. Dar Olga nici nu voi să audă. Cum să plece şi să-l lase pe tatăl ei singur, şi la fel pe mătuşa Zoi care o făcuse om ? N-au decît s-o ceară de nevastă şi cei de aici, care o ştiau cum s-a născut. Nu va pleca de lîngă Zoi, deoarece îşi făgăduise sieşi, pentru binele pe care i-l făcuse, să i-l întoarcă îndoit. Voia să o îngrijească la bătrîneţe, de aceea le răspunse că le mulţumea, dar le dădea de înţeles să nu mai stăruie în zadar. Nu se va duce. Şi ele trimiseră răspuns că, de vreme ce Olga nu voia, să se ducă mezina, Amalia. Aceasta, auzind, se bucură nespus ; ridică îndată pînzele. Cît despre Patios, nu mai avea nici o părere. Socoti scrisoarea drept o hotărîre a soartei, care căuta să-i ia acolo familia şi să-şi întindă în loc străin rădăcinile. Şi cu cît se vor întinde mai mult, cu atît înstrăi-

natele nu se vor mai simţi singure, alături de neamul pe care şi-l vor face pe acele meleaguri.

Asemenea surorilor mai mari, plecă şi mezina. Cînd sosi acolo, celelalte deschiseră geamantanul mamei lor şi-i dăruiră cea de-a treia cuvertură, ca şi cum răposata ar fi presimţit şi ar fi lăsat şi pentru Amalia o amintire. Nu e acesta motiv de mirare, cînd te gîndeşti cum se ţes uneori întîmplările şi ce ne este sortit în viaţă...

Treburile statului mergeau anevoie. Nu prea erau semne de îmbunătăţire a situaţiei, marile puteri tot puneau piedici popoarelor mici. Deşi lăsau Grecia să înainteze pe drumul ei, o jucau de fapt pe degete, sperînd să descurajeze astfel şi celelalte popoare din Balcani — sîrbi, muntenegreni, bosni, croaţi, albanezi, bulgari, români, pînă şi maghiari şi polonezi. Se temeau că vor ridica steagul libertăţii şi încearcă să le ţii piept dacă poţi ! Vor zăngăni armele şi dintr-o dată Europa asuprită va deveni un vulcan revărsat ce va pîrjoli totul în jur. De aceea marile puteri aveau de gînd să supună neîntîrziat Grecia. Se îndîrjiră şi mai mult, cînd aflară că încheiase deja acord secret cu sîrbii (august 1867, în Austria), ca să acţioneze împreună şi să atragă şi pe ceilalţi vecini. Tactica lor apărea limpede la congresele unde discutau felurite lucruri despre regiunile şi popoarele din Europa supuse sultanului şi niciodată nu invitară şi Grecia să-şi spună părerea despre meleagurile ei înrobite şi să voteze eliberarea lor. Şi cum nu se interesau de durerile ei şi o dispreţuiau, Grecia se revoltă şi-şi retrase ambasadorii pe care-i avea în capitalele lor (mai 1873 din Paris, Berlin, Londra, Petersburg şi Roma), să le fie învăţătură de minte şi să vadă cum pot deveni uneori inutile hotărîrile cînd se încalcă dreptatea. Arăta mîndrie şi dispreţ. Şi îndrăzneală, cînd, mai apoi (în mai 1888), elenii care locuiau în Egipt aflîndu-se în primejdie din pricina tulburărilor iscate acolo, Grecia trimise în apărarea lor două corăbii, acţionînd la rîndul ei fără încuviinţarea marilor puteri.

Dar răul li se întîmplă şi lor adeseori. Şi chiar sultanului. Deoarece la aceleaşi congrese ţarul se îngriji de bulgari să le facă un stat puternic, ca şi cum i-ar fi compătimit fiindcă erau şi ei slavi. Şi alte puteri, englezi, francezi, pînă şi nemţi, i se alăturară, de teamă ca Grecia să nu-şi sporească hotarele şi să-i încurajeze astfel pe cei care sperau în libertate. Nu-şi dădeau de fapt seama că statul elen era un pericol mai mic decît cel creat de ţar în Balcani, care însemna accesul Rusiei la Mediterană. Iar Poarta, văzînd că-şi pierde stăpînirile din Europa, era interesată de acum şi ea să aibă alături mai degrabă o Grecie puternică decît Rusia înaintînd spre mare şi punînd stăpînire pe tot. Dar pînă să înţeleagă ce primejdie îi pîndea, Grecia era prigonită. Cu ce să începi ? Să vorbeşti despre prigonirea raialelor de către turci pe care statele mari o îngăduiau ? Despre o hotărîre bună pe care o luau după mii de strădanii, la vreun congres, şi rămînea doar pe hîrtie ? Despre izolarea economică, despre actele de-a dreptul imorale pe care le făptuiau, de cîte ori mica Eladă dobîndea ceva ? Ar umple tomuri întregi şi oricum au fost consemnate în altă parte. Şi cu toate astea, te fac să te întrebi : Oare s-a întîmplat vreodată ca sporirea Greciei să fi dăunat cuiva ? Nu a fost doar spre interesul ei şi nicidecum în dauna celorlalţi ? Nu au primit şi ceilalţi lumină din lumina ei ? Dar acestea te duc îndată cu gîndul în altă parte şi te îndeamnă să consemnezi ceea ce urmează.

Statul se afla în pragul falimentului. Rănit din pricina piedicilor care i se puneau şi cu grija statornică de a se salva de la condamnarea de a rămîne mic şi cu poporul de două ori înrobit, în afara hotarelor, cum să aibă timp să rezolve asemenea probleme ? De-ar fi fost numai asta ! Campania din urmă cu 10 ani pentru eliberarea Tesaliei şi Epirului, care se nimerise într-un moment de sărăcie cumplită, costase atît de mult, încît îngenunchease statul de-a binelea. Izbucni criza. Semnele ei apărură şi în Kyme. Comerţul stagnă, multe vase rămaseră ancorate în port. Se abătu şomajul asupra lumii marinarilor. În prăvălii mărfurile zăceau în rafturi. Şi cum o nenorocire nu vine niciodată singură, se dezlănţui iar camăta nemiloasă.

Şi ar fi prins să se întindă ca un pîrjol, dacă bătrînii care apucaseră acea răscoală populară nu le-ar fi amintit de relele ei ca să-i înspăimînte pe nesătui. Le spuneau făţiş că ei vor fi primii care vor sprijini asociaţiile săracilor. Nu era acum vremea pentru camătă. Toate arătau că războiul se apropia. Şi război nu se face cu poporul învrăjbit. Cu ce să-i însufleţească pe cei nedreptăţiţi, să-i trimită să lupte pentru ţară ? Vor arunca armele şi se vor răscula.

Astfel, cu asemenea vorbe înţelepte, cei cîţiva cămătari au fost siliţi să toarne apă în vin. Şi se întîmpla uneori că nu catadicseau nici să arate ce hîrtii aveau în mîini şi aşteptau cînd va găsi bani săracul, să li-i dea înapoi. Uneori le prescriau chiar datoriile. Socoteau că în negustorie — marfa lor era paraua pe care-o dădeau cu împrumut — se mai întîmplă să şi pierzi, nu cîştigi întotdeauna.

Războiul, ca ploaia care se apropie, stăruia în aer, simţeai miros de praf de puşcă. Se încingeau discuţii peste tot, că războiul a rămas singura modalitate pentru ca Grecia să-şi recapete vechile hotare, să ia în cadrul lor pe cei asupriţi şi să facă dreptate. Dar pînă să găsească prilejul, urgia prin care trecură armenii striga lumii cît întuneric înseamnă Poarta Otomană şi spunea că acela care va lupta împotriva ei va face un lucru sfînt. Şi se mai întîmplă ceva atunci, care aduse în prim plan numele Greciei. Jocurile Olimpice — aveau loc acum prima dată din antichitate — organizate pe stadionul din Atena, care aduseră sportivi, arbitri, filoeleni din întreaga Europă şi de mai departe şi arătau ce datorează lumea acestei ţări mici. La alergare ieşi învingător un grec, Louis, ca şi cum ar fi vestit, asemenea alergătorului antic de la Maraton, o altă victorie. Lumea strînsă pe noul stadion, văzîndu-l că intră primul, izbucni în urale, se înflăcără, îl luă drept vestitorul unui viitor mai bun şi auzind ovaţiile, aveai impresia că însufleţirea şi înflăcărarea lor vor zdruncina monumentele de marmură din temeliile lor străvechi. Dacă mai trebuie adăugat ceva despre această întrecere, este că la ea a participat şi Rigas, feciorul Pelaghiei. Şi poate că ar fi ieşit printre primii,

dacă s-ar fi hotărît mai din vreme și s-ar fi antrenat serios. Dar nu s-a întristat prea tare. Îi era de-ajuns că a învins un grec și s-a dus și l-a sărutat. Legară pe loc prietenie. Și-l invită în Kyme la nunta lui. Toate erau pregătite și logodnica îl aștepta.

Izbucni din nou războiul. Rigas, proaspăt însurat, n-apucă să se bucure decît o lună cu nevasta lui. De data aceasta s-a întîmplat în Creta, unde turcii îi prigoneau pe creștini. Se dezlănțui un asemenea flagel, încît toți se temură că va deveni un adevărat genocid, așa cum pătiseră armenii cu un an în urmă. Pruncii erau uciși în burțile mamelor și alții în leagăne. Lumea se retrase speriată în munți, să caute salvare. Puse din nou mîna pe arme, era limpede că numai libertatea va fi scăparea ei. De pe dealuri sîngele curgea șuvoaie spre țărm, povesteau pribegii care ajunseseră în Amorgos, Milo, peste tot în Egeea. Pînă și în Kyme venise o familie cretană. Nici vorbă ca statul să nu intervină. Mînia lumii îl determină să intre în luptă. Și astfel, înainte de a trece iarna noului an, porni armata care înconjură Creta și în două luni se declară oficial războiul. Nimic nu prevestea a bine. Se amestecară atunci și puterile străine, deoarece creștinătatea, auzind despre măcelurile făcute de turci, se îngrozi. S-au întrunit consilii pentru pace și Poarta încercă să scape, dînd înapoi doar Tesalia. Apărea clar că, chiar dacă s-ar fi închis conflictul, ar fi fost doar pentru moment. După puțin, războiul ar fi izbucnit din nou, pînă cînd Grecia și regiunile ei încă neeliberate vor respira și ele în voie.

Și în această situație, cu grija dureroasă pentru soarta patriei, în Kyme viața se scurgea pe făgașul ei. Chiar dacă pleca la oaste floarea tinerimii — printre ei se aflau și gemenii Pelaghiei și Thanasis al lui Stratis, care moștenise moara părintelui său — nu-ți dădeai seama că s-ar fi schimbat prea multe. Oricîte s-ar petrece într-un loc, se repetă de fapt aceleași întîmplări, obișnuite ale vieții ; altminteri, ar trebui să se piardă toți dintr-o dată. Și

auzeai aşadar iarăşi veşti despre nunţi cu miri care veneau în grabă de la oaste şi plecau înapoi, despre naşteri, morţi. Nu lipseau nici întîmplările care par ciudate şi neobişnuite şi revin ades în discuţii. Astfel, în ultima vreme se tot vorbea despre un lucru de necrezut pe care-l trăise căpitanul unui vas. Cînd se întorcea de la pescuit, îi prinse furtuna şi deodată, băiatul lui de numai 7 ani, aflat pe scară, alunecă şi căzu în mare. Strigă, dar din pricina zgomotului, nu-l auzi nimeni. Se zbătu în valuri şi fu purtat mai departe. Şi s-ar fi înecat cu siguranţă, înainte de a prinde ceilalţi de veste, dacă n-ar fi simţit deodată că are pe ce să se sprijine. Pentru o clipă se înfioră, se temu. Dar se agăţă repede, deoarece, dacă ar fi şovăit, valurile erau cît pe-aci să-l înghită. Tot pierdut ar fi fost. Dar teama se risipi repede, deoarece se trezi dintr-o dată deasupra valurilor şi îşi dădu seama că mergea călare pe spatele unui peşte uriaş. I se păru o minune. Se aplecă şi-l îmbrăţişă recunoscător, ca să nu-l arunce iar în apă şi să se înece. Pînă să înţeleagă ce peşte era, văzu în faţă caiacul şi-l auzi pe părintele său strigîndu-l disperat de la proră : „Gheorghis, Gheorghis al meu, unde eşti ?" Valurile vuiau, dar neliniştea tatălui era atît de adîncă, încît vocea lui răzbătu prin furtună şi ajunse la urechile băiatului. Acesta răspunse cu glăsciorul lui subţire : „Aici sînt". Dorinţa de a se salva era atît de puternică, încît forţa ei îl ajută să se apropie de caiac. Taică-său se aruncă în valuri, îl prinse şi-l îmbrăţişă. Abia apucă să vadă, împreună cu ceilalţi de pe vas, că băiatul fusese salvat de un delfin care-l purtase în spate. Şi cum se minunau toţi, o mărturisiră, cînd ajunseră pe uscat, tuturor celor pe care-i întîlneau. Aceştia o spuseră la rîndul lor altora. Aşa, din gură în gură, Kyme vuia tot povestind despre faptul de necrezut că un copil fusese salvat din furtună de un delfin.

Dar înainte de a se stinge asta, intră în discuţie altă întîmplare, tot despre un marinar. Era vorba despre un nenorocit care se îmbolnăvise de oftică şi nu-l mai angajau de teamă să nu-i molipsească şi pe alţii. Acesta, disperat şi de teamă să nu ducă boala şi acasă, la copii, se duse la un loc al lui de la cîmp şi se spînzură. Îl gă-

siră atîrnînd de un vișin, cu fața galbenă ca ceara. Și nici păsărelele nu-l plîngeau, vederea lui le înspăimînta și le alunga. Doar vîntul, care mișca funia, ai fi zis că purta în adierea lui vestea nenorocirii. Îl luară și-l îngropară în grabă și apoi, așa cum îi sfătuise lumea, arseră toate hainele și afumară casa și-i dădură cu var, pînă și pe caldarîm, ca să ucidă microbii. Și vremea ar fi arătat dacă măsurile lor au fost bune sau nu cumva boala va face și alte victime.

Se epuiză și acest eveniment trist în discuții interminabile și veni o altă întîmplare, apoi o alta. Și totodată se petreceau și altele, comune întregului loc : culesul viilor, măcinatul, uleiul, tot ce ține de munca cîmpului. În aer stăruia cînd miros de la mătăsurile arse, cînd de la mustul proaspăt din prese. Viața nu stătea în loc. Treceau telalii care afumau prăvăliile, țiganii cu spoitul vaselor, negustori feluriți, cei mai mulți străini, plăpumari care-și purtau marfa pe umeri și unde îi strigau gospodinele, acolo își întindeau prin curți bumbacul. În piață, țiganii băteau toată ziua ciocanele și potcoveau animalele iar în alte locuri se făceau samare. Iar dacă mergeai mai departe, spre arsenale, auzeai forfota celor care reparau sau construiau vase noi. Pe scurt, toate mergeau aidoma ; oamenii se străduiau să nu schimbe nimic, ca și cum ar fi înțeles că viața înseamnă voință și întîi aceasta trebuia să existe. Și de aceea auzeai lumea tot făcînd planuri de viitor, se vorbea despre minele care se vor deschide curînd — se descoperise cărbune din belșug, pe care îl vor încărca pe vase —, despre o moară imensă ce va fi ridicată jos pe faleză, o adevărată fabrică. Pînă și despre leproși pomeneau, să nu-i mai primească pe alții pe țărmul acela, iar boala să dispară o dată cu moartea lor.

Totuși, două semne arătau că viața în Kyme își păstra *toată căldura dinainte chiar* și în acești ani grei, cînd Grecia lupta din răsputeri. Morile ei, care își învîrteau în cîmpie aripile, ca și cum ar fi strigat lumii că toate cîte ți se întîmplă sînt măcinate și din viață nu rămîn decît pietrele de moară. Alt semn bun, copiii. Cum să le zici ? Miere ? Cîntec de păsări, greieri în călduri, așa cum ciripeau prin curți ! Îi priveai zburdînd prin vecini, pier-

zîndu-se prin livezi, rostogolindu-se pe țărmuri ca să se arunce arși de soare în mare și ai fi zis că din însuflețirea și din seva pe care o aveau, viața va merge sigur înainte și va înflori. Și fetele apoi, cele mici, cu cercelușí în formă de inimioară la urechiușe, cuminți și neastîmpărate totodată, erau și ele semn de propășire. Ajutau la culesul smochinelor și la alte treburi, lucrau chiar și rochițe la războiul de țesut, iarna cînd se aduna toată familia în odaia încălzită, brodau ; bucuria și dragostea lor de viață arătau și ele că începe o viață nouă. Și în aceste ceasuri îi ascultau pe cei mari povestind despre felurite întîmplări de pe acele meleaguri, vechi, adevărate sau închipuite. Vorbeau despre pirații fioroși la a căror apariție localnicii se retrăgeau în castru să nu fie prinși și duși în robie, despre sfinți ocrotitori și despre greci viteji, neînfrînți în lupte ; multe lucruri priveau credința : oricîte sălbăticii s-ar întîmpla, poporul și locul nu se vor pierde, deoarece însuflețirea face minuni și salvează.

Uneori povestirile reveneau și la amintiri din viața lor, despre oameni pe care i-au cunoscut sau despre ceea ce li s-a întîmplat odată, demult. Așa venea vorba uneori și despre cei doi Ghialurizi, cu toate ciudățeniile lor, viori, pisici, ce vedenii aveau. Povestea copacului care dansează le întrecea pe toate. Într-adevăr, să fi văzut ei un asemenea lucru de necrezut ? Să existe undeva un copac care dansa sau nu cumva era doar o închipuire în mintea unora care pe toate le văd așa ? Și aceștia să fie nebuni sau mai înțelepți decît ceilalți care-i judecau ? Ce tîlc ascundeau ? Ce să însemne oare acest copac ? Să nu fie cumva acesta însăși viața, care cu tot ce aduce, crezi că se mișcă purtată de vînt ca și el ? Și are în ramuri păsări, fluturi, întîmplări plăcute, dar și triste, de necrezut, și toate faptele obișnuite ale fiecărei zile. Nu cumva acesta să fie copacul care dansează ? Iar vioristul care lăcrimează și scoate de pe arcuș o melodie duioasă, de parcă așa i-ar fi scris, n-o fi oare chiar soarta ?

Așa începeau acum unii bătrîni, cu experiența vîrstei, să lămurească întîmplarea cu copacul care dansează. Cele pe care le trăiseră un veac întreg — și cîte evenimente

importante ! — se aflau în crengile lui. Şi vor veni altele, nesfîrşite... Şi iarăşi va asculta un cîntec şi va dansa, cît timp nu va fi scos din rădăcină. Şi orice vînt ar sufla, copacul va rămîne neclintit. Va creşte întruna, va aduna şi alte glasuri în frunzişul lui. Iată că acum se deschidea un veac nou, în zorii căruia înfloreau noi speranţe. Începu să se reverse rîul care aducea în torentul lui năzuinţi la a căror împlinire visaseră atîta. Asta nu era amăgire. În ultimii ani în Kyme se arătau semne bune de viitor. Verile, de Sfînta Maria, priveau şerpişorii de pe zidurile bisericilor şi-i lăsau în pace, nu-i stînjeneau, judecînd plini de încredere :

— Prevestesc lucruri bune.

Iar alţii le răspundeau :

— Aşa să se întîmple ! Amin !

SFÎRŞIT

Clopotele de seară

O PRECIZARE

NU-MI PLAC DE OBICEI PREFEțele la operele narative. Aș vrea să fac însă o simplă precizare pentru cititorul care urmărește cărțile mele și are poate impresia că, iată, am scris încă un roman istoric, deoarece și acțiunea acestei lucrări este plasată tot în trecut. De data aceasta, intenția mea n-a fost să încerc să reconstitui o perioadă a istoriei noastre prin care să transpară, cu mijloacele specifice romanului, mesajul peste timp care să ajungă la cititorul de azi, ci să expun, atît cît îmi îngăduie acest gen, probleme de conștiință. Perioada cînd se desfășoară acțiunea, cu feluritele ei întîmplări, constituie numai cadrul general, de aceea nici nu este înfățișată cu un accent istoric special. Cred că urmărirea mai îndeaproape a evenimentelor autentice ar fi îndepărtat poate opera de scopul ei, care rămîne problematica moral-ideologică a eroilor și dialogul lor interior, în cursul căruia devin conștienți de propria lor soartă și de răspunderea lor existențială. S-ar fi putut, pentru atingerea țelului nostru, să alegem altă epocă. Dacă am preferat-o pe aceasta, este atît datorită farmecului inefabil al trecutului, dar și pentru că, prin situarea într-un spațiu concret — în insula Syra, în a doua jumătate a veacului 19 — contribuie la conturarea mai sugestivă a eroilor și a frămîntărilor lor de conștiință. Și, în plus, fiindcă mărturisesc că trecutul a devenit iarăși un imbold pentru scrierea unei narații.

Capitolul I

ARUNCĂ O PIATRĂ ÎN GEAM ȘI SE se repezi s-o prindă înainte de a se rostogoli pe caldarîm. Avea grijă să nu fie auzit, să nu iasă cineva și să-l întrebe ce căuta acolo. Privea cu băgare de seamă în jur. Stătea ascuns după gardul conacului de vizavi, dar cartierul părea cufundat în beznă și în somn adînc. Luna se strecura leneș printre norii deși ; nu coborîse nici măcar pînă la acoperișurile cele mai înalte. Erau semne de ploaie. Stăruia deja umezeala care se împrăștie înaintea picăturilor, deschizînd toți porii pămîntului. Se temea să nu întîrzie. Fluieră încet semnalul lor. Scoase din buzunar o monedă, gata s-o arunce și pe aceasta în fereastra zăvorîtă a prietenului său. Dar, în aceeași clipă, obloanele se dădură ușor într-o parte și în deschizătură se ivi Ghiorghis.

— Am auzit, șopti el.

Sifis ieși din ascunzătoare, se apropie pînă sub fereastră.

— Hai, rosti în șoaptă, atît cît să fie auzit.

— Anghelos știe ?

— Da, ne așteaptă în spatele topitoriei.

— Vin îndată.

Se grăbi să închidă fereastra fără zgomot și pînă cînd Sifis să intre din nou în ascunzătoare, fiindcă auzise pași pe străduța alăturată, zăvorul de la poartă se ridică și Ghiorghis se ivi în drum. Ridică un pachet în care se afla o pînză de corabie, o manta de ploaie căptușită pe care taică-său o purta cînd pleca pe mare în toiul iernii.

— Ce-i asta ? întrebă Sifis.

— O să ne fie de folos, îi răspunse Ghiorghis. S-ar putea să plouă.

Porniră îndată. Se îndepărtară cu pas uşor, de teamă să nu fie surprinşi de o întîlnire neaşteptată cu vreun întîrziat şi să fie nevoiţi să se justifice. Ce căutau doi copii în toiul nopţii creanga pe drumuri ? Încotro se duceau aşa, tiptil, ca nişte hoţi ? Pe cine aveau de gînd să mai întîlnească ?

— Ţi-e teamă ? îl întrebă Sifis pe Gheorghis.

— Nu. Doar eu am avut ideea.

— Nu vorbeam de locul unde mergem. La tatăl tău mă gîndeam.

— N-o să afle. Înainte de a se trezi, o să fiu în pat. Dar tu ?

— Ce ?

— Nu ţi-e teamă de maică-ta ?

Sifis zîmbi cu amărăciune :

— Ce să-mi spună sărmana ?

Ghiorghis îşi dădu seama unde ar fi ajuns dacă ar fi continuat discuţia : la lucrurile care îi despărţeau. El, copil de oameni bogaţi, dintre familiile de vază din insulă. Sifis, orfan, fiul unei văduve sărace. Era de mirare într-adevăr cum cei doi băieţi, în ciuda deosebirilor ce ar fi trebuit să-i îndepărteze, legaseră într-ascuns prietenie. Ghiorghis îi atrase în grupul lor şi pe ceilalţi, pe Anghelos, pe Mathios. Sifis ajunsese să fie căutat de copiii de bogătaşi. Ghiorghis se prefăcea acum mîniat, ca să schimbe vorba :

— Ai întîrziat şi o să-l pierdem pe Anghelos.

— N-avea grijă, o să fie acolo.

Grăbiră pasul. În timp ce străbăteau străduţele pustii, singurii trecători la ceasul acela, se mirau ei înşişi de liniştea oraşului. De săptămîni în şir, de cînd avusese loc procesul aici, lumea era răscolită, fierbea de mînie din cauza ateului. Marea, la rîndul ei, parcă îndemna la duşmănie. Nici nu ştiai ce să mai crezi cu întorsătura pe care o căpătaseră lucrurile dintr-o dată. Părea că ura nu se va stinge cu uşurinţă. Poate cu timpul, care îngroapă totul în uitare. Însă în noaptea aceasta, aparent liniştită, patima fierbea. Fără zgomot, într-ascuns, aşa cum se

întîmplă faptele nopții de cînd a apărut omul pe lume, patima va ajunge la apogeu, la anatemă. Puțini din insulă știau ce se va întîmpla peste noapte, în afara făptașilor, care se numărau pe degete și a încă doi-trei inși, care-și dăduseră cuvîntul să păstreze taina. Dar se întîmplă să afle mama lui Sifis într-una din casele unde spăla rufe. Ea încredință taina unei alte femei cu frica lui Dumnezeu. Astfel o prinse din zbor și Sifis, care o spuse la rîndul lui prietenilor. Hotărîră să se ducă pe ascuns să vadă și ei. Fixară ora întîlnirii și iată că se aflau deja pe drum. Sifis și Ghiorghis urcau spre cimitir, iar Anghelos îi aștepta în spatele topitoriei. Un fior de teamă îl îngheță, în timp ce vîntul mișca chiparoșii. Umbrele nopții, care tremurau ca niște mesaje tainice, dădeau impresia că se strecurau oameni printre ele. Cine nu se teme noaptea printre morminte ? Mai ales cînd scîrțîie crengile de parcă s-ar trage o placă de pe mormînt, iar cucuveaua țipă trist ? Ah, într-un ceas ca acela, pînă și lumînările te înspăimîntă, chiar și zgomotul fructelor de chiparos, dacă le auzi căzînd lîngă tine, te înfioară.

Anghelos ar fi vrut să fredoneze un cîntec, ca să alunge gîndurile negre ce-l năpădeau. Dar dacă tăcerea nopții ar fi dus mai departe melodia, făcînd-o să răsune pînă la primele case ? Oamenii s-ar fi trezit, s-ar fi întrebat nedumeriți cine cîntă printre morminte. Temîndu-se de acest lucru, se stăpîni. Dar iată, în clipa aceea, prietenii lui se iviră pe drumul ce urca spre cimitir ; începuse deja să plouă iar cei doi băieți se acoperiseră cu pînza de corabie și înaintau îmbrățișați. Anghelos alergă în întîmpinarea lor.

— Ai văzut ? îl întrebă Ghiorghis. Au venit aici ?

— Nu. Cu siguranță nu l-au îngropat aici. Am cercetat toate gropile.

— Și de unde știi...

— Ar fi scris pe cruce numele lui. Ar fi pus un semn de anatemă.

— Ai dreptate, încuviință Sifis. L-au îngropat fără preot, de aceea mormîntul nu se află aici. O fi pesemne acolo unde îi duc pe ciumați.

— Să mergem, spuseră într-un glas.

Se strecură și al treilea sub pînza de corabie pe care o țineau deasupra capetelor și porniră la drum. Se grăbeau să ajungă la celălalt capăt al orașului. Acolo auziseră că-l vor îngropa pe cel atins de molimă, fără să aibă alături, pentru lacrima cea de pe urmă, rudă sau prieten ; asemenea înmormîntare îi trebuia blestematului, judeca lumea din insulă. Ca și cum credința mortului ar fi fost atît de impură încît pînă și cadavrul putea să-i molipsească pe adormiții întru Christos, dacă ar fi fost îngropat alături de ei.

— Unde i-or fi săpat groapa ? întrebă Anghelos nerăbdător.

— Om vedea cînd om ajunge acolo. S-or fi dus pesemne și alții.

Ploaia părea nehotărîtă. Picăturile se răreau tot mai mult. Nu mai era nevoie de pînza de corabie. Sifis ieși de sub ea și înainta singur. Însă ceilalți nu-i urmară pilda. de teamă ca hainele umede să nu-i dea de gol cînd vor ajunge acasă. Dacă ar fi aflat că ieșiseră noaptea la plimbare, părinții n-ar mai fi contenit cu întrebările : „Pe unde au umblat ?"

— Ce frumos e să te plimbi noaptea ! spuse Sifis trăgînd aer adînc în piept.

Aroma arborilor de pe colinele din jur amestecată cu sărătura țărmului te îmbăta. După puțin, în timp ce-și lăsă privirea să rătăcească pînă hăt departe, zări trei lumini care se mișcau, ca niște steluțe căzute în drum.

— Ia uitați-vă. Acum se duc, le spuse tovarășilor săi.

Ceilalți zvîrliră de pe ei pînza de corabie. Se uitară cu atenție și înțeleseră imediat. Erau trei bărbați care-și luminau drumul cu felinare. Pășeau grăbiți și aveau cazmale pe umăr. Cei trei băieți se opriră :

— Nu trebuie să ne vadă, se gîndi Sifis.

Așteptară să se îndepărteze și mai mult, să ajungă acolo unde voiau, în spatele unui gard și, cînd se asigurară că nu sînt zăriți, porniră din nou. Alergau să apuce să vadă ceea ce urma să se întîmple și abia cînd se apropiară de purgatoriu, se aplecară și merseră încovoiați printre tufișuri și pietre. Nu trebuia să-i vadă nimeni, să-și dea seama că fuseseră martori la această mîrșăvie. De aceea, cînd ajunseră destul de aproape ca să deslu-

şească ce se întîmpla în adîncul gropii proaspăt săpate, se traseră înmărmuriţi şi se ascunseră. Li se tăiase şi răsuflarea, de teamă să nu fie auziţi în tăcerea aceea de mormînt. Stăteau neclintiţi şi priveau. Iar ceea ce văzură li se întipări pentru toată viaţa în minte.

Pe întuneric, bărbaţii care veniseră cu felinarele aprinse săpau mormîntul abia închis, vînturau ţărîna cu lopata şi-o aruncau într-o parte. Lucrau în grabă, ca şi cum hotărîseră să termine un ceas mai devreme. Se vedea că sînt mînioşi, după înjurăturile şi blestemele pe care le proferau. Frînturi de silabe ajungeau la urechile celor trei băieţi şi îi speriau şi mai tare.

— Tot îl mai duşmănesc, şopti Ghiorghis.

— Taci, porunci Anghelos.

În clipa aceea luna apăru dintre nori şi-şi proiectă lumina asupra bărbaţilor care dezgropau mînioşi. De-acum înfigeau cazmalele mai uşor, pînă scoaseră mortul din groapă. Pînă şi luna se înfioră de groază şi căută să se ascundă din nou în nori, dar, ca şi cum nu i s-ar fi deschis uşa, rămase în loc ca scoasă din minţi. În razele ei se vedea cadavrul intrat în putrefacţie al bătrînului afurisit. Cu siguranţă mirosea urît, fiindcă cei trei băieţi simţiră deodată duhoarea adusă de vînt. Îşi astupară nările. Fără să vrea, de scîrbă, ochii li se deschiseră şi mai mari, urmărind ce se întîmplă în continuare. Oamenii străpunseră burta mortului şi-i puneau var în măruntaie. Cînd isprăviră, îl aruncară din nou cu faţa în jos în groapă şi zvîrliră la loc ţărîna de sus. Dar nici cu asta nu se potoliră. Aşezară pe mormînt pietre, să se ştie că mortul e blestemat. Liniştiţi în cele din urmă, îşi făcură semnul crucii şi-şi strînseră uneltele să plece.

Erau convinşi că nu-i văzuse nimeni, de aceea şi veniseră în miez de noapte. Oraşul era cufundat în somn. Nici în apropiere, la purgatoriu, care părea pustiu şi bîntuit de stafii în muţenia nopţii, nu se deschise vreo fereastră cît timp lucrară. Doar un cîine schelălăia, alungat parcă de luna ce apăruse brusc pe cer. Mai încolo, spre ţărmul pustiu, în clipa cînd dezgropară cadavrul putrezit, se auzi nechezatul unui cal. Erau singurele vietăţi treze la ora aceea.

La fel credeau și cei trei băieți ce stăteau ascunși, că nimeni nu văzuse în afară de ei cele întîmplate. Hotărîră să nu spună nimănui și jurară ca această noapte — 11 ianuarie 1853 — la cei 12 ani ai lor, să le rămînă toată viața întipărită în minte. Piatră de hotar, ca să pornească să afle, pe măsură ce creșteau, cîte îndură omul din cauza evlaviei și unde îl poate duce credința nestrămutată în Dumnezeu. Cine știe, poate că peste ani, cînd vor dobîndi mai multă învățătură, să se întoarcă cu gîndul la noaptea aceasta și să înțeleagă ce însemnase în viața lor. Acum doar presimțeau. Erau mîndri că soarta îi învrednicise să fie singurii martori la grozăvia petrecută sub ochii lor. Dar, de cum făcură cîțiva pași ca să pornească spre casă, văzură în apropiere, ghemuită pe o piatră, o femeie. Își prinsese fața în mîini și părea că plînge fără glas, așa cum bocesc cei mai nefericiți. Se opriră și o atinseră :

— Ce cauți aici ? o întrebară.

Dar ea le răspunse cu o întrebare, pe care le-o șopti îndurerată :

— Ați văzut ?

— Da.

Atunci își înălță capul și băieții o recunoscură. Era sora celui afurisit, învățătoarea. Mai îmbătrînită decît vîrsta și deznădăjduită. Li se făcu milă de ea. Uitînd că plecaseră în miez de noapte de acasă, îi propuseră pe loc :

— Hai să mergem !

— Nu, le răspunse. Mergeți așa cum ați venit, singuri. Și treceți pe la mine cînd doriți.

Părea de neînduplecat. Iar băieții, întristați, o lăsară. O apucară din nou pe drumul spre casă. În timp ce pășeau tăcuți în noapte și zăriră în față, adormit, orașul ce cobora din vîrful colinelor pînă în port, se gîndeau ce soartă avusese cel afurisit, să-i fie dat să-și sfîrșească viața zbuciumată în insula lor.

Toate întîmplările vieții lui erau cunoscute. Iar zvonul, trecînd din gură în gură, făcea adesea din țînțar armăsar, cum se spune în popor — în timp ce alte lucruri apăreau pe dos, complet deosebite de ceea ce fuseseră de fapt. Din toate însă, oricum s-ar fi auzit, reieșea con-

cluzia — pentru cei care voiau să cerceteze mai adînc — că a fost un om învăţat, conştient, ce căuta necontenit adevărul, încercînd să se apropie de Dumnezeul lui. Adevărul vieţii lui a fost acesta :

S-a născut în 1784 în insula Andros din părinţi gospodari, de vază. De mic arătase rîvnă pentru studiu şi pioşenie. Şi durere şi îngrijorare pentru patrie, totodată. Se ducea peste tot, însetat să înveţe. La Kydonies, în Eolia, unde predau dascăli vestiţi — Grigoris Safaris şi Veniamin din Lesbos —, în Patmos, în Chios. La vîrsta de 19 ani s-a dedicat religiei. Hirotonisit diacon, şi-a schimbat şi numele, a devenit Theofilos, Theofilos Kairis. Dar i se părea că nu învăţase de-ajuns. Plecă tot mai departe, mînat de dorinţa de a cunoaşte cît mai multe. Se duse în Italia, la Universitatea din Pisa şi, după ce o absolvi, se îndreptă spre Paris. Acolo ideile sociale şi ştiinţele cunoşteau, mai ales după revoluţie, un avînt fără precedent. Cînd îşi însuşi totul temeinic, se întoarse în Grecia înrobită. Mai întîi la Kydonies, predicator de-acum, apoi la Smirna, director al vestitei şcoli de aici. Pînă cînd fu purtat şi el de vîntul revoltei : Societatea Prietenilor. Fu iniţiat în tainele ei şi sosi în insuliţa natală, în Andros, ca să semene şi el, ajutat de oameni în care avea încredere, propria sămînţă a revoluţiei. Dar nu ţinu mult. Atunci avu loc revolta timpurie de la Olympos care fu înăbuşită în sînge. El se găsea acolo, înrolat în oaste. Se întoarse în insulă rănit. Dar, în loc să se potolească, se avîntă din nou în luptă, însufleţi răscoala din Andros şi, la cîteva săptămîni după ceea ce se întîmplase în Moreea, flutură şi aici steagul libertăţii.

Toate aceste fapte şi diplomele lui începură să devină cunoscute în rîndul grecilor, aducîndu-i recunoaştere şi preţuire. Cum pe vremea aceea neamului îi lipseau încă savanţii, ajunse, datorită rîvnei lui neobosite, deputat în Adunarea Naţională. În anul următor — în 1824 — a fost numit preşedinte al Parlamentului abia constituit în prima capitală a statului, la Navplion.

Dragostea de patrie îi însufleţea toate acţiunile. Nenorocirile din jur îl îndurerau nespus. Sărăcia se întindea pretutindeni, jertfă la propăşirea revoluţiei. Îşi puse

în gînd să întemeieze în insula natală o școală pentru orfanii neamului. Dar cum ? Statul n-avea mijloace să-l sprijine. Începu să caute bani de la grecii din diasporă și de la străini. Se duse la Smirna, la Constantinopol, în Țara Românească, în Moldova, în Rusia, Austria, Franța, Anglia, Elveția, Italia. Viața îi deveni o peregrinare perpetuă. Nu cunoștea zi de odihnă. În cele din urmă izbuti. Se întoarse cu banii de care avea nevoie și-și văzu în curînd visul cu ochii. Strînse de peste tot orfani și înfometați, le dădu adăpost, hrană, învățătură. Cu studiile pe care le avea, preda el însuși felurite discipline : matematică, fizică, chimie, astronomie, istoria filozofiei, elina, retorica, arta poetică. Întemeiase și cursuri noi — gnostica, religia, pietatea — care i-au adus însă necazurile ce urmară. Lumea începu să se îndoiască în privința lui. Se auziră acuzații cum că ar fi propovăduit teorii potrivnice credinței poporului, care-i abăteau pe copii de la drumul drept. Și fie pentru că în predicile lui existau germenii unei viziuni noi despre divinitate, fie pentru că cei care i-au judecat primii învățătura s-au dovedit incapabili să-i priceapă exact sensurile și i-au condus și pe alții pe drum greșit, fie pentru că mulți îi pizmuiau opera — cîte nu stîrnește invidia ! — în curînd Kairis își atrase dușmănia tuturor. Calomniatorii îl atacau din plin : dușman al credinței ! Ateu ! Atacară pînă și cele mai nevinovate idei... Voia să schimbe împărțirea timpului, și în loc de săptămîni, lunile să fie împărțite în intervale de cîte zece zile și să poarte alte nume evlavioase, creștinești. Dar acest novator fu socotit renegat și nepios, dușman al neamului. Cine să-i țină atunci partea lui Kairis, să arate că numai mînat de neliniștea cercetării și de pioșenia lui creștină ajunsese la ideile ciudate pe care le propovăduia ? Cine să arate că, de fapt, în loc de dușmănie, merita să-și atragă simpatia mulțimii, să găsească iubire și milă, deoarece el era cel aruncat în chinuri, el era cel răstignit de viu pe crucea agoniei lui... Iar dacă unii au îndrăznit să-și exprime în șoaptă solidaritatea cu el, șoaptele lor s-au pierdut în zarva iscată de cei fanatici, cu minte slabă. Astfel s-a întîmplat ce s-a întîmplat... Sfîntul Sinod îi ceru lui Kairis să-și facă apologia, să respingă

singur tot ce propovăduise pînă atunci. Acesta însă răspunse curajos că-și menține teoria.

O vreme lucrurile păreau că se vor potoli. Însă spiritele se aprinseră și mai tare, cînd vechiul său prieten și tovarăș de luptă întru luminarea neamului, Konstantinos Ikonomos, îl atacă din nou prin articole publicate în ziare. Sinodul hotărî astfel să-l recheme la căință. Dar Theofilos Kairis refuză, spunînd că nu era vinovat cu nimic, din moment ce nu preda teologia, ci filozofia credinței, care este deosebită de catehism. Vorbele lui în doi peri au fost socotite ca o amenințare pentru Biserica neamului. Ca să-l determine să se supună, îl trimiseră la o mănăstire din Skiathos. Dar acolo, în loc să-și găsească, așa cum spera, în mijlocul iubirii frățești, înțelepciunea evlaviei umile, căzu victimă fanatismului obscur al călugărilor care-l chinuiau în nădejdea că doar-doar va fi nevoit să strige : „Am păcătuit !" În această vreme rana primită în lupta de la Olympos i s-a deschis, sporindu-i chinurile. Se vorbea că mănăstirea devenise un cazan unde clocotea uleiul fanatismului. Sfîntul Sinod se văzu obligat să-l scoată de acolo și să-l trimită la o altă mănăstire, mai departe, în insula Thira, dar cu porunca de a i se acorda îngrijire. Nădăjduiau ca bunătatea călugărilor va făptui minunea, iar oaia rătăcită a Credinței se va întoarce la turma ei. Însă și această nădejde se dovedi vană. Cu cît simțea asupra sa voința celorlalți, cu atît se revolta Kairis mai tare ; cu atît se înverșuna în ideea libertății depline a oamenilor. Și nu se căi, din încăpățînare. Atitudinea sa îi atrase înfierarea. Într-o duminică se citi în toate bisericile din țară că respinge Credința și este expulzat. Să plece, ca o miasmă, cît mai departe...

Obosise de-acum, iar îndepărtarea îi trezi nădejdea că va pluti în ape liniștite, că se va potoli și nu-i va mai tîrî în primejdie pe cei care îl sprijineau. Plecă la Constantinopol și de acolo, îmbarcîndu-se pe un vas care trecea prin Malta, se duse la Paris, apoi la Londra. Acolo găsi prieteni, elevii lui de odinioară, oameni maturi de-acum și cultivați. Îl primiră călduros, îl îngrijiră. Tipăriră pe cheltuiala lor cărțile de predici și imnuri. Poate că l-ar fi oprit definitiv lîngă ei dacă în anul următor, în '44, nu

s-ar fi votat Constituţia care lăsa cetăţenilor dreptul de a avea orice credinţă, după judecata şi conştiinţa lor. Era tocmai ceea ce-şi dorea Kairis. Plin de zel, se întoarse în Grecia, aducînd din nou bani pentru fundaţia lui. Începu să predea la şcoala din insulă aceleaşi discipline ca înainte. Se iscară din nou aceleaşi întîmplări. Dar, de data aceasta, i-au adus şi sfîrşitul.

Acelaşi ziar „Eon" (Veacul), care pornise şi odinioară războiul împotriva lui, îl acuza acum, prin articole şi mai înflăcărate, cum că ar îndemna copiii la erezie. Statul era chemat să ia măsuri energice. Guvernul, care stîrnise nemulţumirea poporului prin eşecurile lui, găsi prilejul să-i abată atenţia de la problemele arzătoare. Astfel începu persecuţia lui Kairis. Se ordonă anchetă şi se hotărî procesul : 20 decembrie, la Ermupolis. Pe banca acuzaţilor, doi inşi : Theofilos Kairis şi elevul său, Spyridon Glavkopidis, care se îngrijise de tipărirea scrierilor „eretice". Apărător : avocatul Nikolaos Saripolos, profesor la Universitatea din Atena. Lume multă la tribunal, toată societatea din insulă. Fanatismul stîrnise vîntul pasiunii care pecetluia minţile şi inimile. În zadar Saripolos susţinu, cu inteligenţă şi curaj, că acuzaţia e nefondată, întrucît noua constituţie dădea libertate de conştiinţă, de acum înainte fiecare putînd să profeseze ce dorea. Teama insularilor, care simţiseră că religia ortodoxă se afla în primejdie de a fi încălcată de altă dogmă, fu mînuită cu pricepere şi abilitate în tribunal, silindu-i pe juraţi să-l condamne. Doi ani de închisoare şi şapte de supraveghere pentru Kairis, jumătate de pedeapsă celor care-l urmaseră şi se ocupaseră cu răspîndirea ideilor acestuia. Şi, ca şi cum asta n-ar fi fost de ajuns, fanaticii continuau să strige în faţa tribunalului : „Moarte ereticului care ne-a pîngărit oraşul !" Erau gata să se năpustească asupra lui, să-l sfîşie. Însă gărzile îi împiedicară. Îi ţinu în loc poate şi tristeţea unei femei care tocmai ieşea, înlăcrimată, din sală. Era sora lui, Evanthia, care nu scosese o vorbă tot timpul procesului. I se dusese vestea pentru faptele ei. Din adolescenţă încă luptase să obţină din partea europencelor scrisori însufleţite care stîrneau simpatie şi înţelegere. Amintindu-şi de acestea, cîţiva dintre ei opriră

mulțimea orbită să se năpustească asupra bătrînului condamnat. Doi prieteni din Andros se apropiară de ea : „Să mergem. Vasul ne așteaptă". Însă ea refuză, răspunzîndu-le calmă : „Duceți-vă voi. Eu rămîn aici cît timp va sta la închisoare..." Hotărîrea ei părea de neclintit. Presimțirea îi spunea că sfîrșitul fratelui ei era aproape. Îl vedea sleit de puteri, privind uneori spre cer, ca și cum ar fi vrut să-l înduplece și pe Dumnezeu să se hotărască și să arunce îndoiala în bezna minții oamenilor.

Temerile Evanthiei se adeveriră curînd. În chilia umedă și întunecată unde fusese azvîrlit, condamnatul se îmbolnăvi chiar din prima zi. Începu să se rostogolească spre moarte. În trei săptămîni își dădu duhul. Și, ca și cum astfel pedeapsa i s-ar fi micșorat, fanaticii îi adăugară o alta. Cadavrul să fie aruncat în pămînt fără slujbă, să nu i se pună cruce la mormînt. Însă dușmănia otrăvitoare nici vorbă să se potolească. Iată, în noaptea aceasta, veniră fanaticii ca niște vîrcolaci, îl dezgropară și-i umplură leșul cu var. Martori ai acestei ticăloșii au fost copiii și sora lui.

Se luminase de ziuă, bătea deja ora opt și cei trei prieteni dormeau încă în așternut, istoviți după noaptea de veghe. Mamele se apropiaseră de paturile copiilor, nebănuitoare, și-i treziră :

— Scoală să te duci la școală, spunea fiului ei fiecare din ele.

Iar băieții săriră ca arși, se îmbrăcară într-o clipită și ieșiră afară cu îmbucătura în gură. În stradă cei doi veri se întîlniră :

— Te-au mirosit ai tăi ? îl întrebă Ghiorghis pe Anghelos.

— Nu, răspunse acesta. Dar pe tine ?

— Nici pe mine.

Luaseră hotărîrea să nu pomenească nimănui despre cele văzute noaptea trecută. Îi vor spune doar lui Mathios, care făcea parte din grupul lor. De aceea, cînd îl întîlniră mai încolo pe Manolis Roidis, care le vorbi despre întîmplarea din cursul nopții, aceștia tăcură mîlc ; nu se trădară ; pe el îl considerau deja în rîndul adulților, chiar dacă nu împlinise decît 17 ani. Porniră în goană spre

şcoală. Aici îi găsiră pe Sifis şi pe Mathios, care se arăta nerăbdător să afle amănunte, fiindcă nu putuse să se ducă cu ei. Ca să-i înduplece, le adusese loukoumia şi în timpul lecţiei le tot arăta pe sub bancă. Cînd isprăviră orele, cei patru băieţi porniră aşadar împreună, dar n-o luară pe strada pieţii, ci pe cea din spatele şcolii, ce ducea spre cîmp, ca să poată vorbi fără teamă. Îi povestiră lui Mathios totul, înflorit, ca să-l facă să regrete şi mai mult. De parcă acesta n-ar fi vrut să meargă în miez de noapte cu ei ! Dar ce să facă, bietul de el, dacă s-a nimerit ca maică-sa să se simtă rău, iar taică-su a venit în patul lui ? Cum să fi fugit de lîngă el ?

Se opriră şi înfulecară cu lăcomie prăjiturile. În acest timp plănuiră să se ducă s-o vadă pe sora celui condamnat. Ea însăşi îi poftise. Erau curioşi să afle ce avea să le spună. Hotărîră să pornească a doua zi, în asfinţit, doi cîte doi, spre casa ei, ca să nu dea de bănuit.

Evanthia Kairi, din clipa cînd îl aduseseră pe fratele ei inculpat în Syra, veni şi ea şi închirie o căsuţă în partea de nord a oraşului, să-l ajute şi să-l ocrotească. Teama cuibărită în sufletul ei parcă îi spunea că procesul nu se va încheia cu bine, că în această insulă îi vor fi umplute şi celelalte pahare cu amărăciune. Cum de la lume avusese parte numai de necazuri şi suferinţi, nu voia să mai audă de nimeni. De cînd sosise aici căuta să stea deoparte, voia să se gîndească în singurătate la durerea ei. Găsi deci o căsuţă cu două cămăruţe, pe care o foloseau secerătorii vara. Făcea jar şi ţinea lampa aprinsă pînă se lumina de ziuă, deoarece noaptea n-o lua somnul cu nici un chip. O furau gîndurile şi o purtau în chilia întunecată unde fusese închis fratele ei şi de aici la ţărîna grea ce-l apăsa. Stătea pustie, cu durerea ei. A doua zi, în asfinţit, auzi bătăi uşoare în uşă. Se ridică şi deschise. Văzu doi din cei patru băieţi şi în curînd apărură şi ceilalţi doi. Ochii i se luminară de bucurie, ca şi cum ar fi căpătat nădejde din tristeţea lor. Îi primi pe copii cu căldură părintească. Înţeleapta femeie, care-şi îmbrăca necazul în demnitate şi nobleţe, începu să le vorbească de parcă i-ar fi cunoscut de cînd lumea.

— Eu voi uita cele ce ați văzut, dacă simt că voi vi le veți aminti. Și dacă voi ști că din ele, într-o bună zi, veți trage învățătura care trebuie. Pînă și nenorocirile își au rostul lor dacă sînt învățare de minte pentru lume.

Le vorbea copiilor de parcă ar fi fost oameni maturi și cultivați. Conduse discuția unde voia, ca să limpezească în mintea lor ceea ce trebuiau să rețină din cele întîmplate. Că omul poartă răspundere. Răspundere pentru ceilalți, pentru viitorul lumii, răspundere pentru sufletul ei. Lumea este judecată după faptele ei. Nu atît după întîmplările neînsemnate și banale de zi cu zi, cît după unele care ies din șir și capătă semnificație, devenind morala vieții, înțelepciunea și sufletul ei. Un ceas, o clipă ne iau povara întregii noastre vieți. Devine pecetea, soarta ei. O faptă ne atrage fie condamnarea definitivă fie fericirea dorită. Nu numai pentru noi, care o făptuim, ci poate și pentru mulți alții. Vai nouă, dacă vom greși față de cei nevinovați ! Vai nouă, dacă ne înșelăm judecînd și condamnînd fapte deschizătoare de drumuri ! Lumea nu va propăși. De aceea are nevoie de fapte de seamă, chiar dacă uneori par trecătoare și neînsemnate, are nevoie de inimă curată și gînd slobod. Orice hotărîre trebuie să fie luată din dragoste, după multă chibzuință. Să simți răspunderea și să-ți amintești întotdeauna că viața este numai o clipă a ta.

Băieții o ascultau extaziați, trecînd de la înflăcărare la calm. Inimile le tresăltau de vorbele ei însuflețite. Chiar dacă nu aveau decît 12 ani, în seara aceea mintea le galopa neobosită, ca un armăsar de soi, și-i purta peste ani. Se simțeau deja maturi, capabili să priceapă tîlcul vorbelor auzite. Erau bucuroși că veniseră. Se maturizaseră parcă dintr-o dată. Ar fi vrut să mai rămînă, s-o asculte pînă la miezul nopții, pînă în zori... Dar brusc le ajunseră la urechi ecouri din oraș. Băteau clopotele de seară, obicei vechi de pe vremea piraților, atunci cînd dăngăneau să se strîngă în oraș cei întîrziați, deoarece se închideau porțile castrului. Așa cum pe vremuri vesteau primejdia care-i amenința peste noapte, la fel și acum cei patru băieți deslușiră un mesaj în sunetul îndepărtat

al clopotelor. Chiar dacă nu puteau să-l zugrăvească în cuvinte, îl simţeau. Trebuiau să se grăbească.

Se gîndiră că au întîrziat şi, de teamă că cei de-acasă să nu fi pornit în căutarea lor, se ridicară grăbiţi. O salutară cu respect pe Evanthia Kairi şi se pierdură în noapte.

Deasupra lor stelele înfloreau pe cer ca pe o cîmpie. Iar copiii, în ciuda fricii lor că-i prinsese noaptea pe drum, îşi puseră în gînd să revină.

Capitolul II

FIREA OAMENILOR SE PLĂMĂDEȘTE și după locul unde-și trăiesc primii ani. Capătă multe din obiceiurile lui, întîmplările își pun pecetea asupra lor. Familia care își hrănește copilul cu idei și sentimente se îndreaptă și ea încotro o mînă condițiile și nevoile locului unde trăiește ; încotro dorește societatea cu legile, obiceiurile și prejudecățile ei. Iar dacă unii se arată nesupuși, refuzînd să se adapteze și arborînd stindardul altei vieți, proprii, numai a lor, în cele din urmă firea lor va fi modelată de întîmplările meleagului natal.

Cînd începi să povestești așadar cum a purces viața unor oameni din fragedă pruncie, trebuie, mai întîi, ca să-i surprinzi în adevărata lor lumină, să răsfoiești catastifele locului lor de baștină, să pătrunzi și în perimetrul lumii lor.

Așa vine acum vorba despre Syra. Aici s-au născut cei patru băieți — Anghelos, Ghiorghis, Sifis, Mathios — care se îndreaptă, prieteni nedespărțiți, spre adolescență și ies din ea în lumea largă, în marea întindere presărată de răscruci și drumuri șerpuitoare. S-ar putea ca întîmplările să-și păstreze prospețimea de odinioară. Cel care le va citi, să le judece...

Insula, așezată în mijlocul Cicladelor, era centrul unor cercuri concentrice : Marea Egee, Grecia. Grație poziției ei, a devenit repede inima noului stat format după eliberarea Heptanezului. S-a înviorat datorită portului. Înflorirea negoțului a atras aici tot felul de străini care deschideau prăvălii. Fiecare lucru aduce după sine altul. Alișverișul a atras cîștigul, prăvăliile — clienți. Arsena-

lele primeau comenzi de calafetări şi din celelalte Insule Cicladice. Viaţa se însufleţi, aşa cum se dospeşte aluatul la căldură. Dar ca să poată propăşi îndeajuns, insula avea nevoie de forţă de muncă serioasă, nu glumă. Puţinii localnici nu puteau acoperi toate nevoile ce se iveau. Cei mai mulţi dintre ei erau truditori ai pămîntului, obişnuiţi să-şi dea duhul pe ogoare neprielnice. Singura nădejde era în podgorii, în stupi şi în livezile de migdali. Începură să se strîngă în insulă tot mai mulţi străini de partea locului, potop de lume. În primul rînd băjenarii ruinaţi din Chios, care scăpară de măcelurile turcilor şi credeau că aici, pe unde trecuseră catolicii, vor fi mai feriţi de alte persecuţii. S-au strîns astfel în Syra 5 000 de chioţi. Pe lîngă ei şi alţi 3 000, veniţi din Psara, alungaţi şi ei de nenorocire din insula lor în ruină. Cum să istoriseşti suferinţele îndurate de ei ? Ar umple cărţi întregi, catastife. Acum să reţinem faptul că toţi cei care au coborît de pe vasele lor, nefericiţi şi deznădăjduiţi, s-au arătat din prima clipă dornici să trudească din greu, ştiind că numai astfel ar fi supravieţuit. Se aşternură cu zel pe treabă şi în curînd licări speranţa că viaţa lor începe să se aşeze. Atît de mare era dorinţa lor de a se chivernisi, încît aveai impresia că-i vezi din nou ca atunci cînd se aruncau în valuri, ca să se agaţe de vasele salvării lor. Aşadar, noii veniţi, prin lupta lor, îşi aduseră şi ei obolul la înflorirea Syrei. Cu învăţătura de minte pe care o căpătară în urma refugiului lor silit, cînd nu rămăseseră cu o leţcaie, îşi făceau nod la pungă şi prindeau încet-încet cheag, îşi înălţau case arătoase şi prăvălii. Aveau tot felul de idei. Deschiseră mici fabrici, filaturi, ţesătorii. La marginea oraşului ridicară tăbăcării. S-au deschis apoi felurite agenţii pentru călătorii, pentru asigurări, reprezentante ale unor firme străine. Localnicii şi refugiaţii deveniră astfel toţi împreună o singură lume. Îşi înălţau de-acum casele în jurul portului, din moment ce dispăruse teama de piraţi care-i făcuseră să-şi clădească oraşul sus pe coline. Acesta deveni curînd un înfloritor centru economic de comerţ pentru întreaga Grecie. Îi găsiră şi numele care i se potrivea : Ermupolis. Dacă Atena era dedicată cultului înţeleptei zeiţe, oraşul lor,

care-și datora înflorirea negoțului, trebuia să-l cinstească pe Hermes. Acesta, pentru a binecuvînta orașul, creă condiții prielnice pentru deschiderea băncilor. Se deschiseră aici reprezentanțe și consulate ale multor țări. Începură să sosească greci din Smirna și din Constantinopol, de parcă ar fi presimțit că Grecia, plutind acum cu pînzele deschise, va trăi ziua cînd se va ridica în apărarea fiilor ei din Asia Mică. Era un lucru inevitabil. Mulți își luară familiile și se stabiliră în Syra, unde își aduseră și obiceiurile. Începură să-și înalțe case ca niște palate, cu două și trei caturi, cu balcoane de marmură și balustrade cizelate în fontă topită ca niște dantele fine. Interioarele erau împodobite cu tablouri de preț, cu sculpturi în ghips. Scările și ușile erau lucrate de meșteri vestiți, aduși din alte locuri. Încăperile erau înțesate de mobile scumpe, de oglinzi aurii, lustre din opal sau ceramică, vaze strălucitoare și servicii alese. Bogăția se revărsa pretutindeni. Oamenii se îmbrăcau după moda europeană, se duceau la cluburi anume făcute pentru cei de vază și cu punga plină, la teatru unde jucau trupe vestite. Dar cel mai mult te izbea bogăția în fastul bisericilor pe care le înălțau. Strălucitoare, mari, cu turle semețe, măiestrit cizelate. Înăuntru candelabrele, candelele, icoanele te orbeau cu frumusețea lor.

Dar cum nu există loc în care să întîlnești numai bogătași, la fel și în Ermupolis întîlneai oameni de toate categoriile. Nobilii își ridicaseră conacele impunătoare sus de tot, ca să fie zărite primele de călătorii ce soseau în insulă. Dezmoșteniții soartei trudeau din greu să-și cîștige o îmbucătură de pîine.

Cît despre grupul prietenilor, crescură parcă peste noapte, fără să știe cum. Anghelos și Ghiorghis, veri primari — mamele lor erau surori gemene — nu știau ce înseamnă sărăcia și strîmtorarea. Casele lor arătoase se aflau în cartierul celor bogați. Tații lor, vestiți printre proprietarii de corăbii, țineau negoțul în mîinile lor. Mathios se trăgea din pătura mijlocie, unde oamenii nu știau decît barca și țărmul. Nu-i copleșea belșugul, dar nici nu se puteau plînge de lipsuri. Taică-su, care-și pier-

duse familia în măcelurile din Chios, venise aici, singur și speriat, luptînd din răsputeri să prindă rădăcini. Muncea pe unde putea. Adună ceva capital și deschise în piață o prăvălie de luminări. Începu să cîștige frumușel, își închegă familie. Mathios era primul născut. Al patrulea membru al grupului, Sifis, primul și singurul copil al unei familii sărace, era orfan de tată. Mama lui, venită de departe, nici nu-și mai amintea de unde, lucra cu ziua și abia-și cîștiga un codru de pîine. Spăla rufe toată ziulica pe la cei bogați. Dar, ca și cum amintirile i-ar fi făcut rău, nu-i vorbea băiatului de părintele dispărut, lăsîndu-l să se piardă în negura trecutului. Îl crescu singură, cu multă trudă, pe Sifis.

Inocența copilăriei nu vede și nu vrea să vadă că lumea e împărțită, dezbinată. Copiii nu pun la socoteală deosebirile atunci cînd se leagă între ei prin prietenii. Le e de-ajuns să se înțeleagă la joacă. La fel și cei patru băieți, pe care înrudirea, vecinătatea și soarta îi făcură să se întîlnească, se înțelegeau atît de bine în toate privințele, încît se simțeau aproape ca frații. Se bucurau de prietenia lor. În zadar, la început, mama lui Ghiorghis, care se mîndrea nevoie mare că soțul ei era consul, îl dojeni : „Ce lucruri mai sînt și astea ? De unde pînă unde tu și Anghelos să faceți tovărășie cu băiatul unei spălătorese !" Însă nici el, nici vărul lui nu puseră la socoteală vorbele ei. Știau că prietenul era vrednic de iubirea lor și n-ar fi îngăduit în ruptul capului să-i despartă cineva. Chiar dacă era sărac, era băiat chibzuit și mărinimos. Unde mai pui că întotdeauna se oferea primul cînd era vorba de o treabă. Erau tovarăși la cataramă și la școală și la joacă. Mereu nedespărțiți, cînd prin cartiere, cînd cutreierînd portul, ca să culeagă, de la vasele care ancorau, vești din cealaltă lume. Alteori se pierdeau pînă în amurg prin locurile pustii ale insulei și pe plajele îndepărtate. Aveau multe să-și spună unii altora. Vorbeau despre tot ce se întîmpla în insulă. Pe unele le mai înfloreau, deoarece n-aveau nici experiență, nici judecata coaptă. Erau întîmplări care îi uluiau, le stîrneau nedumerirea. Încercau să le cîntărească și să le dezlege taina pe care o închideau. La fel îi atrase de la început și cazul lui Theofilos Kairis. Teoriile lui

stîrneau discuţii înflăcărate cînd oamenii se întîlneau la serate sau prin cafenele. Care era adevărul ? Ateu sau savant ajuns prin ştiinţa lui la cunoaşterea lui Dumnezeu ? Cine ar fi putut să-l judece fără părtinire ? Copiii erau tare nedumeriţi. Cei patru prieteni încercau să treacă, plini de nerăbdare, peste ani, să afle ce ecou va stîrni Kairis în pragul veacului următor. De aceea, cînd aflară că va fi judecat în Syra, socotiră că a căzut norocul pe capul lor. Vor fi în miezul evenimentelor, vor vedea poate cu ochii lor, vor auzi cu urechile lor. Chiar în clipa sosirii, doriră să-l vadă neîntîrziat. Se aflau pe chei cînd ancoră vasul. Apoi aşteptară la ieşirea din tribunal, în mijlocul mulţimii care-l acuza şi-l înfiera. Copiii erau muţi de uimire, mai ales că lor bătrînelul, cu barba lui deasă şi cu pletele revărsate pe umeri, le părea întruchiparea cumsecădeniei şi bunătăţii. Iar femeia înlăcrimată care-l însoţea şi care-i împărtăşea soarta părea şi ea la fel de venerabilă în stăruinţa ei. Nutreau nădejdea că procesul se va încheia cu bine. Doreau să iasă nevinovat. Aveau mintea încă necoaptă să poată judeca, instinctul însă le spunea că bătrînul e nevinovat. Curînd însă se întristară. Tribunalul îl condamnase la închisoare iar lumea de-afară se bucura. Patima e molipsitoare, vezi bine. Syra devenea, din cauza duşmăniei, fanatică. Nu vedea şi nu auzea nimic din mesajul sufletului lui. Nu-i păsa de chinurile îndurate de sărmanul bătrîn în chilia umedă, unde într-o dimineaţă în zori îşi dădu sufletul. Îl îngropară în tăcere, ca pe un cîine, fără preot, iar în noaptea următoare fanaticii se temură ca nu cumva să molipsească pămîntul în care fusese zvîrlit.

Dar nu se împlini o săptămînă cînd Areopagul din Atena dădu un alt verdict. Respingînd violenţa condamnării, îl declară nevinovat.

Vestea casării sosi prea tîrziu în insulă. Tîrziu şi pentru mulţimea care se luase cu treaba, preocupată de grijile ei. Doar foarte puţini îşi simţiră sufletele cuprinse de remuşcare şi de ruşine. Întîmplarea dădu din nou de gîndit băieţilor.

— A fost nevinovat va să zică.

— Totuşi l-au îngropat.

— I-au umplut groapa cu var.

În sufletul lor încolţi pretimpuriu sămînţa pe care le-o aruncase sora celui nevinovat. Sentimentul răspunderii.

Lumea din insulă se grăbi să închidă cazul Kairis. Hotărîrea luată la Atena aruncă asupra lor ruşinea vinei. E lesne de înţeles că nu mai voiau să pomenească de ea. Singura grijă, nemărturisită, era de a da uitării cît mai repede acest subiect, să dispară pînă şi din amintire. Cei compromişi în războiul împotriva lui Kairis trebuiau să-şi recîştige autoritatea, să participe, prin operele lor, la înflorirea oraşului. Căutînd necontenit pretexte ca să îngroape pentru totdeauna acel subiect neplăcut, întîmplarea le veni în ajutor.

În Syra tocmai poposise un grup de saltimbanci, cu un îmblînzitor de fiare. Se aflau în drum spre Smirna şi Constantinopol, unde urmau să întîlnească şi pe alţii. Îndată ce coborîră în port de la bordul vasului sicilian cu care veniseră, se zvoni de sosirea lor în toată insula şi în altele din jur. Tocmai în acel moment se întîmplă că ridicau ancora două caiacuri ce făceau legătura între Syra şi Insulele Cicladice. Ele purtară ştirea pe pînzele lor. În scurt timp se află de sosirea lor pînă la ultima casă din oraş, iar lumea se revărsa pe străzi, aşa cum se întîmpla cu ani în urmă, cînd băteau clopotele de seară vestind ameninţarea corsarilor. Dar acum nu strigau înspăimîntaţi, alergînd să se baricadeze în castru, ci se îndreptau spre arsenale unde străinii îşi opriră carele şi-şi înălţară corturile. Toţi erau curioşi să-i vadă de-aproape. Stăteau şi căscau gura la cîinii dresaţi, la maimuţe, la leii sălbatici lenevind în cuştile lor. Copiii uitau să mai plece de-acolo, făceau haz şi tot îl descoseau pe unul care o rupea puţin pe greceşte, conducătorul trupei. Acesta le spuse că era şi el grec din Calabria, în Italia. Le povesti că acolo îşi înălţaseră cetate grecii din vechime, care lăsaseră moştenire limba şi alte obiceiuri. Răspundea răbdător la toate întrebările copiilor, dorind să le stîrnească interesul să vină la reprezentaţie. Printre ei erau şi cei doi veri, Anghelos şi Ghiorghis. După puţin timp veniră şi cei mai mici, Iannis şi Mihalis. Iannis era fratele celui dintîi, Mihalis al celui de-al doilea. Se distrară pînă la lăsatul serii. Saltimbancii aprinseră

felinarele cu ulei şi cărbuni pentru jar. Abia atunci se întoarseră copiii pe la casele lor şi povestiră la cină tot ce văzuseră.

— Vor arăta lucruri nemaipomenite, spuse Ghiorghis cu admiraţie, în clipa cînd mama lui, Elisabet Ralli, punea în farfurie supa dreasă cu ou şi lămîie, aburind. Patru oameni vor sta în echilibru unul deasupra celuilalt.

— Iar îmblînzitorul va intra în cuşca leilor, adăugă mezinul Mihalis, care avea doar opt ani.

— Să mergem şi noi la reprezentaţie.

Taică-său nu răspunse. Găsi pretext, chipurile, că tocmai atunci intrase în sufragerie slujnica cea tînără, Irini, ca să strîngă farfuriile murdare. Stăpînul casei îi aruncă nevesti-sii priviri piezişe, îndemnînd-o pe ea să răspundă. Iar aceasta, care se gîndea întotdeauna ce impresie va stîrni în lume, îşi spuse părerea :

— Ar fi mai bine să mergem cu toţii la teatru cînd va veni o trupă de operetă. Să vă obişnuiţi şi voi cu muzica bună...

Markos Rallis, care era un om cu picioarele pe pămînt, o întrerupse :

— Nu amesteca lucrurile, Elisabet. Una e teatrul şi alta circul. S-a întîmplat să văd şi spectacole bune de circ la Livorno şi mărturisesc că m-am distrat foarte bine.

— Mă mir că ţi-ai dat tu seama de calitatea circului. Dacă aflăm că şi acesta e bun, n-aş avea nimic împotrivă. Mă îndoiesc, totuşi...

În acelaşi timp, aceeaşi discuţie avea loc şi la conacul surorii ei, în spatele bisericii Sfîntului Nicolae. Însă aici se împotrivi capul familiei, Apostolos Vitsoris. Era acelaşi motiv, ascuns, care-l oprea, de cîte ori era vorba să iasă împreună în lume. Diferenţa de vîrstă dintre soţi, 20 de ani, apărea şi mai izbitoare cînd se aflau alături. Soţia lui părea mai degrabă fiica lui. Îl întrista faptul că citea în ochii celorlalţi gîndurile lor, uneori supărătoare, vulgare. De aceea găsea întotdeauna pretext să nu apară alături de ea în lume. Chiar şi cînd se duceau la ţară, la Galissa, făcea ce făcea şi nu pleca odată cu ei. O trimitea de

dimineață pe nevastă-sa cu Anghelos, cu micuța Amalia și cu unul din servitori, iar el venea mai tîrziu, după-amiază, cu celălalt fiu, Iannakis. Doar în biserică intrau împreună.

Cînd o auzi așadar pe nevasta lui fiind de acord cu copiii să nu piardă noul spectacol, le spuse că zilele acestea tocmai aștepta un transport de marfă și trebuia să fie de față la descărcat.

— Asta nu înseamnă însă ca voi să nu vă duceți, adăugă privindu-i pe rînd pe toți trei.

Luă din farfurie un măr și, în timp ce-l curăța, continuă calm :

— De altfel, Anghelos a crescut și poate s-o însoțească pe mama lui.

Vorbele lui îl încîntară pe Anghelos. Ghici lesne care va fi urmarea. Îi vor face un costum, mai ales că se înălțase mult în ultima vreme. Dar și maică-sa acceptă pe loc propunerea. Experiența o învățase că nu trebuie să mai stăruie asupra acestui subiect ; înțelegea prea bine, chiar dacă bărbatul ei nu-i mărturisea, ce ascundea refuzul lui. De cîte ori ieșeau împreună, citea în ochii celorlalți compătimire pentru soarta ei. O femeie în floarea vîrstei ca ea n-avea parte să se bucure de adevărul vieții. Dar compătimirea celorlalți n-o durea prea tare. Mai grav era că trupul ei tînjea după dragoste. Învățase însă să-și stăpînească dorința și apărea în ochii tuturor ca o soție credincioasă, mamă duioasă, o nobilă adevărată.

Hotărîră așadar și cei trei copii se duseră cu mama lor, Glykeria Vitsori, să vadă reprezentația chiar din prima seară.

Circarii ridicaseră un cort uriaș, asigurat cu funii, instalară bănci și cîțiva din ei începură să cutreiere orașul să anunțe spectacolul. La ceasul hotărît se iscă învălmășeală mare la cort. Se adunase lume prea multă și se îmbulzeau, își făceau loc cu coatele care să prindă un loc mai bun. Glykeria Vitsori avu noroc, deoarece un slujbaș de la biroul soțului ei venise mai devreme și-i ocupase locuri în primul rînd. O ținea pe micuța Amalia în poală, iar cei doi băieți se așezară pe jos în fața ei, cu picioarele încrucișate. La fel făcură și ceilalți copii. De cum începu spectacolul, lumea din cort, mari și mici,

săraci și bogați, se simți dintr-o dată vrăjită. Era prima dată cînd vedeau astfel de scamatorii. Patru acrobați se urcară unul pe umerii celuilalt, săreau sus de tot și treceau ca păsările printr-o coroană de foc, fără să fie atinși de flăcări. Apăru apoi un arap cu maimuțe. Spectatorii se minunau și făceau mare haz de toate comediile lor. Dar celor mai umblați, care văzuseră lucruri mai de soi, li se păreau de două parale. Erau și alții pe care spectacolul nu-i impresiona, chiar dacă-l vedeau pentru prima dată. Între aceștia și Glykeria Vitsori, care urmărea apatică jalnica reprezentație. Se plictisea și ar fi vrut să plece imediat, dacă n-ar fi venit cu copiii și nu s-ar fi gîndit că unii ar fi privit-o cu ochi răi. Rămase încercînd să se molipsească de buna dispoziție a copiilor. Pînă cînd se întîmplă ceva neașteptat, care-o scoase din amorțeală. Apăruse îmblînzitorul de lei. În arenă era și un rob care-l ajuta să așeze cușca. Aduse drugi de fier, bare de protecție. Nimeni nu acordă vreo atenție hamalului. Însă ochii Glykeriei Vitsori, din clipa cînd îl zăriră, rămaseră țintuiți asupra lui. Un fior pe care nu-l mai simțise pînă atunci îi străbătu trupul. O teamă ciudată o cuprinse. O forță de nebiruit o făcea să nu-și ia ochii de la el. Simți greutatea copilei în poală și o lăsă să stea lîngă ceilalți frați. Încercă să se calmeze. Ce însemna oare apariția acestui bărbat care o trezise brusc din letargie ? Avea trupul zvelt, era înalt, chipeș. Ochii priveau languros. Ce o atrăgea atît de tare la el ? se întreba ea. Sprinteneala cu care se mișca și ridica poverile de parcă erau fulgi ? Prin haina deschisă i se zărea pieptul arămiu, asudat, care făgăduia ochilor pe care îi vrăjea căldura bărbăției lui.

Din clipa cînd îl văzu, totul dispăru pentru biata Glykeria. Lumea din arenă pălise. Leii din cușcă păreau pictați. Pînă și spectatorii. Apoi, cînd spectacolul se termină, străzile și casele încetară să existe pentru ea. Chipul necunoscutului o urmărea, oriunde își arunca privirea. Doar cînd ajunse acasă, Glykeria Vitsori simți căldura mîinilor copiilor ei. Un fior de nestăpînit o străbătu din nou, așa cum se întîmplă numai o dată în viață...

Se duseră și ceilalți prieteni la circ. Ghiorghis și Mihalis merseră împreună cu părinții lor. Elisabet Ralli se

supuse de dragul copiilor. Glykeria găsi prilejul să se mai ducă o dată. Voia, chipurile, să treacă după spectacol, împreună cu sora ei, pe la croitoreasă. Își făcea o rochie nouă, din catifea de Triest. În timpul reprezentației, totul în jurul ei părea învăluit într-o ceață din umbra căreia aștepta, numărînd minutele pe cesulețul cu lanț de aur agățat de gît, să apară tînărul hamal. Acesta își făcu din nou apariția, cu mișcările lui iuți. Glykeria îl urmărea în timp ce bărbatul ridica și potrivea drugii de fier. Cînd acesta îi întîlni privirea întîmplător, Glykeria fu tulburată, se temea. O privi cu ochi vinovați pe soră-sa care stătea alături. Iar aceasta, fără nici o bănuială, o întrebă încet :

— Ai pățit ceva ?

— Nu. Sînt puțin obosită. Mai bine mergem mîine la croitoreasă.

Dar hamalul o privi din nou. Îi simțise ochii de jar ațintiți asupra lui. Bărbatul se asigură că el era ținta privirilor, își înclină capul și-și continuă munca umilă, ca și cum n-ar fi băgat de seamă. Știa că la terminarea spectacolului nimeni nu-și va mai aminti de el. Nici nu îndrăznea să se gîndească la cutezanța celei care-l privise. Și nu se înșelă. În zilele următoare femeia care-l privise atît de stăruitor nu mai apăru. Și nici pe el nu l-a pomenit nimeni. Nu se vorbea decît despre lei, despre cîini, despre acrobații. Cum să îndrăznească cea care îl privise să mărturisească fiorul pe care-l simțise ? Unde ? Cui ?

Zilele următoare întreaga Syra se perindă la circ. Iar dacă rămase vreun copil căruia nu i-a plăcut, acesta era Mathios. Tocmai se nimeri ca taică-său să scoată la apă un vas nou și lucra la ultima calafetare. După-amiaza Mathios cobora pe țărm și-l ajuta la treabă. Alegeau împreună vopselele. Respectul lui pentru vasele mici era nemărginit. Mai ales de cînd taică-său îi povestise că, grație unei feluci, trei oameni scăpaseră cu viață cînd îi atacaseră turcii. 30 de ani trecuseră de la măcelurile din Chios, era pe-atunci un copil ca și Mathios acum și îi stăruiau aievea în minte cîte se întîmplaseră. Se luptau cu valurile năprasnice, se scufundau și se retrăgeau în același vas care se învrednici și îi scoase în cele din urmă teferi pe uscat. Se gîndea la felucă cu un fel de pioșenie.

Şi acum, că îmbătrînise, îi aruncă ancora să-şi lase sărmana sufletul în apele secate, aşa cum pe alte meleaguri ţăranii dau drumul vitelor istovite de bătrîneţe în livezile liniştite ale mănăstirilor ca să-şi sfîrşească zilele în pace. Nu păstră din ea decît o scîndură pe care o meşteri la cea nouă, ca şi cum astfel ar fi sfinţit-o. Să se învrednicească şi aceasta să făptuiască vreo minune cînd i se va ivi prilejul. Se ruga cu toată forţa ce sălăşluieşte în sufletul unui om curat care-l cheamă pe Dumnezeu să-i stea alături în toate. Şi se întîmplă că feluca cea nouă făptui şi ea minunea ei. Minune trebuie s-o numeşti, deoarece nu vei găsi cuvînt mai potrivit pentru ceea ce se întîmplă.

Cînd isprăvi de meşterit, taică-său îi dădu încuviinţare lui Mathios şi prietenilor lui să plutească cu feluca, dar numai în apropierea ţărmului, să nu iasă în larg ca să nu-i prindă mistralul. Le plăcea să buchisească literele încrustate pe stînci cu ani în urmă — jurăminţi, făgăduieli, dorinţi ale călătorilor şi peregrinilor ca să ajungă teferi în patrie. Voiau să citească cele încrustate în vechime, care se tociseră cu vremea din cauza sărăturii mării. Era duminică după-masă, la ceasul cînd soarele străluceşte auriu. Urcară în barcă cei patru băieţi, prieteni la toartă : Anghelos, Ghiorghis, Sifis şi Mathios. O vreme plutiră de minune, împinşi de vînticelul prielnic. Se luară cu vorba şi cu cîntecul :

Cîţiva pescari săraci îşi părăsiră năvoadele
învăţăceii lui Christos devenind.

Nu mai conteneau să sporovăiască despre feluritele întîmplări din ultima vreme — popasul saltimbancilor în insulă, achitarea lui Theofilos Kairis, biata lui soră ce trăia ca o călugăriţă, poveţele date de ea băieţilor. Despre răspunderea fiecărui om şi despre importanţa unei clipe care-ţi deschide deodată uşa în faţa ta ca să poţi vedea ce îţi este de trebuinţă în viaţă. Tot sporovăind şi încercînd să desluşească tîlcul celor discutate, barca începu deodată să se clatine. Cerul se întunecă, acoperit de nori grei, negri. Soarele se înecă în beznă. Marea se tulbură la suprafaţă, iar adîncul ei era ca un ocean bîntuit de furtună. Un vîrtej se roti în faţa copiilor de

simțiră că-și pierd mințile de spaimă. Chiar dacă totul nu dură decît cîteva secunde sau cîteva minute — cum poți măsura timpul cînd ești tulburat ? — băieților li se păru un ceas nesfîrșit. Brusc, în depărtare, întunericul fu sfîșiat de o lucire, ca și cum s-ar fi deschis un drum deasupra valului care se înălța întruna. Se auzi o bubuitură puternică în slava cerului. Copiii, încremeniți de spaimă, zăriră atunci o siluetă pășind deasupra valurilor înspumate. Se apropia de barca lor fără să-i stropească. Nu puteau spune dacă vedenia aceea și tot ce se întîmplă o zărise și o trăise de la început întregul grup, într-un suflet, sau unul din băieți o deslușí primul — poate datorită credinței lui, și îndată le dădu de veste și celorlalți. E greu de lămurit acum, totul rămîne învăluit în Mister. Copiii se înfiorară. Îi cuprinse teama de cel Preacurat care pășea deasupra valurilor. Nu-i mai deslușeau limpede forma, ai fi zis că se contopise cu strălucirea cerului. Nici vocea nu i-o deslușeau, în mijlocul acelui vuiet de nedescris. Însă își dădeau seama ce spunea. În ciuda fricii ce-i stăpînea, izbutiră să priceapă cine era cel Venit, prinseră mesajul lui : sentimentul răspunderii să le fie întotdeauna călăuză, oriunde i-ar arunca viața. Iar dacă soarta îi va împrăștia, să se întîlnească din nou într-o bună zi, tot pe această mare. Cuvîntul dat îi va călăuzi toată viața. Au hotărît să se revadă peste 30 de ani, dacă Domnul îi va ajuta să trăiască. Era ca și cum sufletul bărcii le-ar fi poruncit, prin această nouă minune, ceasul cînd trebuiau să fixeze revederea. Peste 30 de ani așadar. După ce făcură legămînt, le reveniră în minte toate așa cum se întîmplaseră. Marea se despicase în două, cerul se însenină, se făcu din nou ziuă. Soarele strălucea nestingherit. Norii negri se împrăștiaseră. Valurile se potoliră. Barca parcă zbura, apropiindu-se tot mai mult de țărm. Însă cei patru băieți nu conteneau să se minuneze de ceea ce trăiseră. Nici cînd coborîră pe uscat și părinții, neliniștiți, se repeziseră să-i îmbrățișeze, nici atunci și, de fapt, niciodată n-ar fi îngăduit să piardă minunea din sufletul lor. Taina pe care o trăiseră va fi pecetea vieții lor.

Capitolul III

INSULA PARTICIPA DIN PLIN LA viaţa Greciei, a cărei libertate era încă ştirbită. Între timp, propria ei viaţă se scurgea în bunăstare şi belşug. Insularii doreau ca statul să prindă puteri, să lupte şi să izbîndească. Participau la toate luptele, îşi dădeau obolul de cîte ori era nevoie, dăruind ţării multe din bunurile cîştigate, pînă şi sîngele feciorilor, cînd aceştia plecau la război. Unii se întorseseră acasă vrednici de milă, fără să se plîngă însă. Toţi discutau încotro tîrau ţara străinii care treceau drept protectorii ei ; cînd îi vor veni minţile la cap lui Otto, care la sosirea în Grecia era încă necopt şi la fel rămăsese şi acum ? Cînd îşi vor lăsa politicienii deoparte interesele şi se vor ocupa de buna cîrmuire a ţării ? De cum se apucaseră de treabă, se văzu că întoarseră pagina unei cărţi rele. Ni se va spune atunci : dar în ce ţară cîrmuitorii au înţelepciunea şi bunul simţ să pună interesele poporului mai presus de ale lor ? S-ar părea că nicăieri ; în alte părţi s-ar putea să fie chiar mai rău. Dar cel pe care-l doare de soarta ţării şi a neamului, se îngrijeşte şi de propriile treburi şi i se duce vestea pretutindeni. Să ne întoarcem însă la grija noastră, soarta Greciei.

De cîte ori era vorba de stat, Syra se arăta întotdeauna săritoare. În acelaşi timp îşi trăia viaţa ei, urzită dintr-un noian de întîmplări. Nu numai dintre cele bătătoare la ochi, de felul celei povestite mai înainte, dar şi întîmplări mărunte, zilnice, care, deşi neînsemnate, împodobesc totuşi viaţa, îi dau un rost. Obiceiuri, griji felurite. Multora le plăcea să ducă o viaţă de lume. Îşi deschideau casele,

primeau musafiri. La petreceri femeile purtau rochii scumpe de catifea, tafta și dantelă, iar bărbații se împăunau în jiletcile lor cu fireturi grele, aurii. Femeile își puneau podoabe de preț la gît și cercei cu pietre mari de mărgăritar. Acestea nu se întîmplau numai celor bogați, care țineau cu tot dinadinsul să-și arate bunăstarea. Și pătura mijlocie se lupta din răsputeri, ca și cum ar fi avut partea ei de răspundere la propășirea insulei. Vrednicele gospodine își împodobeau casele cu minunății pe care rar le-ai fi întîlnit în Grecia continentală. Ce să admiri mai întîi ? Broderiile grele, macaturile, peretașele pe care erau cusute raiuri neînchipuite ? Ca să nu mai vorbim de dulcețurile pe care le pregăteau din toate fructele — portocale, lămîi, caise ? Nici nu le mai știai numărul. În toate aveau meșteșugul lor, erau neîntrecute. Pentru dulceața de migdale, de pildă, trei zile în șir, ba uneori și mai mult, băteau sîmburii în piuă de piatră. Iar pentru plăcinta cu răvașe de Anul Nou, dospeau aluatul cu anason. Nu e chip să le înșiri pe toate. Sînt alte lucruri care cer să fie povestite neîntîrziat.

Dispariția soarelui cînd cei patru prieteni se aflau în barcă, oamenii nu mai conteneau, de săptămîni în șir, s-o învîrtă pe toate părțile ; în prăvălii, în cluburi, la serate, pînă și la biserică, înainte de a se mirui. Unii o socoteau o prevestire, alții spuneau că a fost vorba de o eclipsă de soare. Era firesc să tot discute atîta. Nimeni nu-și amintea să fi coborît vreodată întunericul ziua-n amiaza mare. Era ciudat că, înainte de a se întuneca, vitele se strînseseră speriate și cîinii începură să latre alergînd ca turbați. Se mai întîmplă ceva : unul din cîinii dresați ai circarilor scăpă din lanț și, pînă să-l prindă, se pierdu pe cîmp. În zadar îl căutară. Stăpînul lui cutreieră toată insula însoțit de ceilalți cîini care lătrau triști. Cîinele dispăruse fără urmă. Numărul lor din spectacol nu mai putea avea loc, drept care au trebuit să părăsească insula mai devreme. Oamenii își strînseră corturile, animalele, tot calabalîcul, le încărcară în căruțe și se duseră pe chei. Dar, în timp ce străbăteau străduțele din apropierea țărmului, nu se mai străduiau să apară veseli, bine dispuși, nu mai vorbeau cu lumea. Acum se vedea cît de obositoare și chinuită era viața lor. Trecerea lor împrăștia tristețe,

melancolie. Nu era vorba numai de tristețea pe care o închide în ea orice plecare. Acum se vedea că veselia lor fusese doar o flacără de paie. Astfel încît pînă și copiii strînși pe chei parcă lăcrimau, ca și cum ar fi condus niște vechi prieteni. Pînă și adulții erau triști ; șederea străinilor în insulă adusese parcă o schimbare în viața lor. Numai doi ochi aveau în ei o duritate ce izvora din strădania de a întări o hotărîre luată după mult chin. Erau ochii Glykeriei Vitsori, ochii ei însetați pe care febra dorinței îi uscase de lacrimi. Găsi un pretext să se ducă în port, să-și dovedească sieși că pecetluia printr-o faptă de curaj hotărîrea ; că poate sta, stăpînă pe ea, să privească indiferentă ceea ce o tulburase într-atît. Și iată că izbuti. Pe chipul ei se schiță deja un zîmbet imperceptibil : „Sînt învingătoare !“ Îl privea pe hamal ridicînd lăzile și drugii de fier pe care îi sălta pe umăr cu aceeași sprinteneală pe care o dovedise în timpul spectacolului. Se afla pe puntea vasului, zvelt și chipeș, iar ea îi răspundea cu același zîmbet rece : „Sînt învingătoare“. Pînă cînd, ca și cum aroganța ei ar fi trebuit pedepsită, o zări și el în cele din urmă printre copiii care căscau gura la vas. Era surprins, văzînd că se uita fix la el. Prinse curaj, înaintă doi pași. O privi în ochi. O clipă. Dar o clipă lungă, nesfîrșită. Apoi sări sprinten, se aplecă, prinse ultimul coș și urcă pe vas. Odgoanele fură dezlegate, ancora a fost trasă, sună ultimul semnal. Vaporul porni. Pînă să iasă din port, hamalul rămase la pupă, robotind de zor, dar cu ochii mereu ațintiți pe chei asupra celei care-l privea și ea. Chiar dacă nu se mai deslușea acum ce scria în ochii lui, ea își dădea seama că era același lucru pe care i-l spusese în acea nesfîrșită clipă cît li se încrucișaseră privirile vinovate. Simți din nou un fior, de teamă de data aceasta. Învinsă, nefericita femeie se rugă în sinea ei ca vaporul să se piardă cît mai repede în zare. N-avea decît să se piardă de tot.

Își dădu seama ce gînduri nedrepte o stăpîneau, care aruncau răul și asupra celor nevinovați, și se rușină. Își pecetlui buzele, să nu-i scape fără voie cuvîntul blestemat. Dar teama ce-o stăpînea era mare ; la fel și singurătatea ei, în timp ce-și tîra pașii din nou spre casă și lumea o saluta cu respect.

Dacă ai putea desluşi cîte se ascund în sufletele oamenilor unui oraş, povestea n-ar mai lua sfîrşit. Iar dacă te-ai pricepe să desprinzi miezul fiecărei întîmplări, cîte învăţăminte n-ar fi de tras. O să mi se spună : dar cine să le asculte ? Oamenii îşi făuresc singuri drumul şi greu îi abaţi de la el. Bun, rău, cum o fi, rar îl schimbă.

Cu un asemenea gînd, capătul unui fir, începe să se depene o altă poveste. Este vorba tot despre o mamă, dar una care îndurase multe în viaţa ei. Mama lui Sifis. Trebuie să spunem două vorbe despre chinurile ei, deoarece de aici porneşte şi povestea băiatului. Altminteri nu ne-ar fi la îndemînă să lămurim de ce a apucat-o pe făgaşul pe care a apucat, n-ar fi cu putinţă să pătrundem în sufletul lui. Încă ceva : deşi cele două istorii, a Glykeriei Vitsori şi a Sevastianei Hatzimina, par a merge alături, cît de diferite le sînt chinurile ca şi dorinţele lor.

Să desfăşurăm fuiorul. Într-o dimineaţă de vară — trecuseră 12 ani de-atunci — a intrat în port un vas care aducea vinuri din Cipru. Se oprise şi la Attalia, unde lăsase cîţiva pasageri şi luase alţii. Printre ei şi o femeie cu o bocceluţă în mînă. Nu-şi arăta vîrsta, deoarece era îmbrobodită mai ceva decît o călugăriţă. Îşi ascundea cu grijă chipul şi nu i se vedeau decît ochii, şi aceştia înceţoşaţi de lacrimi. Nu voia să se vadă că plînge şi cît stătu vaporul la Attalia nu vorbi cu nimeni. Dar cînd vasul ridică ancora şi ajunse în larg, îşi desfăcu broboada, sigură că n-o va recunoaşte nimeni dintre pasagerii aflaţi la bord. Parcă se mai liniştise puţin. Dar tot nu vorbea, ca nu cumva să dezvăluie chinul ce-o frămînta. Îşi dorea ca în locul unde va prinde rădăcini să trăiască cu fruntea sus. Părea de 50 de ani, probabil din pricina necazurilor. Poate să fi avut mai puţin. Se gîndi să debarce la Rodos. Se afla acum destul de departe de locul de baştină. Spera că *aici i se va pierde urma.* Dar îndată ce zări, în timp ce vasul făcea manevre ca să intre în port, minaretul unei geamii, amintirile i se treziră, o cuprinse teama. Luă drept semn rău glasul muezinului care răzbătea prin zarva oraşului. Se răzgîndi imediat. Rămase la bord şi-şi continuă călătoria pînă ajunse în Syra. Era ceasul liturghiei şi-i plăcu dangătul clopotului care bătea. Îşi spuse în

gînd: „Domnul mă întîmpină..." Prinse astfel curaj și debarcă. Nu avea nimic de care să se agațe aici, nici un cunoscut care să o ajute. Tot avutul ei erau hainele de pe ea și bocceluța în care se afla încă un rînd de rufărie. Dar îndată ce puse piciorul pe țărm, văzu că se strînseseră ceva mai încolo, în fața unei cafenele de pe chei, mai mulți inși care păreau și ei la fel de săraci și necăjiți ca ea. Se apropie de ei fără să-și dea seama. Cine se aseamănă se adună, cum spune vorba veche din popor. Printre ei se aflau și vreo două-trei femei, între două vîrste. Trase cu urechea la discuția lor. Urmau să plece la salinele de la Azolimno, ca să scoată sare. Mai așteptau și pe alții care nu se iviseră încă, pesemne că-și găsiseră muncă mai ușoară. Era mare nevoie de mînă de lucru peste tot. Astfel se găsi, fără să știe nici ea cum, de pe vasul cu catarg dublu pe caiacul din Syra care îi ducea la saline pe lucrătorii cu ziua. Nici nu-și trăsese bine sufletul după călătorie, că, iată, o aștepta o muncă grea, pe rupte. Să umbli desculță pe blocurile de sare care se pietrifică imediat și îți taie tălpile și să ți se îndoaie spinarea de greutatea coșurilor pe care le cari. Dar, neavînd de ce să te agăți, te mulțumești și cu asta. Sevastiani își făcu cruce că putea să-și cîștige pîinea de zi cu zi. Cît despre dormit, un popă catolic îi dădu un cotlon să se adăpostească. Dar acesta o alungă în curînd, mînios că nu izbutea s-o înduplece să-și schimbe credința. „Nu te mai chinui în zadar", îi spuse ea. „Eu sînt creștină și părinții mei sînt creștini din moși strămoși și așa o să părăsesc lumea asta. Cu Sfînta Treime în suflet. Ce aveți voi cu insula asta e treaba voastră. Mie însă dați-mi pace". I-o reteză scurt. Noroc că nu mai avea nevoie de ajutorul lui. Se apucă să spele rufe pe la case străine și-i merse vestea cu cît sîrg își făcea treaba. Nu numai că trecea lenjeria prin mai multe ape, dar întreba și cine o folosește și arunca în apă plante mirositoare, lămîie, frunze de leandru sau mirt. O plăteau bine pentru asta, așa că a fost în stare să-și ia o căsuță joasă înspre arsenale.

În primele luni de la venirea în Syra, cînd părea condamnată la singurătate, apăru în viața ei ceva la care nu visase niciodată. Al doilea copil, venit parcă pentru a-i închide rana pricinuită de celălalt, pe care-l renegase.

Într-o dimineață găsi în pragul casei un prunc înfășat. Îi fusese lăsat acolo anume ca să-l ia înăuntru, să fie al ei. Nici vorbă să-i fie povară ; îndată ce-l ridică în brațe și-l văzu, o cuprinse o asemenea bucurie că simțea că a prins aripi, ca și cum i s-ar fi dezlegat lanțurile vieții zadarnice și avea de-acum un rost pe lume. Astfel încît numai Dumnezeu, care o înțelegea și-i era milă de ea, i l-a trimis. Îl luă îndată în casă și începu să-l copleșească cu duioșia ei.

Trei luni îl îngriji pe-ascuns în căsuța ei — se prefăcu întîi însărcinată, apoi începu să-l arate puțin cîte puțin. Cine să țină cont cînd s-a născut și să numere cîte luni avea ? Cui să-i pese de odrasla unei străine nefericite ?

Mai era ceva în care nădăjduia Sevastiani : că doar la început vor fi unii care se vor mira și apoi și aceștia se vor potoli și vor uita...

Astfel copilul începu să crească înconjurat de duioșia mamei. Se înălță repede și cînd se duse la școală își găsi lesne prieteni sau mai degrabă ei îl aleseră pe el. Își atrăgea pe loc prietenia, fiind întotdeauna priceput și îngăduitor cu ei la jocuri. Iar cînd lua coșul cu rufe călcate să le ducă la casele clienților, Sevastini ieșea în curte să se mîndrească cu cîntecul lui. Era o alinare pentru băiatul ei, dar și pentru ea.

Cînd o cucoană din oraș îl săruta pe copil și-i cerea să-i trimită rufele numai prin el, n-o cuprinse teama ; pe atunci îi era de ajuns un alt nor, cel din trecutul ei. În zadar crezuse că acesta dispăruse cu totul, atît de departe unde se înstrăinase. Iată pe scurt ce se întîmplă.

Într-o bună zi, un bogătaș, pe nume Pavlos Damulianos, care era acționar la diferite societăți și reprezentant al unei bănci străine, îi dădu de știre printr-un slujbaș să se ducă la el. Ea se miră : „Ce-o fi avînd cu mine ?“ Dar n-avu încotro, trebui să se ducă. Îl găsi în biroul lui, într-o clădire impunătoare de lîngă piață. „Pesemne că nu știi să scrii...“, îi spuse cînd o văzu. „Nu, de ce ?“, se miră ea din nou. „Fiindcă trebuie să semnezi de primire.“ „Ce ?“, întrebă ea tot mai mirată. „Banii au fost trimiși pentru tine“, îi răspunse. „Poți totuși să faci doar o cruce și martorii să certifice că i-ai primit“, adăugă. O

îndemna să accepte, ca și cum această analfabetă n-ar fi înțeles nimic și ar fi trebuit să fie mulțumită cu neașteptata sumă de bani care îi picase din cer. Dar Sevastiani pricepu îndată despre ce era vorba. Știu, fără să fie nevoie să i se spună, de unde îi soseau arginții aceia și cine îi trimisese. Pe loc reînviară toate amintirile din trecutul de care fugise. Răzbunarea lumii, rușinea pe care o trăgea după ea. Refuză. „Nu-i păstrez“, răspunse. „Să se ducă înapoi...“ „Dar știi cine ți i-a trimis ?“, veni rîndul bancherului să se mire. „Știu. Nu-i nevoie să-mi spui“. Închise pe loc discuția. Dacă ar fi primit banii, ar fi luat asupră-i și amărăciunea lor. Se grăbi să iasă, ai fi zis ca să respire aer curat, fiindcă simțea că se sufocă acolo înăuntru. Răsuflă adînc. Porni pe drumul ce cobora spre țărm, care era mai liniștit, ca să se poată gîndi în tihnă. Va să zică, se gîndea ea, fiul ei descoperise pe ce vas se îmbarcase și unde coborîse, îi aflase urma și încerca s-o cîștige din nou, prin grija ce i-o arăta, dorind s-o cumpere cu bani. Totuși nu. Nu și iar nu. Se înverșună în refuzul ei, nu-i era mamă, nu mai era decît piatră surdă pentru el.

Scrîșnea din dinți și, cum pășea pe țărmul mării, iar briza îi răvășea părul, întredeschidea gura din cînd în cînd și rostea încet : „Nu !“ Dar refuzul ei mai avea un motiv. „Copilul nu trebuie să afle nimic.“ De aceea era îngrijorată. Nu-i destăinuise niciodată adevărul. Îi spusese doar că venise de departe, de la Cezareea, unde tîlharii îi măcelăreau pe greci și-l uciseseră pe tatăl lui. Iar ea, de spaimă, însărcinată, urcase pe un vas și ajunsese în Syra. Voia să-și salveze copilul. Iată că prinsese rădăcini aici.

Ah, să nu intre în om demonul patimii... Cu greu îl învingi. De cele mai multe ori te îngenunchează, mai ales cînd acesta apare ca un arhanghel, întruchiparea dragostei. La fel a pățit Glykeria Vitsori. În ultimele zile, cînd trupa de circ se afla încă în insulă, își zicea că găsise forță să lupte și că va izbuti să iasă din necazul ce se abătuse pe neașteptate asupra ei. Își puse în gînd să stea pe picioarele ei, să rămînă neclintită. Nu se mai gîndea la bărbatul ei, la nopțile petrecute împreună. Chipul celuilalt îi stăruia necontenit în minte. Sub pretext că era indispusă, dormea singură în cameră. Se îngrijea de copii

mai mult ca niciodată. Împletea părul Amaliei în cozi, o alinta cu duioşie, o învăţa alfabetul. Cu Iannis vorbea mai mult, îl îndemna să-şi deschidă sufletul. Băiatul însă se arăta prea sensibil, temător ca o pasăre prinsă-n laţ. Glykeria încerca să stea tot timpul în preajma lor. Numai lui Anghelos nu avea ce să-i facă. Acesta crescuse deja şi, cum îl mîngîia maică-sa puţin, se retrăgea imediat, ai fi zis că mîngîierile ei îl stînjeneau. Pe scurt, revărsîndu-şi duioşia de mamă, Glykeria voia să alunge cealaltă grijă, teama ei. După multe strădanii, se părea că va izbuti. Sirocco-ul n-o va clinti din loc. Îşi ţinea picioarele zdravăn înfipte în pămînt. Era de-acum în stare, dacă bărbatul acela, oricît de chipeş era, i-ar fi apărut în faţă, ca să-i răspundă netulburată : „Sînt învingătoare". Cu acest răspuns în gînd, coborîse în ultima zi în port. Credea că îşi întărise sufletul şi că va putea urmări cu sînge rece plecarea trupei. Voia să spună, în clipa cînd vasul va ridica ancora : „De-acum s-au terminat toate". Cu sufletul împăcat, hotărîtă să-şi reia obiceiurile dinainte. Aşa îşi închipuia ea că se va întîmpla. Dar se nimeri ca el să-şi aţintească privirea asupra ei. Îşi dăduse seama că ea îl privea ca vrăjită. În clipa aceea privirile li se încrucişară, iar echilibrul ei se zdruncină pe dată. Ochii lui îi spuneau că în zadar se luptă ; nimeni nu se lasă pe sine, iar dacă te lupţi cu tine însuţi este ca să afli cine eşti.

Însă ea continua să se lupte, nădăjduind că plecarea lui o va salva. Dar începu s-o chinuie absenţa lui, se topea de dor. „Ah, de-ar fi să-l văd măcar o clipă !" O cuprinsese o sete cumplită, un soi de ameţeală. Visele i se aprindeau mai cu foc noaptea. El îi apărea în somn, îşi arunca într-o clipă veşmîntul alb pe podea şi gol, plin de patimă, începea s-o iubească. Sărutările nu se mai sfîrşeau, ochii lui arzînd de dorinţă luceau în întuneric. Patul nu-i încăpea, atît de înfocaţi erau amîndoi... Uneori avea impresia că sînt purtaţi de aripile somnului şi plutesc... Ce iluzie... Dimineaţa cînd se trezea, avea ochii încercănaţi, ca şi cum n-ar fi dormit deloc, buzele îi erau uscate... Cui să-i mărturisească chinul ce-o măcina ? Cine să stea să asculte şi să o compătimească... Pînă şi soră-sa, dacă ar fi aflat, ar fi dojenit-o cu asprime, s-ar

fi mîniat. Ea poate mai mult decît ceilalţi, fiindcă punea consideraţia de care se bucurau mai presus de orice, asta era viaţa lor. Glykeria se cufunda astfel în patima ei neştiută de nimeni. Cu cît zburau zilele, cu atît dorul de a-l vedea îi întuneca judecata, o orbea.

Pînă cînd într-o seară dispăru. Plecă într-o vizită şi dusă a fost. Soţul ei se nelinişti. Dădu fuga la cei la care fusese nevastă-sa, poate că-l mai aştepta acolo. Dar aceştia îi spuseseră că plecase devreme, zicînd că trebuie să treacă pe la sora ei. N-o găsi însă nici acolo. Îngrijorarea spori. Cu cît se înnopta mai tare, băteau pe la uşile prietenilor şi întrebau dacă n-a văzut-o cineva. Îi cuprinse disperarea, groaza îi îngheţă. Ce să se fi-ntîmplat ? N-o fi păţit vreo nenorocire ? Dacă i-o fi ieşit vreun tîlhar în cale pe străduţa întunecată şi o fi atacat-o ? Dacă o fi tîrît-o apoi, cine ştie, rănită sau moartă, la marginea oraşului şi o fi aruncat-o în vreo fîntînă secată ? Toate nenorocirile le treceau prin minte. Îşi aduceau aminte de întîmplările cu piraţii care pînă mai ieri ameninţau insulele, dînd buzna în toiul nopţii şi răpind femei. Dacă o fi păţit şi biata de ea la fel ? Copiii cei mici — Iannis şi Amalia — ascultară şi plînseră toată noaptea. Nici chip să adoarmă. Anghelos însă îşi păstră firea, nu plînse, era băiat mare de-acum. Stătea în poartă, mut, aşteptînd să se întoarcă taică-su, care trezise vecinii şi-i trimisese cu felinare aprinse să caute prin tot oraşul, pe ţărmurile pustii. Ceva îi spunea că toate căutările erau în zadar. Mama lor nu era de găsit nicăieri. Inima băiatului se înăspri. Iar dacă îl cuprinse supărarea, pe care şi-o ascundea cu grijă, nu era din pricina mamei care dispăruse — şi-o închipuia jefuită, rănită sau moartă — ci din cauza tatălui său, căruia îi fusese scris acum, cînd păşea pragul bătrîneţii, să păţească o asemenea nenorocire, să-şi piardă nevasta. Chiar dacă pentru asta ea nu era de vină, băiatul nu i-o va ierta. Îi purta pică, era înciudat.

Trecu noaptea, se iviră zorii unei alte zile, vestea dispariţiei Glykeriei Vitsori se afla pe buzele tuturor. Se auzi pînă şi în Naxos şi Tinos, unde soţul ei era cunoscut. Trecură mai multe zile, dar nici pomeneală să-i dea de urmă. Ai fi zis că se căscase pămîntul şi o înghiţise sau

că o purtase valul în largul mării. Nici un semn, nici o vorbă nicăieri. Dispariţia ei rămînea o taină de nedezlegat.

În casă începu de-acum o altă viaţă în absenţa ei. Viaţă tristă, dezbinată, sub umbra ei apăsătoare. Mătuşa Elisabet, sora dispărutei, venea şi făcea rînduială şi aici. Se îngrijea de copii ca şi cum ar fi fost ai ei, supraveghea servitorii, stabilea programul pentru toţi. Apostolos Vitsoris încuviinţa de bună seamă şi-i mulţumea de fiecare dată cînd ea cobora scara să plece acasă.

— Taci, frate... îi răspundea ea în şoaptă.

Pleca necăjită, gîndindu-se la sora ei. Închidea astfel discuţia despre ea, deoarece se scurseseră de-acum săptămîni în şir fără să iasă ceva la lumină. Însă Apostolos Vitsoris, chiar dacă arăta tuturor că se împăcase cu gîndul că probabil nevastă-sa nu mai trăia, în sinea lui nu se liniştise deloc. Ceva îi spunea că pesemne o fi ajuns undeva, că o fi ducînd o altă viaţă. În taină, cînd ancorau în port vase din Syra şi din alte Insule Cicladice, tocmi oameni să cerceteze, doar-doar or afla ceva...

Nu aşteptă prea mult. Într-o dimineaţă, după o lună de la cele întîmplate, apăru la biroul lui un proprietar de corăbii din Kyme. Lucrau demult împreună şi-l preţuia. De aceea, îndată ce intră, închise uşa şi-l rugă să vorbească încet, să nu-i audă nimeni. Acesta îi spuse aşadar lui Apostolos că o văzuse pe nevasta lui la Smirna, în tovărăşia unui arab care îngrijea fiarele unei trupe de saltimbanci. Informaţiile erau disparate, confuze. Dar îi erau de-ajuns lui Apostolos care le întregi îndată în gînd şi totul îi apăru foarte limpede. Ce se întîmplase de ajunsese acolo nevasta lui ? Adevărul crud era acesta : Glykeria îşi părăsise cei trei copii, gospodăria ei şi pe cel care-o proteja, ca să se afunde în noroiul unei aventuri uşoare. De-ar fi fost vorba măcar de unul care s-o merite ! Fusese în stare să facă asta pentru un hamal ! Nu se cădea aşadar s-o mai caute, să încerce s-o aducă înapoi. Acum n-avea decît să ducă viaţa care i se potrivea. De aceea îl rugă pe omul care-i adusese vestea — după ce-i mulţumi — să păstreze taina, să nu afle nimeni. Acela îşi dădu cuvîntul şi plecă.

Cînd se întoarse acasă, Apostolos o strigă pe Elisabet și se închiseră în salon. Anghelos însă îi zări și bănui ceva. Intră în camera de alături și încercă să tragă cu urechea. Auzi totul și înțelese totul. Surpriza, consternarea mătușii și a tatălui, hotărîrea lor de a nu mai face nici o încercare s-o găsească pe nesocotită și s-o înduplece. Abia atunci ar fi ajuns în gura lumii și poate toate ar fi fost zadarnice. Dacă ea se căia, n-avea decît să se întoarcă singură și să bată la poarta casei. Să lase așadar lucrurile să curgă cum o fi scris.

Așa socoteau că e drept soțul și sora desfrînatei. În sinea lui le dădu dreptate și băiatul cel mare care trăsese cu urechea. Pentru el maică-sa murise. La fel de aspru ca și taică-su, Anghelos n-avea alt gînd decît să afle ce netrebnic îi înlesnise fuga misterioasă și de ce...

Lumea e mică, va afla odată și-odată...

Capitolul IV

DE LA UN TIMP, ÎNTREGUL ERMUpolis trăia cu taina Glykeriei Vitsori pe buze. Aceasta era tema principală de discuție la serate, în piețele din fața bisericilor — cînd se termina slujba —, în cluburi, la plimbare... Unii, mînați de un interes real, fiindcă o iubeau și-i cinsteau familia, alții cu răutate, ca să stîrnească bănuieli. Aceștia din urmă, de cîte ori întîlneau vreo rudă sau vreun prieten de-al casei, întrebau : „Ceva nou ?" „Nimic", venea răspunsul. Și pentru că răspunsul era același mereu, cu timpul se stinse și acest subiect, nu mai aveau cu ce să-l alimenteze.

Se ivi un altul în discuție. O poveste înduioșătoare de dragoste, să-ți stoarcă lacrimile, nu alta. O fată de nobili, francosiriană, era iubită de un băiat sărman, sculptor din Tinos. Cioplea în marmură balcoanele conacului ei. Cînd isprăvi, îl puseră să cizeleze crucea cu flori de la cavoul pe care-l înălțase familia ei în cimitirul catolic. Copii amîndoi, cu gînd nevinovat. Abia împlinise 16 ani flăcăul, o primăvară mai puțin fata. Frumoși amîndoi. Își tăinuiră dragostea vreo 16 luni, nu-și vorbeau decît din priviri. Pînă cînd într-o bună zi el își luă inima în dinți și o ceru de nevastă. Tatăl ei îl alungă, cum să-și dea fata după un sărăntoc ! Tînărul plecă atunci la Atena. Voia să strîngă bani cu meseria lui, fiind unul dintre cei mai vestiți meșteri din Tinos. Avea de gînd să revină cu propunerea lui, cînd va fi la fel de bogat ca ei. Dar părintele se grăbea să-și mărite fata. Alese un mire, apoi un altul. Fata însă refuza cu îndărătnicie. Își aștepta iubitul. Dar acesta avu ghinion — îi sări în ochi o așchie de piatră și-și pierdu pe jumătate vederea. Fata stătea închisă

în camera ei pînă cînd părintele ei își va schimba părerea. Luni în șir rămase așa. Din pricina dragostei și a dorului neostoit se ofili, ca un crin abia îmbobocit. Muri nefericita și o îngropară în cavoul de marmură pe care îl împodobise iubitul ei. În aceeași zi află și orbul nenorocirea și urcă la bordul primului vas din Pireu, să ajungă să apuce să-i dea prima și ultima îmbrățișare. Dar soarta continua să-l năpăstuiască. Două zile și două nopți vasul se luptă cu furtuna. Ajunse în insulă abia a treia zi de la înmormîntare. Era în miez de noapte. Alergă îndată la cimitir, se duse la mormînt, trase placa, dădu la o parte capacul coșciugului. Începu să jelească sfîșietor. Atunci, în timp ce luna îl scălda în lumina ei batjocoritoare, scoase un rîs sălbatic, că-i plînseră de milă pînă și chiparoșii din jur. Rîdea atît de tare încît rîsul lui ajunse pînă la primele case. Ieșiră cîțiva oameni, surprinși de zgomot, și-l culeseră de-acolo. Înnebunise sărmanul.

Cum să scape lumea prilejul să treacă neforfecată o asemenea istorie care arăta unde poate duce dragostea curată și unde înverșunarea oarbă a părintelui ? Va deveni măcar învățătură de minte sau copiii au murit în zadar ? Timpul care se scurge o va arăta.

Anul următor aduse multe întîmplări. Să le povestim întîi pe cele mai importante. În Crimeea se încinse războiul. Turcia fu nevoită să participe. Grecia socoti că ar fi prilejul nimerit să deschidă și ea război, ca să aducă în hotarele țării pe cei înrobiți. Armata înaintă în Tesalia, în Epir. Visul Marii Idei căpăta viață : Grecia — maica tuturor elenilor înrobiți. Iarăși, pentru împlinirea acestui vis, Syra și-a adus printre primii obolul în bani și oameni. Tot ea sări în ajutorul celor fără adăpost, cînd în același an un cutremur puternic a zguduit Rumelia. Datoria față de patrie era grija ei zilnică, primul ei țel. Se afla pe buzele tuturor. Mai venea vorba și de treburile proprii. Cum ar trebui să schimbe corăbiile, să construiască altele noi, cu abur, care străbăteau mările mai repede și în mai multă siguranță. Cu ele s-ar fi procopsit de bună seamă și mai mult și într-o bună zi ar fi luat frînele și de la străini. Astfel vor pune temeliile unei alte Mari Idei, a cărei înfăptuire ar fi fost înlesnită și de lucrarea de

proporții pe care o realizau străinii în Egipt. Se lucra la un canal care ar fi legat Europa de Asia pe mare. În acest lanț trebuia să se prindă și Grecia, care era mai aproape. Cam așa le vorbea un vestit scriitor francez — Gérard de Nerval — care poposi în Syra, aflîndu-se în trecere spre Egipt. Consulul francez dădu în onoarea lui o recepție cu mulți invitați, aleși cu grijă. Văzînd o bogăție atît de sclipitoare, Nerval mărturisi că avea impresia că se află la o serată în mondenul Paris. Era uluit de cîți oameni cultivați și cu spirit întîlnise aici. Discuția se aprinse, mai ales datorită unui scriitor tînăr, pe nume Roidis.

Familia Ralli nu dădu curs invitației. Invocară supărarea pricinuită de dispariția Glykeriei Vitsori. Adevărul era că Elisabet nu se simțea prea bine, împovărată de atîtea griji. Începuse să fie neliniștită, mai ales de cînd văzuse cît de repede înflorise Irini, micuța servitoare din Serifos care lucra în casa lor. La 16 ani fata arăta deja ca o femeie împlinită. Cînd ieșeau împreună la cumpărături, iar fata purta pachetele, bărbații, și stăpîni și servitori, o sorbeau din priviri. Elisabet, citind dorința în ochii lor, era îngrijorată. Se temea ca nu cumva, într-o bună zi, să descopere același lucru și în privirea soțului ei. De aceea își puse în gînd să o ducă cît mai degrabă în insula ei. Nu mai punea la socoteală cît de mult o îndrăgiseră copiii...

Cît despre aceștia, își formau mereu grupuri — e în firea copiilor să cunoască întruna persoane noi. Astfel, Ghiorghis, Anghelos, Sifis și Mathios, cei patru tovarăși de nedespărțit, își făcură alți doi prieteni : Lukas și Dominikos. În vara următoare, cînd se duseră să se închine la Sfînta Fecioară din Tinos, o cunoscură pe vas pe Rulio, fata căpitanului. Stătură de vorbă cu ea și o lăudară pentru judecata ei chibzuită. Ar fi vrut să fie tovarășa lor. Dar fata, temîndu-se de gura lumii, rareori apărea în grupul lor. Totuși, într-un asfințit, cînd burnița încet și băieții se cuibăriră sub pînza de corabie, fata îi rugă s-o ia și pe ea la chilia surorii lui Theofilos Kairis, care trăia uitată de lume. Ar fi dorit s-o cunoască, să soarbă și ea de pe buzele ei învățătura pe care le-o insuflase celor patru

băieți. Văzuse, din discuțiile lor, că un suflet îi vrăjise și cînd ei îi dezvăluiră că era vorba de Evanthia Kairi, își puse în gînd să o cunoască și ea. Înțeleapta femeie, văzînd că are în preajmă la acest ceas sfînt de amurg și o fată, se bucură, le spuse și alte lucruri frumoase. Își murmura experiența trăită, ca un izvor care-și trage apa din adînc. Vorbi despre răbdarea femeii care trebuie să fie miloasă și cu suflet larg, fiindcă numai binele naște bine. Rulio, îngîndurată, își întipărea totul în minte. Îi părea rău că se înserase și în curînd va fi nevoită să plece.

— Putem să mai venim ? îndrăzni Lukas.

Femeia îl privi cu încîntare, deoarece băgase de seamă ce frumos vorbea. Și el avea de gînd să revină negreșit. Poate împreună cu Sifis, care acum nu era cu ei. Zicea că nu se simte bine. Adevărul era că în zilele acelea trăia cu un fel de neliniște pe care și-o stăpînea însă.

Iată ce i se întîmplase de fapt. Într-o după-amiază cînd ducea rufele spălate de maică-sa la un conac, stăpînul casei se purtă ciudat de bine cu el. Îl întrebă cu blîndețe felurite lucruri. Cum o duce cu școala și ce și-ar dori să ajungă în viață. Sifis îi răspundea cuviincios. Dar, cu cît omul îl descosea, cu atît se mira mai tare. De ce îi purta oare atîta interes ? Pesemne fiindcă era în vîrstă și fără moștenitori și dorea să-și reverse asupra cuiva duioșia. Dar băiatul își aduse aminte că și altă dată se purtase la fel de frumos și-i cerceta cu luare-aminte chipul. Acum merse mai departe. Îl pofti să rămînă să ia masa cu ei. Nevastă-sa se bucură de musafir. Astfel încît băiatului i se păru c-ar fi o necuviință să refuze. Se așeză între ei la masă. Purtarea lor îl nedumerea. Cînd se întoarse seara acasă, îi povesti totul de-a fir a păr maică-si. Femeia amuți. Apoi se grăbi să pară indiferentă și spuse doar :

— Ei, sînt oameni cumsecade...

Dar încercă să-și ascundă tulburarea, ceea ce băiatului nu-i scăpă. Mai băgă de seamă că din ziua aceea maică-sa nu-l mai trimise acasă la Vitalis. Dar n-o întrebă de ce. Așa cum n-o întrebă nici de ce refuză să se ducă la biroul lui Pavlos Damulianos, unde fusese chemată. Vedea că e tare necăjită și nu vorbea. Îi purta respect. Primul

„de ce ?" atrase însă după el un altul. Îl chinuia o întrebare rămasă fără răspuns.

Cîţi nu se gîndesc văzîndu-şi copiii crescînd peste noapte : cum mai zboară anii ! Cînd îi ştii încă mici şi eşti prins cu altele, dacă te uiţi din nou la ei, vezi c-au crescut fără să-ţi fi dat seama cum... Trec pragul adolescenţei. Trupul însetat de dragoste începe să se împlinească iar în suflet înmugureşte sentimentul gingaş pentru un alt suflet care li se potriveşte. De aici încep şi grijile vieţii... Unii îşi împărtăşesc gîndurile şi altora, alţii le îngroapă în ei, se tem... Toate aceste lucruri sînt cunoscute, se întîmplă de cînd lumea... Dar am pomenit de ele fiindcă se întîmplau prietenilor apropiaţi, în timp ce tinereţea lor înflorea pe an ce trecea... Păşiseră pe 14 ani... Pînă atunci, greu ai fi găsit zi în care să nu se adune, uitînd fiecare de necazurile lui. Pe Anghelos îl măcina dispariţia mamei şi melancolia fratelui său, pe Sifis îl rodea o taină pe care n-o putea dezlega, al treilea era îngrijorat de ceva care începea să-i devină povară. Se întîlneau şi asta îi bucura, le dădea curaj. Dar începură curînd să se gîndească la apropiata lor despărţire. Unii vor pleca la studii sau să-şi caute norocul aiurea. Vasele care intrau şi ieşeau din port deschideau drumuri şi pentru ei, le dădeau idei şi pentru viaţa lor.

Primul care a plecat însă n-a fost unul dintre băieţi, ci sora lui Kairis. Cînd se împliniseră trei ani de la moartea fratelui ei, ea a chemat un diacon ce studia la Chalkis şi se afla în trecere prin Syra şi, fără să spună altcuiva, se duseră într-o dimineaţă în zori la cimitir şi dezgropară osemintele mortului. Femeia le spălă cu vin sfinţit, le curăţă şi le puse într-un sicriu mic. Le duse acasă la ea şi a doua zi se apucă să-şi strîngă cele cîteva lucruri care însemnau avutul ei. Nu mai avea de ce să rămînă în insulă. Era vremea să plece cu amintirile ei sfinte. Se pregătea de cealaltă plecare, cea de pe urmă, pe care şi-o dorea din suflet. Cînd toate fură gata — cărţi, manuscrise, haine — şi sosi ziua plecării, cei patru băieţi urcară la chilia ei, o luară cu o trăsură în care încărcară şi lucrurile. O conduseră pe chei. Acolo îi aşteptau Lukas, Rulio, Dominikos. Toţi îşi luară rămas bun cu inima deschisă şi vorbe cumpătate. Nici nu se cuveneau mai multe în larma portului.

O urmăriră urcînd la bord cu lădiţa sub braţ. În timp ce vasul se îndepărta, stătea pe punte şi cu palma dreaptă ridicată îi saluta, încrustînd astfel în amintirea lor un simbol.

Apoi, după cîteva luni, plecă şi Ghiorghis. El se duse la Atena să studieze. Deşi nu-şi terminase încă gimnaziul, plecase la îndemnul maică-sii. Zicea că i-ar fi mai bine să termine ultima clasă acolo unde, aşa cum aflase, se făcea şcoală mai serios, ca să-i vină apoi mai uşor şi la universitate. De fapt, alta era pricina. Voia ca băiatul ei cel mare să plece departe, cît mai departe de Irini, servitoarea lor. În două rînduri îl surprinsese privind-o cu înţeles. O dată erau la masă, cînd ea aducea farfuria cu peşte, altă dată erau afară, în curte. Pe chipul amîndurora — fata îl privea şi ea — se putea citi limpede, pentru cine se pricepea să citească, bineînţeles, că începe o idilă. Acestui sentiment, ce se înfiripa între două suflete nevinovate, Elisabet se grăbi să-i pună capăt. Dacă a fost surprinsă la început, şi-a ascuns tulburarea. Făcu pe neştiutoarea şi puse la cale încet-încet despărţirea lor. Îşi pregăti fiul şi-l trimise să stea la Atena, la cumnatul ei. După douătrei luni o va trimite şi pe fată înapoi în insula ei. Voia să fie liniştită în privinţa asta, să nu se mai teamă de nimic.

Ghiorghis îşi luă rămas bun de la prieteni, îşi sărută verii, le spuse că se va întoarce curînd acasă şi urcă pe vas. În marea lui bucurie că avea norocul să călătorească pe „Sfakteria“, primul vas cu aburi, nu se gîndi că uitase ceva. Nici cînd Mihalis, frate-său, îi dădu în ultima clipă pe scară două batiste albe, împăturite, şi din ele căzu o rămurică de iasomie, nu-l duse gîndul la ceea ce lăsa în urmă. Agitaţia plecării era de vină. Abia cînd vasul ridica ancora şi răzbătu pînă la el dangătul clopotelor de seară — care băteau încă din obişnuinţă, aşa cum făceau pe vremuri, vestind o primejdie — Ghiorghis îşi aminti şi se ruşină. Ar fi vrut acum, dacă ar mai fi putut, să coboare de pe vas, să ajungă cu o barcă la chei şi să se ducă acasă, să spună... Dar acest lucru nu mai era cu putinţă. Vaporul plutea în larg, portul rămăsese în urmă. „Aşa o fi pesemne şi viaţa“, se gîndi Ghiorghis. „Nu contează că te mişti, ci încotro te îndrepţi“. Alungă acest

gînd stînjenitor. Prefera să se gîndească la lucruri mai plăcute. Cum va fi viața lui la Atena și ce va trebui să facă la întoarcerea acasă, după cîteva luni. Acum, că se îndepărta, simțea ca și cum s-ar fi maturizat dintr-o dată și judeca cu răspundere. Ai fi crezut că scurta distanță de la chei și de la ceea ce trăise pînă acum i-a fost de-ajuns ca să înfrunte totul bărbătește, cinstit.

Plecarea lui a fost prima fisură în grupul prietenilor. Absența lui era simțită, ai fi zis că el fusese sufletul grupului lor. Adevărul era că se apropia vremea cînd băieții trebuiau să-și înfrunte viitorul, fiecare apucînd pe drumul lui. Cu cît trecea vremea, deveneau mai copți la minte, începeau să pătrundă în miezul lucrurilor. La fel se întîmpla și cu Sifis.

Într-o după-masă o văzu în apropierea casei lor pe Adriana Vitali. Cînd își arătă nedumerirea, ea îi spuse că era în trecere pe-acolo. Se ducea la meșterii cioplitori cărora le comandase o fîntînă de marmură. Îi vorbea blînd, cu dulceață chiar. Își pierduse cumpătul, era încurcată și acest lucru nu-i scăpă lui Sifis. Cînd, după două săptămîni, o zări din nou, pe drumul pe care el se ducea la școală, fixîndu-l cu aceeași privire melancolică, trecu pe lîngă ea și se făcu că n-a observat-o, de teamă să nu rîdă prietenii de el. Toate acestea îl puseră pe gînduri. Vedea că, pentru a lămuri lucrurile, va trebui să-și ia inima-n dinți și să discute deschis cu ea. Numai că ea își dădu seama și-l ocolea. Ar fi putut de asemenea să stea de vorbă cu maică-sa, să-i spună de întîlnirile lui ciudate cu Adriana Vitali, dar îi era teamă. Își aminti tulburarea care o cuprinsese pe biata femeie cînd îi povestise cum îl poftiseră la masă. N-ar fi vrut s-o necăjească din nou. Mai ales că acum era amărîtă din altă pricină. Un străin de partea locului coborî într-o dimineață de pe un bric cu un sac pe umăr, întrebă de ea și nu-i fu greu s-o găsească. Sifis nu era acasă. Sevastiani, văzîndu-l, înlemni, de parcă i-ar fi apărut în față un strigoi. Îi spuse cu glas poruncitor să plece imediat. Dar el îi căzu la picioare, o rugă, o luă cu binișorul. Izbuti să rămînă, să-i vorbească, dar nu și s-o înduplece. Ascultîndu-l, femeia se mînia tot mai tare :

— Dacă ți-a mai rămas un dram de dragoste, ia-ți sacul și pleacă ! îi spuse.

Se temea să nu se întoarcă Sifis. Astfel, cînd cel nedorit avea în sfîrșit prilejul să-și arate dragostea ce i-o purta, fu alungat. Ieși în drum, n-avea încotro. Sifis, care tocmai se întorcea acasă, îl văzu, dar cum să-i treacă prin cap de unde ieșise. Abia cînd intră în casă și o văzu pe maică-sa cuprinsă de supărare și îmbătrînită brusc, începu s-o descoasă ce i se întîmplase. Ea îi îndrugă o poveste cusută cu ață albă. Că străinul era un compatriot de-al ei și-i adusese vești triste despre casele rudelor ei care se prăbușiseră sub sabia turcului. Băiatul, încrezător, o compătimi. Dar mamei nu-i trecu supărarea, rămase ca o rană ce sîngera întruna. Sifis se gîndea : „La ce bun să-i amintească de trecut nepoftitul acela ?“ Încercă să-l găsească, dar necunoscutul dispăruse chiar de a doua noapte. Urcase pe același bric cu care venise și dus a fost.

Astfel lui Sifis nu-i mai fu dat să afle că și el și necunoscutul aveau aceeași mamă. Că se întorcea ca un strigoi, deoarece ea îl ștersese pentru totdeauna din sufletul ei. Nu îndura să fie mama unui călău. Și refuză și arginții mînjiți de sînge pe care el i-i oferi.

Lucrurile acestea Sifis nu le află niciodată, deși mintea lui încerca în zadar să le descopere.

Prietenii lui Ghiorghis socoteau că acesta avusese noroc că plecase să învețe la Atena. Și ei își doreau să meargă acolo. Nu că n-ar fi dus-o bine în insulă. Dar, chiar dacă Ermupolis era de-acum un oraș în care se găseau de toate și soseau aici, cu vapoarele care acostau zilnic în port, vești din întreaga Europă, nu era totuși capitala țării. Chiar dacă Atena se zbătea poate în sărăcie, își zămislea din aluatul ei orașul cel mare, cosmopolit, care va deveni în curînd. Atena era inima statului. Aici se aflau puterea, autoritățile, ministerele, universitatea, spitalele... Într-o bună zi, datorită Pireului, va smulge poate Syrei și întîietatea pe plan maritim. Cîțiva din Syra întrevedeau deja un astfel de pericol. Dar îl treceau sub tăcere. Se gîndeau : „Cît ne îngăduie timpul, o să propășim și o să ne căpătuim. Ce altceva putem face ?“ Astfel Syra, ca și cum ar fi ignorat progresul Atenei, mergea înainte, făcea planuri

de viitor. Voiau să înalțe cîteva clădiri impunătoare : primărie, spital, teatru, școli bune, conservator... Tot atunci, în jurul bisericii Sfîntul Nicolae începură să-și construiască conace arătoase proprietarii de corăbii, care trecuseră deja la vase cu abur, de unde și numele cartierului lor — Vapoarele. Însă nu toți erau hotărîți să investească în corăbii noi. Fie fiindcă le lipsea capitalul — le trebuia, nu glumă —, fie pentru că, cu anii, își mai pierduseră avîntul, preferînd să rămînă la vasele cu pînze pe care le aveau. Printre ei se număra și Apostolos Vitsoris. Toată viața își investise banii în vapoare. Acum nu-l mai trăgea inima ; de cînd îl părăsise nevasta, îi pierise parcă cheful de orice. Nu voia să aibă alte griji. Îi era de-ajuns cîtă avere strînsese. Avea destule necazuri, mai ales cînd vedea cît de ciudat se purta Iannis, fiul cel mic. Se închidea ceasuri întregi în camera lui sau hoinărea de unul singur, la asfințit, pe promontorii. Se vedea de la o poștă, chiar dacă nu voia să mărturisească, că fuga mamei lui îi rănise adînc sufletul. Dar nu scotea o vorbă. Nu discuta cu nimeni despre maică-sa. Cel mai rău era că, cu cît trecea vremea, se închidea tot mai mult în el. Se ferea pînă și de frații lui, Amalia și Anghelos. Iar dintre prieteni numai Dominikos izbutea uneori să-i țină tovărășie. Îl atrase mai ales grație chitarei lui care parcă glăsuia singură. Dar pe cine nu vrăjea Dominikos, cînd îi atingea corzile. Era neîntrecut. De aceea, adeseori, la apusul soarelui, prietenii îl rugau să fie sufletul grupului lor. Cu melodiile lui domoale, deveneau dintr-o dată melancolici, visători, călătoreau cu gîndul la cele ce-i așteptau în viață. De ce se întîmplă oare că pînă și adolescenții se întristează cîteodată ? O fi un semn al vîrstei, probabil. Apoi, într-o clipă se schimbă și se simt plini de avînt, puși pe fapte mari. În asemenea momente, îl pizmuiau pe Ghiorghis care se dusese la Atena, în capitală... Tot ce se întîmpla acolo părea că îndeamnă la acțiune...

Iată că sosi timpul să plece alți doi, Anghelos și Mathios. Și ei tot la Atena, pentru studii. Îi duseră lui Ghiorghis vești din insulă, despre prieteni. Acesta le ascultă cu nesaț în prima seară. Aranjaseră să doarmă toți trei împreună și el nu mai contenea cu întrebările :

— Altceva ? Ia spuneţi-mi...

Dar ei pomeneau iar de aceleaşi lucruri, de parcă ar fi fost vorba de altele noi. În cele din urmă, ca şi cum ar fi presimţit ceva, ca şi cum ar fi avut un şarpe în inimă care-l îmboldea, se încumetă să întrebe din nou :

— Altceva ? Hai, spuneţi-mi...

Nu îndrăznea să spună deschis ce dorea. Ceilalţi înţeleseră şi se văzură nevoiţi să-i dea şi vestea neplăcută pe care o ocoleau, de teamă să nu-l necăjească prea tare.

— Vrei să-ţi povestim despre Irini, nu-i aşa ? îl întrebă vărul lui.

El încuviinţă doar dînd din cap.

— Maică-ta a alungat-o. A trimis-o înapoi în Serifos.

Pentru o clipă nimeni nu scoase o vorbă. Ghiorghis era stăpînit de un sentiment de vinovăţie. Însă celălalt continuă :

— Ascultă şi ce a urmat.

Începu să povestească blînd, de parcă ar fi fost vorba de o întîmplare veche, petrecută demult. Fata se întoarse în insula ei, însă nu intră în sat. Se opri la o fîntînă de pe colină. Scoase din coş un ulcior mic şi-l duse la buze, îl dădu peste cap, apoi îl zvîrli cît colo. Aşa povestea unul care o văzuse cu ochii lui. Apoi bău şi apă. Fata îşi puse palma la gură ca să-şi înăbuşe geamătul, deoarece măruntaiele începură s-o ardă. Îşi adună forţele şi dădu să facă cîţiva paşi. Se prindea de crengile care se aplecau în drum, ca să nu se prăbuşească. Ar fi vrut să ajungă acasă să vadă şi tatăl ei, care o trimisese de mică să mănînce pîine amară printre străini, în ce hal a ajuns. Dar curajul o părăsi. Cînd dădu cotul drumului, zări fumul ieşind pe coşul casei părinteşti. Se prăbuşi la pămînt, îşi dădu sufletul. Se găsiră unii care, fără să-şi cumpănească vorbele, ziceau că ar fi însărcinată. A doua zi dimineaţa o îngropară în cimitirul din sat, cu basma albă pe cap ţesută de mîna ei.

Ghiorghis ascultă înmărmurit şi nu spuse nimic. Nu scoase o vorbă toată noaptea, ca şi cum o funie îi oprea vorbele în gîtlej. Ceilalţi, văzînd cît suferea, îl sfătuiră să iasă puţin afară să se răcorească. Ziceau că ei se vor culca, dar îl aşteptară, chiar dacă erau obosiţi după călătorie.

Abia cînd el se întoarse, îi cuprinse somnul. Atunci Ghiorghis se ridică încet, pe întuneric, lăsă un bilet pe masă, luă o haină groasă şi ieşi din nou. Dimineaţa, ceilalţi aflară că plecase în călătorie. Le scrisese doar două vorbe care dezvăluiau totul.

Se duse pe ascuns în Serifos, ajunse pe înserat la cimitirul unde era îngropată, plînse la mormîntul iubitei. Rămase acolo pînă în zori, singur printre morminte, mărturisindu-şi mut vina. Nu mai intră în sat, n-avea nici un rost. Luă primul *scooner* ce pleca spre Andros. De acolo va găsi mai uşor o cursă pentru Atena. Aşteptă o zi, dar nu se duse, în acest răstimp, s-o vadă pe Evanthia Kairi care locuia acolo. Dacă ar fi dat ochii cu ea, ar fi trebuit să-şi coboare privirea... Cum s-o privească în faţă, cu povara ce-i apăsa sufletul ? Mai bine să se întîlnească altă dată, cînd se va simţi uşurat şi se va învrednici s-o privească în ochi. Îl prinse acum o altă grijă : unde şi cum să găsească iertare ? Era o situaţie nouă pentru el, care va dura cît sufletul lui, iar noua lui existenţă va fi iertarea lui.

Astfel gîndea Ghiorghis în pragul adolescenţei. El, primul dintre prieteni, împovărat cu moştenirea dură a căinţei...

Capitolul V

ANII SE SCURGEAU PE NESIMȚITE. Frații mai mici, Amalia, Iannis, Mihalis, ajunseră și ei la vîrsta cînd cei patru băieți legaseră prietenie. Pe cei mari îi năpădiseră grijile. Căutau să-și facă o meserie, se gîndeau că trebuie să plece la oaste. Fetele învățau gospodărie, se pregăteau din vreme de măritiș. La 18—20 de ani, cel tîrziu la 22, trebuiau să-și pună pirostriile, altminteri ajungeau în gura lumii... Unele își așteptau logodnicii să se întoarcă de la oaste ; mulți făceau ani de zile, deoarece țara era mereu pe picior de război. Unii se înrolau de bună voie mai devreme, ca să isprăvească mai repede și să se apuce de lucru. La fel făcu și Sifis — vedea că maică-sa îmbătrînește și trebuia să se grăbească ; nu voia s-o lase singură mai tîrziu, cînd i-ar fi fost și mai greu. Trebuia să fie alături de ea cînd o vor lăsa puterile de tot. O iubea nespus, chiar dacă ea îi ascundea probabil ceva, o făcea cu siguranță numai din duioșie și din dorința de a-l scuti de griji. Sifis se înrolă așadar și-i trimitea carte maică-sii și celor trei prieteni — Ghiorghis, Anghelos și Mathios — care se aflau la Atena. Primea din cînd în cînd vești de la ei.

Înainte de a se scurge un an, se duse și Mathios la armată. Și el tot înainte de a-i sosi sorocul, împins de nevoie. Tatălui său îi era tot mai greu să-i plătească studiile la Atena și băiatul părăsi într-o bună zi gîndul de a deveni doctor. Se grăbi să-l despovăreze de grijile unei vieți istovitoare. Se chinuise sărmanul o viață întreagă de cînd se refugiase în Syra, după măcelul din Chios, pînă acum, cînd avea de crescut șase copii. Do-

rind să ia asupră-și o parte din povara părintelui său, Mathios se duse mai devreme la oaste.

Astfel, din grupul băieţilor mai mari, rămaseră în Syra doar Lukas şi Dominikos. Dar şi ei se pregăteau de plecare...

Să vedem acum ce-i frămînta pe cei mai mici. Mai întîi Iannis. Pe cît se făcea de chipeş odată cu anii, o tristeţe de moarte îi năpădea sufletul. Acum, că plecase şi Anghelos la Atena, casa i se părea şi mai pustie; soarta îi luase de lîngă el fiinţele iubite. Iar Dominikos, care-l vrăjea cu cîntecul chitarei, rareori se mai arăta. Se gîndi că simpatia pe care i-o arăta fratele prietenului său izvora probabil dintr-o atenţie ciudată, bolnăvicioasă. Asta îl ţinea pe Dominikos departe de Iannis. În zadar Amalia, care nu bănuia nimic, îi spunea uneori înciudată, cînd ieşeau de la biserică:

— Te-am pierdut şi pe tine... Nu mai vii pe la noi...

Dominikos găsea un pretext să scape, iar dacă se ducea pe la ei, stătea întotdeauna cu toţi ai casei şi aducea vorba de felurite lucruri. Se ferea să rămînă singur cu Iannis, nici nu se mai ducea la plimbare cu el. Apostolos Vitsoris se lămuri că Dominikos nu era în stare să-l scoată pe Iannis din tristeţea lui, să-l atragă, așa cum numai prietenii pot, în vîrtejul tinereții. Speranţa lui atîrna de Mihalis. Vărul lui era de vîrstă apropiată cu Iannis, doar cu doi ani mai mare, atît cît trebuia să-i devină prieten şi ocrotitor. Se întîlniră în oraş, ca Iannis să nu bănuiască nimic, şi vorbiră deschis. Părintele îl rugă, aproape cu umilinţă, atît de mare îi era durerea care-i spulberase mîndria de altădată. Nepotul îl compătimi şi-i făgădui că va încerca să devină prietenul de suflet al lui Iannis. După o săptămînă începu să se apropie cu blîndeţe de el. Îl înduplecă în două-trei rînduri să iasă la plimbare împreună. Prinse nădejde că poate va izbuti ceva. Dar acum îl copleșea propria grijă, care devenea dor mistuitor. Era îndrăgostit. Nu mai dormea noaptea. Pleca într-ascuns de-acasă și urca scările spre orașul de sus, în tovărășia cîinelui, ca să ajungă pe o străduţă anume, s-o zărească pe fata care îi răpise liniştea. Iar ea deschidea pe furiş fereastra şi-l privea

printre obloane trecînd pe strada ei. O clipă de-ar fi zărit-o, lui Mihalis îi era de-ajuns. Lua cîinele şi vesel sărea cîte două trepte deodată, care se împuţinau datorită dragostei şi nici el nu ştia cum ajungea în pat. De cum adormea, îi apărea în vis. Era tare frumoasă, o copilă încă. de 15 ani. Dar nu era numai vîrsta piedica. Mai era un obstacol : credinţa ei. Cum să-i spună tatălui său că-şi doreşte de nevastă o catolică... Chiar dacă l-ar fi îndu-plecat, deşi toate le stăteau împotrivă, cum va îndrăzni ea să spună alor săi că vrea să se mărite cu un creştin ? Va aprinde focul, va isca războiul. Fanatismul preoţilor se va înăspri de ambele părţi.

Mihalis îşi povesti necazul lui Ghiorghis, cînd acesta veni în vacanţă. Îi mărturisi cît de mult o iubea pe Lucia şi că, dacă n-o va lua de soţie, se va cufunda într-o tristeţe mai adîncă decît a lui Iannis. Ghiorghis îl asculta şi se gîndea unde te împinge elanul iubirii. Cîtă supărare, cîtă rătăcire poate aduce o clipă de bucurie nebunească, necugetată ! Din propria experienţă şi vinovăţie, se temea de beţia erotică a tinerilor care se mistuie pe ascuns, deoarece se izbesc de refuzul familiei. Dacă ar fi înfruntat acest refuz din clipa cînd dragostea, demon sau zeu, se cuibărise în sufletul lui, ghimpele remuşcării nu l-ar fi dus acum cu gîndul la mormîntul unei fete şi ar fi cîntat încă vesel, cu inima deschisă. Iar nefericita fată ar fi trăit, s-ar fi bucurat de viaţă. Iată ce-i adusese şovăiala de a se împotrivi acestui refuz. Nu mai trebuia să se întîmple altă nenorocire din aceeaşi cauză. Astfel judeca Ghiorghis, care o păţise cu vîrf şi-ndesat. Dar chiar dacă înţelegea cum stau lucrurile, tot n-ar fi putut face prea mult pentru Mihalis şi iubita lui. Strădaniile lor ar fi fost zadarnice, ba poate că ar fi înrăutăţit situaţia. Tai-că-său ar fi închis-o în casă, s-ar fi grăbit s-o mărite cu altul, de teapa lor. Astfel s-ar fi deschis un alt capitol, cu alte nenorociri. De aceea singurul lucru care le rămăsese era să acţioneze în taină. Să-şi atingă ţelul fără să capete binecuvîntarea părinţilor şi să nu le vorbească despre căsătoria lor decît după ce va fi fapt împlinit.

Aceasta era părerea prietenului mai în vîrstă. Auzind-o, cel mic îl îmbrăţişă :

— Ştiam eu c-o să-mi luminezi calea.

— Las' pe mine, îl linişti Ghiorghis. O să văd eu cum o să fac.

Începu îndată să discute în taină cu cei doi prieteni ai lui care rămăseseră în Syra, cu Lukas şi Dominikos. Le spuse că avea de gînd să caute un preot care să oficieze cununia într-ascuns şi că voia să-i ia pe ei ca martori. Cei doi primiră, chiar dacă ştiau că îşi vor atrage după aceea mînia părinţilor. Le va trece însă. Tînăra pereche să fie fericită, asta conta. Planul le plăcu, mai ales că le oferea prilejul unei fapte îndrăzneţe, potrivită cu elanul vîrstei lor. Mai greu era să găsească preot. Se temeau să dezvăluie taina, ca nu cumva să fie daţi în vileag. Cununia ar fi fost primejduită. Tocmai cînd se aflau în încurcătură mai mare, neştiind ce să facă, Mathios veni în permisie. Îi destăinuiră planul, îşi spuseră necazul. Acesta auzise de la taică-său că în insula Sifnos trăia un preot din Psara, împovărat de ani şi aproape orb. La el trebuiau să se ducă şi să-i vorbească. Domnul să-i judece pentru minciuna lor.

Se apucară să caute degrabă caiac să pornească într-acolo.

Găsiră o ambarcaţiune mică şi-l încredinţară pe stăpînul ei că vor face o plimbare în împrejurimi. Iar dacă s-ar fi întîmplat să întîrzie, pregătiseră dinainte cum să-i dea de veste acestuia că nu s-au înecat, ci că i-a purtat vîntul şi ei au aruncat ancora, undeva, aşteptînd să se potolească furtuna. Nici fata nu apăru, ca să nu dea de bănuit. Îi aştepta mai încolo, pe un ţărm pustiu, de unde o îmbarcară. Erau şase. Cei doi miri, Ghiorghis, Mathios, care se pricepea să mînuiască barca, Dominikos şi Lukas, mai cunoscător şi priceput în toate. Lucrul acesta se vedea de la o poştă. De cîte ori se amesteca în vreo discuţie, avea întotdeauna de spus ceva cu miez. Culegea vorbe de duh şi cugetări din cărţi şi le ţinea pe toate întipărite în minte. Vorbea atît de meşteşugit şi convingător, că te atrăgea îndată de partea lui, de credeai că face vrăji. Chiar dacă era încă necopt, arăta că fiecare om se naşte cu harul lui. Era bine că se afla şi el pe vas. Cînd tînăra mireasă începea să se gîndească la fapta-i necugetată şi

se amăra, atunci el scotea o vorbă de duh din amintirile lui și o înveselea pe biata fată. Din cînd în cînd se întîmpla ca spusele lui să fie însoțite de chitara lui Dominikos și se potriveau atît de bine, de parcă muzica ar fi fost compusă anume pentru ele. Astfel plutiră întins, mai ales că-i ajuta adierea unui vînticel.

Ajunseră în Sifnos devreme, înainte de asfințit. Unii alergară să cumpere cununiță pentru mireasă, alții se duseră să-l caute pe preot. Cînd îl găsiră, Mathios și Lukas îl luară deoparte și începură să-și depene povestea lor: că trebuia să-i cunune pe cei doi îndrăgostiți, altminteri, fata, acoperită de dispreț și de rușine, ar muri de inimă rea, iar păcatul ar fi căzut asupra lor. Izbutiră, înflăcărați cum erau, să-i stîrnească bunătatea. Iar cînd Mathios îi spuse că era copil de chiot care văzuse Psara în flăcări, asta avu darul să-l înduplece pe bătrîn să oficieze taina. Insulița lui sfîntă rămînea ca o durere nestinsă în el. Temîndu-se să nu li se întîmple băieților vreun necaz, îi povățui să se ducă într-o chilie de pe țărm unde se făptuise o minune, poate Fecioara îi va ocroti și pe ei cu harul ei. Băieții se învoiră. Pe drum preotul povesti minunea. Se întîmplase în urmă cu amar de ani, atunci cînd pe tot întinsul Mării Egee bîntuiau pirații. Într-o sîmbătă în asfințit trei femei se duceau, ca de obicei, să aprindă candelele la mitocuri. Luaseră cu ele și tămîie și lumînări, toate cele trebuincioase pentru vecernie. Merseră întîi la Sfîntul Dumitru, curățiră mitocul și-l tămîiară, apoi porniră pe poteca de pe țărm, spre mitocul Fecioarei. Cînd ajunseră acolo, văzură că pe chei era ancorat un vas, dar, crezînd că or fi niscaiva pescari, nu-l luară în seamă și intrară în biserică să-și aducă ofranda. Dar se înșelaseră. Vasul era al unor pirați care ațipiseră pe stratul de alge uscate de pe țărm. Iar cînd femeile aprinseră tămîie și, cuprinse de adîncă cucernicie, scoaseră din inimă un „Doamne miluiește“ melodios, rugăciunea lor și mirosul de tămîie îi treziră pe răufăcători. Săriră ca arși în picioare, puseră mîna pe iatagane și se năpustiră să le prindă pe femei. Împinseră ușa, intrară în bisericuță. Dar în clipa cînd amenințau, cu iataganele ridicate, avu loc un cutremur puternic care zgudui pămîntul și mitocul fu rupt în două. Marea pătrunse în

golul ce se căscase și un val uriaș îi trase în adînc pe ticăloși. Femeile care scăpară cu viață nu mai conteneau să se minuneze.

Cînd bătrînul isprăvi povestea, mai spuse că atunci cînd capeți grația Fecioarei, nu mai ai a te teme de nimic, nici de pirați, nici de răufăcători. Ceva se va ivi în clipa hotărîtoare și vei fi salvat.

Ajunseră astfel cu vorba la mitoc și acolo îi așteptară puțin pe Mathios și pe Dominikos, care trebuiau să aducă vasul de la cheiul unde acostaseră. Cînd apărură și ei și aruncară ancora, intrară toți în biserică să asiste la Sfînta Taină. Dar înainte ca slujba să se termine, veni un om din oraș și-i dădu de veste preotului că sosiseră niște oameni din Syra și-o căutau pe mireasă. Se aflase pesemne că a fost furată și plecase cu prietenii mirelui să se cunune la Sifnos. Bătrînul ascultă dar își continuă nestingherit slujba, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Mai cununase și alte perechi așa și știa ce să facă. Părinții se mîniau, dar pînă la urmă le trecea. Nu asta era nenorocirea, nenorocire ar fi dacă n-ar putea uni prin taina cununiei doi tineri care se iubesc. Nu există nimic mai frumos pe lume decît o familie întemeiată pe dragoste. De aceea rosti toate rugăciunile fără grabă și limpede, ca să înțeleagă cei doi Sfînta Taină. Cînd isprăvi, le dădu sfaturi părintești tinerilor căsătoriți să meargă la părinții lor și să le ceară binecuvîntarea, umili, ca să-i îmblînzească. Cei doi șovăiau însă, se temeau de mînia ce-i va cuprinde pe părinții lor. Iar bătrînul le răspunse :

— N-aveți grijă.... Fecioara vă ocrotește...

Să fi presimțit oare ceva sau credea în ce spunea ? Vorbele lui se adeveriră curînd. Iată cum :

Tinerii urcară din nou pe vas să se întoarcă în Syra, la ai lor, și se gîndeau ce furtună va stîrni apariția lor. Erau însă hotărîți să nu se lase îndoiți, să-și apere cu orice preț căsnicia. Se însera cînd plecară din Sifnos. După un ceas se aflau deja în larg și țărmul insulei se pierdu în ceață. Nu erau singuri pe mare. În fața lor plutea un alt vas cu pînze. Avea multe catarguri și era încă o dată mai mare decît al lor. Din cauza ceții dese părea vopsit cu smoală, ai fi zis că e un semn al vremurilor înnegurate

de odinioară. Teama pe care o simţiră de la început se adeveri. Vasul înainta direct spre ei, fapt care-i miră pe băieţi. Se întrebau nedumeriţi de ce se apropiau oamenii aceia de barca lor. Îi cuprinse neliniştea. Cînd ajunse lîngă ei, se dumiriră. Era un vas de piraţi, ca un strigoi în noapte. Se scursese amar de ani de cînd tîlharii dispăruseră de pe mări şi mai ales de pe Egeea, al cărei stăpîn de temut devenise Miaulis. Astfel încît nu puteai lua decît ca o fantomă orice corabie de-a lor care ţi-ar fi apărut în faţă. Băieţii îşi amintiră îndată că în ultimul timp nişte călători ce poposiseră în Syra pomeniseră ceva despre un vas negru ce bîntuia marea. Să fi fost adevărat ? Dar ce să ceară de la ei ? Ce aveau piraţii de jefuit pe vasul lor ? Tocmai cînd încercau să-şi dea răspunsul singuri, îşi amintiră felurite poveşti despre violuri sălbatice şi răpiri făptuite de piraţi. Se speriară şi pe bună dreptate. Vasul se apropie ameninţător de ei şi vreo zece zdrahoni, cu armele zăngănind, se năpustiră şi traseră cîteva focuri în aer să-i sperie şi mai tare. Privirile le fulgerau în întuneric. Rîseră văzînd că au de-a face cu nişte copii. Doi dintre ei îşi apropiară felinarele şi-i cercetară cu priviri viclene. Băieţii se strînseseră unii într-alţii, încercînd s-o ascundă pe Lucia şi aşteptau. Aşteptară şi ceilalţi pînă cînd căpetenia lor îşi făcu apariţia. Acesta avea o înfăţişare fioroasă, cu o mînă tăiată din umăr. Strigă prizonierilor fără să le distingă prea bine chipurile în beznă :

— Mă, ştiţi cum mă cheamă pe mine ?

Neprimind răspuns, adăugă :

— Kontaras ! Şi Marinos !

— Nu e numele tău, auzi atunci glasul unuia dintre băieţi. L-ai luat de la altul.

Vorbise Lukas. Piratul se apropie şi-l cercetă atent la lumina unui felinar. Văzu că era doar un copil şi se miră puţin :

— Şi ce ştii despre ăla de care vorbeşti ?

— O fi pirat, dar e altă treabă.

Deschise, poate fără să vrea, o discuţie ce părea că le va aduce condamnarea, dacă tîlharul s-ar fi mîniat. Dar acesta muşcă din momeală :

— Cum altă treabă ? Ia lămureşte-mă !

Lukas făcu un pas înainte, se proţăpi în faţa lui şi răspunse :

— Am auzit că era din Milos. Şi-a apucat drumul ăsta din dragoste. A fost nevoit să-şi răpească iubita.

Tîlharul se arăta tot mai interesat de vorbele băiatului :

— Şi eu tot din Milos sînt, mă !

— Ei, atunci trebuie să fi auzit şi de Kapsos!

— Ia zi, de ăsta ce ştii ?

Deşi tonul vocii lui era poruncitor, se vedea că e prins deja în plasă, graţie harului pe care-l avea Lukas de a fermeca cu vorba lui pe oricine îl asculta. Băiatul începu să povestească. Spuse despre un flăcău care ajunsese căpetenia piraţilor din Egeea şi în timpul robiei turceşti eliberase insula Milos. Tîlharul se îmblînzi, îşi azvîrli pistoalele şi se apropie mai mult de Lukas. Harul lui de a scoate din fiecare întîmplare o pildă făcea minuni. Povestea lui era asemenea unui copac falnic, gata să dea în floare. Vorbi despre năzuinţele lui Kapsos, despre mărinimia lui, astfel încît pirateria ajunsese să fie socotită faptă de vitejie. Corsarii ascultau şi ei cu sufletul la gură. Amintindu-şi de isprăvile lui de odinioară, lui Kontaras îi dădură lacrimile. Se vedea şi el la fel de mărinimos ca eroul din povestea lui Lukas. Cînd acesta termină, căpetenia piraţilor, ca să nu arate că s-a îmblînzit dintr-o dată, nu găsi să spună celor şase tineri decît :

— Aţi mîncat, mă ?

Aceştia, cu toate că le era foame, răspunseră ca şi cum şi-ar fi dat deja seama că scăpaseră de primejdie :

— Nu, dar nu ne pasă.

— De unde veniţi ?

— De la cununie, prinse Ghiorghis curaj şi arătă spre cei doi miri. Fata s-a măritat cu fratele meu.

În rîsul lui Kontaras se întrevedea ironia :

— Dar unde vă sînt, măi, neamurile ? Ia mărturisiţi !

Spuseră adevărul : că răpiseră mireasa şi că îndată ce se vor întoarce în Syra se vor izbi de împotrivirea şi mînia părinţilor. De aceea şovăiau încă.

— N-o să vă meargă prea bine, le spuse cînd le auzi păţania. Da' de ce să fiţi trişti ? Ascultaţi-mă pe mine :

nuntă fără chef nu se face. Fiindcă s-a nimerit să dați de mine, vă ajut eu.

Băieții îl priveau uluiți. Nu îndrăzneau să-și creadă urechilor, se temeau că n-au înțeles. Încercară să se încredințeze că auziseră bine și după expresia celorlalți pirați. Dar aceștia erau obișnuiți cu ieșirile lui Kontaras. Nu așteptau decît un cuvînt al lui, iar acesta nu întîrzie să le facă semnul cunoscut :

— Hai, băieți ! La treabă ! Aveți musafiri !

Îi luară pe tineri pe vasul lor, îi așezară pe punte, sub cerul liber și scoaseră gustările, cîrnații, deschiseră butoiul cu vin, ca să se aștearnă la chef. În același timp, alții tăiară o capră și pregăteau jăratec pentru frigare. Erau la fel de iuți ca și atunci cînd porneau la atac. Pînă să răsară stelele, ospățul de nuntă era gata.

— Petreceți și nu mai stați așa plouați ! Părinții o să vă primească bine ! le strigă Kontaras care se bucura de tovărășia tinerilor.

— Ce-ai de gînd să faci ? întrebă Ghiorghis nedumerit.

— Acum își închipuie că v-au pierdut. Mîine de dimineață vor primi de știre că au apărut pirații și v-au răpit. O să-i năpădească jale amară. O să tînjească să vă vadă, uitînd că le-ați călcat cuvîntul. Iar atunci vă trimit înapoi ca să se bucure că ați scăpat cu viață.

Gîndul lui năstrușnic îi încîntă pe băieți. Neliniștea părinților nu va dura decît o zi și îndată îi va cuprinde bucuria. Iar ei, la gîndul acesta, s-au lăsat înduplecați și-au început să chefuiască cu inima împăcată. Știau ei că la nuntă se cere ospăț, trebuie să fii vesel, să alungi grijile. Fecioara le dovedi că se îngrijise de toate. Grație ei uitară de necazuri. Petrecuseră toată noaptea, cot la cot cu pirații, de parcă ar fi fost prieteni de cînd lumea.

Totul se întîmplă așa cum prevăzuse Kontaras. Părinții, aflînd că odraslele le-au fost luate în robie de către pirați, au fost cuprinși de jale adîncă. Întreaga Syra era răscolită. Cele două familii rivale uitară de dușmănie și tot ce-și doreau era să li se întoarcă copiii vii. Chiar dacă se împotriviseră cununiei lor, acum îi iertaseră, era de-ajuns să-i revadă. Îi măcina remușcarea că se făcuseră și ei vinovați prin purtarea lor. Dacă nu le-ar fi stat în cale, acum

nu i-ar mai fi jelit pe cei doi îndrăgostiţi şi pe tovarăşii lor căzuţi în mîna tîlharilor. În deznădejdea lor făceau rugăciuni şi făgăduiau bisericilor candelabre de aur. Tocmai atunci intră în port vasul sirian pe care piraţii îl ţinuseră ascuns într-un golf pustiu. Pînă să ajungă la chei, părinţii, neliniştiţi, auzind urările de bun venit şi strigătele mulţimii, alergară şi-şi îmbrăţişară odraslele, necrezîndu-şi ochilor. Luară drept bune tot ce le povestiră copiii. Nu-şi puteau sărmanii opri lacrimile, de bucurie acum. Astfel încît se adeveri încă o dată vorba „totul e bine cînd se termină cu bine".

Dar, cu cît trecea vremea, de cîte ori părinţii lui Mihalis discutau fapta lui, tatăl îi spunea mamei :

— Seamănă leit neamului tău. S-a însurat din dragoste.

Nu rostea alt nume, dar Elisabet înţelegea unde bătea : la sora ei care plecase de acasă, arzînd de patima-i oarbă. Cu cît treceau anii, povestea nu se încheiase. O lăsase anume deschisă ca să fie învăţătură de minte şi altora. Tinerii trebuiau să afle ce li se întîmplă dacă alunecă în prăpastia dragostei. Elisabet nu răspunse înţepăturii bărbatului ei. Schimbă discuţia. Căută un pretext să iasă din cameră. Vorbele lui i se păreau nedrepte. Nu numai copiii lor se îndrăgostiseră, asta se întîmpla de cînd lumea. Pînă şi Lukas, pe care toţi îl socoteau uşă de biserică, se învîrtea uneori pînă seara tîrziu în jurul bisericii Sfîntul Nicolae. Îl întîlniseră într-o seară cînd se întorceau de la teatru şi, cînd dădu cu ochii de ei, tînărul fu surprins şi-şi ascunse o floare sub haină. Se vedea că dădea tîrcoale unei fete. Vor afla repede despre cine era vorba, pentru că în oraşul lor nimic nu rămînea ascuns, asta era lege.

Lukas îl aştepta pe Sifis, care era prietenul lui de încredere, să vină de la armată ca să-i destăinuie pe cine iubea. Nu că ar fi şovăit să le spună şi celorlalţi, dar pe acesta îl aprecia ca pe un judecător înţelept şi cu siguranţă îl va sfătui ce să facă. Sifis îşi prelungi însă şederea la oaste. Cînd se întoarse, a fost vai de capul lui. O găsi pe maică-sa grav bolnavă. Ai fi zis că şi ea îşi făcuse curaj să reziste pînă i se va întoarce feciorul. De cum o văzu, Sifis înţelese că-şi trăia ultimele zile. Uleiul din candela

ei era pe sfîrșite. În ciuda faptului că el se arăta grijuliu și iubitor, viața ei se stingea pe zi ce trecea. Neliniștea o măcina : cum se va descurca singur, cine îi va purta de grijă băiatului ei ? Se însenină cînd într-o zi la amiază el se întoarse plin de bucurie.

— Mamă, mă angajează la șantierul naval !

Tocmai se înălța în insulă un șantier naval și era nevoie de mînă de lucru. Apostolos Vitsoris le vorbi asociaților săi și-l angajară pe loc, fiindcă de mic se dovedise vrednic la treabă. Iată, și cei sărmani își găseau un loc sub soare. Iar cînd căpătă primii bani, Sifis alergă într-un suflet acasă și-i puse în poala bolnavei

— Ia-i ! Ai tăi sînt... îi spuse.

Mama îi mulțumi lăcrimînd. Cum băiatul stătea cu capul plecat, își afundă degetele în părul lui, îl mîngîie fără să scoată o vorbă. Mîna îi rămase înțepenită pe creștetul lui, ca și cum l-ar fi binecuvîntat în clipa cînd își dădea sufletul. Banii pe care el îi adusese s-au dovedit de trebuință la înmormîntare. În urmă cu cîteva luni ea își cumpărase singură cele trebuincioase pentru a fi îngropată cum se cuvine. N-ar fi vrut să-l încarce pe băiat cu povara acestei griji. Cînd află acest lucru, Sifis nu-și stăpîni lacrimile. Și cu cele întîmplate în continuare, lacrimile nu i s-au uscat curînd. Prietenii însă l-au încurajat cu multă dragoste, nu l-au lăsat nici o zi singur, găzduindu-l pe la casele lor. În plus, taina care i se dezvălui nu peste mult timp îl copleși de-a binelea.

În ajunul parastasului de 40 de zile, Panaghis Vitalis îl rugă să treacă pe la el pe-acasă să discute o treabă. Sifis nu putea să refuze, mai ales că Vitalis era de-acum acționar la șantierul naval. Se spălă, se rase, și, ferchezuit, plecă în vizită. Pe drum se tot gîndea la ce-i va fi dat să audă și ce va trebui să răspundă. Năpădit de gînduri, nici nu băgă de seamă că se înnoptase. Intră în conac mohorît. Dar Vitalis îl primi plin de căldură. Îi deschise chiar el, pe motiv că ceilalți lipseau de-acasă. În timp ce urcau scara, Sifis auzi însă scîrțîitul unei uși și simți o privire ațintită asupra lui. Își dădu seama cine îl privea, dar se făcu că nu observă. Vitalis părea și el îngîndurat.

— Ia loc, îl îndemnă.

Tînărul se supuse. Gazda începu să-i vorbească. Îi ocoli privirea pînă termină. Îi dezvălui tot ce-i ascunseseră timp de 20 de ani : Sifis era copilul neveste-sii, făcut cu un alt bărbat, atunci cînd soțul ei fusese în călătorie în Egipt. Îl născuse la Pireu, fără să știe nimeni, și tot în taină îl duse într-o noapte și-l lăsă la ușa femeii care-l primi cu brațele deschise. O vreme, ea n-a deschis gura să-i mărturisească soțului ei. Însă Panaghis ghicise ceva, văzînd tulburarea ce-o cuprindea cînd îl zărea pe Sifis. O apuca un tremurat ce nu și-l putea stăpîni. Deși nu-i semăna prea tare, avea aerul ei, se vedea că este fiul ei. Îi vorbi nevestei și-o convinse să-i spună adevărul. Îi făgădui că o va ierta ; acum, cînd pășea pragul bătrîneții, își dorea mai mult ca oricînd să aibă un copil.

Văzînd surprinderea tînărului, Panaghis simți nevoia să adauge :

— Nu mă răzbun pe viață atunci cînd repară lucrurile. N-aș vrea să mă înțelegi greșit, Sifis...

Vorbea cu blîndețe, pe un ton rugător. Temîndu-se de întrebarea inevitabilă care, chiar dacă nu fusese încă pusă, cu siguranță că tînărul o pregătea, se grăbi să explice :

— O să mă întrebi desigur de ce am amînat atîția ani întîlnirea de azi. Răspunsul meu e simplu. Fiindcă trăia femeia cumsecade care te-a crescut, a cărei bunătate ca pîinea caldă e cunoscută tuturor. Taina pe care ți-am dezvăluit-o i-ar fi răscolit viața. Un cuvînt de-am fi spus, eu și mama ta bună, ne-am fi dovedit nerecunoscători. Dar acum...

— Acum..., repetă Sifis melancolic.

Încordarea plutea în aer. Vitalis îi spuse ce-și doreau; el și nevastă-sa, acum, cînd ajunseseră să nu le mai pese de gura lumii. Voiau să-l înfieze. Iar dacă lui Sifis i-ar fi fost greu — pînă acum toți îl socotiseră fiul sărman al nefericitei —, erau hotărîți să plece din Syra, să se stabilească la Pireu sau în oricare alt loc unde lumea nu le cunoștea trecutul. Era de-ajuns ca el să le dea răspunsul pe care-l așteptau.

— Așadar ? întrebă Vitalis cînd isprăvi, nemaiputîndu-și stăpîni nerăbdarea și dorul ce-l măcinau.

— În camera de alături așteaptă mama ta. Aude tot. Vrei s-o chem ?

— Nu, veni sec răspunsul lui Sifis.

Îndată se îmblînzi :

— Nu încă.

Se simțea mai mohorît decît la venire. Cele dezvăluite, care-i răsturnau dintr-o dată toată viața, îi stîrniră gînduri dintre cele mai contradictorii. Cum s-o iubească pe mama lui care avusese inima să-l dea pentru totdeauna altcuiva ? Cum să-i socoată părinți pe cei doi străini care ani de zile trăiseră în minciună, iar acum hotărîseră brusc să-și schimbe viața datorită lui ? De parcă el n-ar fi fost om, ci un obiect neînsuflețit să-l mînuiască cine și cum poftea ! Iar dacă ar fi acceptat propunerea lor, n-ar fi fost ca și cum ar fi triumfat, deasupra mormîntului proaspăt al femeii pe care o iubise ca pe mama lui, cealaltă care-l părăsise ca să nu-și strice viața din cauza unui prunc nedorit ? N-ar fi nesocotit astfel sacrificiile moartei ? Nu, nu va îngădui o asemenea nedreptate. Răspunsul va fi nu. Refuzul lui ar fi fost și pedeapsă și răzbunare divină pentru cei care se jucaseră cu viața lor și a altora, pentru cei care voiau să se bucure de ceea ce nu meritau. „Nu", ar fi vrut să le răspundă imediat, dar își înghiți vorba în ultima clipă. Se gîndi că poate se înșela. Poate că devenea și el, prin hotărîrea lui pripită, nedrept, supus oarbei răzbunări. Sentimentul răspunderii se trezi în el. De aceea stătu și chibzui o clipă, apoi spuse :

— Dați-mi răgaz să mă gîndesc...

— Pînă cînd ? întrebă bătrînul cu sufletul la gură.

— Nu știu...

Celălalt își dădu seama că, dacă ar fi stăruit, risca să obțină poate rezultatul contrar.

Era firesc ca tînărul, surprins de cele dezvăluite, să ceară un răgaz de cîteva zile. Sifis părăsi încăperea. La capul scării o văzu în fața lui, tăcută, pe Adriana Vitali. Nu-i adresă nici un cuvînt. Însă ochii întunecați și buzele strînse arătau limpede rugămintea ei sinceră. „Iartă-mă și rămîi...", părea să-i spună. El trecu însă mai departe, cu sufletul împietrit. Zile în șir nu dădu nici un semn de viață. Nu vorbi cu nimeni. Rămase cufundat în gîndurile

lui, neştiind ce hotărîre să ia. Cu cît se scurgeau săptămînile, cu atît începea să chibzuiască. Trebuia să plece o vreme cît mai departe de tot ceea ce l-ar fi putut înrîuri să ia o hotărîre sau alta. Voia să se judece pe sine ca şi cum ar fi fost alt om. Prilejul nu întîrzie să apară. Se îmbarcă pe un vas care pleca spre Genova. Abia apucă să le spună prietenilor surprinşi : „Vă salut. Vă las cu bine".

— Unde te duci ? îl întrebară miraţi.

— Nu ştiu.

— Cît o să lipseşti ?

— Nici asta nu ştiu.

— Ne-ai făgăduit ceva... îi aminti Mathios.

— N-o să uit.

În clipa cînd urca pe vas, Lukas, sărutîndu-l de rămas bun, îi dezvălui în şoaptă taina lui :

— O iubesc pe Amalia. Ce mă sfătuieşti ?

— Du-te şi cere-o de nevastă...

Sirena vaporului care ridica ancora acoperi celelalte vorbe.

Capitolul VI

ORICÎT AI ÎNCERCA SĂ ȚII EVE-nimentele politice departe de viețile a căror poveste o depeni, ca să nu te iei cu vorba și să te abați de la țel, uneori îți este greu, aproape imposibil. Evenimentele de acest fel determină adesea soarta eroilor, marcîndu-le destinul.

Încă din primii ani de la venirea în Grecia, s-a văzut că Otto nu era demn de domnie. Nu fiindcă n-ar fi arătat bunăvoință și dragoste față de țară, ci pentru că îi lipsea experiența necesară. Cînd venise în Grecia, era încă necopt. Nu știa să se descurce în hățișul calomniilor consilierilor săi și al intereselor puternicce ale străinilor. La început poporul se arătă îngăduitor, spera că, cu vîrsta, tînărul suveran va dobîndi înțelepciune. Dar anii treceau și binele pe care poporul îl aștepta de la tron nu apăru. Dimpotrivă, situația se înrăutățea tot mai tare din pricina intereselor străine, iar poporul nedreptățit văzu că regele era vrednic de ură și dispreț. Începu să-și revendice libertățile, drepturile, să lupte pentru obținerea lor. Se ajunse curînd la impas. În 1862 avu loc la Navplion o nouă mișcare împotriva palatului. Pentru a înspăimînta poporul și a instaura ordinea în țară, au fost arestați mulți opozanți din diferite regiuni și exilați la Kythnos. Dar asta, în loc să stingă focul, aprinse un altul. De data aceasta se întîmplă în Syra, unde vapoarele aduceau din belșug idei liberale. Orașul se răsculă. Iată cum se întîmplă :

Îndată ce exilații sosiră în insula apropiată, cei din Syra socotiră ca o jignire la adresa lor faptul că Cicladele au fost desemnate ca loc de surghiun — și pentru cine ?

— pentru compatrioţi ai lor, însufleţiţi de cele mai nobile idealuri democratice. Comentau faptul stînjeniţi, iar discuţiile lor înflăcărau spiritele. Unii se distinseră în aceste discuţii. Printre ei şi Lukas, care aduse vorba şi despre năzuinţa de libertate a Cretei, patria lui.

— În loc ca guvernul să acţioneze pentru eliberarea Cretei, îi lipseşte de libertate pe cei puternici. E o ruşine, e o infamie !

Îşi dezvăluia gîndurile de cîte ori avea prilejul. Uneori şi cînd mergea la plimbare cu Iannis şi Dominikos. Altădată, cînd îl întîlni din nou pe Iannis, dar de data asta cu sora lui. Vorbea cu căldură, ca şi cum ar fi dorit într-ascuns să-i stîrnească interesul Amaliei. Dar rezultatul a fost că a făcut impresie fratelui, de parcă, prin vorbele înflăcărate, atinsese o coardă în sufletul sensibil al tînărului său prieten. În ultima zi a lui februarie, comandantul garnizoanei oraşului, locotenentul Nikolaos Leotsakis, porni răscoala împotriva lui Otto şi se pregăti, cu soldaţii de care dispunea, să plutească spre Kythnos să-i elibereze pe cei surghiuniţi. Abia atunci se află despre planul lui ; Iannis se duse şi-l întîlni ; îl rugă să-l ia şi pe el, ca şi cum aştepta demult răzmeriţa aceasta ca să arate cine era. Leotsakis primi şi-i dezvălui planul în amănunt. După ce-i vor elibera pe surghiuniţi, vor pleca pe acelaşi vas, „Karteria", şi se vor duce în Calcidica, a cărei garnizoană aştepta să ridice steagul revoluţiei. Apoi răsculaţii, uniţi, vor intra în Atena ca să-l alunge pe Otto. Vorbele lui îl însufleţiră pe Iannis, ca şi cum n-ar mai fi fost el timidul care se ferea de lume, ci un tînăr înflăcărat, al cărui ţel era aventura. Ceru puţin răgaz şi se întoarse acasă să spună ce hotărîse. Fratele lui lipsea din întîmplare la ora aceea. Auzindu-l, cei ai casei fură surprinşi. Ce nebunie mai era şi asta, care i se năzărise atît de pe neaşteptate ? Dar taică-său, văzîndu-l atît de schimbat şi însufleţit, se gîndi că poate înflăcărarea aceea însemna pentru copilul lui nădejdea de a se regăsi pe sine ; iar de-ar fi fost scris ca din aventura asta să se întoarcă aşa cum plecase, plin de avînt şi dorinţă, părintele îi dădea bucuros încuviinţarea să se ducă în Kythnos. O înduplecă şi pe fiica lui să nu se împotrivească. Luat pe neaşteptate, tatăl nu-şi dădea seama că avîntul mezinului

era o izbucnire convulsivă și înșelătoare și ascundea de fapt o altă hotărîre, poate și aceasta la fel de bravă. Ca guvernul să nu afle despre izbucnirea răscoalei, comandantul avu grijă să strice telegraful. Dar fu trădat. Înainte de a ridica ancora „Karteria“, prefectul Syrei trimise în ascuns o corabie austriacă ce dădu de veste guvernului. Astfel, îndată ce răsculații debarcară în Kythnos și înainte de a ridica ancora din nou, fură atacați sălbatic de o companie venită pe nepusă masă. Mulți și-au pierdut viața și cîți scăpară se îndreptară spre Atena. Printre morți era și Iannis. Veștile ajunseră cu iuțeală în Syra și o cufundară în jale adîncă. Multe case purtau semnul de doliu. Îndoliat era și conacul lui Apostolos Vitsoris, care înainte de a apuca să se bucure de vitejia mezinului său, care se maturizase peste noapte, jelea acum dispariția lui.

— Așa i-a fost scris..., spunea tatăl resemnat.

Încercînd să se mîngîie cu gîndul morții sale eroice, adăuga din cînd în cînd :

— Era atît de viteaz, iar noi îl consideram o fire slabă...

Amalia și Anghelos îl ascultau în tăcere. Se temeau ca nu cumva adevărul să fie altul. La urechi le ajunsese o vorbă cum că unul dintre luptători își pusese capăt zilelor înainte de începerea luptei. Dorind să aprindă candele la mormintele fără nume, cei doi frați plecară peste cîteva zile la Kythnos. Se duseră la Sf. Irina, în portul unde se dăduse lupta, puseră ofrandele și începură să-i descoasă pe rarii trecători care le ieșeau în cale despre un tînăr cu semnalmentele fratelui lor. Primeau același răspuns : că auziseră de un băiat, așa cum îl descriseseră ei, care, înainte de a se aprinde lupta, s-a omorît cu propria-i armă, dar nu știau să spună dacă a fost din accident sau își căutase singur sfîrșitul.

— Vezi ? îi spuse Amalia lui Anghelos cînd rămaseră singuri. A vrut să se omoare, de aceea s-a dus. Răscoala era doar un pretext pentru el...

Dar Anghelos, care își dădu seama îndată cît necaz le-ar fi pricinuit această descoperire, i-o reteză imediat :

— Prostii ! Celui care își caută sfîrșitul nu-i pasă ce vor spune ceilalți despre fapta lui. Nu are decît asta în minte.

Vorbele lui erau convingătoare, deși nu credea nici el în ce spunea. Și în mintea lui prinsese rădăcini ideea că fratele lui se sinucisese. Dar, deși îi interzise Amaliei să-și împărtășească și altcuiva gîndul, adevărul ajunse curînd în Syra. Îl află și Apostolos Vitsoris și-și pierdu mîngîierea la gîndul morții eroice a fiului său. Mii de gînduri negre îl năpădiră. Se socotea și el răspunzător. Anghelos îl vedea și era îngrijorat că taică-său va fi copleșit de remușcări. Dar atunci cînd — așa cum se întîmplă cu orice moarte, după primele zile durerea se adîncește mai mult fiindcă devii conștient de ea — casa lor amuți, apăru pe neașteptate cineva care-i trezi din amorțeală și le abătu gîndul la altele. Lukas, care respectă sfatul lui Sifis, veni în pețit. Îi luă prin surprindere, mai ales că țineau doliu. Amalia și tatăl ei erau cît pe-aci să refuze.

— Mă socotiți nevrednic ? îl întrebă Lukas.

— În nici un caz ! i-o reteză Vitsoris.

— Atunci ?

— Nu te gîndești la doliul nostru ? intră atunci în vorbă Amalia.

— Îl respect, le spuse. Și aș vrea ca nunta să se facă în liniște.

Avea o dulceață în glas că-i dezarmă pe toți. Îl cîștigă îndată de partea lui pe Anghelos care, sperînd să-i înduplece pe-ai săi, îi răspunse :

— Dă-ne răgaz pînă sîmbătă să ne gîndim.

N-a fost nevoie de răgazul cerut. Încă din aceeași seară Anghelos o convinse pe Amalia să accepte propunerea prietenului său. Numai astfel va reînvia bucuria în sufletul surorii lui. Iar cînd Lukas apăru din nou sîmbătă seara, își dădură încuviințarea.

Lunile care urmară aduseră Greciei evenimente care au fost pe placul poporului. Otto și Amalia se văzură nevoiți să părăsească țara și a fost ales alt rege : un prinț tînăr din dinastia regală a Danemarcei. Luă numele de Gheorghios I și aduse Greciei și Heptanezul, la care Anglia renunță de bună voie, judecînd că se apropia ceasul cînd oricum l-ar fi pierdut.

În timp ce aceste evenimente dădeau lumii prilej de discuție și speranță, în casa lui Vitsoris sinuciderea lui

Iannis rămase principalul motiv de îngrijorare pentru Anghelos. Ocolea desigur pe cît putea acest subiect, de teamă să nu-l amărască și mai tare pe tatăl lor. De cîte ori acesta pomenea de sfîrșitul tragic al fiului său, Anghelos încerca să închidă discuția, spunînd același lucru :

— Pentru mine a fost accident, nu sinucidere. Accident prin imprudență.

Se străduia să-l convingă pe taică-său, văzîndu-l cuprins de remușcare că n-a făcut pentru nefericitul copil tot ce ar fi trebuit. Cu cît trecea timpul, cu atît Anghelos îl compătimea că îmbătrînea văzînd cu ochii din cauza supărării. A fost bine că după nuntă intră și Lukas în casă și cicatriză rana deschisă, nu numai fiindcă era lîngă ei un om tînăr care aducea un suflu de viață, dar și datorită gîndurilor frumoase, vorbei lui meșteșugite. Îl sprijinea pe Anghelos în strădaniile lui de a trata necazul cu blîndețe, pînă se va șterge cu timpul. Însă cînd se aflau amîndoi în oraș, Anghelos îi arăta cît de mult suferea și el. Discută deschis despre fratele lui mort de timpuriu și despre sinuciderea lui. Și, ca și cum s-ar fi dovedit incapabil să tragă vreo concluzie privind motivele care au condus un om tînăr și zdravăn, avînd toată viața în față, să-și pună singur capăt zilelor, îi ceru părerea. Ce credință sau ce sentiment inspiră o astfel de hotărîre ? Nu era vorba despre vreun bolnav care-și zice „mai bine moartea decît chinul unei boli“, ci de un tînăr fermecător, plin de vigoare. Să fi constatat oare că într-un fel își imaginase intrarea în lume și, văzînd că visele i-au fost spulberate, n-a acceptat înjosirea, preferînd să se retragă neîmpăcat ? Să fi fost o mărturisire nerostită faptul că s-a temut de viață și nu s-a avîntat pe marea ei cu valuri năprasnice ? Sau l-o fi chinuit sentimentul unei vinovății care i se păruse gravă fiindcă așa o condamnaseră legile nescrise ale societății ? Ce să fi însemnat toate acestea ? Să fie sinuciderea destinul celor aleși, al celor neîmpăcați ? Sau al vinovaților și timizilor ? Semn al celor puternici sau al celor slabi ?

Gîndul îi duse mai departe, la petele întunecate din sufletul oamenilor care constituie fiecare o altă lume, uneori uriașă și necercetată. Socoteau că singurul mod

pentru cei chinuiţi de a ieşi din întunericul lor este mîna aproapelui, mîna întinsă frăţeşte celui care se prăbuşeşte. De aceea, fiecare trebuie să aibă grijă de celălalt, să ştie că cei care trec se află în primejdie mai mare decît cei care îşi mărturisesc chinul. Cîte lucruri nu par liniştite şi nu se dovedesc, vai, deloc aşa. Unii oameni închid în ei furtuni, morbul distrugerii, amărăciunea îi face uneori îngrozitori. Anghelos bănuia care era rădăcina răului în cazul fratelui său, dar nu-şi dezvălui gîndul. Era din pricină că mama lor îi părăsise în anii cînd aveau cel mai mult nevoie de duioşie, cînd se ghemuiau la picioarele ei şi-i căutau mîngîierile. Pentru Iannis mama era o certitudine, călăuza vieţii lui. Şi brusc ea îl părăsise, îi înşelase încrederea. Odată cu fuga ei începu însingurarea lui, timiditatea care însemna dezamăgire, închiderea în sine şi apoi constatarea că era incapabil să acţioneze, că se folosise de prilejul de a pleca în Kythnos ca să-şi afle sfîrşitul acolo. Parcă ea l-ar fi condus de mînă şi l-ar fi împins pe panta la capătul căreia îşi găsise moartea năprasnică. Ea l-a ucis. Da, Anghelos era convins de-acum că mama lor se făcea vinovată de sinuciderea lui Iannis. Pînă cu puţin timp în urmă încerca să şi-o amintească cu blîndeţe, să-i caute vreo scuză încît, de-ar fi fost ca ea să apară vreodată, să-i dea de înţeles că uitase fapta ei nesăbuită. Dar acum, cînd purta vina sinuciderii lui Iannis, Anghelos se arătă neiertător. Fugara nu merita milă. Chiar dacă avea de gînd să se întoarcă într-o bună zi căindu-se — lucru pe care el nu-l mai credea — şi să ceară iertare, mai întîi o va duce la mormîntul lui Iannis, să se cutremure şi să-şi dea seama ce rău făptuise.

Totuşi viaţa arată că uneori îndreaptă răul. Amalia, la nouă luni de la cununie — nici o zi mai mult — aduse pe lume un băieţel ai cărui ochişori semănau leit cu ai fratelui mort. Îi dădură numele celui dispărut, ca să-l reînvie în casă. Făptura nou născută aduse deodată atîta bucurie în casa lui Vitsoris, de parcă s-ar fi deschis larg toate ferestrele şi uşile. Era ca şi cum Iannis se afla din nou printre ei.

O bucurie atrage după ea alta. Nepoţelul îi deschise şi lui Anghelos chef de însurătoare. Îşi dădu seama că inima îi era stăpînită de Rulio. Începu să se gîndească la ea, să

vadă dacă i se potrivea. Dorea s-o întîlnească cît mai des. Era limpede că se îndrăgostise. Se gîndi atunci să se însoare. Dar se stăpîni. Socotea că dacă se mai făcea o nuntă în casa lor înainte de a se împlini cei trei ani de doliu, ar părea o impietate adusă amintirii fratelui. Ar fi fost ca şi cum fraţii în viaţă l-ar fi uitat cu totul. Din moment ce nu-l zorea nimic, amînă deocamdată peţitul. Dar nici fetei nu-i spuse o vorbă, de teamă să nu-i schimbe viaţa cu neliniştea aşteptării. Vedea că n-are alţi prieteni în afara grupului şi asta îi dădea siguranţă. „A mea e", îşi zicea. „Nu mai rămîne decît să-i spun ce am de gînd."

Întîmplările familiei Vitsoris — sinuciderea, nunta, dragostea — se desfăşurau laolaltă cu altele, trăite de întreaga insulă. Situaţia se schimba de la o săptămînă la alta. Se întîmplau şi lucruri neobişnuite. Să amintim cîteva : în primul rînd, vizita noului rege care dădu oraşului Ermupolis prilejul de a se împodobi pentru a-l întîmpina cu fast. După plecarea lui, sosi o fregată roşie care nu cuteză să ajungă la chei pentru că avea la bord tîrfe. Patroana era o malteză — Sulhan. Ancoră în larg şi-şi scoase pe înserat bărcile pe ţărm ca să se bucure de plăceri toţi care poſteau. Nu zăbovi decît trei zile, deoarece se întinse vorba că tîrfele ar fi bolnave de sifilis. Un bătrîn luptător se duse să-i dea foc de parcă ar fi fost un vas al flotei turceşti. Malteza se sperie rău. Porunci eunucilor ei lefegii să ridice degrabă pînzele. Unul, care adormise în bordel, abia apucă să se arunce într-o barcă pe care ea i-o dădu după ce omul îşi goli chimirul. Dincolo de aceste întîmplări, mai mult sau mai puţin ciudate, totul în Syra arăta că viaţa propăşeşte. Îi merse vestea dincolo de hotarele Greciei. Iată, de pildă, aici se afla primul şi cel mai bun teatru din ţară, Apollo. Fusese înălţat în 1864, după planul unui arhitect bavarez celebru, Tsiler, şi era îmbrăcat tot în catifea, cu trei rînduri de balcoane şi un candelabru uriaş atîrnînd de tavanul pictat cu chipuri de compozitori vestiţi. Veneau adesea şi dădeau spectacole de operetă ansambluri faimoase din Italia şi Franţa. Atunci sala şi balcoanele erau inundate de o bogăţie orbitoare care arăta cît propăşise insula. Ba, această bogăţie contrasta cu situaţia gravă în care se afla statul, nevoit să

facă multe sacrificii. Despre acestea din urmă va mai veni vorba. Dar fiecare lucru la timpul său.

Se scurseseră deja zece ani din după-amiaza aceea cînd pe vasul lui Mathios, el și cei trei prieteni — Anghelos, Sifis și Ghiorghis — trăiseră întîmplarea de neuitat și-și făgăduiseră să se întîlnească peste 30 de ani, cînd vor fi oameni în toată firea. Cei patru tineri nu mai semănau deloc cu copiii din barcă. Sifis se înstrăinase și nici măcar prietenii lui nu primiseră veste de la el. Unde s-o fi dus ? Ce-o fi făcînd ? O mai fi trăind oare ? Dacă trăia, cum o ducea ? Iar ceilalți trei, care rămăseseră, de cîte ori se întîlneau, simțeau că s-au îndepărtat tot mai mult : grija de a-și chivernisi viața le stăpînea gîndurile. Ajunseseră, vezi bine, la vîrsta cînd se simțeau pătrunși de răspunderea de a-și croi un drum. Erau la anii cînd e timpuriu să duci dorul celor dintîi prieteni. Mai tîrziu, la altă cotitură a drumului, începi să-i cauți.

Acum iată două vorbe despre fiecare. Ghiorghis, care plecase primul la studii, izbuti să-și ia diploma de inginer și începu să primească comenzi în Syra. Ajunse să lucreze cu Tsiler la finisarea teatrului. Se avînta în muncă, deoarece astfel se simțea eliberat de amintirea vinovăției de care nu pomenea niciodată. Cum era înalt și chipeș și de familie bună, mulți puseseră ochii pe el să-l aibă de ginere. La fel îl socoteau și pe vărul lui, pe Anghelos, care terminase studii comerciale și se ocupa deja cu sîrg de afacerile tatălui său. Nici unul din cei care și-l doreau soț pentru fiicele sau surorile lor n-ar fi arătat că-și amintea cum dispăruse maică-sa. Chiar dacă dispariția ei rămase pentru mulți o enigmă, el nu numai că nu era vinovat de hotărîrea ei, dar fusese tare necăjit din pricina asta. Nimeni însă nu știa ce-și pusese Anghelos în gînd. Nu pomenise niciodată nimănui de Rulio. Își ticluise planul lui. Mai întîi va pune pe roate afacerile, ca să-și cîștige independența, apoi se va duce la tatăl ei s-o ceară de nevastă. La anu', de Crăciun, îi va bate la ușă.

Însă, pînă să vină vremea aceea, un altul se îndreptă spre însurătoare. Mathios. Luă o fată din Mykonos, fiică și soră de proprietar de corăbii. I-a cunoscut mai întîi pe cei doi, cînd Mathios, părăsindu-și studiile la Atena, se întorcea pe bricul lor în Syra. Tatăl și fratele viitoarei

neveste stătură de vorbă cu el în timpul călătoriei, văzură ce băiat cumsecade era și-l poftiră în Mykonos. Aveau șase fete de vîrsta măritișului și căutau miri. Îi vorbiră de prima fată. Dar Mathios stătea pe gînduri. Nu că nu i-ar fi plăcut, dar își avea datoria lui ; trebuia să aștepte să se mărite cele două surori care veneau după el și abia după aceea să se gîndească și el la însurătoare. Între timp însă cei din Mykonos își dădură fata cea mare după cel care o peți, o dăură și pe a doua, se mărită în curînd și a treia... Nu era glumă cu fetele. Pînă să le strîngi zestrea, rămîn nemăritate. Cînd sosi și Mathios, ajunse la a patra. „Ce-mi e una, ce mi-e alta...", îi spuse tatăl lor. „Toate din aceeași casă..." Astfel o luă Mathios pe Ariadni de nevastă. Cei din Mykonos veniră cu bricul în Syra, ca să-i ducă pe oaspeți la nuntă. Nu lipseau desigur prietenii mirelui, care după trei zile se întoarseră înapoi fără el. Mathios rămăsese în Mykonos, unde-i înălțară casă și prăvălie, vindea doctorii. Îndrăgostit de medicină și cu doi ani de studii, cunoștea leacul multor boli. Cum în ultima vreme nu exista doctor în Mykonos, se părea că Mathios se va descurca de minune. De ce-ar fi plecat în altă parte ? Syra era la o azvîrlitură de băț de Mykonos. Așa gîndeau toți nuntașii și proaspătul mire, care rămase pe loc, și prietenii și rudele care plecară. Dar, orice ai fi zis, adevărul era că prin însurătoarea lui grupul prietenilor se micșorase. Din cei patru, nu mai rămaseră acum decît doi, verii. Și ei însă se schimbaseră mult. Serile se întîlneau la clubul „Ellas", discutau politică, afaceri. Erau cu totul alții decît băieții care se duseseră pe ascuns la miezul nopții să vadă dezgroparea „ereticului". Încet-încet și fără să-și dea prea bine seama sau s-o mărturisească, se simțeau tot mai legați de clasa părinților lor, marea burghezie. Cîteodată, în nopțile cînd plecau tîrziu de la club și aveau chef să meargă puțin pe jos, ca să se răcorească, briza le aducea amintiri luate parcă din grădinile copilăriei. Nu-și spuneau unde le zburau gîndurile, ca să nu arate astfel că, cu fiecare pas, se îndepărtau de frumusețea acelor ani. Abia după un timp, cînd mergeau încet și după ce treceau totul în revistă, rosteau încet :

— Ne schimbăm.

Celălalt simţea nevoia să se justifice :

— Anii sînt de vină, vezi bine...

Însă într-o seară, o veste sosită din Andros îi tulbură. Se stinsese din viaţă, cufundată în tristeţe, Evanthia Kairi. Atunci n-au mai putut să tacă : ştirea le deschise buzele, le reînvie amintirile despre femeia cea înţeleaptă.

Nu peste mult timp sosi şi Mathios în Syra. Aflase şi el de moartea Evanthiei şi profită de acest pretext să se repeadă să-şi vadă prietenii. Veni cu caiacul cel mic al cumnatului său şi înconjură întîi insula înainte de a intra în Ermupolis. Se opri şi la Grammata, în portul unde călătorii antici şi urmaşii lor din timpul Bizanţului încrustaseră pe stînci făgăduieli zeilor lor protectori, jurăminte şi mulţumiri... Începu să privească cele scrise şi încet-încet îi veni ideea să încrusteze şi el ceva într-un colţişor, ca să se simtă mai legat de insula natală. Dar în timp ce citea încet, îl izbi o încrustătură proaspătă, un cuvînt doar şi sub el numele celui care-l scrisese şi o dată :

TREBUIE
SIFIS
12. 11. 1861

N-a trebuit să se gîndească prea mult să afle cine scrisese ; semnătura şi data grăiau de la sine. Prietenul lor care lipsea o scrisese. Dar ce înţelegea prin asta ? Ce era acel „Trebuie" ? Se referea oare la întoarcerea lui ? Sau voia să spună că poate nu se va întoarce niciodată. Gîndul acesta îl sperie. Cum se făcea că se pierd uneori pentru totdeauna oameni care au fost atît de legaţi prin prietenie ? Se gîndi să nu mai încrusteze altceva, ci să accepte acest „Trebuie", adîncindu-l mai mult, ca şi cum ar fi fost chemare şi strigăt din adîncul sufletului către prietenul pierdut să se întoarcă. Încrustă şi numele său şi data lîngă cele ale lui Sifis. Mathios intră apoi în Ermupolis, îi găsi pe cei doi veri şi le povesti ce citise pe stînci. De aici discuţia trecut la altele, la viaţa lor dinainte şi la cea de azi, la diferenţele dintre ei. Gîndul însă le rămăsese la acel „Trebuie". Ce însemna acel cuvînt pentru prietenul lor înstrăinat ? Ce însemna pentru fiecare din ei ? Dar pentru fiecare om ? Discuţia devenea mai deschisă

și mai interesantă, deoarece intraseră în vorbă și alți doi, Lukas și Dominikos. Primul, care își amintea felurite istorii, fiecare cu farmecul ei, aduse vorba, fără să-și dezvăluie încă hotărîrea ce-o luase, și de sine. Vorbi de Creta, patria părinților săi, și de răscoala de aici, care, cu cît se vărsa mai mult sînge nevinovat în măcelurile sălbatice, cu atît se îndîrjea mai tare. Vorbea despre datoria tuturor grecilor de a-i sprijini lupta. Dar ceea ce punea la cale nu dezvălui încă. Pînă cînd se află că situația se agravase. Guvernul se hotărî să trimită în ajutor arme și osteni. Atunci, Lukas, văzînd vapoarele încărcate care se opreau puțin în Syra înainte de a ajunge în Creta și pe vitejii care plecau la luptă, se hotărî să se ducă și el să lupte de partea răsculaților, să-și facă datoria și apoi să se întoarcă. În zadar încercă nevastă-sa să-l oprească, punîndu-i în față copilul. Acesta îi răspunse că nu rămîneau singuri, ci cu fratele și tatăl ei, care îi vor ocroti. Zugrăvindu-i, în vorbe atît de meșteșugite, datoria pe care o avea față de străbunii lui, o înduplecă și pe ea să nu-i mai stea împotrivă și să fie răbdătoare. Cu aceeași credință îi însufleți și pe ceilalți din jur.

Lukas se îmbarcă pentru Creta. Dar îi era scris să i se întîmple nenorocirea. Peste o lună sosi vestea despre moartea lui. Răsculații închiși în mănăstirea Arkadios, pe care o transformaseră în castru — bărbați, femei și copii —, luară hotărîrea să dea foc butoaielor de pulbere și astfel să-și găsească sfîrșitul mai degrabă, decît să se lase măcelăriți de turci. Zis și făcut. Au aprins butoaiele cu pulbere. Au pierit cu toții. Dar fapta lor îi înverșună pe turci și mai tare. Îi măcelăreau orbește pe cei care le ieșeau în cale. De un asemenea sfîrșit năprasnic avu parte și Lukas. Fu măcelărit laolaltă cu alții. Capete, trupuri sfîrtecate în bucăți ca să nu-i mai găsească ai lor și să-i îngroape. Tristele vești ajunseră repede și în Syra.

Amalia vărsă lacrimi amare, ba încă îndoit, fiindcă pierduse bărbat cinstit și fiindcă n-avusese parte de mormînt unde să se ducă să-i aprindă o candelă.

Capitolul VII

PRIN SITUAŢIA EI, CRETA ATRASE şi Syra în aventuri neplăcute pe care parcă singură le-ar fi provocat, prin sprijinul oferit răscoalei ce tulbura marea insulă. Aşa îi dictase dragostea pentru patrie şi nici că se căi atunci cînd urmară zile grele. Era fatal să se întîmple ce s-a întîmplat. Fiind unul din cele mai importante porturi ale Greciei şi cel mai aproape de Creta, în Ermupolis vapoarele erau încărcate cu arme şi muniţii ce soseau din import. Majoritatea acţiunilor de sprijinire a Cretei din Syra porneau. De aici se trimiteau ajutoare. În fiecare săptămînă ridicau ancora corăbii — „Panelinion", „Enosis", „Creta" — la bordul cărora se aflau voluntari veniţi din toată ţara. Sultanul, mîniat, îi convocă pe ambasadorii marilor puteri la Constantinopol (noiembrie 1868) ca să le comunice intenţiile lui iar ei să le transmită mai departe în ţările lor. Poarta hotărîse întreruperea relaţiilor diplomatice cu Grecia şi blocada tuturor porturilor, ca să nu mai poată fi trimise întăriri cretanilor. Fără să mai aştepte răspuns de la guvernele marilor puteri, sultanul trecu la aplicarea planului său. S-a purces la blocarea porturilor greceşti şi în primul rînd a Ermupolisului, cu ordin ca orice vapor ar fi plecat de aici spre Creta să fie scufundat. Sultanul angajase în acest scop un ofiţer englez, un anume August Howard, care ceruse să fie plătit cu 5 000 de lire pe an ; se vede treaba că Poarta începuse să se teamă pentru cîte pătimiseră flotele turceşti din pricina grecilor răsculaţi. Dar nu-şi spălă ruşinea nici de data aceasta în faţa Syrei, chiar dacă-l avea comandant pe englezul Howard. Cu toate că acesta îşi înşirase vasele la intrarea în port, „Enosis" izbuti să se

strecoare prin blocadă, ajunse în Creta și revenea în Syra. Cînd se apropia de țărmurile insulei, fu urmărită de un vas turcesc și de un altul, la bordul căruia se afla însuși Howard Pașa, care deschiseră focul. Bubuitul tunurilor se auzea pînă în port și lumea, dîndu-și seama îndată de nenorocire, se sperie rău. Într-o clipă mulțimea se strînse pe chei așteptînd cu sufletul la gură să vadă dacă „Enosis“ va scăpa. Dar vasul era condus de un căpitan viteaz, un anume Nikolaos Surmelis, din Mykonos. Știind ce-i aștepta, dacă ar fi stat cu brațele încrucișate, îi însufleți pe oamenii săi și trecură și ei la atac. Își puseră tunurile în poziție de tragere și izbutiră să străpungă încercuirea. În loc să fie loviți, loviră ei două vase dușmane, îi răniră pe turci și abia apucă să scape cu viață însuși Howard Pașa. „Enosis“ intră în Ermupolis triumfătoare. Lumea adunată pe chei, ce urmărise mica bătălie navală, izbucni în ovații și strigăte de bucurie. Izbînda era o mîndrie pentru toți. Dar povestea nu se termină aici. Howard, supărat de înfrîngere și asistat de consulul englez la Ermupolis, ceru prefectului să-i fie predat neîntîrziat „Enosis“, susținînd că ar fi vas de pirați. Altminteri, amenință că va întări blocada. Desigur, el spuse, el auzi. Prefectul nu luă în seamă amenințările și, bizuindu-se pe însuflețirea poporului, îi răspunse mîndru, disprețuitor. Iată ce urmă. Sosiră și alte vase turcești și înghețară pur și simplu Ermupolis. Zile, săptămîni în șir. Piața era de-a dreptul paralizată. Mulți negustori, care așteptau mărfuri și semnaseră contracte, nu mai puteau să se descurce, dădură faliment. Viața se înrăutăți în toată Syra. Cel mai rău era că nu se întrevedea nici o speranță că necazul s-ar isprăvi curînd. Dacă mai dura, s-ar fi abătut zile negre asupra insulei, cu sărăcie și șomaj, ba chiar și cu foamete.

Însă, alături de cele scrise pînă acum, să mai consemnăm încă ceva.

Cîteodată întîmplările par asemenea unei cascade care aduce în vîltoarea ei evenimentele importante, în timp ce mai încolo curge într-un pîrîiaș destinul neînsemnat al unui om. La fel s-a întîmplat și în Syra în timpul blocadei. Alături de marea istorie care se scria pentru

toată insula și pentru țară, se desfășura și povestea unei vieți obișnuite. Dar se cuvine amintită și aceasta din urmă, deoarece va arăta la rîndul ei cît de mult se chinuie uneori omul pe drumul pe care a apucat, mai ales cînd ia asupră-și răspunderea altor suflete.

Într-o noapte din timpul blocadei un întîrziat rătăcea pe străzi. Privea casele zăvorîte și ofta, ca și cum i-ar fi pizmuit pe cei care trăiau în ele. Era un bărbat tînăr și frumos. Străin desigur, chiar dacă răspundea în grecește celor care-l salutau. Se vedea și după hainele franțuzești pe care le purta. Cei care-l întîlneau își vedeau de drum, obișnuiți cum erau să vadă adesea străini în orașul lor. Dar Mihalis îl observă, fiindcă omul îl privea stăruitor. Era tîrziu spre miezul nopții cînd ieșea împreună cu Lucia de la o familie unde fuseseră în vizită. Tînărul se oprise pe trotuarul de vizavi și privea casele. Dar îndată ce apărură cei doi, își întoarse privirea. La început Mihalis crezu că necunoscutului i-o fi plăcut de Lucia, care era atît de frumoasă, și se grăbi să-și așeze mîna pe umerii ei, să arate că erau împreună. Grăbiră pasul. Dar auziră pași în urma lor. Atunci Mihalis se opri primul. Stătu o clipă, apoi se întoarse și-l privi, ca și cum l-ar fi întrebat ce poftea. Omul înaintă încă doi-trei pași, de-ai fi zis că Mihalis îl atrăgea ca un magnet, pînă cînd brusc se răzgîndi, se opri și luă drumul înapoi. Însă, înainte de a ajunge la felinarul din colț, privi peste umăr. Mihalis îl văzu și el, chipul străinului îi stăruia în fața ochilor. Îi mărturisi Luciei nedumerirea lui și-și continuară drumul. La ora aceea incidentul părea închis. A doua zi îl uitase. Însă a treia zi ciudata întîlnire în noapte îi reveni în minte. Întreaga Syra vorbea despre un tînăr străin pe care pescarii îl găsiră ucis lîngă o barcă, undeva pe un țărm pustiu. Și mai ciudat era că zăcea gol pe nisip, cu o pecete pe șold făcută cu fierul încins, așa cum se însemnau caii în timp de război. Ca și cum ar fi presimțit ceva, Mihalis se duse și el acolo. Îl acoperiseră cu un cearșaf pînă la gît, să i se vadă fața, în cazul cînd ar fi venit vreo rudă de-a lui să-l recunoască. Vîntul îi răvășea părul. Mihalis se aplecă și-l privi un timp. I se păru că pleoapele nu erau bine închise și că mortul îl privea. Însă de ce ? Ce avusese de spus și de ce tăcuse ? Ce as-

cundea? Cine era? Ce taină l-a ucis? Unele din întrebările acestea şi le puneau şi cei din jur, toată insula discuta întîmplarea, ca şi cum nu i-ar fi fost de-ajuns grija blocadei. Îl lăsară acolo pînă a doua zi la asfinţit, doar-doar o apare vreunul de-al lui. Apoi, de teamă să nu miroasă, îi citiră o litanie, îl îngropară într-un colţ de cimitir şi-i puseră la căpătîi cruce, fără să scrie numele.

Auzind acestea, Amalia jeli toată seara. Îşi amintea de bărbatul ei care nici măcar de o cruce ca a necunoscutului nu avusese parte, fiindcă îl prinsese o moarte năprasnică. Stătu toată noaptea de veghe şi a doua zi puse grîu la fiert să ducă o colivă la biserică. Pe vremea aceea, tatăl lor îl tot bătea la cap pe Anghelos.

— Ce mai aştepţi, băiete? Adu-ne bucurie în casă!

— Şi eu tot la asta mă gîndeam, tată.

— Ai ales-o?

— Da.

— E fată bună?

— O să vezi.

— Atunci de ce mai stai pe gînduri? Să nu şovăi din pricina doliului.

— Şi de asta, dar aş vrea să cumpăr un vapor în tovărăşie. Mai dă-mi puţin răgaz, tată.

Avea de gînd ca, îndată ce va trece criza blocadei şi va putea să-şi cumpere un vas, să se ducă s-o peţească pe Rulio. Dar i-o luă înainte Dominikos. Într-o duminică, după liturghie, se duse şi bătu în poarta fetei. Fără să fi bănuit sau fără să-i fi păsat de hotărîrea prietenului său. Găsi prilejul că tatăl ei tocmai ancorase în Syra, aşteptînd să se ridice blocada, şi se duse şi-o peţi. Acesta încuviinţă şi strigă să vină fiica lui cu maică-sa. Dominikos îşi spuse dorinţa iar Rulio se învoi pe loc. Nici ea nu bănuia dragostea lui Anghelos. De bucurie ciocniră un pahar. Toţi erau încîntaţi că se pregătesc de nuntă. Casa era în sărbătoare. Iar în bucuria care îi îmbăta, nimeni nu băgă de seamă că uneori nopţile Anghelos trecea prin faţa casei lor şi privea cu teamă ferestrele. Nu înţeleseră nimic din amărăciunea lui, atît de adînc suferea. Anghelos păstră cu străşnicie taina, o pecetlui pentru totdeauna în

suflet. Nici el singur nu bănuia unde îl va duce într-o bună zi...

Se împlinea o lună de cînd se ridicase blocada. Guvernul grec convinse marile puteri să înceapă tratative cu Turcia pentru soluţionarea problemei. Discuţiile se desfăşurară la Paris. Se hotărî ca „Enosis" să plece din Syra la Pireu escortată de un vas francez şi unul austriac. Nu peste mult timp se împrăştie şi flota turcească. Nu întîrziară să apară vasele greceşti şi străine care dădeau viaţă insulei. Încă din prima zi se umplu portul cu felurite ambarcaţiuni, de-ai fi zis că toate aşteptaseră în larg şi intraseră deodată în radă: veniseră cu mărfuri, le descărcau şi încărcau altele şi astfel pe chei se iscă zarvă mare şi zor nebun. Lumea nu mai prididea, striga, unii îşi întîmpinau rudele, alţii zoreau să-şi termine treburile. Toţi discutau despre cele întîmplate.

În hărmălaia asta, spre seară, sosi şi Mathios din Mykonos. Cît durase blocada, fusese neliniştit să nu se întîmple vreun necaz rudelor sau prietenilor şi, în plus, dorea să stea de vorbă cu Anghelos. Nevastă-sa îi născuse gemeni şi voia ca Anghelos să-i boteze unul din ei. Mai avea ceva de vorbit cu el, un lucru serios, grav, care trebuia mînuit cu blîndeţe. După ce-i văzu pe-ai săi şi tăifăsui o vreme cu ei şi se linişti, se duse să-şi caute prietenii de odinioară care rămăseseră în Syra. Începu cu Ghiorghis, care avea biroul nu departe de casa părintească. Îi găsi acolo pe Anghelos şi pe Dominikos. Se îmbrăţişară, fiindcă nu se văzuseră demult şi Dominikos îi pofti la masă. Urma să vină şi Rulio cu tatăl ei şi ar fi fost un prilej, acum că se logodiseră, s-o vadă şi Mathios. Cei doi primiră cu plăcere, dar Anghelos răspunse că avea treabă. Nu suporta s-o vadă pe Rulio alături de un altul, era ca şi cum un spin i s-ar fi înfipt adînc în inimă. Dar ceilalţi stăruiră şi izbutiră să-l înduplece să vină şi el. Astfel, seara, Mathios trecu pe la biroul lui şi porniră împreună spre casa lui Dominikos. Pe drum îi vorbi despre gemeni, îl rugă să-i boteze un copil.

— Vreau să fii cumătrul meu, îi spuse. Asta o să ne lege şi mai mult.

Celălalt îl îmbrăţişă.

— Hotărăşte tu ziua, îi răspunse bucuros.

— Tu hotărăşti. Trimit caiacul să te ia.

Şi, înainte de a deschide poarta lui Dominikos, adăugă :

— Ai grijă să plecăm împreună. Vreau să-ţi spun ceva.

Anghelos îl privi de parcă ar fi presimţit ceva neplăcut.

— Ce s-a-ntîmplat ?

Prietenul şovăia. Apoi, îşi luă inima-n dinţi :

— Ia spune-mi... Nu cumva o doreai şi tu de nevastă ?

— Pe cine ? se prefăcu Anghelos nedumerit.

— Pe Rulio.

— Asta aveai să-mi spui ?

— Nu. O voiai, nu-i aşa ? întrebă din nou prietenul în şoaptă...

— Nu, veni sec răspunsul.

— Bine. Iartă-mă, aşa mi s-a părut.

— Treci mai bine la altceva.

Iar i se păru că Mathios şovăie. Nu ştia cum să înceapă. Făcură cîţiva paşi în tăcere adîncă şi veniră primele cuvinte.

— Orice ţi-aş spune, e numai din dragoste, să ştii.

— Dă-i drumul.

Dialogul lor se desfăşură în şoaptă.

— Mama ta a apărut în Tinos.

Anghelos nu-şi ascunse surprinderea :

— Nu se poate !

— A intrat în biserica Fecioarei, să se închine. Mi s-a spus c-a zăbovit mult timp înăuntru.

— Ai văzut-o şi tu ?

— Da.

— Eşti sigur că era ea ?

— Ea era, chiar dacă îşi acoperise faţa. Numai ochii i se vedeau. M-am apropiat, dar ea, deşi sînt convins că m-a recunoscut, se făcea că nu mă ştie. Se grăbi să plece şi asta m-a făcut să nu mai am nici o îndoială. Am înţeles că o necăjea faptul că o recunoscusem.

Anghelos se vedea că suferă.

— Şi totuşi te-ai înşelat.

— De unde ştii ?

— Fiindcă un altul mi-a vorbit altfel de ea.

— Ce ?...

Anghelos răsuflă adînc, ca şi cum ar fi şovăit. Dar prinse repede curaj.

— Ţie o să-ţi spun, fiindcă am încredere şi trebuie să înlătur odată povara tainei de pe suflet.

Devenise acum un om ce avea nevoie să-şi mărturisească cuiva drag amărăciunea. Ştia că prietenul lui merita toată încrederea.

— Îţi aminteşti de corabia aceea a maltezei Sulhan ?

— Da, îngăimă Mathios cu teamă.

— Ei, unul mi-a spus că a văzut-o acolo.

— Taci, frate ! izbucni indignat Mathios. Ar fi vuit insula dacă ar fi fost adevărat.

— Dar n-a văzut-o decît acesta. Se ferea, vezi bine!

— Minciuni ţi-a spus nefericitul.

Dar Anghelos stăruia :

— A zărit-o pe ascuns. De-aceea a venit şi mi-a spus!

— Eu unul nu cred.

— Nici eu n-am vrut să cred. Dar după ceea ce mi-ai spus adineauri o cred. Tot ea era şi în Tinos.

— Şi asta ce dovedeşte ?

— Că suferă.

Cuvîntul acesta aştepta Mathios să-l audă. Şi-i răspunse :

— Cumplit. În sufletul ei se căieşte amarnic.

Se opriră în loc şi se priviră un timp. Nu-i vedea nimeni. Nici noaptea oarbă nu-i auzea.

— Ei, aşadar ? întrebă încet şi cu înverşunare fiul celei care fugise.

— Iart-o..., îl sfătui prietenul. Şi înduplecă-i şi pe ceilalţi de-acasă să facă la fel.

Anghelos clătină din cap, cu un zîmbet amar.

— Nu. Chiar dacă tata şi soră-mea ar face-o, eu unul nu mai pot.

— „Nu mai poţi ?", se miră Mathios. Ce vrei să spui ?

Anghelos îşi deschise sufletul :

— Ascultă, ţie n-o să-ţi ascund nimic. Nu mă feresc de tine. Moartea fratelui meu n-a fost accident, ci sinucidere. A unui om sensibil. Ea l-a împins aici. De-aceea nu mai pot s-o iert. Înaintea morţii fratelui, tot mă gîndeam... Îmi ziceam că dacă s-ar întoarce, aş putea... Dar acum nu încape vorbă.

— Niciodată ? îndrăzni să întrebe prietenul.

— Niciodată ! îi răspunse Anghelos, atît de adîncă era credința lui că există pedeapsă.

Celălalt, văzîndu-l atît de neînduplecat, preferă să închidă subiectul pentru un timp. Dacă ar fi continuat, în loc să facă un bine, l-ar fi înverşunat şi mai tare pe prietenul lui. Cel care nu cunoaşte milă ajunge uneori neom. Mathios se înfioră la gîndul acesta. Schimbă vorba, în nădejdea că-şi va îmblînzi prietenul atît de mult încercat.

Dacă Anghelos acceptase cu atîta bunăvoință să boteze pe unul din gemenii lui Mathios, n-a fost numai pentru a cimenta mai mult prietenia. Se gîndi că botezul va fi un bun prilej ca s-o mai scoată pe soră-sa puțin din casă. De cînd le sosise vestea îngrozitoare despre moartea năprasnică a lui Lukas în Creta, ea nu mai trecea pragul casei decît ca să se ducă la biserică. Cînd se termina liturghia sau vecernia, se grăbea să se întoarcă, ferindu-se să stea de vorbă cu lumea. Pierderea soțului ei o îndurerase cumplit. Nu ţinea doliu fiindcă aşa se cuvenea, ci fiindcă o simţea din suflet. Prin moartea lui, Lukas îi luase cheful de viaţă. Numai dragostea şi grija pentru creşterea copilului o mai ţineau cu zile. După atîta supărare, la care se adăuga şi sinuciderea fratelui ei, părea împovărată de ani. Nu-i mai era sortit să aibă parte de bucurii. Dar lucrul ăsta nu-l dorea nimeni din familia ei. Toți o sfătuiră să renunțe treptat la doliu și să reintre în lume. De aceea Anghelos îşi puse nădejdea în botez. Spera s-o înduplece să-şi ia copilul şi să-l însoţească la Mykonos, fără să aibă sentimentul vinovăţiei. Va scăpa astfel pentru un timp de viața ei îndoliată, va vedea lumea, va uita... Amalia însă nici nu voi să audă :

— Du-te singur, îi spuse.

Anghelos trebuia să insiste şi pe altă cale ca s-o convingă.

— La întoarcere o luăm prin Tinos, să ne închinăm şi noi la biserica Fecioarei.

Asta o înduplecă. Fratele îi smulse făgăduiala. Şi, ca şi cum n-ar fi ştiut să cumpere singur cele trebuincioase pentru botez, o rugă să meargă împreună cu el la tîrguieli. Cînd sosi caiacul din Mykonos şi se îmbarcară,

se ruga în sinea lui să fie călătoria primul ei pas de a ieşi din doliu. Cu obrajii înroşiţi de vînt, Amalia arăta din nou tînără, ceea ce-l făcu pe fratele ei să înţeleagă mai mult ca niciodată cît de zadarnic era să negi lumea. Vai de capul ei dacă şi de acum încolo îşi pecetluia viaţa pe totdeauna... De cîţi ani de bucurie avusese parte, la urma urmei ? Maică-sa o părăsise de mică şi apoi se abătuseră asupra familiei atîtea morţi ! Nu-i împărtăşi însă gîndurile în timpul călătoriei. Privind-o cum ba îi spunea poveşti băiatului, ba alerga după el să nu cadă în apă, ar fi dorit să apară deodată ceva ca să-i întoarcă pagina cărţii ei, să-i aducă un suflu nou în viaţă. Şi se pune întrebarea : dorinţa lui, ce izvora din adîncul sufletului, să fi avut atîta putere încît să poată atrage lucrul dorit sau o altă forţă, surdă, ce acţionează asupra oamenilor şi nu ascultă de grijile lor, deschide un alt drum ? Am pus întrebarea fiindcă cele ce au urmat păreau a fi fost determinate de dorinţa lui Anghelos.

La Mykonos au fost primiţi cu căldură, au botezat gemenii, ospeţele se ţinură lanţ. Toate bune şi frumoase. Cei doi prieteni tăifăsuiră despre o mie şi unu de lucruri. După trei zile, Anghelos cu Amalia şi orfanul ei se îmbarcară din nou pe caiacul cumnatului lui Mathios, care botezase celălalt copil. Dar, cum aveau de gînd să se ducă şi la biserica din Tinos, la bord urcă un bărbat cu un prunc de ţîţă în braţe. Era un om la vreo 30 de ani, îndoliat pesemne şi el, cum se vedea după cămaşa neagră pe care-o purta.

Rămăsese văduv de 50 de zile. Nevasta murise la naşterea copilului, nici nu apucase sărmana să-şi vadă odorul. Vecinele îi săriseră în ajutor, îi dădeau pe rînd lapte cu linguriţa. Se întîmplase necazul să nu alăpteze nici una. Fiind hrănit la întîmplare, pruncului nu-i mergea bine deloc şi arăta într-un hal să-i plîngi de milă, nu alta. Dar bunica lui, care era din Tinos, aflînd cît de rău îi merge nepoţelului, îi trimise vorbă fiului să i-l aducă să-l crească ea. Nefericitul tată se ducea acum cu pruncul la mama lui. Îl înfăşurase într-o cuvertură să nu răcească. Cînd îi dădea lapte, cînd se uita să vadă dacă nu e ud, cînd îl legăna în braţe şi-l alinta. Dar toate acestea erau treburi

de femeie. Nepriceput cum era, bărbatul le făcea pe toate cu stîngăcie, de nevoie. Amalia, văzînd cît era de neîndemînatic cînd îi schimba scutecele, se înduioşă şi se apropie de el.

— Lasă-mă pe mine, spuse ea mîniată.

Desfăşă pruncul şi-l curăţă cu grijă, de parcă ar fi fost al ei. Băiatul ei, mare de-acum, se apropie şi privea curios ; îi plăcea. Asta a fost începutul. Anghelos stătea deoparte şi privea chipurile, nepăsător. Văzîndu-l, tatăl copilului amuţi. La ce s-o fi gîndit oare şi ce era în privirea pe care i-o aruncase lui Anghelos ? Fratele o lăsă pe Amalia să-şi facă treaba de mamă, cît dură călătoria. În Tinos se despărţiră. A doua zi dimineaţa însă, înainte de a ridica ancora caiacul, omul apăru cu doi porumbei şi un chiup de miere. Dar Amalia nu voia să audă de daruri.

— Pentru băiat le-am adus, îi spuse el. Şi tu ai avut grijă de copilul meu.

Totul părea că s-a încheiat. Caiacul plutea spre Syra, dar acum Amalia şi fiul ei simţeau lipsa făpturii pe care o lăsaseră la Tinos. Se gîndeau tot timpul la prunc. Şi după ce au ajuns în Syra, tot se mai gîndeau. Uneori Amalia aducea vorba de el lui Anghelos :

— Ce-o fi făcînd bietul orfan, o fi trăind ?

Fără să vrea, arăta că în ramurile tristeţii ei grija asta se agăţase ca un spin. Anghelos îi observă îngrijorarea, dar nu-i spuse nimic. Numai că peste o lună se gîndi şi hotărî să se ducă din nou la Mykonos, să se vadă cu Mathios. Dar nu apucă. Înainte de a porni, debarcă la Ermupolis Antonis Alavanos şi-l căută. Îl găsi la birou şi începu să-şi spună oful. Că aflase despre sora lui tot ce avusese nevoie să ştie şi că acum venea s-o ceară de nevastă. Credea că se potriveau : nu numai ca vîrstă şi ca rang, dar şi în necazul pe care-l sorbiseră amîndoi prin moartea soţilor. Iar paharul acesta amar îi adăpase ca să aibă înţelegere unul faţă de celălalt şi o asemenea dragoste pentru copii ca şi părinţii pe care-i pierduseră. Anghelos se învoi cu toate şi, cum bărbatul îi vorbise şi despre afacerile lui, nu avea nici o obiecţie asupra căsătoriei. Grija lui era de Amalia, dacă va accepta să-şi

schimbe viaţa. Trebuia să găsească neapărat ceva ca s-o înduplece. De aceea îi spuse omului să aştepte trei săptămîni ca să aibă timp să-i pună şi pe ceilalţi s-o sfătuiască. Celălalt primi bucuros — ce altceva putea face ? — şi părăsi insula cu gîndul să revină curînd.

Atunci Anghelos se aşternu pe treabă. O luă pe Amalia deoparte, discută cu ea, îi spuse că n-avea rost să-şi făgăduiască viaţa morţilor. Într-o bună zi s-ar putea să rămînă singură, cînd tatăl va muri şi el se va însura. Cum îşi va creşte atunci copilul ? Însă ea nu-i dădu răspunsul dorit, nu părea pregătită să-şi schimbe viaţa. Atunci Anghelos îi puse şi pe ceilalţi să-i vorbească, pe mătuşa Elisabet şi pe Mathios, care venise din Mykonos anume ca să-i dea asigurări despre cît de cumsecade era cel care-o peţise. Asaltată de atîtea îndemnuri şi argumente, ea răspunse în cele din urmă „da". Acceptă şi dorinţa mirelui ca nunta să se facă după Anul Nou, la biserica Fecioarei din Tinos, fără zarvă mare. Avea sărmanul trei ani de doliu în faţă.

Şi ea credea că e mai bine să-şi pună pirostriile fără podoabe şi fără invitaţi, din moment ce amîndoi se cununau a doua oară. Lăsară să treacă cîteva luni, ca mirele să nu aibă în acelaşi an şi înmormîntare şi cununie.

În martie următor, într-o după-amiază în asfinţit, avu loc cununia lor la Fecioara din Tinos. Aşa cum hotărîseră : cu cîteva candele aprinse, cu haine simple. În jurul lor nu erau decît rudele apropiate : fraţi, părinţi şi copiii lor. Mama mirelui ţinea în braţe pruncul care gîngurea, Anghelos avea în grijă nepotul. Dar cînd văzu că nu era chip să-l ţină de mînă, îi dădu drumul. Îl urmărea din priviri. Băiatul n-avea astîmpăr, umbla cînd într-o parte, cînd într-alta, minunîndu-se de frumuseţile din biserică. Cînd, după puţin, îl scăpă din ochi, în clipa cînd Mathios aşeza cununiile pe capul mirilor, nu alergă după el. N-avea motiv să-şi facă griji, unde se putea duce ? Chiar dacă ar fi ieşit afară, tot s-ar fi întors, de frică sau adus de cineva. Dar băiatul nu ieşi. Văzînd lîngă intrare o scară îngustă, urcă pînă sus. Deşi era întuneric, înaintă fără teamă, încet, spre colţul unde era sprijinit de perete epitaful. Se minună de toate cîte erau îngrămădite acolo,

Dar căscînd gura în jur, văzu deodată în semiîntuneric doi ochi lucind, o faţă ascunsă. Se opri în loc nedumerit. Nu că ar fi recunoscut ochii împăienjeniţi de lacrimi, ci de teamă. Simţindu-se privit, copilul îşi dădu seama că şi cel ascuns, ca şi cum n-ar fi avut trup, în întuneric, părea a se teme ; faţa străinului tremură şi brusc deveni palidă ca ceara ; de pe buzele livide ieşi o şoaptă poruncitoare :

— Pleacă imediat ! Du-te jos !

Băiatul se sperie. Se întoarse îndată şi coborî în grabă scara. Se duse lîngă unchiul Anghelos şi-şi puse mînuţa într-a lui. Tremura încă de frică.

— Unde tot alergi ? îl dojeni acesta.

Dar copilul nu-i răspunse ; nu pomeni nimic despre ochii înlăcrimaţi ai celui care se ascundea acolo sus. Se temea să nu-l certe cei mari că fusese neascultător. Rămase alături nemişcat, ascultînd şi el, mut, slujba.

Capitolul VIII

UNEORI E DE MIRARE CÎT POATE schimba o întîmplare soarta unor oameni. Ca şi cum înainte ar fi fost cu totul altă viaţă.

Am deschis discuţia fiindcă veni vorba de tînăra pereche. Încă dinainte de cununie îşi făgăduiseră să fie fiecare soţ adevărat pentru celălalt, fără să-şi tulbure viaţa cu amintiri din trecut. Ai fi zis că se îndreptau amîndoi cu acelaşi pas spre ceea ce soarta le hărăzise înainte de a se întîlni. Asta nu însemna că-şi uitaseră primul tovarăş de viaţă, dar se gîndeau că nu se poate întemeia familie cu sufletul împărţit între cel care plecase şi cel care venise. Nu, fiecare va păstra neîntinată memoria celui dispărut, dar numai pentru sine. Amîndoi păreau a fi îmbrăţişat vorba înţeleaptă din popor : „Morţii cu morţii, viii cu viii". Amalia o îndrăgi pe fetiţa lui Antonis, iar acesta pe Iannis al ei, de parcă amîndoi copiii ar fi fost ai lor. Iannis o iubea şi el pe cea mică, chiar dacă uneori era gelos, aşa cum se întîmplă între fraţi. Trebuie să adăugăm că Antonis părăsise Mykonos, acceptînd propunerea lui Anghelos de a intra alături în afaceri, fiindcă avea nevoie de ajutorul unui om de încredere. Se mută în Syra, în casa pe care Amalia o primise de zestre. Dovedi de la început că le merita cu prisosinţă dragostea. Era un om tare cumsecade Antonis, mereu vesel şi cu inima deschisă. Ştia să-i respecte şi să-i cinstească pe cei din jur. Iar cînd îl vedeai lîngă Amalia nu te puteai împiedica să nu-i admiri, atît de bine se potriveau.

De ce stăruise oare Anghelos atîta să-i facă fericiţi ? Numai din cauză că sora lui era nefericită ? Chiar dacă

asta ar fi fost de ajuns, nu era numai atît. Se zbătea neobosit pentru binele insulei, alerga, dăruia și bani la nevoie. Nici purtarea asta nu era potrivită celor de vîrsta lui. Dacă dovedea atîta bunătate prin tot ce făcea, pricina, ascunsă, era alta : suferind cumplit că o pierduse pe Rulio, voia să uite, să-și ocupe mintea cu altceva, ca să nu mai fie măcinat de chinul dragostei. Cu cît trecea vremea și nunta se amîna din diferite pricini — ba așteptau să se întoarcă tatăl ei dintr-o călătorie îndepărtată, ba muri mama lui Dominikos — cu atît se chinuia mai mult. În suflet i se cuibărise speranța deșartă că poate logodna se va rupe și toate se vor aranja spre binele lui. Se va duce el la ușa ei s-o pețească. Ceasuri în șir se amăgea cu speranța asta. Alteori, cînd simțea că e cuprins de șuvoi, dorea să se termine cît mai repede totul și să o vadă mireasă în biserică, să nu mai creadă în himere și să-și poată privi soarta în față. Desigur, chinul ăsta îl îndura singur, fără să spună vreo vorbă cuiva. Nici lui Mathios, care bănuise ceva, nu-i mărturisi nimic. Nu numai fiindcă socotea totul zadarnic, dar și pentru că nu dorea, din egoism, să recunoască victoria celuilalt. Cu cît trecea vremea, i se aprindea dușmănia. Ascunsă, nemărturisită. Începu să-l urască pe Dominikos, justificîndu-se în sinea lui că prietenul i-o furase pe cea care era ca și nevasta lui. „Nu se poate să nu fi știut că o iubeam — își zicea — și totuși s-a grăbit să mi-o ia tîlhărește. A înșelat-o". Alteori se rușina de acest sentiment — să-ți dușmănești prietenul — și atunci se îngrijea de ceilalți și dădea o mînă de ajutor oriunde i se cerea. Sufletul însă îi sîngera, chinul care îl măcina era cumplit.

Dominikos, în schimb, nu bănuia nimic din toate acestea, nici prin cap nu-i trecea. Îi arăta prietenia lui caldă, nestăvilită, ca și înainte și prin ignoranța lui îl obliga și pe Anghelos să-i răspundă la fel. Astfel, într-o dimineață, cînd se ducea cu trăsura la arsenal, îl întîlni pe Anghelos în drum, îl strigă și acesta urcă, n-avea încotro. Fiind o zi însorită și plăcută, se plimbară puțin pe faleză. Discutau de una, de alta, privind scheletul corăbiilor la care lucrau meșterii. Ciocanele lor răsunau în sufletul lui Dominikos ca un cîntec. Oprindu-se în fața unui mic caiac

Dominikos întrebă cît va costa. Cînd i se răspunse, se întoarse spre Anghelos :

— Ce-ai zice să-l cumpărăm împreună ?

— Ce să facem cu el ? răspunse Anghelos mohorît.

— Să-l ţinem pentru sufletul nostru. Cînd ni se năzare, să plutim.

Nu era vorba de preţ ca să stea pe gînduri. De teamă să nu dea de bănuit, prin refuzul lui, Anghelos acceptă. Căzură la învoială şi fixară ziua cînd să vină să-l vadă. La despărţire însă se căi. Începuse deja să se gîndească că Rulio şi Dominikos vor urca pe vas, iar acesta îi va cînta la chitară. Ideea asta îi sfredelea creierul. Dar nu mai putea să-şi retragă cuvîntul dat. Cu cît treceau zilele, gîndul că-i făcuse un hatîr rivalului său îl scotea din sărite. După două săptămîni simţea că se sufocă în Syra. Hotărî atunci să se îndepărteze puţin, să se ducă în Mykonos să stea de vorbă cu Mathios.

Cum îl văzu, prietenul intră la bănuieli. De ce să fi venit Anghelos aşa tam-nesam ? Ce chin l-o fi mînat la drum ? Nu-l întrebă, de teamă să nu-l pună din nou într-o situaţie neplăcută. Îl lăsă să facă ce poftea, nădăjduind că în cele din urmă îşi va spune singur păsul. Nici despre maică-sa nu mai aduse vorba, cînd rămaseră singuri. Pomeni doar vag despre alte întîmplări, despre mărinimia şi înţelegerea pe care trebuie să le arătăm fiecare pentru greşelile celorlalţi. Anghelos însă nu pricepea unde bătea prietenul său. Fuga mamei lui era o istorie pe care se lupta demult să n-o mai citească, nădăjduind să se stingă de la sine. Surd la orice aluzie, de neînduplecat dacă ar fi fost vorba de iertare. Încă nu-şi dădea seama de patima care-l rodea.

Astfel, în zilele petrecute la Mykonos se bucură de căldura cu care-l înconjură familia prietenului său. Ariadnei tocmai i se apropia sorocul să nască, iar cele cinci surori ale ei veneau în fiecare dimineaţă să vadă ce face, să-i dea o mînă de ajutor la gospodărie. Asta îl încîntă nespus pe Anghelos. Ce noroc avea Mathios că nimerise printre oameni cumsecade şi potoliţi ! Nu numai neamurile nevestei-sii, dar întreaga insulă îl îndrăgise. Îi răsplăteau, ai fi zis, bunătatea. Oriunde era nevoie de el, în

caz de boală, de accident, nu pregeta să dea o mînă de ajutor. Își pregătea singur leacurile din plante, din rădăcini. Era născut pentru a fi doctor. Chiar dacă nu studiase, intuiția lui nu dădea greș. Dar, în loc să cîștige de pe urma meseriei, scotea abia cît să-și țină casa. O duceau binișor, n-aveau a se plînge. Adesea refuza să fie plătit, mai ales cînd era vorba de oameni sărmani, lucrători cu ziua. Unii, însă, în loc de bani, îi dădeau ce aveau : lapte, brînză, ouă, miere, pește, vînat. I le dăruiau cu dragoste, din suflet. Iar el, văzîndu-i atît de chinuiți, îi era rușine să le primească. Însă a doua zi le găsea în prag și n-avea încotro. Asta era viața lui...

A fost o vreme cînd toate mergeau de minune. Era un sfîrșit de vară blînd. Soarele dogorea insulele fără arșiță și le oglindea în apa limpede a mării, unde mitocurile albe și casele erau împodobite cu florile adîncului. Dacă te uitai mai bine cu ochii orbiți de lumină, vedeai pești ieșind pe ușile caselor și homari închinîndu-se la icoanele bisericilor... Și alte lucruri ciudate deslușeai în oglindirea uscatului în mare, așa cum în vis cele adevărate se amestecă adesea cu cele incredibile. Totul te împingea în acest sfîrșit de vară la visare. Nu numai în Syra și în insulele din jurul ei, dar în întreaga Grecie. Speranțele începeau să zîmbească. În vara aceea la palat regina adusese pe lume un moștenitor pe care-l botezară Constantin, nume ce marcase destinul grecilor. Fiindcă — se spunea în popor — dacă-i fusese scris neamului nostru să coboare toată scara nenorocirilor pînă la sclavie cu un Constantin, acum îi va fi dat tot cu un Constantin să urce spre glorie, spre libertate deplină. Acesta îl va conduce pe cea dintîi culme, aducîndu-i lumina Renașterii, pe care o stinseseră turcii. El va reda Greciei măreția de odinioară. Iată că încă din leagăn începură să apară semne de bun augur. În privința Cretei cele trei mari puteri luară măsuri care arătau că-i vor aduce, poate încet, dar sigur, eliberarea, să intre și ea ca o fregată în flota Greciei libere... Așa judeca poporul și aceste năzuinți îi insuflau și forța să lupte.

Însă toți, și familii și indivizi, oricîte chinuri i-ar fi apăsat și oricîte dolii s-ar fi abătut, se îndreptau încrezători spre lumină, spre o viață mai bună. În Syra asta

se vedea pe zi ce trecea. Toate îi mergeau din plin. Oamenii se căpătuiau, înălţau case arătoase...

Din grupul vechilor prieteni, Anghelos şi Ghiorghis reuşiră din plin în afaceri. Anghelos a fost chiar mai norocos, deoarece îl luase asociat şi pe Antonis şi nu mai avea nici o grijă ; putea să lipsească oricît, că toate mergeau strună. Dar nici Mihalis şi Dominikos nu se lăsau mai prejos. Primul devenise deja tatăl a doi copii şi avea de gînd să facă şi alţii, al doilea hotărîse nunta, voia să ajungă şi el gospodar. După ziua Crucii se va duce mire la biserică. Pregătise toate cele trebuincioase nunţii cu o lună înainte. Isprăvise casa unde va locui cu Rulio, o mobilase şi poftise lume multă la nuntă. Cumpără în parte un vas şi un loc cu viţă de vie ca să aibă butoiul de vin acasă. Caiacul pe care-l tocmise cu Anghelos nu era încă gata. Mai meştereau la el. Se ducea la arsenale, îl cerceta şi-i zorea să-l termine. Voia să-l aibă înainte de nuntă şi pe acesta. Să-l împodobească şi Rulio cu tatăl ei să urce la bord ca să meargă pînă la cheiul de la biserică. Iar el o va aştepta şi-o va conduce înăuntru. Astfel le plănuise pe toate. Şi iată, în ajunul nunţii, îl văzu gata. Îl achită şi-l pofti pe Anghelos să urce, să-i facă botezul împreună.

Porniră într-o sîmbătă după-masă. Vasul mirosea a lemn proaspăt vopsit. Cu cît se îndepărtau de chei, insula se cufunda în ceaţă argintie. Dominikos se duse şi se aşeză la proră, unde cerul părea o grădină plină cu trandafiri. Caiacul plutea în voie, cu pînzele deschise. Viitorul mire n-avu de lucru şi începu să trăncănească, să se laude de parcă soarta care stătea de strajă pe caiac l-ar fi îmboldit. Vorbea fără chibzuială, ca un prieten către prietenul său de încredere. Spuse că la început Rulio se purtase cu răceală dar că prin căldura lui izbutise să şi-o apropie, astfel că devenise suflet din sufletul lui. Vorbea şi nu vedea, nesocotitul, că mărturisea rivalului fericirea pe care i-o răpise. Începu să-i înşire cîte aştepta el de la căsnicie. Anghelos nu scotea o vorbă. Ştia că pierduse jocul şi, plin de demnitate, tăcea. Însă în sinea lui clocotea de mînie. Ferească Dumnezeu, să nu întindă celălalt coarda prea tare, pentru că nu ştia dacă va putea să se stăpînească. În anumite momente, cu vuietul mării stăruin-

du-i în urechi, avea impresia că cel care flecărea astfel nu era prietenul lui ci un ticălos care-i răpise iubita iar acum își bătea joc de el. Dorea atît de mult să i se întîmple o nenorocire, încît parcă o provocă. Vîntul se stîrni dintr-o dată și ridică un val uriaș. Caiacul se zgudui, cît pe-aci să se scufunde. Catargul coborî brusc și pînza se dezlegă. Dominikos se repezi s-o lege. Dar vasul se zgudui din nou, de parcă apa îl atrăgea în vîrtejul ei. Anghelos se sperie și-și aminti că la fel pățiseră cei patru prieteni în ziua aceea cînd îi prinsese furtuna pe mare. Îl văzu pe Dominikos cum încerca să se țină drept în picioare la proră dar, din pricina zguduiturii, căzu în apă. Striga nefericitul, se chinuia să se agațe de vas, deoarece își dăduse seama că se afla într-o bulboană. Dacă nu apuca să se agațe imediat, adîncul îl va înghiți. De aceea țipă sălbatic, poate prietenul se va repezi să-i arunce o funie să se prindă. Dar acesta, ca și cum n-ar fi simțit primejdia, n-ar fi văzut că clipele îi sînt numărate, întîrzia să-i sară în ajutor. Sau poate n-o fi auzit din cauza vuietului mării, a vîntului care se întețise ? Dar nu-l vedea oare cum se lupta cu valurile ? Ce mai aștepta ca să iasă din încremenirea lui ? Anghelos găsi într-un tîrziu funia și-i dădu drumul în apă, dar mîinile lui Dominikos nu mai avură forța s-o caute în vîltoare. Cînd Anghelos încercă să întoarcă vasul să se apropie de el, era deja prea tîrziu. Neputincios, prietenul nu mai făcea nici o sforțare să se agațe. Marea îl tîra nerăbdătoare în hăul ei. Preț de două secunde chipul se mai zări sub apă, ca sub un cristal, cu ochii scoși din orbite de groază. Două secunde doar, cîte erau de-ajuns ca să i se întipărească prietenului în minte ochii înecatului și să-i răsune în veci în urechi strigătele lui. Abia cînd acesta dispăru, își reveni și Anghelos din stupoare. Scoase un urlet atît de sfîșietor, de parcă ar fi fost înjunghiat. Își izbea tîmplele cu pumnii cînd își dădu seama că era vinovat de moartea prietenului său. Nu numai că o dorise, dar o și înlesnise prin încetineala lui, ca și cum el ar fi pus-o la cale. Prima reacție a fost remușcarea. I se părea că-l aude strigînd din adînc și mila îl copleși. Plîngea căindu-se amarnic. Se apleca, iar se ridica și izbucnea în hohote de plîns, fără a îndrăzni să privească spre cer. Stătea încremenit, cu ochii închiși.

Nu se gîndea că vasul era încă în derivă. Plîngea şi nu mai voia să ştie de nimic. Într-un tîrziu, începu să se gîndească şi să arunce în cîrca celuilalt răspunderea nenorocirii. Se simţi ceva mai bine. Nici unul nu era de vină. „Aşa a vrut soarta", conchise şi deveni alt om. Se gîndea acum ce va povesti, cum se întîmplase necazul. Dacă spunea adevărul, îl va crede oare cineva ? Dar Rulio ? Trebuia să născocească altceva.

Rămase mult timp în larg, chibzuind în pustietatea nopţii care se lăsa încet. Va izbi vasul de uscat, chipurile ca şi cum n-ar fi văzut ţărmul din cauza întunericului şi va spune că au eşuat, iar el a ajuns singur la mal. Va apărea în oraş, fără suflu, ca şi cum s-ar fi luptat ceasuri în şir cu valurile. Se va preface şocat de faptul că-şi văzuse prietenul înecîndu-se sub ochii lui fără să-l poată ajuta. Întunericul îl ajută să împlinească ceea ce plănuise. Izbi caiacul de stînci şi începu să înoate ca să ajungă la uscat. Să fi înotat vreo două ceasuri. Cînd se apropie, răzbătu pînă la el dangătul clopotelor de seară. Teama de a nu fi cuprins din nou de sentimentul vinovăţiei şi instinctul supravieţuirii îi alungară repede gîndurile negre şi-i aprinseră dorinţa de a reuşi. Se luptă încă cu valurile pînă ajunse la ţărm. Se prăbuşi pe alge istovit, ca să capete curaj. Dar de atîta oboseală îl cuprinse somnul. Tîrziu după miezul nopţii doi-trei pescari care trecură pe-acolo îl văzură şi începură să-l zgîlţîie, crezînd că e înecat. Îl treziră şi ei aflară primii povestea pe care o ticluise pentru toţi...

— Unde e Dominikos al meu ? îl întrebă Rulio cu sufletul la gură pe Anghelos, îndată ce apăru şi începu să-i povestească ce păţiseră.

Era nerăbdătoare să audă numai dacă a scăpat, dacă trăia. Nu-i păsa că s-a scufundat caiacul. Iubitul ei să fie sănătos, că vor cumpăra altul. De aceea, presimţind parcă nenorocirea, îi porunci :

— Vorbeşte !

Anghelos se văzu nevoit să ajungă la ce era mai greu. Îşi puse capul în piept şi răspunse :

— S-a pierdut... s-a înecat...

Pregătise şi alte vorbe : „M-am luptat, am încercat să-l salvez, dar..." — dar erau inutile. Rulio nu mai stătu

să-l asculte. Scoase un urlet de parcă ar fi fost înjunghiată și se năpusti în camera unde totul era pregătit de nuntă — cununiță, haine, daruri. Urla întruna de credeai că nu se va mai opri. Se învîrtea prin încăpere ca o căprioară ce căuta să găsească o spărtură în perete să scape de vînător. Gemea nefericita, adînc rănită de trăsnetul care-i dezrădăcinase sufletul. Anghelos nu se duse după ea. Plecă înspăimîntat de teamă ca fata să nu-l întrebe ceva care să-l facă să-și dea în vileag netrebnicia. Se duse acasă, unde tatăl și sora lui vărsau lacrimi de bucurie că scăpase. Nu mai avea glas. Groaza îl stăpînea încă. Nici pentru familia lui Dominikos nu avu mai multe de adăugat. Le povesti totul în două vorbe. Iar ei, văzînd cît era de tulburat, îl compătimeau și pe el pentru cît suferise.

Așa s-a depănat povestea naufragiului, care semăna cu cele care s-au mai întîmplat și cu altele care se vor întîmpla în insulele din Egee. Nu era neam care să nu aibă pe cineva drag mort înecat. Syra nu mai contenea să depene ce soartă avusese nefericitul logodnic care-și cumpărase un vas și, la prima ieșire în larg, acesta să-l tîrască în iad chiar în ajunul nunții. Le era milă și de Rulio, rămasă văduvă înainte de a fi mireasă. La slujba de pomenire stătu alături de frații lui, îmbrăcată și ea în negru. În față erau prietenii celui dispărut, înlăcrimați. Primul și cel mai apropiat, Anghelos. Și el cu ochii împăienjeniți de lacrimi. Dar printre lacrimi privirea lui, îndrăgostită în taină, o cerceta pe Rulio și căuta să-i vadă sub basmaua fină ochii ; voia să-i dea de veste, fără ca lumea să bănuiască, să nu fie deznădăjduită, deoarece în curînd el îi va aduce din nou bucurie. Se duse cu gîndul la cele pe care le pregătea. Uneori își revenea și își dădea seama că e la parastas. Dar în clipele acestea, rațiunea îi arăta că fusese vorba de crimă și atunci respirația i se tăia, transpirația îl năpădea. Nu rezistă în biserică pînă la sfîrșitul slujbei. Ieși să respire aer curat. Își șterse fața. Suferea. După puțin, ieșiră și ceilalți dinăuntru. Împărțiră colivă. Însă el o ținu strîns în mînă și, cînd rămase singur, o aruncă la păsări, ca și cum le-ar fi cerut să-l ierte și pe el.

În ultima vreme păsările se răriseră. Le alungase seceta, fiindcă treceau anotimpuri în șir fără să plouă.

Pămîntul era uscat iar păsările nu găseau o picătură de rouă să se răcorească. Seceta chinuia mult și lumea. Nu numai în Syra, ci și în insulele din jur, Cicladele. Unde te duceai nu se vorbea decît despre asta. Făceau slujbe ca să cheme ploaia. Chiar dacă ar fi plouat cu găleata și s-ar fi abătut furtuna, tot ar fi binecuvîntat-o. Uneori se strîngeau pe cer cîțiva nori, dar se împrăștiau fără să cadă o picătură. Îngrijorarea oamenilor sporea. Doar la Anafi se întîmplă o minune. Acolo, pe un țărm pustiu, trăia un pustnic, un om tînăr, pe nume Calinic. Se hrănea din pescuit și cu ceea ce-i dăruiau pescarii în trecere, ulei, un codru de pîine, fructe. Credința îi era atît de puternică încît toți îl socoteau sfînt. Unii se ducea și-i cereau să facă rugăciuni și pentru ei. Erau convinși că Dumnezeu îl auzea. Acesta, văzînd că viața insulei atîrna de norii care se împrăștiau, într-o zi cînd se strînseră cîțiva deasupra lui, îngenunche și spuse o rugăciune pentru ploaie. Cum ridică mîinile spre cer, începu să picure. Norii se tot lungeau, fulgeră și izbucni ploaia. Adăpă din belșug sufletele, rădăcinile, înmuie pietrele. Se duse vorba în împrejurimi despre minunea lui Calinic. Se gîndeau de ce e în stare un suflet curat.

Asculta aceste lucruri și Anghelos. Oricît ar fi încercat să nu le ia în seamă, tot îl stînjeneau. Se gîndea la sufletul lui păcătos. În aceste zile sosi Mathios din Mykonos. Era întristat de nenorocirea ce i se întîmplase. Avea ochii împăienjeniți de lacrimi. Unul din gemeni murise înainte de a împlini trei ani. Atît de tragic, că nici dușmanului să nu-i dorești o asemenea moarte. Se duseră să-i ureze sănătate unui meșter de case de ziua lui și copiii se jucau în curte. Mai departe era o groapă adîncă unde se stingea varul. În joaca lor, copiii se apropiară de groapă și unul din gemeni alunecă în var. Părinții îi auziră strigătele și se repeziră într-acolo. Mathios se aruncă în groapă să-și scape copilul. Dar era prea tîrziu. Îl scoase afară mort. Și tatăl avea arsuri pe trup. Jeliră toți, plînse întreaga insulă. Rude și prieteni însoțiră coșciugul, dar pe mamă n-o lăsară să intre în cimitir, fiindcă i se apropia sorocul să nască. Mathios își isprăvi trista poveste și adăugă că au astupat groapa, să nu mai bîn-

tuie pe-acolo nenorocirea. Vecinii puseră în locul acela şi iconostas să ardă o candelă în amintirea copilului.

— Care din ei a murit ? întrebă Anghelos galben ca ceara.

— Tasula, pe care ai botezat-o tu.

Anghelos ghicise de la început că era vorba de fina lui. Dar Mathios continuă :

— ...Ascultă... Cu cît îmbătrînesc, cu atît mă gîndesc mai mult. Cred că toate se întîmplă după voia lui Dumnezeu. El ne dă copiii, el ni-i ia. Ai fost, cum se spune, părintele de suflet al fiicei mele. Aş vrea să fii din nou.

— Ce vrei să spui ? îl întrebă Anghelos cuprins de teamă.

— Să ne botezi copilaşul care ni s-a născut. Şi Ariadni te roagă.

Anghelos tresări, dădu să spună ceva. Nu voia să arate că-i era teamă. Răspunse doar, cît putu mai liniştit :

— Nu. Alegeţi un altul.

— De ce ? se miră Mathios.

Văzînd nedumerirea prietenului, adăugă :

— Nu sînt eu pentru Taină. O să-ţi explic altădată. Nu mă ascund de tine. Însă acum fă ce-ţi spun.

Părea tulburat. Era pe vremea cînd începuse să-şi judece sufletul cu asprime. Acum ştia că prietenul nu se înecase din cauza întîrzierii lui, ci fiindcă aşa dorise el. Înecul fusese din vina lui. Îşi dădea seama prea bine. Din pricina vinovăţiei, se simţea nevrednic şi se temea să nu le poarte oamenilor ghinion.

Totuşi... Din planul pe care şi-l făcuse nimic nu se împlini....

Capitolul IX

— NU ŢI-AM SPUS ATUNCI CÎND ţi-am adus trista veste că s-a înecat fiindcă nu era momentul potrivit. După aceea am tăcut, lăsînd să se mai potolească durerea. Toate odată nu se poate, aşa judecam. Dar, cu cît trec zilele, simt că nu mai pot amîna. Este rugămintea mortului şi dorinţa prietenului către prieten. Pentru mine este asemenea unei porunci căreia mă simt dator să mă supun. Şi nu de silă, ci cu bucuria pe care o dă sentimentul datoriei sfinte. Iată, Rulio, ce mi-a strigat Dominikos în ultima clipă, cît a putut de tare : „Anghele ! Ţi-o las pe Rulio a mea ! Ia-o tu de nevastă ! Spune-i să nu te refuze, fiindcă numai astfel o să-mi găsesc liniştea....“ Abia apucă să rostească acestea, că marea l-a tîrît în adînc, cum ţi-am povestit. Îţi spun acum şi asta şi hotărîrea îţi aparţine. M-ar uşura gîndul să ştiu că i-am împlinit ultima dorinţă. Cît despre dorinţa lui, care este şi a mea, ar fi trebuit desigur şi tu să-ţi fi dat seama. Aşa că nu mai am nimic de adăugat. Tu ai, îţi repet, ultimul cuvînt.

Astfel, potolit şi convingător, i le înşiră cînd se duse acasă la ea. Zile în şir chibzuise, le pusese cap la cap şi cînd fu sigur că totul e gata, îi dădu de veste că ar vrea să-i facă o vizită. Iar ea, fiind vorba de prietenul ales al iubitului ei, îl primi. Îl pofti în sală şi cînd îl văzu cu ochii înlăcrimaţi, nu se stăpîni nici ea, se aşeză pe un scaun şi plînse mută un timp. Pînă cînd îşi dădu seama că nu se cuvenea să plîngă, scoase batista, îşi şterse lacrimile şi strigă slujnicei să aducă o cafea musafirului. Acesta sorbi o înghiţitură, ca şi cum ar fi

vrut să aibă mintea trează ca să-i poată spune ce vînt îl abătuse pe acolo.

Gîndul la vizita aceasta îl chinuia de trei luni. Vorbea încet, sacadat, ca și cum nu și-ar fi revenit încă. Ascultîndu-l, fetei i se făcu milă de el. Din vorbele lui înțelese iubirea adîncă ce-i lega pe prieteni, astfel încît cel care dispărea să hotărască pentru celălalt, iar acesta din urmă să accepte, să făgăduiască. Cînd Anghelos termină, Rulio nu-i răspunse. Avea nevoie de puțin răgaz să chibzuiască, să judece ce trebuie să facă. Era încă devreme ca buzele ei să rostească un alt „da".

— De asta să nu te temi, îi spuse Anghelos. Nu faci decît așa cum ți-a cerut el. Îl respecți. Așa vor socoti toți.

O lăsă. De teamă să nu ajungă cumva la hotărîrea contrară, avusese grijă ca lumea să-l vadă că se duce acasă la ea, spusese și de ce. Iar cînd din șoaptă în șoaptă, se va răspîndi dorința mortului, unii o vor îndemna să nu-l alunge pe Anghelos, ci să se supună soartei. Se întîmplă totul așa cum chibzuise Anghelos. Veniră la Rulio prieteni și vecini și-o sfătuiră. De ce să nu se mărite cu cel ales, înzestrat cu atîtea calități ? Rulio se învoi. Cu condiția ca nunta să se facă în liniște, la un an de la naufragiu.

Timpul zbură repede. Dar lui Anghelos i se păru lung, fiindcă îl măcina dragostea care-i devenise patimă. Ardea de dorința s-o aibă și nopțile se trezea și număra cîte ceasuri îi mai rămăseseră pînă la nuntă, de teamă să nu se întîmple între timp vreo nenorocire. Avu înțelepciunea să se poarte cum trebuie. Nici nu se ducea în fiecare zi s-o vadă, nici nu-i vorbi vreodată de dorința lui. Lăsă totul să curgă liniștit. În duminica nunții pe față i se așternu un zîmbet de triumf că izbutise s-o cîștige. Noaptea, cînd rămaseră singuri, în patul nupțial, nu se mai putu stăpîni și o îmbrățișă cu atîta foc încît ea, mirată, îl întrebă :

— Spune-mi Anghelos, mă doreai dinainte ?

— Nu, veni răspunsul. Acum încep.

Părea că a convins-o. Se întinse lîngă ea și stinse lampa. Chipurile li se pierdură în beznă. Și-și lăsară sufletele slobode în voia dragostei.

Era o căsnicie reuşită. La început nu apărură nici un nor şi nici o umbră de remuşcare. Anghelos, învingător, îmbătat de victoria lui, părea fericit. Se bucurau şi ai lui. Astfel încît unchiul Lukas îl luă de exemplu şi-i spuse fiului său, lui Ghiorghis :

— Vezi, şi vărul tău, care e mai mic decît tine, şi-a făcut casa lui. Numai tu ai rămas de căruţă. Ce mai aştepţi ? Ţi-a sosit şi ţie vremea de însurătoare.

Vedea că primul lui născut păşise pe 30 de ani şi, cu cît trecea vremea, i-ar fi fost tot mai greu să se însoare. Toate se fac la timpul lor. Aveau exemplul lui Apostolos Vitsoris care se însurase tîrziu şi iată ce păţise : nevastă-sa văzuse diferenţa de vîrstă şi-l părăsise. Acest lucru îl spunea în ascuns de Elisabet, nevastă-sa, ca să n-o supere, după atîţia ani, cu nelegiuirea surorii ei. Dar orice i-ar fi spus să-l înduplece pe Ghiorghis, era în zadar. El se gîndea că se făcuse vinovat de sinuciderea Irinei şi se purta ca şi cum şi-ar fi pedepsit părinţii, nu voia să audă de însurătoare. Avea felul lui de a pedepsi pe cei care uciseseră fata pe care o iubise. Păcatul trebuie plătit. Altminteri vor urma şi altele şi nevinovaţii se vor îneca. Vai de capul lumii dacă amuţeşte conştiinţa celor care au greşit într-un fel sau altul.

Totuşi, concluzia asta nu-l atingea încă pe Anghelos, care se simţea îndreptăţit la bucurie, de parcă toate s-ar fi întîmplat aşa cum îşi dorise. Să o iubească, să o ia de nevastă, fără să se amestece vreun alt prieten. Moartea lui Dominikos era acum un subiect închis. Toate se aranjaseră de la sine. Anghelos nu mai ştia cum să-i facă pe plac lui Rulio. O umplea de daruri. Dădea impresia că e neliniştit să nu apară din nou rivalul. Astfel, îi propuse să meargă în călătorie la Smirna, un oraş vestit pentru frumuseţea lui. Trimise deja scrisoare colaboratorilor săi de-acolo ca să-l aştepte. Toţi îi răspunseră că-l primesc cu plăcere. Aştepta doar să se îndrepte timpul, să vină primăvara. Dar pînă atunci se întîmplară şi altele în Syra.

Cele mai importante evenimente care se întîmplă în orice loc sînt naşterea şi moartea. Hotare pe ogoa-

rele vieţii care închid totul; fiecare naştere este ca o uşă care va rămîne deschisă pînă cînd moartea va sufla şi o va închide.

Adevăruri vechi de cînd lumea. Şi dacă par simple ca apa pe care-o bei în fiecare zi, nu încetează să fie vitale. Cît poţi trăi fără apă ? La fel şi cu adevărurile, nu le poţi dispreţui.

Aceste gînduri îi năpădiră pe cei din cartierul Vapoarelor, cînd se întîmplă o nenorocire neaşteptată. Sfîrşitul dramatic al unei fetiţe de 5 ani. Era singura odraslă a unor oameni bogaţi şi frumoasă de pica. Într-o zi cînd familia se afla la casa de la ţară, la Poseidonia, fetiţa se juca privind în cisterna din curte. Admira crinii de apă, nuferii care pluteau, iar înăuntru broaştele, peştii aurii... O vrăjeau, ai fi zis, peştii care se mişcau în apă ca nişte scîntei, ca nişte felinare, ca şi cum ar fi atras-o în jocul lor. Fata se înşelă, se apleacă şi, nefiind nimeni în preajmă s-o prindă, căzu în apă. Se înecă. Ai ei o căutară zadarnic peste tot în împrejurimi şi pe drum. Pînă cînd, într-o seară, broaştele începură să orăcăie într-un chip neobişnuit. Părinţii se speriară. Aprinseră îndată felinare şi luminară cisterna. Văzură doi licurici ce sclipeau printre alge, ochii copilului. Puseră scara, o scoaseră. Vîntul morţii suflase de timpuriu şi închisese uşa.

Întregul oraş jeli dispariţia copilei. Credeai că n-o să mai aibă lacrimi pentru cei în vîrstă care îşi aşteptau sfîrşitul. În aceeaşi lună muri Apostolos Vitsoris. Tot ce făcuse el în viaţă făcuse cu inimă largă. În ultimii ani se convinsese că cea mai rea pagubă la bătrîneţe era mînia care alungă liniştea; bătrînul trebuie să se poarte blînd, să-şi uşureze sufletul ca să poată pleca liniştit în cer ; patima îl înlănţuie, îl împovărează. Toate aceste gînduri se vedeau şi în purtarea lui. Era întotdeauna senin şi cu inima largă. La fel arăta şi cu două zile înainte de a-şi da sufletul, cînd înţelese că Rulio aştepta copil. Îl chemă în cameră pe fiul lui şi-l întrebă :

— Te-ai gîndit cum o să-ţi botezi copilul ?

— Apostolos, îi răspunse acesta ca să-i facă plăcere.

— Şi dacă e fată, băiete ? Asta vreau să aud.
Anghelos se miră, şovăi :
— Nu m-am gîndit.
Însă bătrînul hotărî :
— Să-i dai numele mamei tale. Aşa se cade.
Voia să-i smulgă făgăduiala, şi odată cu ea şi spinul care i se înfipsese în inimă. Totuşi nu-l zori, îl lăsă să chibzuiască şi singur.

A doua zi îşi dădu sufletul. Bine că apucase să arate că nu-i mai purta pică nevestei. Se duseră la înmormîntarea lui toţi care-l cinsteau. Printre ei şi Ariadni Vitali, care veni singură, fiindcă soţul ei era ţintuit la pat de o durere de şale. O tristeţe nedefinită o stăpînea, semn al dorului ce-o mistuia. Văzîndu-i pe Ghiorghis şi Mathios lîngă îndoliatul Anghelos, se gîndi şi la celălalt prieten al lor care lipsea, fiul ei, şi se înnegură. L-ar fi dorit alături de ei. Amintirea o răni şi o împinse să ceară veşti despre el. Se apropie de Mathios şi-i vorbi cît putu mai simplu.
— Iar v-aţi strîns, voi prietenii de odinioară.
— Din păcate, la nenorocire.
— Se duc şi cei în vîrstă. Dar cel mai rău este de tinerii care se duc.
Mathios o privi nedumerit. Aşteptă să continue.
— Îţi aminteşti, eraţi patru în grup.
— Da. Ne lipseşte Sifis.
Iar ea, chipurile, indiferentă :
— Ce s-a întîmplat cu el ? V-a mai scris ?
— Niciodată. Însă s-ar putea să trăiască, cine ştie ?!
La fel îi răspunsese anul trecut şi Ghiorghis, cînd se întîlniseră întîmplător şi adusese discuţia despre viaţa lor dinainte, atunci cînd erau ţînci şi se jucau în praful drumului. „Aţi aflat ceva despre el ? V-a scris ?", îl întrebase şi pe el. „Niciodată. Însă s-ar putea să trăiască pe undeva". Discuţia se închisese aici, ca şi acum. Îi era teamă că, dacă ar fi stăruit, să nu se trădeze. Dar acum nu era momentul potrivit. Cînd ajunseră în dreptul căsuţei sărăcăcioase a lui Sifis, care, pustie de ani, se năruia, veni din nou vorba de el. Ghiorghis spuse că proprietarul ei o vindea iar cumpărătorul voia s-o transforme în cafe-

nea. Un gînd începu atunci să sfredelească mintea femeii. Din răspunsul acela — „S-ar putea să trăiască" — felinarul speranței ei căpătase parcă ulei. Grație acelui „s-ar putea" al prietenilor se gîndea și la întoarcerea lui într-o bună zi. Era o femeie coaptă de-acum și cum singurătatea bătrîneții îi bătea la ușă, dorul după fiul pierdut o măcina. Se gîndi atunci să afle ce preț cerea proprietarul căsuței sărăcăcioase în care crescuse Sifis.

Însă au năpădit-o necazurile. Boala și moartea soțului ei. Panaghis Vitalis făcu pneumonie și se curăță repede. Ariadni rămase singură. Fără scop viața ei în ochii altora, dar cu unul ascuns în sufletul ei : să trăiască cu orice preț pînă își va vedea fiul pe care nu-l strînsese niciodată la piept. Speranța aceasta o însuflețea. Iar cînd află că în zilele cînd se prăpădise soțul ei proprietarul vînduse căsuța unde trăise Sifis, se înverșună s-o obțină, de-ai fi zis că el însuși îi dădea de veste că o dorește ca să-i amintească de tinerețea lui. Îl căută pe cumpărător și cu prețul pe care-l oferi nu-i fu greu să reușească. O reclădi, o mări. Erau unii care se mirau ce-o fi apucat-o pe văduvă, care n-avea copii și nepoți, să cheltuiască atîta pentru o dărăpănătură. Însă ea, surdă la vorbele lor, își vedea înainte de treabă. Uneori, după-amiaza, cînd se întorcea de la cimitir, se oprea și-și trăgea sufletul aici. Se așeza pe gărduleț, privea iedera ce crescuse și se cățăra pînă la acoperiș, de parcă o uda cineva pe ascuns, și simțea un fel de ușurare că-i făcuse hatîrul copilului ei. Erau ceasuri cînd își amintea de trecut și avea impresia că aude dinăuntru gîngurit de prunc. N-o mai pizmuia pe sărmana femeie care-l crescuse și iubise ca pe copilul ei.

Alături de întîmplările triste, se cuvine să le pomenim și pe cele care înveselesc casele oamenilor. Lucia lui Mihalis născu al patrulea copil. Sora lui, cea mare, începu să-și logodească fiicele ; două în aceeași zi : una cu tipograful care scotea ziarul Cicladelor, cealaltă cu cumnatul lui Mathios, care aduse din Mykonos tot neamul la logodnă. Bucurii, chefuri ce se țineau lanț. Lumea intrînd și ieșind cu daruri. Toți împărțeau și necazuri și bucurii. Orice eveniment mai de seamă dintr-o casă era trăit de tot cartierul.

Însă cel care avea darul să vadă mai departe, ca un fel de profet, se gîndea cu îngrijorare la viitor. În forfota lumii se întrevedeau semne care arătau ce va urma. În vîltoarea lui după cîștig — Hermes era patronul orașului — Ermupolis începuse să piardă, fără să-și dea seama, o parte din valorile nepreţuite dinainte. Oamenii începeau să se lăcomească la cîştig. Mulţi se luptau cu ispita înainte de a lua o hotărîre.

În sîmbăta lui Lazăr, Anghelos și Rulio porniră în călătoria spre Smirna. Acesta îşi va aminti cît va trăi ziua aceea deoarece, așa cum se va vedea mai tîrziu, călătoria n-a fost întîmplătoare. Parcă o forţă tainică l-ar fi împins s-o facă. Se întîmplă cîteodată astfel de lucruri în viaţă. Iar dacă uneori judeci şi pui cap la cap lucruri care la prima vedere nu au legătură între ele, ajungi la concluzia că există o forţă tainică ce ne urmărește într-ascuns viaţa şi ne arată prin semne ce va urma. Omul primeşte uneori mesaje, pe care dacă le-ar înţelege îndată, ar putea ocoli primejdia care-l pîndește. Astfel se dovedeşte neputincios în faţa soartei. Numai unii îşi închipuie că stelele hotărăsc destinul omului şi încearcă să le deslușească drumul. Dar aceasta se dovedește ? Că omul caută cu orice preţ să se ferească de soarta lui.

De unde am pornit și unde am ajuns ! Să ne întoarcem așadar la călătoria la Smirna. Anghelos şi Rulio plecară în zorii sîmbetei lui Lazăr și ajunseră a doua zi la asfinţit, cînd băteau clopotele de seară. Pe chei îi așteptau cunoscuţi şi prieteni dintre care unii trecuseră deja prin Syra și fuseseră găzduiţi de Anghelos. Acum ardeau de nerăbdare să-i întoarcă ospitalitatea. După ce i-au întîmpinat cu căldură pe el și pe nevasta lui, s-au înţeles între ei să-i aibă oaspeţi pe rînd. Se bucurau nespus să primească compatrioţi ca să arate ce loc important ocupa Grecia în viaţa lor. Chiar dacă în jur se întindea Turcia, aici, în Smirna, demonul grec, fie şi înrobit, n-avea astîmpăr, se bucura de darurile vieţii, de parcă ar fi fost liber. Grecii din Smirna se pricopseau, o duceau bine, aveau conacele, școlile şi bisericile lor pe care le înfrumuseţau necontenit. Erau oameni vrednici. Nu numai aici, dar şi în împrejurimi, în orașe mai mari şi în sate, în

toată Ionia, Eolia, ca și cum ar fi încercat să-și arate rădăcinile gloriei lor de odinioară, din antichitate pînă în Bizanț. Și dacă am pornit, să ducem cronica mai departe. De aceea să ne întoarcem la Anghelos și la Rulio. Din clipa cînd au pus piciorul pe cheiul Smirnei, și-au dat seama că sînt înconjurați de prieteni. De la prima privire văzură cît de frumos era orașul. În jurul portului se înșirau case arătoase, iar mai încolo se deosebeau și altele, între clopotnițele și turlele bisericilor. Erau și minarete. Dar pe acestea nu le băgară în seamă, tot auzind vorbindu-se grecește în jur. Orașul clocotea de viață. În prăvălii găseai toate mărfurile pe care le pofteai ; cîrciumi, fundații, școli și băi, cîte și mai cîte... Să cutreieri zile întregi și tot să descoperi ceva ce n-ai văzut. Satele din împrejurimi te întîmpinau și ele cu aceeași ospitalitate. Prietenii smirnioți îi conduseră pe tinerii căsătoriți peste tot. În primele zile, fiind Săptămîna Mare, toți posteau. Oriunde porneau la plimbare, aranjau să se termine masa repede ca să prindă denia. Trăiau printre turci și se străduiau să nu-și piardă credința. Ospețele urmau după Înviere. Dar pînă în sîmbăta Paștelui, Anghelos avu parte de două surprize. Prima a fost miercuri seară, după denie. Un cunoscut îi duse la școala evanghelică să le arate cît de strălucit era centrul de educație al grecilor de acolo. Cel care-i conducea pomeni un nume care avu darul să-l scoată pe Anghelos din indiferență și să-i reamintească răspunderea : Theofilos Kairis. Savantul predase la această școală, pe care o luminase cu spiritul lui. Anghelos legă această amintire de altele pe care le trăise în copilărie. Își aminti de noaptea cînd îl dezgropaseră fanaticii, de sora lui părăsită, de poveţele ei. De răspunderea pe care trebuie s-o aibă fiecare în tot ce face și mai ales atunci cînd nu aude un glas venind din sufletul lui. Numele Kairis îi readuse toate acestea vii în amintire. Se gîndea : cum era acum, cînd și le-a amintit ? Supus și statornic ? Ticălos ? Vrednic ? O privi pe Rulio pe care o răpise de la prietenul lui prin crimă și viclenie. Se rușină. Remușcarea i se răsuci în suflet ca un cuțit în rană. Din clipa aceea își pierdu buna dispoziție. Nevastă-sa îl văzu și seara îl întrebă :

— Ce-ai pățit ? Ai și obosit ?

Nu-i mărturisi adevărul. Se străduia să nu-i mai arate gîndurile negre ce-l năpădeau. Continuă excursiile organizate de gazdele lor. Încerca din răsputeri să-și ascundă sentimentul de vinovăție care îl măcina din nou. Era ca și cum cele auzite în aceste zile în biserică despre prietenul trădător și cel Ales care s-a jertfit l-ar fi privit îndeaproape și pe el; recunoașterea vinovăției îl ardea. Se simțea obosit. Tot căutînd să rămînă puțin singur să-și limpezească gîndurile și să se mai liniștească, spuse că ar vrea să se ducă la baie. Izbuti să meargă neînsoțit. Se dezbrăcă într-o încăpere, își prinse un prosop în jurul trupului și trecu în sala încinsă de căldura aburului. Pînă ți se obișnuiesc ochii nu vezi la doi pași. Anghelos înaintă tîrîndu-și saboții pe dale. Găsi o bancă, se așeză, începu să transpire. Se simțea bine, ca și cum ar fi lăsat afară gîndurile ce-l chinuiau. Cînd începu puțin să distingă, avu o altă surpriză. La început nu-și crezu ochilor; se gîndi că aburii transformaseră chipul din fața lui, deoarece nu era cu putință ca un mort să învie și să-l privească cum îl privea. Se îngrozi, înlemni. Își frecă ochii să vadă mai bine. O clipă crezu că s-a înșelat. Celălalt își întorsese privirea în altă parte și rămase nemișcat. Anghelos se gîndi că nu-l recunoscuse. Dar curînd ochii i se obișnuiră cu aburul și deveni tot mai sigur. Era stupefiat. Se apropie și șopti:

— Lukas... tu ești ?

— Da, frate, îi răspunse acesta trist.

Același glas, dar mînios. Anghelos bîlbîi:

— Trăiești ?

— Trăiesc...

De fapt, voia să spună „Trăiesc murind..."

Anghelos prinse curaj:

— Trebuie să-mi mărturisești ce s-a întîmplat.

Acesta nu-i răspunse imediat. Anghelos se gîndi că șovăia de teamă să nu-l audă cei din jur. De aceea îi propuse grăbit:

— Să ieșim... Să fim singuri.

Lukas îl opri:

— Așteaptă.

Să aştepte ce ? Nu-l lămuri. Peste cîteva minute uşa se deschise în grabă de două-trei ori şi cei care se încălziseră prea tare ieşiră afară. Rămaseră singuri. Cînd se asigură că nu-i auzea nimeni, Lukas începu să-i înşire toate necazurile prin care trecuse. După nenorocirea de la Arkadios, se întovărăşi cu un alt grup de răsculaţi. La un moment dat s-au trezit încercuiţi de lefegiii turci care se năpustiră asupra lor, îi măcelăriră. Iar cînd se aşternu noaptea, veniră ţăranii din împrejurimi să-i îngroape pe cei căzuţi. Pe el îl găsiră viu, dar măcelărit, fără piciorul drept şi fără mîna stîngă.

— Iată...

Abia acum văzu Anghelos în ce hal era cumnatul său. Din cauza aburilor nu reuşise să-şi dea seama. Încercă să-şi ascundă groaza, ca să nu-l rănească.

— Şi după aceea ? întrebă din nou.

— Cum să mă mai întorc acasă în halul în care ajunsesem ? Să fiu povară pentru nevastă-mea ? Să o fac şi pe ea sclavă ? Nu încăpea discuţie. Am plecat din viaţa ei. Am eliberat-o.

— Aşa ? se miră celălalt care asculta. Te-ai dat mort ? Cum ai putut ?

— Şi tu ai fi făcut la fel. Cînd iubeşti, eşti în stare de orice. Nu zic că ţi-e uşor să hotărăşti. Numai eu ştiu cît m-am chinuit la început. Mă rodea dorul s-o văd. Numai despre ea doream să aflu. Despre ea şi fiul meu. O dată am reuşit... I-am văzut.

— Unde ?

Cumnatul era tot mai surprins.

— În biserică, la nunta ei.

— La Tinos ?

— M-am ascuns sus. Şi acum o mărturisesc prima dată. La un moment dat copilul a scăpat şi s-a apropiat de mine. A urcat şi m-a văzut. Dar s-a speriat.

Anghelos îşi aminti clipa aceea, ca şi cum ar fi trăit-o doar ieri. Îşi aminti că nepotul s-a întors speriat şi şi-a pus mînuţa într-a lui. Văzînd ce sacrificiu făcuse nenorocitul să dispară din viaţa alor săi, Anghelos îngheţă cînd se gîndi la ce făcuse el din dragoste. Iar comparaţia, care îi veni fără voie, îi spori vina. Simţi că i se taie respiraţia.

— Să ieşim, îi spuse lui Lukas, ca şi cum s-ar fi sufocat înăuntru.

— Du-te tu. O să vină să mă ia.

— Totuşi nu mi-ai spus. Cum ai ajuns aici ?...

Lukas îl întrerupse :

— La ce ţi-ar folosi ?

— Vrei să fac ceva ?

— Pentru mine nu. Mă descurc, slavă Domnului. De ea să ai grijă. Să nu-i spui că m-ai văzut, fiindcă n-o să puteţi să-mi daţi de urmă... Lasă toate aşa cum s-au întîmplat.

Îi luă mîna şi i-o strînse. Prin asta îl făcu să-i făgăduiască : să nu strice nimic din ceea ce el hotărîse. Şi cum stăteau goi în aburi, nici unul nu-şi dădu seama de lacrimile celuilalt. Fiecare le simţea pe ale sale.

Anghelos ieşi grăbit. În loc să se gîndească la cel pe care-l lăsase înăuntru, cu puţin înainte de a bate clopotele de seară, începu să se gîndească la sine, ca şi cum el ar fi fost cel măcelărit.

Capitolul X

DE CÎTE ORI ÎȘI AMINTEA ACEASTĂ întîlnire, Anghelos își dădea și mai mult seama ce grozăvie făcuse și remușcarea îi sporea. Sacrificiul lui Lukas îi arăta și lui ce datorie avea din dragoste : trebuia s-o fi lăsat pe iubita lui cu cel care venise primul și care pe deasupra îi era și prieten. Dragostea adevărată îl caută pe cel cu sufletul mărinimos. Ea cere bărbatului vitejie, demnitate, nu să ajungă de plîns. Anghelos știa prea bine că ar scădea în ochii nevestei lui dacă adevărul ar ieși la iveală ; iubirea pe care i-o arăta ar deveni patimă întunecată. Toți care vor afla de ce-a fost în stare îl vor ocoli. De aceea, ca și cum adevărul lui Lukas ar fi fost strîns legat de al lui, nu suflă nimănui o vorbă că-l văzuse. Astfel, oricît l-ar fi tulburat neașteptata întîlnire, cînd se întoarse la gazda lor se strădui să pară bine dispus. Nici în zilele următoare, cît o ținură în chefuri, nici la întoarcerea acasă avu grijă să nu arate nimic din ceea ce-l tulburase într-atît, puțin înainte de Înviere. Chiar și după ce se scurseră zile și săptămîni iar lunile se făceau ani, păzi cu străşnicie taina. Se străduia s-o ascundă cît mai adînc, ca pe o întîmplare pe care n-o trăise aievea, ci numai și-o imaginase în aburul acela. De cîte ori își amintea de Lukas, de atîtea ori se simțea și mai vinovat. Dacă nu-ți mărturisești vina, aceasta devine povară, foc ce-ți arde măruntaiele. Asta i se întîmplă lui Anghelos în anii care urmară. În loc să se bucure de căsnicie, aceasta îi stîrnea numai remușcare. Văzînd cît de mult se înșelase din cauza patimii lui, se gîndea că i se jucaseră numai feste în viață. Pînă și copilul, care se

născuse la cîteva luni după călătoria la Smirna şi era binecuvîntarea lui Dumnezeu în casa lor, îl împinse să se gîndească la ce făcuse. Ceasuri în şir avea impresia că rîsul lui ar aduce cu cel al lui Dominikos şi că ar avea chiar expresia lui. Iar într-o zi, cînd îl văzu că atinge cu mînuţele corzile unei chitare, înlemni de teamă să nu-i semene cumva şi în privinţa asta. Ajunsese să se întrebe dacă el se culcase cu Rulio sau cel dispărut, care reînvia în ea şi-şi recăpăta locul cuvenit. Însă de cîte ori îi venea un asemenea gînd, o simţea lîngă el pe nevastă-sa dulce şi duioasă, copleşindu-l cu iubirea ei. Sentimentul de siguranţă că era iubit îi alunga îndată îngrozitorul gînd. Se liniştea din nou. Numai cîteodată părea obosit, sătul de toate. Dorea înţelegere de la ceilalţi, dar fără să-şi mărturisească propriul adevăr, să spună cît de pătimaşă îi devenise iubirea şi unde ajunsese din pricina ei. Astfel, chinul lui îl învăţă să aibă înţelegere pentru cei stăpîniţi de patimă. Se convinse că omul pătimaş îşi pierde voinţa. Gîndul îi ajungea şi la mama lui, care şi ea fusese împinsă de patima ei. Începu, pe cît trecea timpul, să fie măcinat de grija ei, să dorească să-i vorbească, cu speranţa că poate dialogul îi va aduce puţină mîngîiere lui însuşi. Astfel încît, o dată cînd se întîlnise cu Mathios şi tăifăsuiau în tihnă despre ale lor, îl întrebă şovăind :

— Spune-mi, ai mai auzit ceva de mama mea ?

— Adică ce ? începu acesta, ca şi cum i-ar fi înţeles tristeţea.

— Dacă a mai apărut pe undeva ?

Prietenul înţelese că Anghelos se chinuie, cuprins de remuşcări. Dacă ar fi putut, s-ar fi grăbit să i-o aducă. Dar asta nu-i stătea în putinţă. Se întîmplă însă mai tîrziu, de la sine.

Într-o noapte, Anghelos, ce călătorea la Atena, se îmbarcase pe un vas ce venea din Egipt. Ridicase ancora din Ermupolis şi cînd se lăsă întunericul, călătorii se grăbiră să se ducă la culcare. Anghelos însă, măcinat de aceleaşi gînduri chinuitoare, simţea că se sufocă în cabină. Ieşi pe punte, unde se linişti privind cerul înstelat. Se îndreptă spre proră care era pustie. Se opri savurînd fru-

musețea nopții. Atunci, în semiîntuneric, desluși o siluetă feminină venind spre el. Avea mersul mamei lui. Cu cît se apropia de el, se încredință că era chiar ea, în ciuda anilor care se scurseseră de cînd n-o văzuse. Se miră că o recunoscu pe loc. Fiind prea tîrziu să mai ia o hotărîre, o întîmpină cînd se apropie și se opri în fața lui. Se priviră.

— Ești bine ? îl întrebă cu glasul ei duios.

Iar el pe același ton blînd :

— Dar tu ?

Îi zîmbi cu amărăciune :

— Cît pot să fiu de bine după ceea ce am făcut.

În cîteva cuvinte îi arătă cît se căia. Părea istovită. Și îmbătrînită puțin în ochii fiului cel mare care-i păstra încă în amintire chipul de odinioară. Avea două cute la colțul buzelor și părul îi albise la tîmple, semn că viața n-o răsfățase. Din milă și din respectul de odinioară, Anghelos nu putea să se poarte dușmănos. Se arătă amabil, ca și cum ar fi fost un străin care nu-i cunoștea trecutul. În ciuda necazurilor prin care trecuse Glykeria Vitsori în ultimii ani, frumusețea ei nu-și pierduse noblețea. Era de mirare, cînd o vedeai și-ți aminteai ce-a făcut, cum a fost cu putință ca o ființă ca ea să se arunce în prăpastia patimii care-i înăbușise tot ce avusese mai frumos în suflet. Nimic nu mai trăda pe chipul ei cît de chinuitoare îi fusese patima. Părea purificată, nobilă, ca odinioară în casa ei, poate chiar mai mult, datorită experienței pe care o căpătase.

— Te duci la Atena ? îl întrebă, ca și cum n-ar fi știut de unde să înceapă.

— Da, cîteva zile, pentru treburi.

Înduioșat, fiul continuă :

— S-au întîmplat multe de cînd ai plecat.

Iar ea, întristată :

— Știu totul despre voi. M-am făcut luntre și punte să aflu.

— Și despre Iannis, mamă ?

Întrebarea era singura înțepătură ce-i mai rămăsese din cîte îi pregătise înainte pentru a o judeca, dacă vreodată s-ar fi întîmplat să-i iasă în cale. Ea o primi blînd. Fără voia lui, numai fiindcă așa simțea, el o numise mamă. Își întoarse capul și izbucni în hohote. Își mărturisea astfel păcatul ei, se dădea bătută. El, care nu suporta să vadă o femeie plîngînd — nu i se mai întîmplase de cînd îi adusese lui Rulio vestea despre pierderea mirelui ei — se simțea acum stînjenit să o vadă pe mama lui înlăcrimată și-i spuse :

— Poate că asta i-a fost soarta...

Mama își șterse încet ochii :

— Toate sînt așa cum ni le scrie soarta. Pînă și patima ce te cuprinde din senin. Spun asta fiindcă aș vrea să-mi arăți înțelegere. Ești bărbat cultivat. Și așa judecă-mă mai întîi, nu ca fiu. Ca un bărbat străin și matur. Dacă n-ai trăit ceva asemănător, nu se poate să înțelegi ce înseamnă patima.

Fără să vrea, prin mărturisirea ei și prin îndurarea pe care o cerea, îl duse cu gîndul la propria lui vină, la propriul lui chin, mai întîi al dragostei oarbe și apoi al remușcărilor. Dar ce altceva îl făcea acum să stea fără mînie în fața ei, decît o mărturisire nerostită că și el se cufundase în hăul patimii ? Calmul lui era de fapt înțelegerea pe care i-o arăta. Căutînd să compare peripețiile și încercările prin care trecuseră sufletele lor, o întrebă simplu :

— Cum ai petrecut anii aceștia ?

— N-o să-ți ascund nimic. Spune-mi doar atît : ai iubit vreodată, puternic ?

— Da, îngăimă el.

— Cu pasiune, băiete ? stărui ea, ca și cum el n-ar fi înțeles. Într-atît încît să nu ai nimic altceva în gînd decît ceea ce-ți poruncește dragostea ? Așa ai pățit ?

— Da.

— Atunci pot să încep.

Începu să povestească cu sinceritate, fără să ascundă nimic. Iată ce spuse : Cînd plecase de acasă, se îmbarcase într-ascuns pe o corabie străină și călători la Smirna, unde

sosise cel care o făcuse să înnebunească de dragoste, un arab chipeş care lucra ca hamal la circ. Îl găsi, îi spuse cît îl iubea. El se arătă indiferent; numai că se simţea măgulit, începu să-şi dea seama de cît valora, dacă o cucoană străină îl bagase în seamă, îl dorea, iar din dragoste pentru el părăsise tot ce avusese — casă, rang, familie. Îi spuse să-şi bage minţile în cap. Însă ea îngenunche la picioarele lui, rugîndu-l să o primească lîngă el. Era bun, şi pe cît era de frumos, pe atît de cald în dragoste. O ducea bine lîngă el, n-avea a se plînge. Chiar dacă o tîra şi pe ea în mizeria lui, unde mergeau cu circul, chiar dacă se obosea prea tare. Era devotată dragostei şi numai cînd mintea i se limpezea puţin şi se gîndea la copiii ei, îşi cîntărea fapta necugetată. Apucase însă pe un drum care nu avea întoarcere. Începu să se amărască, însă pe vremea aceea el îi arăta şi mai multă bunătate. La fel şi copiii lui, cînd o duse acasă la el în Egipt. Pentru ei trudea aşa din greu. Ca şi cum le-ar fi fost milă că-şi părăsise totul de dragul tatălui lor, aceştia îi arătau preţuirea cuvenită. Acolo însă se îmbolnăvi. Nadil plecă din nou singur, să scoată pîinea şi pentru ea. Dar fiii lui crescuseră deja. Cel mare începu să lucreze la conacul unui grec care se îmbogăţise din negoţul cu bumbac. Aduse vorba şi de ea. Iar mama acestuia, care se trăgea din Parga, ceru să o vadă. Îi întinse o mînă de ajutor, rugîndu-l pe fiul ei să-i dea o slujbă. Ea se dovedi atît de utilă, atît de vrednică, acum, că patima i se domolise, încît stăpînii erau încîntaţi. Ea scria toate hîrtiile. Ceilalţi o pizmuiau pentru priceperea ei. Era plătită bine, se temeau să nu plece. Îi dădeau chiar şi o parte din cîştig. Astfel încît ea se căpătui, ajuta şi familia lui Nadil şi avea şi din ce să trăiască.

Cînd isprăvi de povestit, îl lăsă pe Anghelos să se gîndească. Iar el arăta de parcă ar fi vrut să tragă din toate acestea o învăţătură care l-ar fi ajutat la limpezirea propriilor frămîntări.

— Spune-mi, mamă, dacă ai fi ştiut de la început ce-ţi hărăzea patima dragostei, cum o numeşti, la fel ai fi făcut ?

Îi privi în ochi :

— Să-ţi răspund cinstit ?

El îi făcu semn că da.

— Da, fiule. M-ar fi oprit poate doar teama pentru ceea ce ar fi păţit Iannis. Celelalte le-aş fi părăsit. Patima pe care am trăit-o mi-a deschis viaţa, am cunoscut şi altele, faţă de cîte ştiam pînă atunci. Or fi fost aventuri rele, dar am trăit... Şi ceea ce are importanţă este să trăieşti din plin, să nu rămîi încremenit ca o stană de piatră. Dragostea, patima, oricare ar fi, te împinge aiurea, te face să trăieşti. Există riscul să pierzi totul. Dar creşti din nimicnicia ta. Nu ştiu cum să-ţi explic altfel să mă înţelegi, dacă poţi...

— Pot, mamă, te înţeleg..., îi răspunse spontan.

Înţelegerea pe care i-o arăta vorbea de la sine. Tăcură puţin. Apoi o întrebă :

— Ţi-e frig ?

— Nu.

Fiul nu ştia cum să continue.

— De ce te-ai oprit ?...

— Nu mai am altceva de adăugat. Iar ceea ce n-am spus, ai înţeles. Acum e rîndul tău. Eşti fiul cel mare care hotărăşte.

Nu-i spuse altceva. Îl ruga doar să o sărute şi cînd buzele ei atinseră ochii împăienjeniţi de lacrimi, se îndepărtă şi intră în cabină. Îl lăsă să chibzuiască, să judece singur ce va trebui să facă.

Cînd se întoarse la Ermupolis, Anghelos luase deja hotărîrea, dar n-o spuse încă nimănui. Nici Amaliei care, chiar dacă s-ar fi mirat de neaşteptata întîlnire, sigur s-ar fi bucurat că mama lor trăia. Femeie era şi ea şi ar fi înţeles, ar fi şters amărăciunea de odinioară. Şi mărinimia tatălui lor, care în ultimele lui zile arătase că o iertase, ar fi învăţat-o şi pe ea că doar Dumnezeu îi judecă pe cei care au greşit şi le hotărăşte pedepsele. Unde mai pui că pentru vinovaţii a căror conştiinţă se trezeşte nu există pedeapsă mai mare decît să se gîndească uneori cîte au stricat prin fapta lor, ba mai mult, atunci cînd au luat, fără voia lor, viaţa cuiva. Mare lucru, greu, să devii jude-

cătorul celorlalţi ; trebuie să fii mai presus, ca Dumnezeu, şi puţini se învrednicesc de asta.

Soarta îi hărăzise lui Anghelos să poarte povara a două taine. Dacă ar fi putut să încredinţeze cuiva măcar una din ele, s-ar fi simţit uşurat, ca şi cum ar fi deschis o fereastră în el să respire puţin. Dar cum să pomeneşti de Lukas fără să te temi că vorba s-ar putea să ajungă la sora ta şi s-o tulbure ? Va lăsa aşadar taina pe veci pecetluită în el, din moment ce aşa îi fusese scris Amaliei, să se mărite cu un altul şi, de fapt, aşa dorise şi Lukas. Cît despre mama lor, chibzuia înainte de a dezvălui surorii lui întîlnirea cu ea, pînă va aranja lucrurile aşa cum plănuia. Ce-ar fi folosit dacă îi mărturisea şi apoi lăsa totul la întîmplare, ca mama lor să îmbătrînească printre străini ? Va trebui, cînd îi va vorbi, să aibă totul aranjat. De aceea acţiona acum cu grijă, în taină. Între timp, se duse şi o revăzu la Atena. Vorbiră ceasuri în şir, îi arătă că o iertase, fiindcă din această iertare căpătă nădejde să aibă şi el înţelegere pentru cîte păcătuise. Se simţea uşurat. Simţea tot mai puţin supărarea în casă. Alungă gîndurile care-l chinuiau.

Amalia şi Rulio nu bănuiau nimic. Mai ales prima, pe care cele două taine o priveau. Ca şi cum ar fi învăţat că viaţa te trage înainte şi nu trebuie să te întorci la trecut, oricît l-ai iubit şi oricît te-a amărît, se dăruia din tot sufletul familiei. Îl cinstea şi-l iubea pe Antonis. Cu cît trecea timpul, cu atît mai mult se convingea că o merita din plin. Avea grijă de copii, care de la început se potriviră şi se iubiră. Iannis se ocupa de cea mică, o învăţase jocuri şi cîntece, iar ea nu făcea un pas fără el. Astfel încît crescură împreună iar Antonis şi Amalia se înşelau adesea şi credeau că copilul celuilalt era al lui. Nimic nu-i despărţea în sufletul lor. Ce altceva să-şi fi dorit Amalia, după cele prin care trecuse, ca să se simtă din nou fericită ? Nimic mai mult. Toate îi mergeau bine din nou. Îşi făcea crucea şi spunea „slavă Ţie, Doamne", ca şi cum s-ar fi temut că nenorocirea nu pleacă din viaţă şi stă la pîndă undeva să te lovească din nou.

Iată că nu întîrzie să apară. De Sfînta Maria, după masă, cînd pregătea soţului ei cafeaua s-o bea pe balcon,

auzi că o strigă. Alergă şi îl găsi suferind ; se ţinea de burtă, gemea.

— Ce ai ? îl întrebă.

— Mă doare, îi spuse. Aici. Şi-i arătă în partea dreaptă.

Ea se sperie. Trimise după doctor. Pînă să se înnopteze, chemă alţi doi, cei mai buni din Syra ; durerile soţului ei sporeau şi-i prinseră toată burta. Cei trei se hotărîră să-l opereze, chiar a doua zi. În timp ce îl duseră noaptea cu trăsura la spitalul nou, Amalia se temu că-l va pierde şi pe el. În urmă cu cîteva zile, cînd el se trezise din somn, îi spuse că o văzuse în vis pe mama lui, care murise nu demult, bătînd un clopot ; că acesta atîrna de un chiparos, undeva, în cimitirul unde era îngropată. Semn rău. Amalia, auzindu-l, îl alungă cu teamă ascunsă. Îi spuse că visele sînt născociri şi că-ţi pierzi vremea cînd vrei să le dezlegi. În zadar însă spuse acestea. Antonis în sinea lui luase visul ca un semn rău. Se grăbi să meargă să se spovedească, pretextînd că îi duce pe copii la biserică. Iată că presimţirea se adeveri. Operaţia se făcu inutil. Îşi dădu sufletul ţinîndu-i mîna într-a lui. „Peritonită", spuseră doctorii.

Înainte de amiază, întreaga insulă aflase de moartea lui. Cei care îl cunoscuseră îşi lăsară treburile şi sosiră la el acasă ca s-o mîngîie pe Amalia. Se gîndeau ce vorbe să-i spună să o aline că era din nou văduvă şi atît de tînără, dar se opriră, deoarece o găsiră calmă, fără lacrimi. Vedea că soarta îi hărăzise să aibă toată viaţa parte de necazuri şi că nu-i rămînea decît să-şi împietrească inima şi să îndure. La înmormîntare se ţinu bine. Cei care o vedeau se mirau unde găsise biata femeie atîta curaj. Asta învăţase datorită necazurilor care o năpădiseră. Chiar dacă fratele ei o asigura că va fi întotdeauna alături de ea, ocrotitor al copiilor ei — al ei îl socotea şi pe orfanul soţului ei — avea şi acesta casa lui, grijile lui şi va trebui să găsească singură o soluţie. Se gîndea să se intereseze de moştenirea tatălui — acţiuni, obligaţii, depuneri — şi de ce cîştig i-ar aduce, ca să poată, la nevoie, să se descurce singură. Niciodată nu ştii ce se întîmplă... Aşa gîndea, într-atît o speriase moartea lui Antonis. Celor din jurul ei

le era milă de ea şi voiau s-o ajute. Şi nu numai ai ei — Anghelos, Rulio şi celelalte rude, în frunte cu mătuşa Elisabet, care o socotea ca pe fiica ei — dar şi cei mai îndepărtaţi, prieteni şi cunoscuţi. Iar dacă ai fi cercetat mai îndeaproape bunăvoinţa lor, ai fi descoperit că nu era numai ca să o ajute, ci să răspundă propriei lor nevoi de a face bine.

Negoţul cu rîvna şi lăcomia lui după cîştig îi marchează pe mulţi şi face adesea din prieteni rivali, îşi pierd sufletul. Iar dacă o astfel de nenorocire se întîmplă adesea într-un loc, viaţa lui e pierdută, frumuseţea dispare. De asta se temeau aşadar şi în Syra, fiindcă aveau deja destule exemple unde poate duce goana după înavuţire. Ca să alunge răul, căutau uneori în jurul lor năpăstuiţi asupra cărora să-şi reverse bunătatea, să-şi dovedească lor înşile că rămăseseră oameni cumsecade, cu suflet. Astfel o găsiră pe biata Amalia şi nu mai prididеau să o ajute cu tot ce avea nevoie. La început Anghelos nu lăsă pe nimeni să-i ia locul. O ajuta ca întotdeauna, aşa cum cerea datoria de frate. După cele întîmplate, îşi puse în gînd să-şi destăinuie prima din tainele lui. Dar şovăia încă, se temea să n-o facă şi mai nefericită. Nu se hotărî. Însă întorsătura din viaţa ei era încă un motiv care să-ţi dea de gîndit : omul nu ştie ce-i hărăzeşte soarta, viitorul lui este înceţoşat. Soarta pregăteşte totul într-ascuns şi trebuie să te temi de ce-ţi va aduce, să te temi de taina vieţii. Trebuie să consideri orice ţi se întîmplă ca pe o sfîntă dezvăluire şi să o binecuvîntezi.

La acestea chibzuia Anghelos după cîte i se întîmplaseră.

Nici anul ăsta nu plouase, doar cînd şi cînd cădea vreo burniţă uşoară, chiar dacă toamna zburase şi se apropia iarna. În cisterne apa secase de tot. Oamenii, cum vedeau că se adună doi nori de vată, sperau că se vor strînge mai mulţi pe bolta cerului. Îndată însă sufla un vînt dinspre mare şi-i împrăştia repede şi în insulă se aşternea din nou dezamăgirea. La ţară, izvoarele aproape secaseră. Apa din puţuri coborîse. În alte locuri însă se revărsase ploaie potop. Se vorbea că la Anafi plouase cu găleata

și pîraiele se revărsau pe țărmuri. Pesemne că era tot datorită rugăciunilor acelui sfînt, Calinic. Și dacă e așa și sufletul curat poate aduce binecuvîntarea, atunci ar trebui ca păcatul să atragă necaz și nenorocire. Se repetă oare mitul antic care spune că păcatul cuiva aduce molimă în oraș și era pricina tuturor necazurilor ? Fără să vrea, Anghelos, ce-și simțea sufletul împovărat pentru cîte îi adusese patima lui, se chinuia și se învinuia mai mult decît trebuie. Vinovăția nu-l lăsa să înainteze cu mintea limpede. Auzind că se tot vorbește despre pustnicul din Anafi, cădea pe gînduri. Ce-ar fi să se ducă să-l întîlnească ? Poate va căpăta și el puțină binecuvîntare ? Măcar să stea de vorbă cu el și să-i ceară sfatul. O asemenea idee, ciudată pentru cei care ar fi auzit-o — să alerge un om vrednic și cultivat ca el într-o pustietate să întîlnească un călugăr ca să-l întrebe ce trebuie să facă — este rezultatul exaltării și ea. Dar Anghelos se hotărî. Spuse că se duce în Thira cu treburi. De acolo luă un alt caiac. Ajunse la Anafi pe ploaie. A doua zi dimineață se îndreptă spre coliba pustnicului.

— Mă primești lîngă tine ?

Celălalt îl privi pătrunzător :

— Cît timp ?

— O să vedem.

Nu spuseră altceva. Pustnicul îi făcu loc să stea în colibă. Îl ospeți cu ceea ce-i dăruiseră pescarii în trecere pe-acolo. Nu-i vorbi mult, să nu creadă celălalt că era curios să afle ce vînt îl adusese aici. Îl lăsă să-și spună singur, cînd dorea, durerea. Pînă cînd, a treia zi Anghelos îl întrebă :

— Vrei să mă asculți ?...

Pustnicul îl cercetă cu privirea. Vorbi cu glas scăzut :

— Cu Dumnezeu vorbești !

— Unde e ? nu-și stăpîni Anghelos nedumerirea.

— Acolo unde privești !

Era în asfințit, la ceasul cînd începură. Anghelos se așeză pe nisip cu fața spre soarele care cobora încet în mare. Călugărul stătea puțin mai încolo, învăluit în ceața amurgului. Cu cît înainta cu dureroasa lui mărtu-

risire, ochii lui Anghelos lăcrimau iar pustnicul își pierduse chipul, era ca și cum păcătosul ar fi avut în fața lui chipul lui Dumnezeu. Şi glasul care-l sfătuia cu duioşie, şi el se schimbă după puţin şi se amestecă cu evlavia serii, se contopi cu tăcerea lui. Anghelos asculta. Ascultă toată noaptea şi rămase aşa în întuneric, cînd călugărul intră în colibă. Ascultă pînă cînd orizontul începu să se albească şi se lumină de ziuă. Abia atunci se ridică Anghelos şi porni pe cărarea ce ducea de la colibă spre oraş. Căpătase un răspuns. Ştia ce are de făcut, cum şi cînd.

Se întoarse în insulă cu altă dispoziţie. Chiar dacă, atunci cînd pornise îi trecuse prin minte să-i dezvăluie lui Rulio, împins de remuşcări, întîmplarea cu Dominikos, acum, din răspunsul pe care-l căpătase, înţelegea că o asemenea mărturisire ar fi fost şi mai dăunătoare. Ar fi zguduit-o pe nefericita femeie, nevinovată, şi ar fi alungat fericirea de care, nebănuitoare, se învrednicise şi, în loc de dragostea de care era plină acum, inima îi va fi năpădită de sentimente întunecate de aversiune şi ură. Iată la ce rezultat ar fi ajuns... Ceea ce i se hotărîse acum era să şteargă propriul „eu" şi toată grija lui să fie pentru Rulio. Cu asemenea iluminare venea acum acasă. Şi se întîmplă chiar din prima noapte să aibă parte de milă. Erau amîndoi în pat, încercînd să adoarmă. El rămase un timp cu pleoapele deschise în întuneric, gîndindu-se la lucruri plăcute. Credea că Rulio, lîngă el, adormise, întoarsă cu faţa la perete. Deodată, după puţin o simţi că se întoarce spre el, o auzi că-i spune cu blîndeţea unei mame :

— Ştiu că te chinuie ceva. Nu trebuie să-mi spui, dacă tu nu vrei. Numai să fii sigur că pentru orice s-a întîmplat şi orice s-ar întîmpla de acum încolo, eu o să fiu lîngă tine, ca să te ajut cît pot.

Ochii bărbatului se umplură de lacrimi, avea impresia că în vorbele ei încăpeau toate păcatele lui şi îşi căpăta iertarea. Îi strînse mîna.

— Îţi mulţumesc, îi şopti.

Din clipa aceea, îşi simţi sufletul uşurat. Prinse curaj, şi începu să vorbească despre celelalte taine ; întîlnirea neaşteptată cu Lukas care trăia, apoi cu mama lui. Rulio,

mirată, îl întreba felurite amănunte, cum s-au întîmplat lucrurile, ce și-au spus. Ceasuri în șir au stat de vorbă cu glas scăzut în întunericul cald în care licărea flăcăruia candelei. În cele din urmă îl sfătui :

— Trebuie să-i spui negreșit Amaliei.

— Să-i spun că Lukas trăiește ?

— Și asta. E treaba ei. Nu știi ce poate gîndi. Las-o să cîntărească singură.

Anghelos privi candela care lumina încăperea. I se păru asemenea unui suflet care îl ascultase și era de aceeași părere cu Rulio. Uneori multe lucruri din jur capătă alte simboluri, ca și cum ar fi îndemnuri venite din alte lumi.

— Altminteri tu o să porți răspunderea, adăugă Rulio.

Vocea îi era blîndă. Îl înduplecă. A doua zi după masă îl văzu că se îndreaptă spre casa părintească. Se duse la sora lui și o luă pe departe, ca și cum ar fi vrut să-i ghicească sentimentele. Ea înțelese imediat, îl întrerupse :

— Treci repede la subiect. Ai găsit-o ? Ai întîlnit-o ?

Îi mărturisi adevărul. Amalia lăcrimă. Se vedea că-i era dor de mama ei, în pustietatea pe care i-o aduseseră în jur atîtea morți.

— Și ce-ai de gînd acum ? îl întrebă.

Îi destăinui planul : să se întîlnească toți trei.

— Să-ți spun cum mi se pare ? adăugă ea. Ca și cum ar fi înviat un mort.

Anghelos socoti că vorba se potrivea mai mult pentru Lukas. Dar se gîndea că ar fi împovărat-o prea tare să-i dezvăluie în aceeași zi și taina despre bărbatul ei. Peste trei zile, veni din nou și-i vorbi și despre Lukas. Amalia era uluită. Căzu pe gînduri. Două nopți nu dădu geană de geană. A treia zi se duse dis-de-dimineață la biroul fratelui ei și-i spuse cu hotărîre :

— O să mă duc să-l întîlnesc. Cu tine sau singură. O să-l aduc înapoi, orice s-ar întîmpla.

— Te-ai gîndit bine ? îndrăzni el s-o întrebe.

— Da. Nu am de ales, asta trebuie să fac.

O privi în ochi.

— Știam că asta vei răspunde. Spune-mi așadar cum să te ajut.

— Vreau să mă duc singură.

O întrebă din priviri : De ce ?

— Îl cunosc eu, mi-e teamă să nu se ascundă. Numai astfel îi voi învinge noblețea. Trebuie să ies și eu învingătoare.

Nu-l lăsă pe fratele ei să obiecteze. Din tonul ei calm se vedea iubirea ce i-o purta lui Lukas, sentimentul datoriei ce-o însuflețea.

Anghelos nu-și luase privirea de pe fața ei. Era fermecat, văzînd frumusețea sufletească a surorii lui. Îi făgădui :

— O să-ți pregătesc călătoria.

Nimic altceva. Deschiseseră larg ușa, să intre lumea.

Capitolul XI

PREGĂTIREA CĂLĂTORIEI A DURAT o lună. Nu numai fiindcă Anghelos voia s-o scape pe Amalia de oboseală inutilă şi căuta cel mai bun vapor, dar şi fiindcă trebuia să dea de ştire la Smirna cunoscuţilor săi că sora lui se va duce acolo, să aibă grijă de ea şi, dacă ar avea nevoie de ceva, s-o ajute. Pornea singură, o femeie într-o lume necunoscută. Nepricepută la călătorii, ieşea prima dată în lume, nu ştiai ce i se poate întîmpla, să nu cadă cumva în vreun necaz. La toate se gîndea. La început s-a necăjit că ea nici n-a vrut să audă să călătorească împreună, dar acceptă. Avea încredere în inteligenţa ei, era sigur că va izbuti. Uneori femeile văd mai bine, cu instinctul, ce trebuie să facă să izbutească şi reuşesc ; sînt gata să treacă piedici, să învingă. Adevărul era că decît să lupţi cu un om încăpăţînat ca Lukas, mai bine te laşi păgubaş. Cum să-l clinteşti din credinţa lui şi să-l faci să accepte să fie povară celor dragi ? Invaliditatea este o povară pentru toată viaţa. Dragostea nu-l lăsa să-i vadă chinuindu-se din pricina lui nici pe nevastă-sa, nici pe copil. O arătase în felul lui mărinimos, atunci cînd se ascunsese în biserică la nunta ei şi urmărise slujba. Celui care ajunge aici, să alunge copilul din faţa lui, plîngînd pe ascuns, în clipa cînd se celebra Sfînta Taină, nu-i mai poţi scoate cu una cu două din cap hotărîrea. Se pierde, dispare din viaţa lor, nu se mai uită înapoi, nu-i chinuie — aşa cel puţin crede el — pe-ai săi.

Amalia se gîndea la toate acestea şi de aceea hotărî să se ducă singură să-i dea de urmă. Va izbuti numai dacă se va dovedi la fel de înverşunată şi ea. Te minunai cînd vedeai că tînăra femeie, care pînă mai ieri era o fetişcană,

își făurea atît de repede, după toate nenorocirile cîte o loviseră, soarta ei. Sînt și unii care primesc loviturile și, în loc să se zbată să scape, se lasă izbiți de val. Fiecare cu firea și cu forța lui.

Totuși Amalia avea și alte gînduri înainte de a porni la drum.

Mai întîi copiii, care erau mici încă și aveau nevoie de îngrijire și să nu se simtă singuri. Voia să-i pregătească, să-i poată lăsa la fratele ei cît va lipsi ea. În călătorie știi cînd pleci, cînd te întorci însă... S-ar putea să lipsească mult timp... Să dea Domnul să iasă totul bine. De s-ar întoarce împreună cu cel care va fi tatăl copiilor... Și asta altă grijă. Cum să le potrivești, să așezi pe un făgaș noua viață alături de un invalid... În plus, mai era și vestea despre mama ei. Dar treaba asta o amînă. Nu s-ar fi schimbat nimic, dacă lucrurile rămîneau așa pînă îl va aduce înapoi pe Lukas. Teama ei era de el, ca nu cumva, din noblețe, să fi plecat mai departe. Atunci totul ar fi fost în zadar.

Începu să pregătească cu grijă copiii pentru vremea cît va lipsi. Le spuse că pleacă și lăsă în vorbele ei o portiță : călătoria s-ar putea să le aducă ceva bun. Nu-i lămuri însă ce va fi, fiindcă nu era deloc sigură. Îi pregătea doar, ca să nu cadă brusc din nori cînd va apare cu un străin și le va spune că este tatăl lor. Și acesta va fi un lucru greu : cum să găsești cuvinte care să pregătească sufletele copiilor pentru surprize ? Făcu cum o tăia capul și lăsă celelalte în grija Domnului care o va ajuta. Cînd sosi corabia pe care o alesese Anghelos, se duse la biserică seara și făcu o făgăduială. A doua zi dimineață, în zori, își sărută copiii, pe cei mari și plecă împreună cu fratele ei. O conduse pînă în cabină și o povățui, îi repetă ce va trebui să facă, orice s-ar întîmpla. Începea să fie neliniștit.

— Ai grijă, o sfătuia încă, în timp ce sirena vaporului anunța ridicarea scării.

O lăsă în ultimul moment și chiar și pe chei, învăluit în ceața dimineții, o tot povățuia.

Însă ea nu reținu nici jumătate din cîte o dăscălise fratele. Își avea planul ei. Prima grijă era să dea de

Lukas fără ca el să afle că-l caută cineva. Altminteri ar fi bănuit că-l caută nevastă-sa și din ambiția de a nu hotărî nimeni în locul lui, se va grăbi să dispară, să nu dea ochii cu ea. Se gîndea la sacrificiul lui și voia să-i apară în față pe neașteptate, la fel de hotărîtă și ea să nu se dea bătută. De aceea cînd ajunse la Smirna, nu se duse la prietenii lui Anghelos, care-o așteptau în port. Ieși pe ascuns și în zadar o căutară. Se pierdu în marele oraș, se înfundă într-o mahala. Cu haine turcești, cu vălul pe față, încă de a doua zi începu să treacă prin fața băii unde fratele ei îl întîlnise pe Lukas, trăgînd nădejde că-l va găsi într-o bună zi. Stătea pe jos și avea într-un coș mărfuri pentru îmbăiat — ulei de dafin, plante mirositoare, pietre — chipurile ca și cum și-ar fi cîștigat traiul. Tot întreba și cerceta cu vorbe măsurate, să nu se trădeze. Dar fără rezultat... De ce ? Dacă soțul ei încetase să mai vină acolo ca să i se piardă urma ? Dacă s-o fi dus în altă parte ? Unde ? Îl va găsi ea, oriunde ar fi. Începu să cutreiere toată Smirna. Rătăcea prin bazaruri, se ducea în mahalalele sărace, stătea ca o cerșetoare în fața cafenelelor și bisericilor, să caute să se uite cu ochii ei, doar-doar îl va descoperi. Astfel petrecea zile și săptămîni în șir. Era ca și pierdută pentru cei care o așteptau. Se neliniștiră, îi scriseră lui Anghelos. Iar el le răspunse că se dusese să stea în altă parte — ce să le spună ? — și că le va scrie. Bănuia Anghelos că soră-sa își urmase planul ei și nu dispera. Însă tot era neliniștit. Orice ai zice, Smirna era un oraș mare în alt stat, lume multă și de tot felul. Buni, răi. Greci amestecați cu străini, necunoscuți. Ți se putea întîmpla ușor o nenorocire și să nu poți da de urma răufăcătorilor. Astfel se auzea adesea de dispariția femeilor tinere — cu siguranță răpite ca să fie aruncate în vreun harem. De ce să excludă una ca asta și în cazul Amaliei care, chiar dacă i se întîmplaseră atîtea necazuri în viață, strălucea de frumusețe, ai fi zis că tristețea devenise farmecul ei. Din cauza amărăciunilor, căpătase o noblețe aparte. Dar cum își dădea seama și singură de asta, avea grijă să nu se arate, își acoperea fața cu văl. Dar, de cum îl dădea puțin într-o parte, ochii ei violeți îl vrăjeau pe cel care-i vedea. Iar mîinile îi apăreau din zdrențe

ca niște crini, fiindcă la ele nu se gîndise să le păteze cu nicotină, să ascundă adevărul. De toate avea grijă și astfel, o vreme, se descurcă. Nenorocirea însă îi dădea tîrcoale. O citi în ochii unuia care o tot privea, dar nu-i vorbea ca să nu-i dezvăluie gîndul. Voia doar să afle încotro se îndrepta cînd ieșea din larma bazarului, pe unde umblă, în ce pustietăți se pierde. O urmărea îndeaproape. Amalia îl văzu și se feri. Se ascunse undeva, dispăru. Răsuflă ușurată, crezînd că a scăpat. Însă a doua zi, în amurg, într-o altă mahala, el îi apăru din nou în față. Părea un derviș, plin de patimă și forță. Amalia se temu. Dacă o urmărea și afla că locuia singură, nu va mai putea să-i scape. O va răpi și nici nu va putea să crîcnească. Va fi pierdută. Se grăbi să dispară din ochii lui, intră în bazar, se amestecă prin mulțime și, cu răsuflarea tăiată, privea în toate părțile, să se asigure că n-o mai urmărește. Pentru un ceas se liniști. Dar cînd picioarele i se tăiau de oboseală și-și zise să le răcorească și să-și stingă setea, atunci, la izvor, insul apăru din nou. Înainte ca ea să-și revină, întinse mîna și-i trase vălul de pe față, o văzu și izbucni în rîs, privindu-i frumusețea strălucitoare. Era mîndru că nu se înșelase și o urmărise cu atîta rîvnă.

— Güzel... îi spuse alintînd-o.

Ea, presimțind ce se va întîmpla, se cutremură de spaimă. Acum că o văzuse nu mai putea să-i scape. Dar, în surprinderea ei, îi fulgeră un gînd, sări deodată și porni să alerge ca o căprioară. Alerga desculță și picioarele o dureau din cauza caldarîmului. Dar își stăpînea durerea și dorea să scape cu orice preț. Simțea, în teama ei, că sosise ceasul să ceară ocrotire și ajutor. Acum trebuia să bată la ușa cunoscuților care o așteptau, să le mărturisească ce i se întîmplase. Cum îl auzea pe urmăritor strigînd pe limba lui și era cît pe-aci s-o ajungă, căută din priviri casele. Își aminti deodată că se aflau chiar în mahalaua Hatzifrangu, unde locuiau cunoștințele lui Anghelos. Soarta bună o îndemnase într-acolo. De-ar avea forță să ajungă pînă la poarta lor. Picioarele n-o mai țineau, sîngerau din cauza pietrelor. Iată, se milostivi Dumnezeu. Zări casa pe care o căuta, o recunoscu fiindcă

trecuse și altă dată pe-acolo. Ajunse pe scară, bătu tare, țipă :

— Deschideți ! Deschideți ! Sînt sora lui Anghelos Vitsoris !

Murea de spaimă să n-o prindă urmăritorul ei. Dar, ca și cum cei din casă o așteptau, îi deschiseră ușa îndată. Și ea se repezi și căzu pe primele trepte, ai fi zis că nu mai avea forță să rostească măcar o vorbă în plus. Se stingea de oboseală. Dar atunci, o trezi, o înfioră un glas drag ei pe care nu-l uitase :

— Amalia !

Nu-și putea ascunde surprinderea, iar cel care-o strigase la fel, fiindcă nu-și închipuise că o va vedea în halul acela, desculță. Cum el nu mai pridìdea să se minuneze, ea își recăpătă glasul. Și înainte încă să-l vadă, rosti :

— Lukas !

Ai fi zis că strigătul îi luase tot suflul. Găsi forță să ajungă în fața lui și să-l îmbrățișeze. Îl făcu să plîngă și pe el cu plînsul ei, să nu-și găsească vorbele. Nu-i spuse decît :

— Ridică-te, draga mea, ridică-te ! Acum că ai venit.

Cei din jur erau uluiți. Dar nu aveau nevoie de explicații. Înțeleseseră îndată. Pe compatriotul lor pe care-l găzduiau în ascuns, cu rîndul, grecii din Smirna îl căuta nevasta lui și acum îl găsise. Amănuntele poveștii lor vor fi aflate după aceea, în zilele următoare, cît o vor găzdui și pe ea. De aceea stăpînii casei se aplecară și o ridicară spunîndu-i :

— Bine îți zice, ridică-te. Anghelos ne-a scris de tine. De două luni te așteptăm... Unde ai dispărut ?

O ridicară și o conduseră în sală. Și, înțelegînd că era primul ceas sfînt al soților care se revedeau după o lungă despărțire, îi lăsară singuri să stea de vorbă. Ieșiră din încăpere, dar prietenul lui Anghelos trăgea cu urechea să poată să-și facă apariția la timp, dacă ar fi fost nevoie. Cu cît înainta discuția, cu atît devenea mai neliniștit. Vedea cît de înverșunați erau amîndoi în ceea ce hotărîseră. Nevasta invalidului căpătase parcă noblețe din noblețea lui și nu mai voia să-i îngăduie să mai trăiască

departe de familie. Va rămîne cu el, va fi și ea vrednică de milă dacă nu va reuși să-l înduplece. Îi vorbi limpede, îl rugă să preia el răspunderea pentru ea și pentru cei doi copii. Nu avea dreptul să-și pună sentimentele mai presus de ale celorlalți, considerîndu-i nevrednici de el. Îl convinse că, fie și așa, invalid, ea și copiii aveau nevoie de el. La toate cîte îi spunea el, cu binecunoscuta-i înțelepciune, ea găsea răspuns. În cele din urmă se dădu bătut. După trei ceasuri, deschise ușa și spuse gospodarilor care-i găzduiau :

— Intrați, am terminat.

— Așadar ? întrebă stăpîna.

— Vom pleca împreună spre Ermupolis, răspunse Lukas cu ochii în lacrimi. M-a învins.

— O să ne povestiți totul la masă. E gata deja. Și sper să aveți poftă de mîncare.

Dar Amalia, care le simțea bunătatea ca și cum ar fi fost rudele ei, îi întrebă :

— Vreți să fiu sinceră ?

— Bineînțeles.

— Nu vreau decît să dorm. Nimic altceva. Să dorm zile în șir. Sînt luni de zile de cînd n-am închis ochii. Acum mă simt iar bine ca să am somn.

— O să mergeți repede la culcare, îi spuse stăpîna casei care o înțelese. Vă promit.

Au mîncat repede, au băut un pahar de vin în semn de bun venit. Cînd îi conduseră să doarmă amîndoi în aceeași cameră, Amalia îi luă mîna lui Lukas, zîmbi și adormi imediat. După atîta oboseală și amărăciune, era istovită. Iar bărbatul ei, care o simțea lîngă el fericită, nu se grăbi să adoarmă, se gîndea dacă nu cumva greșise în viață cu judecata lui.

În timp ce se petreceau acestea în Smirna, și în Syra toate mergeau bine. Asta nu înseamnă că nu se întîmplaseră și lucruri neplăcute cît a lipsit Amalia. Unii s-au îmbolnăvit, alții au murit. Au fost și alte necazuri, dar nu încap toate în paginile unei cărți. Așa că te oprești la întîmplările eroilor pe care ți i-ai ales. Lor, slavă Domnului, nu li s-a întîmplat nici o nenorocire.

Amalia își făcea griji pentru copiii ei. Cum le mergea oare fără mama lor ? Or fi cuminți în casa unchiului Anghelos, or avea răbdare s-o aștepte ? Și asta pînă cînd ? Absența ei dura mai mult decît își închipuiseră. Nu aveau nici o veste de la ea, nimic. Anghelos se temea să născocească ceva, să nu apară după aceea mincinos. Ar fi fost mult mai rău dacă îi păcălea. Își măsura cuvintele. Rulio se purta cu ei cu dragoste de mamă. Copiilor le mergea bine. Ai fi zis că erau cuminți dintr-un fel de presentiment pe care-l au de obicei copiii. Era de mirare să vezi cîtă grijă avea băiatul pentru fetiță, de parcă ar fi fost frați buni.

Ce să te faci însă cu lumea din jur ? De cum văzu că Amalia lipsește — chiar din primele zile — intră la bănuieli. Unde se dusese ? De ce plecase ? Iar cum familia ei nu scoase o vorbă, curiozitatea spori. În zadar îi întrebau unii pe Anghelos sau pe Rulio. Primeau același răspuns :

— O să vă spună ea singură cînd o veni.

Nimic altceva. Însă acest „cînd" putea fi luat și drept „dacă vine". Același lucru auzeau și de la verii ei, Ghiorghis și Mihalis, și de la mama lor, ca și cum ar fi deprins lecția de la Anghelos sau n-ar fi știut adevărul. Cu cît trecea vremea și se scurgeau lunile, fără să dezlege nimic din această taină, unii, amintindu-și de dispariția Glykeriei Vitsori, se întrebau într-ascuns dacă nu cumva Amalia i-o fi semănat mamei ei. Uitaseră cît de nefericită fusese biata de ea și vorbeau fără să se gîndească. Gura lumii numai țărîna o închide...

Într-o bună zi, lumea din Ermupolis rămase înmărmurită după ceea ce văzu într-o dimineață pe chei. De pe vapor coborîse Amalia împreună cu soțul ei, invalid. Nu murise, așa cum se spusese. Ea îl găsise și îl aducea acasă. Îi era de-ajuns că trăia și tare se bucura nefericita femeie. Nici că-i păsa de grijile care-o așteptau. Se văzu asta de cum debarcaseră în Syra. Sosind pe neanunțate, nu-i aștepta nimeni, iar ea îl sprijini pe umărul ei ca să-l coboare de pe vas. Era devreme încă, abia se luminase de ziuă și nu s-a nimerit să întîlnească oameni cunoscuți

pe chei. Dar chiar și necunoscuții, de cum o văzură încercînd să coboare singură scara vaporului, alergară și o ajutară, îi luară povara, îl urcară într-o trăsură. Ea le mulțumi și încercă să-și înghită lacrimile, să n-o vadă nimeni. Plîngea de fericire. La rîndul lui, și bărbatul ei avea ochii împăienjeniți. Îl dojeni blînd, cînd urcară în trăsură :

— Stăpînește-te, îi spuse. Ce-i asta...

Îi era de-ajuns că lăcrimară cei care-o ajutaseră. Văzu că, înainte de a porni trăsura, aceștia alergară spre piață, unde abia se deschideau primele prăvălii. Astfel încît atunci cînd trăsura trecu prin fața lor, vînzătorii stăteau nemișcați, ca și cum ar fi vrut să-i cinstească. Îi salutau muți de uluire. Dar pe cît de tăcuți rămaseră pînă se îndepărtă trăsura, pe atît începură să se agite cînd aceasta trecu. Strigau, alergau discutînd ce văzuseră. Vorba se întinse repede. În jumătate de ceas aflase tot orașul. Avea din nou ce să sporovăiască și de ce să se minuneze.

Înainte de a ajunge acasă, Anghelos aflase de sosirea lor. În clipa cînd trăsura oprea în fața casei, apăru și el de pe cealaltă stradă. Bucurie nestăvilită, urări de bun venit, emoție... Nici nu pot încăpea în cuvinte. E de-ajuns să spunem că în jur, la ferestre, la uși apărură toți vecinii și le urară bun venit, cu ochii în lacrimi. Chiar dacă se mirau tare cum de scăpase Lukas și cum de îl găsise Amalia și-l adusese acasă, își păstrară răbdarea să afle chiar din gura lor, cînd își vor trage sufletul după oboseala călătoriei. Vedeau că Lukas abia așteaptă să intre în casă și să plîngă. Își închipuiau cît va plînge cînd va apare Rulio cu cei doi copii. Dar iată ce se întîmplă. Îndată ce acesta își văzu copilul, pe care-l lăsase de trei ani, iar acum îl găsea băiat mare, Lukas își deschise brațul și băiatul, de emoție, se cuibări la pieptul lui. Se bucura că-și revedea părintele și începu să plîngă și el. Rămaseră așa un timp plîngînd strîns îmbrățișați. Lukas o prinse apoi la piept și pe fetiță, o sărută. Era și aceasta copilul lui acum. Nu fiindcă îi era milă că e orfană, ci pentru că avea o datorie față de părintele mort care fusese părinte

şi pentru copilul lui. Dorea acum să-i întoarcă binele. Fetiţa părea încurcată. Chiar dacă mamă-sa îi spusese că această călătorie s-ar putea să-i aducă ceva bun, una ca asta nu-şi închipuia. Era surprinsă. Dar, din moment ce toţi în jur se bucurau, şi cel mai mult Iannis, fu cuprinsă şi ea de bucuria lor. Se linişti încă din primele zile, văzînd că în casa lor intrase cineva care-i purta de grijă şi căruia i se citea bunătatea pe chip. Îl îndrăgi şi ea. Pe scurt, cu copiii n-au fost probleme. Toate mergeau bine. Cînd Anghelos se încredinţă de acest lucru, începu să-i vorbească surorii lui despre mama lor. Îi spuse ce plan făcuse şi-i ceru părerea. Amalia încuviinţă totul, dar dori ca, înainte de a porni, să-i spună adevărul şi lui Lukas. Zis şi făcut. Îi dezvălui soţului ei totul despre mama ei.

— Toţi facem greşeli, îi răspunse, fără să se arate mirat, ca şi cum ar fi ştiut dinainte cîte auzise. Anghelos a cîntărit bine.

Le dădu şi el încuviinţarea. Anghelos plecă atunci să-şi pună în faptă hotărîrea. Să o aducă pe mama lor în Andros, într-o casă cumpărată de el, şi să trăiască acolo. Celor care o vor întreba le va spune că o adusese aici respectul pentru amintirea Evanthiei Kairi care-i fusese învăţătoare. Astfel va fi ferită de gura lumii. Andros e aproape, la doi paşi de Syra. Soluţie mai bună nu exista. Totul se împlini aşa cum chibzuise.

Mama lor se mută în Andros, chiar în oraş. Începu să se bucure de respectul lumii din jur. Cu cît trecea vremea, nu trădă nimic despre drumul pe care-l apucase în tinereţe. Părea o femeie cultivată. Iar copiii ei, care veneau vara, de sărbători, şi petreceau cîteva zile cu ea, într-atît îşi dădeau seama şi ei cît o preţuia lumea din jur, că începură să şteargă cele trecute, ca şi cum ar fi fost vorba de o altă femeie. Astfel vechea poveste se închise. Însă se întîmplă ceva care-o necăji pe mamă. Amalia şi Anghelos îşi ziseră odată să o aducă şi pe mătuşa Elisabet, fără să o pregătească dinainte. Îi spuseră că merg la casa de la ţară în Andros. Abia cînd puseră piciorul pe insulă, îi dezvăluiră adevărul. Aceasta se încruntă dintr-o dată, amintirea vechii întîmplări o durea încă. Se purtă

rece cu sora ei. Nici sărutări, nici lacrimi la revedere. Cuvintele îi erau măsurate, ca și cum nu i-ar fi fost soră. Iar cînd a doua zi ceru să se întoarcă la Ermupolis, cu puțin înainte de plecare, îi spuse cu asprime :

— Sper că acum, cînd ai îmbătrînit și tu, să-ți fi schimbat judecata și să apreciezi că în viața noastră sînt și ceilalți din jur.

— De ce spui asta ? întrebă mîhnită sora geamănă.

Iar aceasta o lămuri sec :

— Ca să nu-ți treacă prin cap să apari vreodată acolo de unde ai plecat. Destul a îndurat pînă acum neamul nostru să fie în gura lumii. Să nu mai aibă alt motiv.

În cîteva cuvinte arăta cît de supusă era convenientelor sociale, convinsă că lumea cu judecata ei hotărăște chiar mai presus de oameni și de fericirea lor. Glykeria se întristă dintr-o dată. Nu pentru ea însăși, căreia i se închidea astfel drumul către Syra, ci pentru sora ei, pe care o copleșeau încă gînduri atît de negre. Ar fi avut să-i spună multe ca s-o contrazică, ba încă să-i arate că aventura ei putea fi socotită un cîștig. Dar se gîndi că nu merita, la această primă întîlnire, după atîția ani, și poate și ultima, să adîncească prăpastia dintre ele. De aceea se mulțumi să-i spună liniștit, măsurat :

— Nu te teme... În primul rînd eu nu vreau să aud de această lume care nu mă acceptă așa cum sînt.

— N-am înțeles..., se miră sora geamănă.

Iar ea, la fel de simplu, îi răspunse :

— E tîrziu. Ar trebui să-ți înșir multe.

Subiectul se închise aici pentru amîndouă. În curînd caiacul va ridica ancora. Și vor rămîne amîndouă despărțite în alte insule, la distanță...

Ceea ce-i apasă pe unii oameni este sentimentul vinovăției față de cineva drag. Aici vine vorba despre ceva ce s-a întîmplat pe neașteptate în Syra, epilog al unei istorii care era cît pe-aci să se stingă în amintirea lumii. Primul ei capitol a fost acel necunoscut chipeș care trecuse într-o noapte în timpul blocadei prin cartiere și privise cu dor casele zăvorîte ; acela care îl privise ciudat pe Mihalis și se pierduse în întuneric, ca să fie găsit a treia zi mort pe un țărm. Fusese îngropat atunci străin, fără

să fi apărut cineva să-l caute. Iată că acum, după atîţia ani, vreo zece, veni un alt străin şi căută mormîntul celui uitat. Era un om între două vîrste şi vorbea greceşte stricat, ca unul care trăise la Constantinopol. Părea că ascunde ceva, îţi trezea bănuiala că poate să fi fost un turc de vază, paşă chiar. Însă de ce să întrebi cînd îl vedeai atît de nefericit ? Ce nenorocire poate pregăti cineva pe care îl macină supărarea şi poate remuşcarea adîncă ? Da, desigur, acestea îl năpădeau, fiindcă îndată ce fu condus la mormîntul înecatului, care avea o cruce de lemn fără nume, se prăbuşi cu faţa în ţărînă şi plînse mut, izbindu-şi fruntea cu pumnii. Însă nu scoase o vorbă despre cine era cel îngropat. Fiul lui ? Fratele lui mai mic ? Cine să-i fi stîrnit atîta durere ? Aceasta rămase taină de nedezlegat. S-a grăbit să scoată crucea de la mormîntul lui. Nu puteai să zici că o făcuse din cauză că putrezise de ploaie sau pentru că n-avea nume. Nu. A doua zi, tîrziu în asfinţit, se duse cu un alt străin şi dezgropară osemintele, fără să fi adus vreun popă cu ei ca să slujească. Acesta era un alt semn despre credinţa lor. Înveli osemintele, le luă cu el şi se îmbarcă în aceeaşi seară pe o corabie străină cu destinaţia Constantinopol. Cei care-l văzură spuseră că om mai nefericit nu întîlniseră. Se gîndeau că durerea lui izvora din remuşcare, fără să poată desluşi prin ce se făcuse vinovat. Întorceau subiectul pe toate părţile. Se auziră felurite lucruri, unul mai ciudat decît celălalt. Cum că străinul ar fi fost chiar Howard Paşa care conduse blocada şi acum se schimbase nu din cauza vîrstei, ci a vinovăţiei, fiindcă prin dezmăţul lui stricase viaţa acelui tînăr chipeş şi fusese cauza înecului său. Erau multe semne care arătau că istoria este adevărată. Care alt turc ar fi primit dreptul să coboare într-ascuns în Syra în timpul blocadei decît unul care l-ar fi înduplecat pe Howard Paşa ? De ce însă se dusese noaptea prin cartiere şi privea casele ? Ce arăta privirea lui decît viaţa care ar fi dorit să fie şi a lui ? Ce se întîmplase însă de se înecase ? Să fi fost propria lui convingere că viaţa lui se afla în impas ? Să fi fost o izbucnire de gelozie a paşei, care s-o fi gîndit că iubitul lui îşi petrecuse altfel noaptea în insulă ? Sau poate o fi fost doar vîntul care se înteţise

spre miezul nopții și o fi răsturnat barca ? Oricare ar fi fost pretextul, din toată istoria nu va rămîne decît răspunderea care-l apăsa pe cel care-o trăise, copleșit acum de tristețe.

Totuși, povestea celui înecat, care părea ca scoasă din adînc, este legată de o alta, a locului. Dorul Adrianei Vitalis pentru Sifis. Cel care ar fi aflat că el era fiul ei, ar fi înțeles îndată ce povară o apăsa. Gîndul că ea îl împinsese la asta, fiindcă îi dezvăluise atît de tîrziu cine era o încredința că el nu mai dorea să audă vreodată de ea sau s-o vadă. Mama lui era o străină. Plecase anume departe ca să uite de ea. Povara ei ar fi fost numai pe jumătate dacă, acolo unde o fi ajuns, s-o fi procopsit și o ducea bine. Dacă însă se chinuie și abia își tîrîie zilele, povara ei devine insuportabilă. Cum să tragă nădejde că se va ușura fără vreun semn de viață din partea lui ? Nimic în toți anii aceștia, nici o veste de nicăieri. Ai fi zis că toți îl stînjeniseră și de aceea îi renega ; sau o fi murit, cine știe ? O cuprindea adesea teama aceasta și se cufunda în supărare, deznădăjduită. Dar atunci o forță tainică o îndemna să iasă afară. O împingea întotdeauna pe același drum care o ducea la casa fiului ei. Acolo se ușura. Stătea pe gărduleț și privind marea în depărtare, simțea vîntul care ridica, odată cu frunzele ofilite, și gîndurile negre din mintea ei. Începea să viseze lucruri pe care nu le trăise, frumoase, și altele care vor veni în viitor, dacă ar fi dat Domnul și ea ar fi trăit să apuce întoarcerea fiului ei.

Domnul se milostivi de ea. La vîrsta ei, care era adesea fatală pentru o femeie, izbutea să trăiască în închipuire de parcă ar fi fost aievea. Abia atunci se eliberă de povara ei, de ideea că era vinovată față de copilul ei. Înarmată cu altă logică de acum, găsi temeiul să-l aștepte. Începu să creadă că va veni, că plecase ca să se întoarcă. Totuși nu scotea o vorbă despre toate acestea cu nimeni. Era taina existenței ei. Singură, acolo, în casa pustie, își imagina întoarcerea lui Sifis. Visa ceasuri în șir, neclintită în credința ei. Își trăia deja viitorul. Nici răcoarea serii, nici vreun nor care aducea burniță n-o mișcau din loc. Trebuia să treacă mult timp, cu frig sau ploaie, ca să

o facă să plece din curte. Stătea pînă se înnopta. Într-un tîrziu, cînd urca pe întuneric drumul spre conacul ei pustiu, răsunau clopotele de seară, rămășiță a vechiului obicei de pe vremuri, cînd băteau ca să le vestească oamenilor primejdia.

Dar, cu cît treceau anii și se vorbea tot mai rar de pirați, aceste sunete în noapte erau ca un fel de îmbărbătare...

Capitolul XII

DIN CÎTE AM ISTORISIT PÎNA acum, reiese că viaţa oamenilor se plămădeşte din anumite întîmplări, poate rare şi puţine, ca păianjenul care îşi ţese pînza din cîteva fire şi între ele rămîne un spaţiu gol. Golul acesta în viaţă este timpul care se scurge fără să se întîmple ceva important şi capabil s-o schimbe. Dintr-un punct de vedere, timpul care se scurge între evenimentele grave ale unei vieţi este alcătuit din răstimpuri indiferente, unde zilele, săptămînile, anii cad aceiaşi aproape, ca frunzele care s-au ofilit. De aceea îi laşi deoparte şi cînd istoriseşti povestea unei vieţi, cauţi întîmplările care au marcat-o. Rar te gîndeşti că aceste „răstimpuri indiferente" pecetluiesc oamenii şi oricît de liniştite ar curge, poartă şi ele însemnele destinului.

E un subiect care îţi dă mult de gîndit. Totuşi pentru eroii cronicii noastre au urmat cîţiva ani liniştiţi. Nimic nu le tulbura viaţa. Oamenii aceştia, ca şi cum ar fi obosit de cele prin care trecuseră, se lăsară în voia unei vieţi tihnite. Trăiau, ei şi copiii lor, numai cu grijile de zi cu zi. Se cuvine să spunem cîte o vorbă despre fiecare.

Anghelos a prins încet-încet curaj şi a luat bunătatea lui Rulio drept înţelegere şi iertare pentru ceea ce el făcuse împins de patima dragostei. Credea că ghicise totul şi că îl iertase, dar nu i-o spuse deschis, ca vorba ei să nu rămînă spin aruncat între ei. Îşi arăta iertarea în felul ei blînd, prin gingăşia de zi cu zi. Şi cu credinţa aceasta, Anghelos se linişti, începu să se simtă bine în casă, ca şi cum ar fi isprăvit pedeapsa remuşcărilor şi ar fi avut deja dreptul la fericire. La asta se adăuga şi mulţumirea pe care i-o stîrneau Amalia şi mama lor. Opera lui şi

aceasta, care-i șterse păcatul. Descoperindu-l pe Lukas și spunîndu-i Amaliei și ajutînd-o să-l găsească, tot el îi adusese și ei fericirea. Văzînd-o, se bucura, cu sentimentul datoriei împlinite. Încerca în fel și chip s-o sprijine. Luă în slujba lui un om să-l ajute pe Lukas să iasă din casă ; îl urca în trăsură și-l ducea la diferite treburi, uneori trecea și pe la Anghelos și apoi se întorcea acasă. Aici nevastă-sa îl întîmpina în prag, strălucind toată de bucurie. Se schimbase, viața ei se înfrumusețase prin întoarcerea celui drag. Aveau din nou tată copiii ei. Aceștia crescură atît de legați, încît te mirai de unde izvora iubirea lor, din moment ce nu erau frați de sînge.

Pentru Ghiorghis și Mihalis viața curgea pe făgașul pe care și-l croiseră ei înșiși din vreme. Primul, întîrziind să-și închidă rana deschisă de cea care își pusese capăt zilelor de dragul lui, amînă și lăsă să treacă anii cei mai buni. Se hotărîse să trăiască așa, n-avea de gînd să se însoare. Își revărsa dragostea asupra nepoților lui și uneori ii stîrneau dorința să aibă și el copii. Însă lumea din jur, familia și prietenii, se obișnuiră încet-încet cu el așa. În schimb, fratele lui mai mic, Mihalis, se însurase devreme, avea copii. Vezi, fiecare cu soarta lui. Ghiorghis participa la toate lucrările importante din Syra, chiar și din Grecia. Putea să vorbească despre toate bine, chibzuit. Citise de curînd romanul *Lukis Laras* scris de Dimitris Vikelas, care se trăgea din Syra. Era încîntat.

— Scriitorul acesta face cinste insulei noastre, spuse într-o seară la club.

Aduse vorba și despre alți literați de seamă care plecaseră din Syra : Roidis, Suris... Călătorise des — la Atena, la Constantinopol, la Triest — și era întotdeauna informat în toate privințele. Adesea, cînd se întorcea din vreo călătorie, venea și Mathios din Mykonos, folosind prilejul pentru a sta la taifas ceasuri în șir.

— Ce știri ai mai adus ? Spune ! îl îndemnă ultima dată cînd se întîlniră.

— Lucruri neplăcute pentru noi cei de-aici.

— Adică ?

— Se deschide Istmul de Corint. Asta va atrage după sine decăderea Syrei. Pireul va cîștiga supremația pe mare. Trecătoare este gloria noastră...

Prevăzuse că Atena, care se moderniza continuu, va atrage la un moment dat și negoțul care era mîndria Syrei. Iar acum acest „la un moment dat", prin deschiderea Istmului, care ar fi scurtat simțitor călătoriile spre Occident, se apropia tot mai mult. În curînd măreția ei se va stinge. Ca să nu decadă și mai mult, trebuia de pe-acum să înalțe opere de pe urma cărora vor putea trăi și mîine. Ghiorghis începu să-și împărtășească temerile și altora, să propună idei. Parcă se pregătea să candideze în alegeri. Lăsa de înțeles că probabil din acest motiv nu-și întemeiase familie : politica cere să-i fii devotat cu totul. Cu cît trecea mai energic la acțiune, însuflețindu-i și pe ceilalți să preîntîmpine răul, în Mykonos, Mathios părea tot mai potolit. Trăia în tihnă cu familia lui, împărțind în jur numai bunătate. Iar dacă ceva îl deosebea în seninătatea insulei deloc zgomotoase era faptul că din cînd în cînd dragostea pentru Syra, care-i adăpase primii ani, îl aducea aici pentru cîteva zile. Intra în casa părintească, își revedea frații, prietenii din copilărie, discuta cu ei despre cele întîmplate de la ultima lui călătorie aici. Nu mai știau nimic despre vechiul lor prieten Sifis. Se pierduse pe meleagurile unde plecase, sau murise ? Cum nu aveau nici o veste despre soarta lui, îl cufundară acum și pe el în uitare. Iar dacă mai pomeniră odată că văduva lui Vitalis îi cumpărase casa numai ca să aibă motiv să facă o plimbare pînă acolo, nimic nu-l mai aducea pe Sifis în discuție. Chiar dacă ar fi murit, muri din nou în uitarea lor.

Timpul trecea și se apropia sorocul făgăduielii de odinioară. Treizeci de ani din ziua cînd trăiseră, în largul mării, minunea, și-și juraseră să se revadă, oriunde ar fi. Acum, cînd ziua aceasta se apropia, păreau să fi dat uitării ce-și făgăduiseră. Poate că în sinea lor se temeau de cele pe care le-ar fi avut fiecare de spus după atîția ani. De aceea nici unul nu mai pomenea de jurămînt. Poate că astfel sorocul ar fi trecut neobservat, dacă, cu cîteva zile înainte, într-o seară, de la bordul unui vas străin n-ar fi coborît pe chei doi necunoscuți. Unul părea trecut de 40 de ani, cu tîmplele cărunte și cu două cute pe frunte, semne ale experienței pe care o căpătase pe cărările în-

tortocheate ale vieții. Pasul, îmbrăcămintea îl arătau a fi un nobil străin bogat. Dar cunoștea insula. Îndată ce coborîră, găsi singur drumul pe care-l căuta, fără să întrebe pe vreun localnic. Celălalt îl însoțea. Era tînăr încă, aproape adolescent, și el bine îmbrăcat. Avea ochii oblici, pielea, de alabastru, mai albă, ca și cum maică-sa ar fi fost de alt neam. Vorbeau în două limbi : puțin grecește și mai mult într-o limbă care probabil era auzită pentru prima dată în insulă. Lăsară bagajele la agenția navală și urcară ducînd fiecare cîte o valijoară de mînă. Amîndoi priveau în jur. Tatăl cu privirea încețoșată de emoție, fiul ca un călător ce strînge impresii dintr-un loc pe care-l vizita prima oară. Îl asculta pe taică-său care regăsea unele semne ale copilăriei lui așa cum le lăsase, și altele schimbate. Discuția lor în șoaptă atrase atenția celor care treceau pe lîngă ei. Însă își văzură netulburați de drum, urcînd străduțele în trepte ale Ermupolisului. Pînă cînd ajunseră și se opriră în fața casei Adrianei Vitali. Se întîmplă ca drumul să fie pustiu, așa că nimeni nu văzu cum tremura mîna tatălui cînd luă ciocanul și bătu în poartă. Buzele îi tremurau și ele, așteptînd ca maică-sa să-i deschidă. Dar poarta nu se deschise, probabil că nu fuseseră auziți. Bătu din nou. Atunci o femeie între două vîrste, ce părea slujnică în casă, deschise și, mirată, le răspunse că stăpîna ei nu se întorsese și că probabil va întîrzia un timp. El se întoarse spre băiat :

— Să mergem, îi spuse.

Și continuă în limba lor :

— Sper să apucăm...

Îi mulțumiră slujnicei și porniră pe alt drum decît cel pe care veniseră. Femeia nu-și putea stăpîni nedumerirea. „Cine or fi străinii și ce-or fi avînd cu stăpîna ei..." Aceștia plecară grăbiți, se aflau deja pe drumeagul ce ducea spre căsuța pustie unde cel în vîrstă își lăsase amintirile copilăriei. Sosiră acolo pe întuneric și numai un mănunchi de raze ce se strecura printre nori se revărsa asupra casei amuțite, ce părea un mitoc neslujit. Murmurul mării ajungea stins pînă aici. În timp ce norii se risipeau, lăsînd luna să se reverse în voie, se lumină și cealaltă parte a curții și apăru, uitată în noapte, ghemuită

pe gărduleţ, mama care-şi aştepta fiul. Sifis tresări. Nu ştia ce să facă. I se păru mai potrivit să se apropie întîi băiatul. Acesta îi urmă sfatul. Se apropie ca o umbră de cea care stătea încremenită, se aplecă şi-i spuse în şoaptă :

— Sînt băiatul lui.

Bătrîna îşi înălţă capul, deschise braţele încet, ca şi cum şi-ar fi strîns cîtă forţă mai avea şi-l cuprinse gemînd. Lacrimile îi şiroiau nestăvilite pe obraz. Atunci apăru şi Sifis în faţa ei.

— Venim de la tine de-acasă, îi spuse. Nu te-am găsit şi iată-ne aici.

Glasul îi era schimbat, dar mama nu băgă de seamă. Ca şi cum s-ar fi temut ca presimţirea acestei nopţi să n-o înşele, încerca să se încredinţeze şi prin pipăit că s-a întors. Atît se obosise să-l întîmpine pe fiul ei în fiecare seară, şi apoi să-l piardă, că acum nu-şi mai putea crede ochilor. Voia să se încredinţeze şi cu celelalte simţuri, pipăit, miros. Îl atinse cu mîinile şi-şi primi şi fiul în îmbrăţişare.

— Oi fi avînd multe de povestit. Să mergem acasă. Se ridică. Mergea între cei doi. Ajunseră acasă, cinară şi pînă tîrziu după miezul nopţii, pînă în zori fiul îi povesti mamei viaţa lui.

Vaporul pe care am urcat era din Genova, se întorcea din Siria. M-aş fi dus şi eu acolo, din moment ce nu aveam încă alt ţel, decît că voiam să plec de aici, să trăiesc un timp departe, ca să-mi limpezesc mintea după cele ce mi-o înceţoşaseră. Voiam să mă descurc de unul singur şi să pot lua astfel o hotărîre privind cele două mame pe care le aveam. Era prima dată cînd porneam într-o călătorie atît de lungă şi teama de necunoscutul spre care mă îndreptam m-a împins să mă apropii de ceilalţi călători, să ascult ce-şi vorbeau ca să învăţ limba. Cum aş fi reuşit să mă descurc acolo unde ajungeam, dacă nu ştiam să vorbesc... Unul care mă văzu cît eram de zelos, deveni curios şi mă întrebă încotro mă îndreptam. I-am ascuns adevărul, i-am răspuns doar : „Vreau să cunosc lumea". Atunci mă sfătui, din moment ce nu aveam o destinaţie anume, să

cobor în Sicilia, în primul port unde vom opri, fiindcă era din antichitate grecesc și aveam multe de văzut aici. Agrigento se numea, Akragas pe grecește. Iar eu, fie pentru că eram încă nehotărît, fie pentru că nu m-am simțit prea bine pe vas, am coborît. Am văzut orașul, colinele cu templele înălțate de strămoșii noștri. Admiram și chibzuiam. Mizeria, sărăcia și foametea din jur îmi dădeau iarăși de gîndit. Trebuia să muncesc ca să-mi cîștig pîinea. M-am angajat la muncă grea, într-o mină de sulf. Proprietarul minei era un om în vîrstă. Muncitorii, țărani din împrejurimi tocmiți cu ziua, înghițeau la sulf din zori pînă cînd se lăsa întunericul. Printre ei se afla și unul venit de departe. Un ins între două vîrste, tăcut, iute. Nu scotea o vorbă despre viața lui. Dar cînd își dădu seama că eram și eu singur și străin, se apropie de mine și-mi spuse : „Vrei să faci tovărășie cu mine ?“ „La ce ?“ „Să avem amîndoi grijă unul de celălalt. Să nu mai fim ca două trestii în bătaia vîntului. Numai să nu mă întrebi cum am trăit și ce am făcut. Nu vreau să vorbesc. Nici eu n-o să te întreb pe tine. E treaba ta dacă vrei să-ți deschizi sufletul“. N-am stat prea mult pe gînduri, am primit. Și nu atît de nevoie, ci mînat de curiozitate să-l cunosc. Se purta atît de distant cu ceilalți, că nimeni nu cuteza să se apropie de el. Într-o seară îmi spuse să ne întîlnim la o fîntînă care era ceva mai încolo, spre căsuța lui, la vii. M-am dus. Am așteptat ca luna să ajungă în dreptul fîntînii, să-i lumineze apa. Ne-am apropiat să privim în adînc. Chipurile ni se oglindeau în apă. „Cîți vezi ?“, mă întrebă. „Cîți sîntem“, i-am răspuns. „Acum o să devenim unul“, spuse. Scoase briceagul și-și crestă palma. Sîngele curse în apă. „Fă și tu la fel“, îmi porunci. M-am supus. Aruncă găleata în fîntînă și chipurile noastre se împrăștiară, deveniră un singur suflet în adînc. Scoase apă și băurăm, îmbrățișați sub lumina lunii. După aceea am mîncat pîine și ne-am întins pe pămînt privind stelele. „Ceea ce îți spun — începu el — rămîne numai pentru tine.“ Nu așteptă să-i făgăduiesc. „Sînt ocnaș evadat, continuă. Am copii și nevastă în Sardinia“. După o vreme de la întîmplarea aceasta, bă-

trînul proprietar al minei începu să-mi arate simpatie, văzînd cît eram de muncitor și cinstit. Ocnașul veni și mă găsi într-o noapte în grajdul unde dormeam. „Trezește-te“, mă zgîlții el. „Trebuie să pleci imediat. Stăpînul nostru a fost omorît în drumul spre Catania, iar răufăcătorii au aranjat să cadă crima în cîrca ta !“ „Cine sînt ?“, am întrebat uluit. „Cei doi nepoți pe care-i are din partea nevestei și vor fi moștenitorii lui. Le-a fost teamă că acesta își pusese în gînd să te adopte.“ Am încercat să spun că îmi pot dovedi nevinovăția, dar el mă întrerupse. „Să nu fii atît de sigur. Mai bine să nu fii amestecat. Ascultă ce-ți spun, că am experiență. Nu mai pierde timpul. Plecăm imediat spre Palermo.“ „Ce să fac acolo ?“ „Orice, numai să-ți piardă urma. Vei porni chiar mai departe, de va fi nevoie.“ M-a înduplecat. Am plecat în toiul nopții. Ziua am stat ascunși iar noaptea următoare am continuat drumul. Numai pe întuneric mergeam. Am ajuns la Palermo și m-a urcat pe un vas de emigranți. A plătit el banii de drum și-am pornit spre America. Ce să-ți spun de călătorie, care a durat 35 de zile ? Ce să-ți spun și despre cele petrecute acolo ? M-am luptat mult ca să pot sta pe picioarele mele, cu gîndul numai la întoarcere. Seamănă de altfel cu ceea ce îndurau ceilalți emigranți. Pînă cînd, după multe strădanii, am început să mă procopsesc. Dar atunci am văzut că mă pîndeau două primejdii. Una era să uit ceea ce mă alungase din locul meu, fiindcă în lupta mea de a-mi cîștiga traiul, nu mă mai gîndeam la nimic. Cealaltă era că, cu cît îmi mergea mai bine, cu atît viața de-acolo mă sufoca. La un moment dat am înțeles. Mi-am zis : „Dorul de țară te macină. N-ai alt gînd decît să te întorci. Nu-ți părăsi limba. Vorbește grecește ca să te poți întoarce“. Astfel, pe unde umblam, căutam să găsesc un compatriot, ca să stau de vorbă cu el. Apoi vorbeam și de unul singur, așa cum fac nebunii. Începusem să mă simt singur printre străini. Trecuseră deja zece ani și încă nu ajunsesem la o concluzie în ce privește motivul pentru care părăsisem Syra. Viața mea, care mă trăgea întruna spre cîștig, era de vină. Dar eu nu mă dusesem acolo din nevoie de bani, ci fiindcă doream să mă regăsesc pe

mine însumi, ca să-mi dau un răspuns. Cu vaporul am ajuns acolo, cu vaporul am și plecat, lăsînd baltă tot ce agonisisem. M-am gîndit să mă opresc ori unde va arunca ancora vasul și să nu plec din acel loc pînă cînd nu voi căpăta răspunsul dorit. Ei, ca să nu mai lungesc vorba, am coborît pe una din insulele Japoniei. Mai tîrziu le-am cutreierat pe toate. Îmi plăcea viața de-acolo, liniștită și ciudată. Mă vrăjea pur și simplu. Am rămas cheltuind banii strînși în America și trăgînd învățăminte din ceea ce mă înconjura. Cînd mi s-a părut că aveam gata răspunsul pe care-l căutam, m-am hotărît să plec. Mă aflam atunci într-un tîrg liniștit, străvechi, pe coasta de vest. Mi-am luat rămas bun de la cei pe care-i cunoscusem și am urcat pe vas. Dar în clipa cînd se ridica scara, am văzut pe chei doi ochi lăcrimînd de tristețe că plecam. M-am gîndit atunci că micuța gheișă care plîngea mă îngrijise cu dragoste ascunsă două luni cît am zăcut bolnav. Iar eu, acum, nerecunoscător, o lăsam și plecam din viața ei. M-am răzgîndit pe loc. Am coborît. M-am apropiat de fată în timp ce vasul ridica ancora. M-au găzduit în casa lor, iar eu am cerut-o de nevastă. Astfel am prins rădăcini acolo, am devenit dascăl, îi învățam pe localnici engleza. Am avut copii. Dar cu cît familia creștea, cu atît întoarcerea se îndepărta din nou. Atunci mi-am zis din nou : „Nu-ți părăsi limba. Păstreaz-o vie, drum deschis..."

Pînă să-i învăț pe copiii mei, vorbeam tot de unul singur. În fiecare dimineață îmi începeam ziua în grădina casei. Iarnă, vară, același lucru, un ceas stăteam de vorbă cu un copac. Îi spuneam în grecește tot ce aveam de făcut în ziua aceea, îi dezvăluiam toate gîndurile și-l puneam și pe el să-mi răspundă. Niciodată nu l-am părăsit. Și bolnav de-aș fi fost, discutam cu el pe fereastră. Iar cînd mă întorceam seara acasă, iarăși vorbeam grecește de unul singur pe drum. S-au obișnuit și localnicii cu mine și nu se mai mirau. Astfel, cu o încăpățînare nebună, mi-am păstrat limba și am adus-o după cum vezi. Împreună cu fiul cel mare care a dorit să cunoască meleagurile unde m-am născut. Și el vorbește limba cum se pricepe. Acum e rîndul tău, mamă, dă-i drumul...

Rezumase astfel peripețiile vieții lui și apoi pînă se luminǎ de ziuă răspunse întrebărilor pe care i le punea mama lui. Vorbi despre oamenii pe care-i întîlnise și cunoscuse, despre cîte îl dăduseră aceștia — și dușmănii dar și sentimente frumoase —, despre primejdiile care-l amenințaseră. Două chipuri păstra cu evlavie în amintire. Ocnașul care îl salvase de pericolul acelei învinuiri ticluite, și tînăra gheișă care veghease două luni de zile la căpătîiul lui, cînd el căzuse greu bolnav la pat, străin printre străini. Dacă nu era ea să-l îngrijească, poate nu și-ar fi revenit, ar fi murit. Îi purta recunoștință și de aceea în clipa cînd se îmbarca, se răzgîndi și își spuse : „Unde voi găsi alta la fel de bună ?" După ce s-au căsătorit și au avut copii, o iubea tot mai mult pentru înțelepciunea și bunătatea ei. Celuilalt însă, care se dovedise binefăcătorul său, și-l condusese pînă la Palermo și-i dăduse și bani de drum, n-a putut niciodată să-i arate recunoștința. Desigur, cînd se procopsise începuse să-l caute, să-i trimită vești prin emigranții care se întorceau acasă să se însoare, dar totul s-a dovedit în zadar. Silvestro dispăruse. După uciderea patronului, s-a aflat că era evadat de la pedeapsa pe viață și-i puseră în cîrcă și crima aceasta. Cum să mai apară așadar? Sifis plănui atunci, ca să-i arate iubirea pe care i-o purta, să încerce să-i găsească familia din Sardinia. Trimise telegramă și cînd primi răspuns, chemă lîngă el pe unul dintre fiii lui. Asemenea întorsătură cunoaște uneori viața.

Auzind acestea, mama lui, Adriana Vitali, lăcrima și se minuna cîte îndurase fiul ei.

— Băiatul meu, prin cîte ai trecut ! îi spunea din cînd în cînd.

— N-am avut decît de cîștigat, mamă. Am cunoscut lumea nesfîrșită, dar am izbutit să citesc și-n sufletul meu.

Astfel, din vorbă-n vorbă, se scurse în casă și ziua care urmă. De emoție — el că dormea prima oară sub acoperișul femeii care-l născuse, ea, că avea un fiu atît de mărinimos — n-a fost chip să dea geană de geană nici unul din ei. Cîteva ceasuri s-au prefăcut, chipurile, c-au adormit. Dar mama și fiul se treziră devreme și începură iarăși, însetați, să stea de vorbă, dar acum mai

încet, deoarece în camera de alături se odihnea, după istovitoarea călătorie, băiatul lui Sifis. Tot vorbind, zbură și după-amiaza și abia în asfințit se gîndiră că erau și alții care doreau să-i ureze bun venit — prietenii lui de inimă, cei de neuitat. Dar cum să iasă în drum — pînă se va întîlni cu ei, alții îl vor recunoaște și-l vor opri, va ploua cu întrebări și Ermupolis va vui. Atunci prietenii s-ar amărî că nu se duseseră să-i vadă pe ei mai întîi. De aceea mama lui îi ceru îngăduința să pregătească ea revederea prietenilor. Sifis, știind ce bucurie îi făcea, încuviință. Adriana Vitali redeveni îndată nobila de odinioară. Spuse slujnicei ce avea de făcut. Să se ducă să-i poftească acasă la ea, seara, pe la nouă, cînd bat clopotele. Să nu cumva să lipsească. Să nu le spună altceva. După aceea să se întoarcă degrabă acasă, deoarece avea multă treabă. Slujnica plecă, împlini porunca. Se întoarse și-i spuse stăpînei cît de mirați se arătaseră cei pe care-i poftise. Spuse că la biroul lui Anghelos Vitsoris îl întîlnise și pe Mathios din Mykonos și acesta întrebase dacă poate să vină și el.

— Să vină negreșit ! răspunse stăpîna. Dă fuga și spune-i.

— Nu-i nevoie. Am judecat și singură și i-am spus să vină.

Ghicise încă înainte de a porni la treabă de ce îi poftise stăpîna ei. Acum nu se gîndea decît la ceasul cînd se va înnopta și va auzi bătăile în poartă. Nu așteptau mai mulți decît cei pe care-i poftiseră. Veniră toți la ora stabilită. Înainte de a bate clopotele de seară se auzi ciocanul în poartă. Primul apăru Ghiorghis împreună cu Mathios și imediat sosi și Anghelos, în aceeași trăsură cu Lukas. Se părea că se vorbiseră dinainte și sosiseră doi cîte doi. Erau nedumeriți de ce fuseseră poftiți. Dar coana Ariadni, care-i întîmpină plină de căldură, îndată ce-i văzu pe toți, se grăbi să le alunge nedumerirea :

— Știu că vă mirați de ce v-am făcut să urcați pînă aici. Ca să vă aduc aminte de viața voastră dinainte. Întîi însă trebuie să vă mărturisesc ceva : am un fecior de

vîrsta voastră. L-am ascuns. A fost o greșeală pe care am plătit-o scump. Dacă pentru asta sînt și alții vinovați, veți judeca singuri după aceea.

Aceștia, surprinși, își aruncau unul altuia priviri, neștiind ce să răspundă. Dorind să-i scoată cît mai repede din încurcătură, continuă :

— Să revenim la motivul pentru care v-am chemat. Fiul meu este prietenul vostru pierdut. Acum privirile li se ațințiră asupra ei. Unul și același nume le veni pe buze :

— Sifis ?

— Chiar el.

Rostind aceste cuvinte, în picioare, deschise dintr-o mișcare ușa din interior și Sifis își făcu apariția. Musafirii rămaseră cu gura căscată, fiindcă de atîta vreme cîtă trecuse fără să le dea vreun semn de viață încetaseră să mai creadă că trăiește, iar sosirea lui acum îi surprinse de-a binelea. Sifis își dădu seama de încurcătura lor și preluă el frînele discuției.

— Bine v-am găsit, prieteni, le spuse.

Îi privi pe rînd și ochii i se umplură de lacrimi.

— Ghiorghis al meu, Mathios ! Anghele ! Lukas !...

La cel de-al patrulea glasul i se tăie cînd îl văzu în ce hal arăta. Dar ceilalți își reveniseră deja din surpriză, îl îmbrățișau și nu mai pridideau cu întrebările. Îl sărutară și-i urară bun venit, arătîndu-se nerăbdători să afle cum o dusese. Dar și el ardea de nerăbdare să afle cum o duseseră ei. Se așezară și începură să discute. Aduseră vorba de toate. Și de cele bune, și de cele rele, de morțile care s-au perindat în anii cît a lipsit. Prietenii trecură repede peste întîmplările triste — sinuciderea lui Iannis, înecul lui Dominikos — ca să nu-l amărască prea tare, dar el stăruia, cerea amănunte cum s-a întîmplat. Se vedea că îl îndurerau. Dar Mathios și Lukas, care aveau temeri în privința lui Anghelos, abătură discuția. Iar coana Ariadni, care dorea ca această întîlnire să fie un prilej de bucurie, socoti că era momentul cel mai potrivit să-l cheme și pe băiatul lui Sifis în sală. Apariția acestuia însufleți din nou discuția.

— Eu zic să continuăm la masă. Ne-am luat cu vorba și am întîrziat deja cu cina.

Le arătă în camera de alături masa pregătită, ca pe vremuri, şi îndată ce se aşezară toţi, intră slujnica cu tava, de credeai că atît aştepta. Începu să servească masa. Umplură paharele cu vin, se auziră urări de bun venit. Prietenii, care îşi mai reveniră de pe urma şocului, îl poftiră şi ei pe Sifis la casele lor. Se oferiră să-l găzduiască pe rînd. Cum discuţia trecea de la un subiect la altul, îşi amintiră şi de trecut. Retrăiră felurite întîmplări, dar mai ales ziua aceea de pomină cînd se aflau în largul mării şi se întunecase în miezul zilei iar barca se zguduia, cît pe-aci să se răstoarne. Îşi amintiră şi de făgăduiala pe care şi-o făcuseră : după 30 de ani, oriunde s-ar afla, să vină să se întîlnească din nou, să povestească fiecare prin ce a trecut. Cum puteau să-şi împlinească mai bine promisiunea decît pe mare ? Hotărîră aşadar să facă din nou o călătorie pe mare, înainte de plecarea lui Sifis. Nu stabiliră încă ziua, deoarece înstrăinatul avea multe de făcut în scurtul răstimp cît va rămîne în insulă. Îndată ce vor afla că s-a întors, vor dori şi alţii să-l vadă şi să stea de vorbă. Iată, a doua zi dimineaţă cînd se duse cu băiatul în centrul oraşului, unii pe care îi salută şi îl recunoscură, se oferiră să-l cinstească, îl poftiră la mesele lor, curioşi să afle şi din gura lui lucrurile nemaivăzute pe care le trăise. Nu dădură mare importanţă cînd aflară că mama lui bună era coana Ariadni, ca şi cum şi-ar fi dat mai demult seama, de cînd aceasta îi cumpărase casa. Astfel încît îi vrăji pe toţi cu aventurile vieţii lui. Mereu era poftit în altă parte, de-ai fi zis că uitase ce făgăduise prietenilor. Dar el îşi pusese în gînd să plutească mai întîi într-un loc ştiut numai de el.

Într-o zi închirie un caiac, urcă cu fiul lui şi-i spuse căpitanului să-l ducă la locul unde se aflau stîncile în care călătorii îşi incrustau dorinţele. Voia să-i arate băiatului cum se legau călătorii cu promisiunea pe care o cizelau în piatră, sau poate să-i arate ce scrisese el însuşi. Îi explică ce însemna acel TREBUIE pe care-l încrustase în ajunul plecării din insulă. Să vină să-i revadă pe cei dragi, care-i încălziseră copilăria. Cel care nu păstrează în amintire evlavie pentru ceva, nu poate să aibă parte de bucurie în drumul pe care porneşte.

Vorbea atît de frumos, încît băiatul se gîndi dacă nu cumva acel cuvînt însemna că trebuia să făgăduiască și el să revină, de data aceasta cu ceilalți frați ai lui.

Rămînea acum de împlinit și cealaltă făgăduială. Nu întîrzie să se împlinească și ea. Urcară pe o felucă cei patru prieteni — doi care rămăseseră în insulă, doi care plecaseră — și ieșiră în larg. Era într-un amurg auriu, la ceasul cînd soarele tocmai apunea. Erau cufundați în visare și chiar dacă rosteau cuvinte puține, înțelegeau multe. Prietenii se revedeau așadar după 30 de ani. Cînd se întoarseră noaptea tîrziu și puseră piciorul pe țărm, răsuflară ușurați. Își simțeau acum sufletul mai bogat după cele ce aflaseră unii de la ceilalți. Prin acest pas, se deschidea un nou cerc în viața lor. Însă cu el se deschide o altă carte. Cea de față se oprește aici.....

SFÎRȘIT

Cuprins

COPACUL CARE DANSEAZĂ 5
Capitolul I 5
Capitolul II 21
Capitolul III 38
Capitolul IV 53
Capitolul V 67
Capitolul VI 79
Capitolul VII 91
Capitolul VIII 103
Capitolul IX 118
Capitolul X 131
Capitolul XI 144
Capitolul XII 162
Capitolul XIII 176
Capitolul XIV 190

CLOPOTELE DE SEARĂ 203
O precizare 204
Capitolul I 205
Capitolul II 219
Capitolul III 231
Capitolul IV 242
Capitolul V 253
Capitolul VI 267
Capitolul VII 278
Capitolul VIII 290
Capitolul IX 300
Capitolul X 311
Capitolul XI 324
Capitolul XII 337

Lector IOANA CRACĂ
Tehnoredactor GHEORGHE POPOVICI

APĂRUT 1991. BUN DE TIPAR 18.02.1991
COLI TIPAR 22

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA NR. 391
Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria „CORESI" București
ROMÂNIA

COLECŢIA ROMANULUI DE DRAGOSTE

ULTIMELE APARIŢII:

233.	CLORINDA MATTO DE TURNER	- PĂSĂRI FĂRĂ CUIB SÎNTEM SINGURI DRAGOSTEA MEA
234.	RÉGINE ANDRY	- O FEMEIE SINGURĂ
235.	RÉGINE ANDRY	- O FATĂ SINGURĂ - ZĂPEZILE VERII
236.	SORIN HOLBAN	- SĂ NU AŞTEPŢI MINUNI DE LA LUNA SEPTEMBRIE

„Adevărul era că încă o iubea pe leproasă. Dragostea pentru ea îi umbrise tinereţea, îl făcuse să alunge orice gînd de căsătorie. Chiar dacă îşi dădea seama că iubirea lor era fără speranţă, condamnată la chin, puţină bucurie tot o adăpa, de fiecare dată cînd se întorcea din călătorie şi se ducea s-o întîlnească pe ascuns. Sufletele lor lăcrimau şi, chiar dacă n-o arătau, fiecare de teamă să nu-l supere pe celălalt, întîlnirile lor le aduceau un strop de fericire."

Lei 69

ISBN 973-22-0219-x

EDITURA EMINESCU